

COMITETUL DE REDACȚIE

NICOLAE SARAMANDU – redactor-șef
MARIA MARIN – redactor-șef adjunct
MARIA MĂRDĂRESCU-TEODORESCU – secretar de redacție
MANUELA NEVACI – secretar adjunct de redacție
ANDREI AVRAM
GRIGORE BRÂNCUȘ
Acad. MATILDA CARAGIU MARIOȚEANU
Acad. MARIUS SALA
TEOFIL TEAHA
DANA-MIHAELA ZAMFIR

Membri din străinătate:

GHEORGHE CARAGEANI (Italia), MICHEL CONTINI (Franța), LARS-ERIK EDLUND (Suedia),
MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ (Spania), LORENZO MASSOBRI (Italia), WOLFGANG
VIERECK (Germania).

Redactor: ADRIANA GRECU
Tehnoredactor: MARIANA IONICĂ

Apare o dată pe an.

Toate comenzile pentru lucrările apărute la Editura Academiei Române se vor adresa la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sect. 5, 050711, București,
România; Tel 4021-318 81 06/2116, 4021-318 81 46; Fax 4021-318 24 44; E-mail: edacad@ear.ro;
Adresa web: www.ear.ro

RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sect. 1, P.O. Box. 33-57, București, România;
Tel. 4021-618 51 03; 4021-222 41 26; Fax 4021-222 64 07; E-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, sector 3, București, România;
Tel./Fax: 4021-610 6765; 4021-210 6787, Tel.: 0311 044 668; E-mail: office@orionpress.ro

Adresa redacției:

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN – AL. ROSETTI”
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050711 București, România
Tel. 4021-318 38 81 06/2207
Tel./fax 4021-318 24 43

Adresa editurii:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050711, București, România
Tel. 4021-318 81 06/2116;
4021-318 81 46; Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

XXVII, 2008

Apare o dată pe an

SUMAR

MARIA DOBRE, Nu sunt ce par a fi: capcane etimologice în toponimie	5
MIRCEA FARCAȘ, Câteva observații asupra unor derivate verbale din graiurile maramureșene	13
IULIA MĂRGĂRIT, Un sufix controversat în graiurile românești din Serbia: <i>-ame</i>	19
MANUELA NEVACI, Sisteme de scriere utilizate în limba publicațiilor aromânești actuale	29
ADRIAN REZEANU, Toponimie și dialectologie	37
NICOLAE SARAMANDU, Denumiri pentru 'țeastă' în dacoromână (pe baza ALRR. <i>Sinteză</i>)	45
TEOFIL TEAHA, Din lexicul latin moștenit în graiurile românești actuale (IV)	67
OHARA DONOVETSKY, Forme și valori ale verbului în graiurile muntenești	111

NOTE ETIMOLOGICE ȘI LEXICALE

MARIA MARIN, Câteva observații etimologice	177
ECATERINA MIHĂILĂ, Note etimologice. <i>Dicționarul toponimic al României. Oltenia (DTRO), vol. 3</i>	183

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

<i>Dicționarul toponimic al României. Muntenia (DTRM)</i> , București, Editura Academiei Române, vol. I (A–B), 2005, vol. II (C–D), 2007 (<i>Maria Marin</i>)	205
Andrei Martiniu, <i>Al cui este acest pământ?</i> , Chișinău, Grupul Editorial „Litera”, 2008, 176 p. (<i>Iulia Mărgărit</i>)	207
Manuela Nevaci, <i>Verbul în aromână. Structură și valori</i> , București, Editura Academiei Române, 2006, 262 p. (<i>Doina Butiurca</i>)	209
Manuela Nevaci, <i>Graiul aromânilor fărșeroți din Dobrogea</i> , București, Editura Cartea Universitară, 2007, 250 p. (<i>Nicolae Saramandu</i>)	211
Dorin Urișescu, <i>Sincronie și diacronie. Fonetismul unor graiuri din nordul Banatului</i> , Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2007, 362 p. (<i>Mihaela-Mariana Morcov</i>)	212

CRONICĂ

A 41-a Reuniune anuală a proiectului <i>Atlas linguarum Europae (ALE)</i> , Durrës, Albania, 7 – 11 mai 2008 (<i>Manuela Nevaci, Carmen Radu</i>)	217
Cercetări dialectale efectuate la românii din Budapesta (<i>Maria Marin, Iulia Mărgărit</i>)	218
Cercetări dialectale efectuate la românii din Serbia (<i>Maria Marin, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir</i>)	219

IN MEMORIAM

VALERIU RUSU (1935–2008)	221
--------------------------------	-----

INDICELE REVISTEI	223
-------------------------	-----

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

XXVII, 2008

Paraît une fois par an

SOMMAIRE / SUMMARY

MARIA DOBRE, Ils ne sont pas ce qu'ils semblent: pièges étymologiques dans la toponymie	5
MIRCEA FARCAȘ, Quelques observations sur certains dérivés verbaux des parlers de Maramureș	13
IULIA MĂRGĂRIT, Un suffixe controversé dans les parlers roumains de Serbie: <i>-ame</i>	19
MANUELA NEVACI, Writing systems used in current Aromanian journals	29
ADRIAN REZEANU, Toponymie et dialectologie	37
NICOLAE SARAMANDU, Daco-romanian names for 'skull' (based on ALRR. <i>Synthesis</i>)	45
TEOFIL TEAHA, Mots hérités du latin dans les parlers roumains actuels (IV)	67
OHARA DONOVETSKY, Forms and values in dialects from Muntenia region	111

NOTES LEXICALES ET NOTES ÉTYMOLOGIQUES

MARIA MARIN, Some etymological notes	177
ECATERINA MIHĂILĂ, Etymological Notes. <i>Dicționarul toponimic al României. Oltenia (DTRO)</i> , vol. 3	183

COMPTE RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

<i>Dicționarul toponimic al României. Muntenia (DTRM)</i> , București, Editura Academiei Române, vol. I (A–B), 2005, vol. II (C–D), 2007 (<i>Maria Marin</i>)	205
Andrei Martiniu, <i>Al cui este acest pământ?</i> , Chișinău, Grupul Editorial „Litera”, 2008, 176 p. (<i>Iulia Mărgărit</i>)	207
Manuela Nevaci, <i>Verbul în aromână. Structură și valori</i> , București, Editura Academiei Române, 2006, 262 p. (<i>Doina Butiurca</i>)	209
Manuela Nevaci, <i>Graiul aromânilor fărșeroți din Dobrogea</i> , București, Editura Cartea Universitară, 2007, 250 p. (<i>Nicolae Saramandu</i>)	211
Dorin Urișescu, <i>Sincronie și diacronie. Fonetismul unor graiuri din nordul Banatului</i> , Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2007, 362 p. (<i>Mihaela-Mariana Morcov</i>)	212

CHRONIQUE

La 41 ^e Réunion annuelle de <i>l'Atlas linguarum Europae (ALE)</i> , Durrës, Albanie, Mai 7 ^e – 11 ^e , 2008 (<i>Manuela Nevaci, Carmen Radu</i>)	217
Dialectal research regarding Romanians from Budapest (<i>Maria Marin, Iulia Mărgărit</i>)	218
Dialectal research regarding Romanians from Serbia (<i>Maria Marin, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir</i>)	219

IN MEMORIAM

VALERIU RUSU (1935–2008)	221
--------------------------------	-----

INDEX DE LA REVUE	223
-------------------------	-----

NU SUNT CE PAR A FI: CAPCANE ETIMOLOGICE ÎN TOPONIMIE

MARIA DOBRE

Fenomene ale limbajului popular ca: accidentele fonetice, brevilocvența, omonimia, întâlnită și la nivelul limbii literare, ori etimologiile populare – acestea din urmă fiind o consecință a pierderii motivației toponimelor formate de la termenii curenți –, a legăturii dintre nume și obiectul denotat, îl pun, uneori, pe cercetătorul onomast în dificultatea de a opta pentru o soluție etimologică ori alta, generând explicații eronate.

Asupra unor astfel de toponime din DTRO și DTRM, interpretate greșit din punct de vedere etimologic, ne vom opri în paginile următoare. Într-o mică măsură vom avea în vedere și unele toponime care n-au văzut încă lumina tiparului din DTRM.

Schimbările fonetice combinatorii sau pur și simplu spontane, frecvente în grai, generează în toponimie variante formale, sursă a unor etimologii greșite, mai ales dacă acestea au fost preluate pe cale oficială în denumirea satelor. Un exemplu de acest fel este numele unui sat din *c.* Colonești – Ot., care apare cu două intrări în dicționarul toponimic: ***Batâru***, atestat în IN 1861, 1908, 1912, 1926, 1932, 1943, și ***Bătaru***, atestat în IN 1865, 1873. Aproximativ la fel s-a întâmplat și în cazul oiconimului ***Drăgioiu*** *c.* Olanu – Vl., neconsemnat în dicționarul toponimic cu această formă, dar beneficiind de două intrări prin variantele sale formale din diferite izvoare, respectiv ***Dragioiu***, *a. Dragioi* într-un document de la **1680**, preluat de nomenclatoarele din **1861, 1926 și 1943 și *Drăgoiu*** cu o primă atestare la **1626**: *Drăgoi*, apoi *Drăgoiu*, în **1778**, *Drăgoiul* 1898 (MDG), *Drăgoiu* (IN 1932), iar, prin roire, apare ca element component al denumirii unui sat de pe raza aceleiași comune, ca *Drăgioru* (– Alba), atestat în indicatoarele din **1896 și 1908**.

Că etimonul antroponimic este *Batâru* ori *Bătaru*, *Drăgioiu* ori *Drăgoi*, este mai puțin grav, dar sunt cazuri în care administrația a reținut ca nume de sat o variantă fonetică ce creează confuzii în interpretarea etimologică.

În această situație se află ***Colonești***, sat *c.* Colonești – Ot. Etimonul îndepărtat care a generat numele de grup *colonești* nu e, cum ar părea, termenul neologic *colon* și niciun eventual antroponim omonim, ci un nume de persoană *Colun*, cf. *colun* ‘măgar sălbatic’. De altfel, primele atestări istorice ale oiconimului în discuție sunt la **1570 și 1601**, *Colunești*, în consonanță cu etimonul propus de noi.

Tot o variantă fonetică, dublată de o etimologie populară, sub influența cuvântului *crâmpei*, pare a fi și numele unui alt sat din județul Olt: **Crâmpoia**, explicat în DTRM prin *np. Crâmpoia*.

Istoricii au intuit corect etimonul în forma cu metateză a toponimului, atestat într-un document slavon al lui Radu Voievod, la **1536** sub forma *Crăpoi*, atunci când, în DIR XVI, II p. 215, l-au înregistrat *Cârpoi*, asemenea unui alt nume de sat din Buzău, atestat la **1594** în documente diferite atât în forma cu metateză: *Crăpești* (DIR XVI, VI, 163), cât și în forma etimologică *Cârpești* (DIR XVI, VI 153). În cazul toponimului buzoian, în DTRM s-a optat, de această dată, pentru forma titlu: *Cârpești*. Așadar, etimonul oiconimului din județul Olt este *np. Cârpoia* cf. *np. Cărpă*, nu *Crâmpoia*. Greșeli de acest fel s-au produs prin ignorarea avertismentului dat de coordonatorul DTRO, Gh. Bolocan, care, în *Introducere*, atrăgea atenția asupra unor greșeli de tipar care apar în indicatoarele de localități din secolul al XIX-lea, propunând ca aceste variante grafice (fonetice) să apară ca articole-trimiteri: „un nume ca *Olăreasa* (IN 1865, 1887, 1896), figurează la articolul *Ulăreasa*, sat în jud. Dolj. La locul alfabetic s-a făcut trimiterea **Olăreasa** v. **Ulăreasa** (p. 18).

La originea unui toponim ca **Bonu (Morii)** zăvoi c. *Galicea* – Vl., se poate intui un entopic *tabun* ‘pășune’, în variantă fonetică, interpretare valabilă și pentru toponimul doljean: (**Balta**) **Bonului**.

O variantă fonetică, rezultat al sonorizării consoanei *p* (> *b*) din toponimul **Copițelele** – Gj., a făcut ca acesta să aibă două intrări în dicționar și, bineînțeles, cu etimologii diferite. Astfel, la **Cobițelele** s-a propus ca etimon *cobiță* ‘crov’, iar la **Copițelele**, *copiță*, la rândul său variantă atestată de la *căpiță*, ‘grămadă de fân’ (GLMT).

Ignorarea unei variante fonetice prin haplologie, în cazul toponimului argeșean **Dotăria**, pădure c. Mușătești – Ag., a dus la o etimologie ca: *dotă* ‘donatie’ + suf. *-ărie*, când, de fapt, este vorba de *dohotărie* ‘instalație primitivă, o simplă groapă pentru distilarea dohotului’, cf. *dohot* ‘păcură, catran’¹.

Nu puține sunt greșelile pricinuite de o transcriere neatentă din diferite izvoare. Este știut de către cei care au consultat MDG că toponimele compuse sunt înregistrate alfabetic atât după primul element al construcției, cât și după cel de-al doilea, când acesta poate fi un nume propriu; așa se face că au apărut fișe ca **Adâncății Mari** și **Adâncății Mici**, contrase din *Valea Adâncății Mari / Mici* prin ignorarea unui semn diacritic (ă > a) și a articolului definit *-i*, marcă a genitivului. În consecință, etimologia propusă a fost: *top *Adâncăți* + determ. adj. și nu *Adâncata* + determ. adj., în condițiile în care se voia reconstrucția formei de N. De fapt, valea **Adâncata Mică** este și ea inserată în dicționar, cu câteva rânduri mai sus.

Construcțiile brevilocvente în toponimie îmbracă aspecte diferite.

¹ Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 166–167.

Toponimele analitice, formate din două toponime compuse, cu elipsa unuia dintre entopice, uneori precedat de o prepoziție, în exemple ca: *Dosu Lupului* – Db. < *Dosu Văii Lupului, Cimitiru de Blană* – Tr. < *Cimitiru cu Biserica de Blană* (= din bârne) cf. *Biserica de Lemn* – Ph.), *Gura Vacii* – Ag. < *Gura Văii Vacii, Troița de la Gura lui Țigan* < *Troița de la Gura Văii lui Țigan* etc., reprezintă una dintre manifestările omonimiei.

Greșelile în interpretarea etimologică s-au produs ori se pot produce prin ignorarea determinantului toponimic, considerându-se, prin analiza formală, ca determinanți substantivali formele: *de Blană, Lupului, Vacii* etc.

Într-un toponim ca *Satu lu Târgu* – Gj., determinantul nu este substantival, așa cum se menționează în DTRO ci toponimic, deoarece ne confruntăm cu o construcție contrasă din *Satu lu Târgu Gilort*.

O sursă de explicații etimologice eronate o reprezintă și toponimele compuse – nume de așezări umane la forma de N–Ac. În cadrul acestora se delimitează două situații²: sunt pe de o parte nume formate din două toponime autonome între care nu există raport de determinare, reprezentând fiecare numele unui sat aparținând aceleiași comune, care, la un moment dat, au ajuns să desemneze un singur obiect geografic, ca: *Afumați-Amzulești* – Dj., *Bengești-Ciocadia* – Gj., *Bertești-Polizești* – Br., *Păușești-Ursărești* – Vl. etc., iar, pe de altă parte, în structuri similare, asimilate greșit unor apozitii, se poate identifica un raport de determinare, exprimând apartenența, ca în cazul următoarelor două toponime: *Casa Veche – Olanu*, sat c. Olanu – Vl.; *Drăgănești – Vlașca* comună – Tr., ce a aparținut fostului județ Vlașca. Așadar pentru cele două toponime, etimologia este *top Casa Veche*, respectiv *top Drăgănești + determ. top.*, nu *Casa Veche + Olanu; Drăgănești + Vlașca*.

În unele construcții brevilocvente, soluțiile etimologice date pe baza analizei formale, pot duce la explicații bizare, incompatibile cu determinatul. Astfel, în *Coasta Deasă*, pădure – Ph. și *Piscu Des*, brădiș – Ag., adjectivul: *deasă / des* califică obiectul denotat respectiv *pădure* și *brădiș*, nu entopicele: *coasta*, respectiv *piscu*.

Întrebări ar putea ridica și toponimul *Ulmul Scurt*, vale mică, dacă n-am identifica, în același areal, *Valea Ulmu c. Lunca Corbului* – Ag. Și aici calificativul face referire la obiectul denotat nu la apelativul *ulmul*, după cum spune informația de pe teren: „e o vale mică; dă în Ulmu”.

Faptul că o moșie prahoveană poartă denumirea de *Radu Vodă*, aceasta nu înseamnă, neapărat, că a aparținut domnitorului *Radu Vodă*, ci mănăstirii *Radu Vodă*.

Tot numele unei mănăstiri, *Sărindaru*, stă și la baza unor oiconime ialomițene ca *Sărindaru de Jos* și *Sărindaru de Sus*.

Omonimia, ca fenomen lingvistic complex, ce privește îndeosebi vocabularul și într-o mai mică măsură, morfologia și sintaxa, reprezintă unul dintre factorii

² Maria Dobre, *Observații privind unele etimologii în DTRO*, în LR XLIX (2000), nr. 1, p.65–68.

generatori de greșeli în munca lexicografului toponomast. Acest lucru se petrece în condițiile în care aceeași formă poate să ascundă la fel de bine un termen curent, un antroponim sau alt toponim. De exemplu, un toponim ca *Areta*, pârâu – Bz., a. 1751, poate fi explicat mai degrabă printr-un cuvânt comun *arete*, variantă fonetică de la *herete* ‘uliu’, frecvent în grai (DA), decât printr-un antroponim omonim, ori, cel puțin, trebuie luată în considerație și această posibilitate.

Cea mai banală formă de omonimie se întâlnește atunci când unele cuvinte polisemantice ajung să denumească un obiect geografic ori altul, situație în care lexicograful trebuie să intuiască ce anume sens a putut declanșa procesul denominativ, făcând asocieri cu natura reliefului, cu ocupațiile și obiceiurile oamenilor, cu statutul lor social.

Să considerăm, de exemplu, cuvântul *atârnat*, fixat în 22 de toponime muntenești, ca adjectiv substantivat la plural: *Atârnați*. Analizând sfera semantică a adjectivului *atârnat*, s-a putut reține sensul ‘care se află în pantă, într-un povârniș’, valabil pentru toponimele din regiunea colinară, nu însă și pentru satele de câmpie, pentru care, după noi, ar fi mai plauzibilă semnificația de ‘dependent’, sinonim cu ‘aservit’, cf. *atârnare* ‘dependență’, în opoziție cu *neatârnare* ‘independență’. Am în vedere unele nume de așezări din județele Călărași, Giurgiu, Ilfov, Teleorman: *Atârnați*^{9, 12, 15, 19, 20, 21}, sate de rumâni, de țărani dependenți.

O cercetare mai atentă a toponimelor formate cu ajutorul apelativului *cot* ar fi dus la concluzia că nu este suficient să menționăm ca etimon: *cot* + determ. antrop. / toponimic, prea banal pentru a mai fi glosat etc., întrucât cuvântul nu are în toate cazurile, semnificația general cunoscută de ‘cotitură’ ci și pe aceea de ‘măsură agrară’, așa cum ne sugerează următoarele exemple: *Cotu Boieresc* – Gj.; *Cotu Oamenilor* – Vl., sau, nume de moșii din vechi izvoare istorice: *Cotu lui Timiși* – Gj. a. 1850, *Cotu lui Usain* – Mh., a. 1776 etc. (DTRO)³.

Una dintre manifestările frecvente ale omonimiei se întâlnește la toponimele formate din două entopice, în care determinantul este considerat adesea toponimic, nu substantival, cum ar fi normal. Faptul că unele dintre acestea se pot toponimiza nu ne îndreptățește să le considerăm, invariabil, ca nume proprii, de sine stătătoare. Elementele următoare, formate de la termenul geografic *cap* sunt edificatoare: *Capu Coastei* – Ag., Db., *Capu Crângului* – Bz., *Capu Dealului* – Ag.; *Capu Luncii* – Bz., Ph., *Capu Malului* – Ag., *Capu Măgurilor* – Ag., *Capu Moșiei* – Bz., If., Il., *Capu Piscului* – Ag., Db., Ph., *Capu Podului* – Il.; *Capu Poienii* – Ag. etc.

Nu lipsită de capcane este și interpretarea determinantului în cazul construcțiilor genitivale, când se realizează omonimia *antroponim* / *toponim*. La un toponim ca *Gura lui Bădici* – Ag., deși nu avem înregistrat în DTRM un *Bădici* pârâu, vale, determinantul este, cu siguranță toponimic, din moment ce, în același

³ Maria Dobre, *Despre apelativul cot în sistemul lexical al limbii române și rolul lui în toponimie*, în LR XLII (1993), nr. 9, p. 443–447.

document, de la 1848 (MTR 164/1), se specifică: „pe Bădici în jos”, iar pentru *Podu Bălencii* – Db., faptul că se poate identifica o vale *Băleanca*, în aceeași localitate, ne conduce la etimologia corectă.

Accesul la aceste informații n-a fost posibil în toate cazurile, dificultate pricinuită de vastitatea inventarului toponimic și de implicarea, firească, a mai mulți redactori în elaborarea dicționarului. Așadar, toponime considerate a avea un determinant antroponimic, sunt, în realitate determinate de alte toponime în genitiv, desemnând raportul de apartenență:

Apa Bercegovului, pârâu c. Cosâmbești – Il., a. 1687 BR 1/18, cf. *Belciugu*, pârâu c. Sohalu – Cl., atestat: (gura) *Berciugovului*, 1671 BR 6/11, în același areal;

Apa Călianului, pârâu c. Călinești – Ag., cf. *Călianu*, gârlă c. *Călinești* – Ag.;

Apa Cătăuțului, pârâu c. Buda – Bz.; cf. *Cătăuțu* – pârâu c. *Chiojdeni* – Vr., în vecinătate;

Apa Cârceiului c. Cotești – Vr.; cf. *Cârceiu*, pârâu în aceeași localitate;

Balta Cernei – Mh.; cf. *Cerna* râu – Gj., Mh.;

Coardele Drăgoiciei, c. Bâcleș – Mh., moșie, a. 1556–1557, fără menționarea determinantului, la secțiunea etimologică. Faptul că în aceeași comună este atestat la 1513 un sat *Drăgoicea*, sugerează cu claritate natura determinantului.

Natura obiectului denotat ne poate ajuta uneori în opțiunea etimologică.

Un toponim ca *Puțu Dobrotesei* s. Văleni c. Brâncoveni – Ot., nu poate fi interpretat ca având un determinant toponimic, chiar dacă există o comună *Dobroteasa* în același județ, dar la o distanță apreciabilă, dacă ne gândim că este pe partea stângă a Oltului, râul ce desparte cele două provincii istorice: Oltenia de Muntenia. Prin urmare, determinantul antroponimic este cel corect.

Un caz fericit de rezolvare a omonimiei este atunci când termenul secund este un nume de sat, consemnat în nomenclatoare. De aceea un toponim ca *Piscu Totea* – Gj., n-ar fi trebuit să pună probleme, în stabilirea etimonului, deoarece toponimul respectiv desemnează o formă de relief de pe teritoriul localității *Hurezani* – Gj., în imediata vecinătate a satului *Totea de Hurezani* (IN 1974).

O altă situație de manifestare a omonimiei în toponimie se referă la acele nume de moșii cu formă feminină derivată. În spiritul precizării etimologice, dacă aceasta este posibilă în toponimie, nu ne este indiferent dacă toponime ca: *Alexeanca*, *Asăneasca*, *Băicoianca*, *Bălăneasca*, *Băleanca*, *Băleasca*, *Bălileasca*, *Bărcăneasca* etc. sunt ele, așa cum ar părea la prima vedere, antroponime feminine, sau derivarea s-a produs în procesul toponimizării, de la un antroponim masculin sau de la un toponim, de obicei, numele satului pe care se găsește moșia, și un sufix toponimic.

Atunci când este posibil, putem demonstra că toponimul, cu formă feminină are ca etimon un antroponim masculin, soluție sigură, când documentele au fixat forma adjectivală. De exemplu: *Bărcăneasca* – Bz., a. (partea) *Bărcănească* la 1639, cu etimonul *np. Bărcan*. Nu întotdeauna s-a putut face corelația. Astfel:

Drăgăneasca, pădure c. Stoienești – Vl., explicată printr-un *np. Drăgăneasca*, soluție contrazisă de *Funia Drăgănească* c. Stoienești – Vl. Forma adjectivală *drăgănească* presupune un etimon masculin *Drăgan* sau *Drăgănescu*.

Voineasca, tarla – Vl. și *Funia Voinească* (DTRO) cer, de asemenea, un etimon masculin: *Voinea, Voinescu*, prin intermediul unui derivat adjectival: *voinesc*.

Mai clară, trimiterea la etimon se poate face în cazul derivatelor toponimice.

Astfel, *Asăneasca*, teren arabil c. Dărăști – Ilfov – Gr., probabil, o fostă moșie, are ca bază etimologică numele satului *Asan*, atestat încă de la 1887, în aceeași comună, nu un *np. Asăneasca*.

Dacă documentele au indicat etimonul antroponimic corect, în cazul *Bărcăneasca*¹ – Bz., localizarea pe teritoriul satului *Bărcănești* – Il., a moșiei *Bărcăneasca*², a putut conduce la o soluție adecvată: un etimon toponimic cu schimbarea sufixului *ești* > *asca*. Nu în toate cazurile s-a respectat acest principiu, cum o dovedesc următoarele exemple, explicate prin antroponime feminine:

Alboteasca, moșie c. Zăvoaia – Br., ce și-a luat numele de la *Albota*, lac în aceeași comună;

Alexeanca, moșie s. c. Alexeni – Il., formă derivată de la numele satului *Alexeni*;

Alimăneasca c. Izvoarele – Ot.; cf. *Alimănești*; sat în aceeași comună;

Andrășeasca, pădure s.c. Andrășești – Il., derivat toponimic, cf. *Andrășești*;

Apostolăcheanca, moșie – Bz., ce a aparținut mănăstirii *Apostolache* – Ph. etc.

Adesea explicațiile localnicilor aduc lumină în stabilirea unei etimologii corecte. De exemplu, în *Fântâna Prigoarei* c. Ludești – Db., prima tentativă ar fi să-i atribuim un determinant antroponimic apelativului *fântână*. Din materialul cules pe teren, aflăm însă, că fântâna se află pe o vale „cu multe prigorii”, cf. *prigoare* ‘pasăre migratoare de mărimea unei turturele, viu colorată, care trăiește pe malurile lutoase ale apelor’ (DEX).

De asemenea, pentru un toponim ca *Poteca Croitorilor* s. Decideni c. Dragomirești – Db., explicațiile subiectului anchetat: „erau multe rădaște = croitori”, și asocierea cu determinatul *potecă* ‘drum de țară’ ne ajută să eliminăm alte ipoteze: antroponim la plural sau nume de agent.

Dispariția motivației unor toponime a dus la resemantizarea acestora și, implicit, la *etimologii populare*.

Este și cazul oronimului prahovean, *Baiu*, a. 1600, explicat printr-un antroponim: *Baiu*.

Sub influența graiurilor de peste munți, prahovenii au asociat numele *Baiu* cu *bai* ‘necaz’, ceea ce a făcut ca un versant al acestuia: *Baiu Mare*, să poarte denumirea și de *Necazu Mare*, determinându-l pe redactor să propună și acest etimon.

O etimologie populară și mai interesantă privește toponimele brăilene: *Baba Alecu* – Br., a. 1898 MDG și *Babalăcu*, lac c. Tufești – Br. a. 1864 Szathmary. Pentru un geograf nu îndeajuns de familiarizat cu tainele limbii române, părând stranie asocierea cuvântului *babă*, cu înțelesul curent ‘femeie bătrână’, cu un antroponim masculin: *Alecu*, prin ignorarea sensului cuvântului de origine turcească *babă* ‘tată’, întâlnit și în baladele populare: *Baba Novac*, s-a ajuns la mai uzualul *babalac* ‘om bătrân și neputincios’, și el un turcism. Toponimul cu această formă s-a perpetuat în graiul localnicilor, fiind actual ca nume de lac și pădure pe teritoriul c. Tufești.

Un toponim ca: *Fețele Grâului* s. Podu Vadului – Ph., trebuie interpretat, de bună seamă, ca *Fețele Gruului*, cu referire la un toponim *Gruiu*, cf. *grui* ‘deal mic’ (DEX).

Până la publicarea completă a *Dicționarului toponimic al României* (DTRM), aspecte, ca cele menționate în această lucrare, mai pot apărea, deoarece, după cum am mai menționat, cercetătorul lexicograf nu are o imagine de ansamblu asupra toponimiei munteneste, pentru a face filiațiile necesare. Apelul la documente, care ne pot oferi, uneori, cheia pentru o bună interpretare etimologică, asociat studierii contextului social-istoric, în care apare atestat un toponim ori altul (mai ales numele de așezări umane), reprezintă tot atâția pași în drumul spre o mai bună înțelegere a numelor noastre de locuri.

ABREVIERI

BR	=	Arhivele Statului București. Fondul <i>Mănăstirea Bradu</i> .
DEX	=	<i>Dicționarul explicativ al limbii române</i> , București, 1996.
DIR XVI, II, VI	=	<i>Documente privind istoria României. B. Țara Românească</i> , tomul vol. II (1526–1550), vol. VI (1591–1600), București (1951–1954).
DTRM	=	<i>Dicționarul toponimic al României. Muntenia</i> , vol. I, București, 2005, vol. al II-lea, București, 2007.
DTRO	=	<i>Dicționarul toponimic al României. Oltenia</i> , Craiova, vol. I (A–B), 1993, vol. II (C–D), 1995, vol. III (E–Î), 2002, vol. IV (J–N), 2003, vol. V (O–R), 2004, vol. VI, (S–Ț), 2006.
GLMT	=	Maria Marin, Iulia Mărgărit, <i>Glosar dialectal Muntenia</i> , București, 1999.
IN	=	Indicatoare alfabetice ale localităților.
MDG	=	<i>Marele Dicționar Geografic al României</i> , vol. I, București, 1898.
MȚR	=	Arhivele Statului București. Fondul <i>Mitropolia Țării Românești</i> .

ILS NE SONT PAS CE QU’ILS SEMBLANT: PIÈGES ÉTYMOLOGIQUES DANS LA TOPONYMIE

RÉSUMÉ

L’auteur attire l’attention sur les pièges qui menacent le lexicographe toponymique en l’interprétation étymologique des noms de lieux.

Ces pièges sont générés par les modifications phonétiques, par les constructions abrégées, les homonymies et par les étymologies populaires.

On fait ainsi des corrections étymologiques sur des toponymes comme: *Batâru*, *Colonești*, *Crâmpoia*, *Dotăria* etc.; *Cimitiru de Blană*, *Dosu Lupului*, *Satu lu Târgu*, *Drăgănești – Vlașca* etc.; *Atârnați*, *Cotu Boieresc*, *Capu Dealului*, *Apa Călianului*, *Coardele Drăgoicii*, *Apostolăceanca*, *Puțu Dobrotesei*, *Piscu Totea*, *Asăneasca*, *Drăgăneasca*, *Babalăcu* etc.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr 13, București

CÂTEVA OBSERVAȚII ASUPRA UNOR DERIVATE VERBALE DIN GRAIURILE MARAMUREȘENE

MIRCEA FARCAȘ

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm câteva observații asupra unor derivate verbale atestate în graiurile din Maramureș. Ca material documentar am folosit, în principal, ALRR–Mar., Papahagi 1925, colecția GN, diverse culegeri de folclor mai vechi și mai noi din zonă.

Scopul comunicării de față este de a demonstra, pe de o parte, caracterul conservator al graiurilor maramureșene prin atestarea de elemente lexicale reprezentative, dispărute din vocabularul altor variante teritoriale ale dacoromânei, pe de altă parte, de a releva caracterul inovator prin valorificarea unora dintre elementele conservatoare ca baze derivate în crearea de noi termeni la categoria verbului.

Verbele astfel create se pot repartiza în două grupe, după elementul lexical derivat:

1. derivate verbale de la baze considerate în tratatele de istoria limbii române sau în dicționare ca elemente învechite, cu caracter arhaic;
2. derivate verbale de la baze calificate, în același tip de lucrări, drept elemente regionale.

În prima grupă, am inclus verbe ca *bucăli* „a mesteca în gură” (Papahagi 1925, 125/20). Explicarea verbului ca derivat de la *bucă* < lat. *bucca* „gură” întâmpină dificultăți pentru faptul că numele a fost moștenit în limba română cu alte sensuri adiacente. De aceea, presupunem că ne aflăm în fața unui frecventativ **îmbucăli* < a *îmbuca* „a băga mâncarea în gură”, de la care, prin afereză, ar fi putut apărea *bucăli*; *păcurări* „a ciobăni, a păstori” (*ibid.*, 77/ p. 154) < *păcurar* < lat. *pecorarius* „păstor”: *Că păcurari că fostu-ț-ai, / Ți-ai păcurărit nouă ai*. Pe baza acestei atestări, denominativul a fost introdus în DLR cu mențiunea „învechit și regional”; *sodomi* „a nimici; a distruge” (*ibid.*, 192/67) < *Sodoma*, cetate biblică distrusă prin pedeapsă divină: *Vezi, cătu-i de mititel, /Și cum ne temem de el, / D-apoi încă dac-a a crește, /Pe toți huc ne sodomeste*. Cu acest citat denominativul a fost inclus în DLR și cu specificarea „învechit și regional”.

Tot aici am grupat și derivatele de la variante fonetice, unele dintre ele deja valorificate ca baze derivate ca, de pildă, *îndărăpta* (refl.) „a se înapoia, a se întoarce” (*ibid.*, 125/45) < *îndărăpt* < lat. *in-de-retro*: *Moimă, moimată, / Cată de*

te-ndărăptă! Că de nu-i îndărăpta/ Din vârș până-n rădăcină, / Tăt ti fac țără și fărână!; *mănușela* „a face (ceva) să devină foarte mărunț; a mărunți” < *mănușel*, dim. de la *mănuș*, variantă de la forma etimologică *mănuș* < lat. *minutus* (v. DLR, s.v. *mărunț*): *Fănu-i uscat când îl poți mănușela în mână* (Budești).

Pentru grupa a doua, cuprinzând denominative regionale, menționăm: *adătui* (refl.) „a se obișnui” < *adet* < tc. *adet* „obicei”: *De bărbat m-am despărțit./ Dar iară m-am adătuit...* (Corpus Săpânța); *abrăca* „a da *abrac* la animale” < *abrac* < magh. *abrak* „grăunțe de ovăz servind ca nutreț” (v. DLRM, s.v.); *căcelui* „a întinde aluatul cu *căcelul* (sucitorul)” < *căcel* „sucitor” (TD–Bas., Gl., 366/20).

În ceea ce privește afixele, în subdialectul maramureșean, fenomenul derivării înregistrează o mare bogăție atât la nivelul sufixelor nonverbale, cât și la cel al sufixelor verbale. Derivatele create reprezintă elemente specifice fie prin baza derivativă, fie prin afixul selectat.

Dintre sufixele verbale, cel mai frecvent este **-i**. La fel de frecvente sunt și **-ăli**, în variație liberă cu **-ălui**. Uneori, se întâlnesc forme paralele cu ambele sufixe:

- **-i, creații specifice zonei:** *ajutori* „a ajuta” < *ajutor* – verb format la nivel dialectal, astfel spus, creație pe teren românesc de la *ajutor*, prin baza derivativă selectată, realizându-se un supliment de expresivitate și totodată, de transparență lexicală deplină. Considerăm ca bază derivativă nucleul lexical al expresiei *a da ajutor*; *a dărăbî* „a fragmenta, a împărți în *dărăbe*”. Trebuie să subliniem faptul că de la verb a fost atestat un derivat corespunzător: *ajutorință*, ambele atestate și ilustrate pentru limba veche: *Atunci o mârș Prâslea în ajutorință* (GN II, 60/IX). (Marin, Mărgărit 2005, CXXVI, notează *dărăburî*, pentru graiurile românilor din Ungaria); *doicî* „a alăpta; a îngriji pe cineva cu atenție, întocmai ca o doică” < *doică* (Papahagi 1925, 67/36); *feciori* „a petrece ca fecior, în calitate de fecior” < *fecior*: *Când a fost să feciorăsc/ În pământ eu putrăzăsc* (Corpus Săpânța); *linî* „a se undui, a se mișca ușor, lin” < *lin* (Antol. folcl. MM, Gl, 544); *micî* „a face să devină mic; a micșora” (Bd, Bs, G; v. Gl. Munt., Coman, Gl: Năsăud, Mediaș); *mușchî* „a prinde mușchi” (Papahagi 1925, 84/54); *păstăi* „a culege păstăi” (Ferești); *peminți*, cu fonetism local, „a înnegri ca pământul” < *pemânt* (Antol. folcl. MM, Gl, 545); (Ferești, Budești) *stăniștî* „a sta în staniște” (Papahagi 1925, Ieud);
- **formații neatestare:** *cocișî* „a cărași, a se ocupa de transportul cu căruța” < *cociș* < magh. *kocsis*: *Ș-atăta mî-oi cocișî/ La doamne încrezut oi h'i* (GN II, 1908, p. 46, Biserica Albă); *grumbî* „a jigni, a supăra” < *grumb* „aspru, grosolan” (CADE, s.v. *grumb*, notează adj. arh., doar în Transilvania <v. sl. *grǫbŭ*); *Să-i învăț cu omenie/ Să nu grumdească pămînt*; *Nu m-o lăsat să trăiesc/ Părinții să nu-i grumbăsc* (Corpus Săpânța); *iegări* „a vâna” < *iagăr* „vânător” < germ. *läger* (Antol. folcl. MM, Gl, 542). Același verb apare și în textele dialectale culese în 1908:

Și eu numa că m-oi fa/ Un iegărel/ Tinerel! Ș-atâta mh-oi iegări/, În păduri oi pribăgi, / Până, mândră, te-oi găsi! (GN II, 1908, p. 46/III, Biserica Albă); *zoli* „a înmuia rufele (în vederea spălării)” <rus. зoла (zola)¹ „cenușă” (TD–Bas., Apșa de Jos, p. 344/25);

-ăli: *dărăli* „a măcina prin dărălău” (Marin, Mărgărit 2005, CXXVI); numai aparent ar putea figura în această categorie. În realitate secvența terminală aparține bazei (cf. *daralău*), formantul fiind **-i:** *a cântăli* „a măsura cu canta” <*cantă* „vas emailat de formă lunguiață” <magh. *kanta* (Antol. folcl. MM, Gl, 541);

Acest sufix verbal mai creează denomine exprimând acțiuni iterative, prin atașarea la teme care, prin semantism, presupun repetabilitatea: *a chefeli* „a peria” < *chefe* „perie” (<magh. *kefe*) (ALRR–Mar., vol. III, h. 784, pct: 225, 229, 237); *a prăbăli* „a încerca” <*probă* + **-ăli** (Antol. folc. MM, p. 352); *vergeli* „a cercui cu vergele [pereții casei de lemn]” <*vergea* (ALRR–Mar., vol. II, h. 254, pct. 238) – caracterul iterativ rezultând din repetarea acțiunii: fixarea individuală a vergelelor [la construcția casei];

-ălui: *cocălui* „a găti, a face mâncăruri” < *coace* (Dobozi-Faiciuc 1998, Gl, 329); *drăgălui* „a iubi, a dragosti pe cineva” (*op. cit.*, 331); *găzdălui:* *Cât pe lume am trăit/ M-am prins de găzdăluit; am găzdăluit* (Corpus Săpânța) (Lenghel-Izanu 1979, Gl, 241) – după CADE, întâlnit doar în Maramureș ca verb intransitiv; *pontăului* <*ponta* „a prețui, a cântări, a măsura” (Antol. folcl. MM, Gl, 546); *prăbăului* „a încerca” (Lenghel-Izanu 1979, Gl, 246): *Ba eu nu te-am celuit,/ Numai te-am prăbăluit;/ Ca pe-un prunc de șapte ai./ Să văd ce mintică ai* (Antol. folcl. MM, 352); *șt’opăului* „șchiopa” doar la conjunctiv: *să șt’opăluiască* (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XCIV, pct. 235);

-a: *abrăca* „a da abrac la animale” (Antol. folcl. MM, Gl, 540) < *abrac* <magh. *abrak* „grăunțe de ovăz servind ca nutreț” (v. DLRM s. v.) *mânântăla* „a mărunți”: *fănu-i uscat când îl poți mânântăla în mână* (Budești); *prănica* „a spăla rufele cu maiul” < *pranic* <ucr. *pranyk*² „mai” (TD–Bas., AJ, p. 345/30); *rugina* „a rugini”: *De-acum trâmbița mea./ Stă în cui și-a rugina* (Corpus Săpânța), TDRG (s.v.) semnalează forma *rugina*, întâlnită în poezii populare din Transilvania și în Bucovina (Marian, *Nunta*, 258); crearea variantei *rugina*, în cazurile citate se explică prin necesitățile prozodice ale textului în versuri.

-ui: *adătuî* „a (se) obișnui, a practica un anumit obicei” „vamă”; 1. „obicei, datină”; 2. „dijmă”, < *adet* < tc. *adet* (cf. TDRG, CADE *adet* <turc–arab. *âdét* îl semnalează doar pentru Oltenia s.v. *adet*; în DLRM este

¹ Vezi în rusă termenul *Zolușca* „Cenușăreasa”.

² Cf. vb. *праму* (*prati*) „a spăla”, *пранія* „spălătorie”.

semnalat ca învechit cu semantismul „dare, impozit” < tc. *âdet*; în DEX termenul nu mai este consemnat, iar verbul este nou, neatestat în nici o lucrare lexicografică: *De bărbat m-am despărțit./ Dar iară m-am adătuít./ Lui Dumnezeu m-am rugat/ Poate că el m-a iertat!* (Corpus Săpânța); *a căceluí* „a întinde aluatul cu căcelul (sucitorul)” < *căcel* „sucitor” (TD–Bas., AJ, p. 366/20); *fălcuí* [fig.] „a da din fălci, a fi rău de gură” (Dobozi-Faiciuc 1998, Gl, 333); *fărbuí* „a vopsi” < *farbă* „vopsea” < germ. *Farbe*, „idem” (Lenghel-Izanu 1979, Gl, 240); *ticlăzuí/ ticlăzí* „a călca cu fierul de călcat” < *ticlazău* < magh. *téglázó* „fier de călcat” (Vad); *țingăluí* „a suna din clopot” < *țingalău* „clopot” (CADE semnalează termenul ca regionalism, întâlnit în Moldova, Transilvania și Maramureș, cu sensurile: 1. „clopot ce se atâră la gâtul vitelor”; 2. „clopot” – și trimite la srb. *cingara* și magh. *csengő*) (Grad 2000, Gl, p. 307); *versuí* „a cânta” (Lenghel-Izanu 1979, Gl, 250); *zămuí* „a curge lichid (puroi) dintr-o rană” < *zamă* „nume generic dat lichidelor” (v. ALR, s.v., 4) (Grad 2000, Gl, 308);

-**(u)i**: sufixul verbal indicat formează denominative reprezentând acțiuni referitoare la baza derivativă: *măltări* „tencui” < *malter* „mortar” < germ. *Malter* (ALRR–Mar., vol. II, h. 253, pct. 223, 225–227, 231–234, 236–238, 240) (v. DLR, s. v); pentru *a muruí* „a tencui, a sclivisi”, DLR precizează două variante etimologice: 1. <ucr. *murovati* „a unge cu muruială, a netezi cu lut, a măltări”; 2. <*mur* (lat. *murus*) + *-ui* (ALRR–Mar., vol. II, h. 256, pct. 222–225, 228–232, 234–237, 239, 240);

-**uli**: *rândulí* (vb. tranz.) „a așeza, a aranja, a căsători”: *mi-am rândulit cuconii* (Corpus Săpânța);

-**ului**: *rândului* „a aranja, a rezolva” (Grad 2000, Gl, p. 306);

În urma prezentării derivatelor de mai sus, se pot face câteva observații:

1. Dintre afixe prezentate, în subdialectul maramureșean cel mai frecvent sufix verbal este *-i*, urmat de sufixul *-ăli*, în variație liberă cu *-ălui*. Aceste derivate formează: 1. *creații specifice* atestate în zonă, dar răspândite și în alte arii cum ar fi: *ajutorí, bârní, dărăbí, doicí, feciorí, liní, mușchí, păstăí, peminí, stănișí*; 2. *creații neatestat* până în momentul de față: *budușluí, cocișí, grumbí, iegărí, căntăli, prăbăli, vergeli, căceluí, fălcuí, fărbuí, ticlăzui/ ticlăzi, țingăluí/ țingăli*.

2. Derivatele confirmă ideea lui Iorgu Iordan (1942, 22), care arăta că limba română are capacitatea de a forma verbe de la orice substantiv sau adjectiv „dacă împrejurările cer și împrejurări apar la tot pasul”.

3. Cele mai multe dintre derivatele verbale prezentate reprezintă formații inedite, neatestat în dicționare, fiind create de la radicali dialectali specifici graiurilor maramureșene sau graiurilor de nord-vest ale dacoromânei.

BIBLIOGRAFIE

- ALRR–Mar. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Maramureș*, vol. I–IV, București, Editura Academiei Române, vol. I–III, 1969–1973; vol. IV, 1997 autori: Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan: vol. I, București, 1969 (h. 1–243); vol. II, București, 1971 (h. 244–537); vol. III, București, 1973 (h. 538–870); vol. IV, 1997 (h. 871–1138).
- Antol. folcl. MM CADE = * * *Antologie de folclor din județul Maramureș*, Baia Mare, 1980.
= I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, București, 1926–1931.
- Corpus Săpâța = Corpus de texte de pe crucile din Cimitirul Vesel, Săpâța.
- Densusianu 1961, II = Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome II, Librairie Ernest Leroux, Paris, 1938, reeditat în: Densusianu, Ov., *Istoria limbii române*, vol. I, II, București, Editura Științifică, 1961 (ediție îngrijită de J. Byck).
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- DLRM = *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei Române, 1958.
- Dobozi-Faiciuc 1998 = Elisabeta Dobozi-Faiciuc, *Dragomirești, străveche vatră maramureșeană*, Cluj-Napoca, Editura „Dragoș-Vodă”.
- Grad 2000 = Elena Grad, *Săcel, vatră de istorie și civilizație maramureșeană*, Cluj-Napoca, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”.
- GN II, 1908 = *Graiul 1908 – Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, vol. II, *Basarabia – Bucovina – Maramureș – Țara Oașului – Transilvania – Crișana – Bănat – Serbia*, București.
- Iordan 1942 = Iorgu Iordan, *Verbe românești nouă*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Al. Philippide»” (BIFR), Iași, p. 20–60.
- Lenghel-Izanu 1979 = Petre Lenghel-Izanu, *Daina mândră pân Bârsana*, Baia Mare.
Marian, *Nunta* = S. Fl. Marian, *Nunta la români*, București, 1980.
Mărgărit 2005 = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria*, București, Editura Academiei Române.
- Papahagi 1925 = T. Papahagi, *Graiul și Folklorul Maramureșului*, București, Editura Cultura Națională, 1925, reeditat în *Grai, folklor, etnografie*, București, Editura Minerva, 1981.
- TD–Bas. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei și Nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895–1925.
- Viman 1989 = Alexandru Viman, *Cu cât cânt, atâta sânt*, Baia Mare.

**QUELQUES OBSERVATIONS SUR CERTAINS DÉRIVÉS VERBAUX
DES PARLERS DE MARAMUREȘ**

RÉSUMÉ

Dans le sous-dialecte de Maramureș, le processus de la dérivation enregistre, au niveau des suffixes verbaux, un riche inventaire d'affixes. Dans la présente étude, on se propose de discuter les dérivés verbaux, notamment ceux considérés vieilliss. Les formants les plus fréquents par rapport à

leur fréquence sont: *-i, -ăli*, en libre variation avec *-ălui, -a, -ui*. Le caractère archaïque qui entre en discussion n'est pas dû, comme on peut le remarquer, aux affixes mais aux bases dérivatives entraînées et qui sont pour la plupart d'origine nominale.

Les dérivés résultés peuvent être répartis en deux groupes, selon l'âge de l'élément lexical dérivé:

1. dérivés verbaux à partir des noms considérés dans les traités d'histoire de la langue roumaine ou dans les dictionnaires comme de vieux éléments, à caractère archaïque;
2. dérivés verbaux à partir des noms qui sont considérés, dans les mêmes types d'ouvrages, comme éléments régionaux.

Dans le premier groupe on a placé des verbes comme: *bucăli* «mâcher dans la bouche» (Papahagi, 1925, 125/20), dérivé de *bucă* <lat. *bucca* «bouche» (cf. *îmbuca* «introduire de la nourriture dans la bouche», *păcurări* «pratiquer le métier de berger» (*ibid.*, 77) < *păcurar* < lat. *pecorarius* «berger»; *sodomi* «anéantir; détruire» (*ibid.*, 192/67) < Sodome, cité biblique détruite par punition divine.

Le but de ce travail est de démontrer, d'une part, le caractère conservateur des patois de Maramureș, par l'attestation des éléments lexicaux représentatifs, disparus du lexique des autres variantes territoriales dialectales, et d'autre part, de relever le caractère innovateur par la valorisation de mêmes éléments conservateurs comme bases dérivatives dans la création de nouveaux termes dans la catégorie du verbe.

Universitatea de Nord, Baia Mare,
Facultatea de Litere

UN SUFIX CONTROVERSAT ÎN GRAIURILE ROMÂNEȘTI DIN SERBIA: *-AME*

IULIA MĂRGĂRIT

1. Semnalat pentru început de B. P. Hasdeu într-o formulă de o incontestabilă actualitate („Unul din cele mai instructive resturi ale vechii morfologii române și romanice, sufixul *-ame* merită pe deplin a fi studiat cu o deosebită stăruință” – HEM, I, 721), cu localizare în vestul țării și vitalitate deja încheiată, chiar pentru secolul al XIX-lea, în opinia aceluiași lingvist („În Banat, sufixul trăia în gura poporului până în secolul al XVII-lea”, *op. cit.*, 723), formantul menționat a suscitat, în continuare, interesul cercetătorilor. Mai întâi, a fost semnalat, pentru epoca veche, la nivelul dacoromânei: Densusianu, ILR, 223; Rosetti, ILR, 528 și, totodată, ca element perpetuat în aromână: Pușcariu, LR, 229; Capidan 1909, 58–59. Intervențiile ulterioare s-au raliat ori, dimpotrivă, s-au disociat de punctul de vedere formulat de B. P. Hasdeu. După Elena Carabulea 1959, 66, pentru etapa contemporană a dacoromânei, „se pare că *-ame* a dispărut”. Puținele regionalisme din Banat și Oltenia pe care le dă Pascu, *Sufixe*, 13–16, în opinia autoarei, nu contrazic afirmația, întrucât nu se știe „în ce măsură ele corespund realității actuale” (în materialul cercetat – ALRM și ALRT –, Elena Carabulea, nu a întâlnit niciun derivat cu suf. *-ame*, de altfel, fapt explicabil prin specificul lucrărilor respective și metodele de colectare a materialului). După numai trei ani, Florența Sădeanu (1962, 75) identifică 18 formații create cu derivativul în cauză. Următoarele două intervenții, înscriindu-se în aceeași ritmicitate succesivă, se dovedesc de asemenea contradictorii. Galina Ghițu (1965, 297) înregistrează un singur derivat în graiurile bănățene, în timp ce, ulterior, Doina Grecu (1968, 48) semnaleză, tot pentru aceeași zonă, un număr considerabil de formații: *cârpamă*, *copilamă*, *domnamă*, *lemnamă*, *prunamă*, *țărțalamă*¹, *figăneamă*. În *Tratat*, 269, pe baza contribuțiilor semnate de Galina Ghițu și Doina Grecu, se menționează afixul ca o particularitate a subdialectului bănățean.

Alte intervenții s-au alăturat total „poziției” Hasdeu. Ivănescu (1965, 34) delimitează afixul exclusiv pentru limba veche și, în cadrul acelei epoci, tot pentru vestul țării. Un punct de vedere similar, urmat de o concluzie categorică, formulează Ion Gheție (1975, 361). Constatând că derivatele bănățene cu afixul în

¹ Doina Grecu însoțește termenul, absent din dicționare, cu următoarea notă „fără îndoială un derivat cu *-amă* [în grafia autoarei!], dar de la o temă neatestată în alte formații”.

discuție din CDDE, mai apoi preluate în DA, sunt confirmate, pentru secolele anterioare, în Anon. Car., autorul consideră că „nicio altă scriere databilă în secolul al XVII-lea nu prezintă cuvinte formate cu suf. *-ame*” (cu excepția dicționarului bănățean). În opinia sa, cele câteva exemple (*mișelame*, *voinicame*), prezente în tipăriturile coresiene și în Codicele Todorescu, demonstrează că diaconul a pus sub tipar originale provenind din zonele unde *-ame* avea curs și că „în niciun caz acesta nu circula în Muntenia”. Ion Gheție acceptă doar atestările lui Vârcol pentru Mehedinți și Vâlcea (*apud* Pascu, *Sufixe*, 15), ca extensiune a formantului în zonele limitrofe. În replică, Diomid Strungaru (1976, 523–525) susține răspândirea mai largă a afixului pe teritoriul dacoromân „unde o serie de factori lingvistici au dus în decurs de secole la restrângerea frecvenței acestui sufix până la dispariția lui din anumite zone geografice” (p. 525). Ca element de sprijin, el invocă concluzia altor cercetări, fie și din tratarea colaterală a afixului (cf. Ioana Anghel și Felicia Șerban, *Problemele reconstituirii sistemului de derivare al limbii române dintre secolele al IX-lea și al XV-lea*, în CL, XIX, 1974, nr. 1, 70: „Dacă sufixul *-ame* < lat. *-amen*, care nu s-a păstrat în limba literară, apare în unele texte din secolul al XVI-lea – Coresi – și într-un grai conservativ cum e cel din Banat, putem afirma că sufixul era productiv înainte de secolul al XVI-lea”). După Diomid Strungaru productivitatea particulei s-ar prelungi peste secolul menționat și în alte zone decât Banatul. În articolul de răspuns, Ion Gheție 1977, 562 pretinde demonstrația paternității munteneste a textelor invocate pentru aria sudică a dacoromânei, susținând aceeași poziție: „până la proba contrară, afirmațiile asupra răspândirii în limba veche a derivatelor cu *-ame* continuă să stea în picioare” (*loc. cit.*).

2. În urma unei anchete pluridisciplinare², efectuate în mai multe localități din Banatul sârbesc, am putut constata că sufixul *-ame* supraviețuiește în graiurile românești din zonă, cu o frecvență care atrage atenția cercetătorului. Pe baza materialului cules, pentru etapa actuală a limbii, ne-am propus formularea câtorva observații asupra controversatului afix considerat fie dispărut, la nivelul dialectal menționat, fie activ, dar limitat la o anumită epocă și la o anumită regiune.

3. Derivatele cu *-ame* apar în vorbirea localnicilor, generație medie și vârstnici, și în varianta *-amă*, cu „[e] aton după labială devenit [ă]”, fapt semnalat deja³ (Sădeanu 1962, 56), exprimând valoarea fundamentală, atestată în limba

² Este vorba despre o cercetare complexă, organizată de Maria Bătcă (de la Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” din București), în anul 2004, în următoarele localități: Coștei (C), Grebenaț (G), Nicolinț (N), Ovcea (O), Toracul Mare (Tr M), Toracul Mic (Tr Mc), Uzdin (U), Vladimirovaț (V).

³ După câte ne-am putut da seama, nu numai factorul fonetic a influențat structura afixului, în sensul că acesta se conjugă și cu alți factori. Astfel, în cazul când derivatul este determinat de un adjectiv la plural, iar în limba comună formei derivate îi corespunde pluralul în *-e*, afixul păstrează forma originală și invers, același determinant în [-ă] impune modificarea lui [-e]: *Atâtea pruname* [= prune] *avem*, *c-o rodit multă prunamă* (N). *La târg or fost multe cireșame* [= cireșe] (N). *La văcari este multă văcamă* (N). Dacă determinatul se află în antepoziție în raport cu determinantul adjectiv feminin, influența acestuia din urmă asupra structurii afixului este nulă: *Creșteam găscame multă* (G).

De asemenea, nu omitem aportul articolului enditic: cf. *gâscame*, *gâscamea*, *gâscama*, *gâscamă*.

veche: „colectivitatea”. Numărul acestora fiind considerabil, am încercat să le diferențiem, de la caz la caz, remarcând o anumită nuanțare în cadrul valorii de bază. Am identificat, astfel, mai multe tipuri de colectivități între numeroasele formații cu *-ame*, care, ca și în limba veche, creează exclusiv denominative⁴.

3.1. colectivități virtual separabile, izolabile, opozabile cu unități asemănătoare subînțelese, neexprimate: *Țigăneama din sat or plecat mainte cu câțiva ani* (N). *O fost o stradă cu multă țigăneamă* (G). *Albinama face miere de stup* (V). *Am dat [de mâncare] la puiamă. Și de puiamă am văzut la farmă* (N). *Tata meu o făcut sălaș la oi, că iarna vin de la păcurar și când fată să aibă mielamea scuteală și căldură* (U).

Incontestabil, în exemplele selectate este vorba de nume colective în locul cărora, în limba comună, în aceleași contexte, se întâlnesc pluralele corespunzătoare: *Țiganii din sat au plecat ori s-au stabilit pe o stradă anume. Albinele fac miere. Am dat de mâncare la pui* etc. Poate că preferința pentru un anumit tip de derivate în defavoarea categoriei numerice se explică prin posibilitatea de a exprima colectivități raportabile la realități similare. Astfel, *țigăneama* constituie un grup coagulat, nedispersat între localnicii dintr-un sat, la rândul lor alcătuiind tot o colectivitate, dar mai numeroasă, prin raportare la minoritari, atât unii cât și alții ducând o existență relativ paralelă, potențial separabilă, în cadrul aceleiași comunități, așa după cum atestă informația; *puiana* constituie categoria puilor (de găină) izolați (și izolabili) de păsările adulte în spații speciale, asigurându-li-se protecție și hrană și, de aceea, compunând momentan o microcolectivitate opozabilă, prin îngrijirea acordată. Afirmăția privitoare la *albinamă*, într-o formulare care nu spune nimic nou, la analiză, dezvăluie prestația colectivă de realizare a produsului finit, mierea, distingându-se, astfel de restul insectelor similare prin organizare și, mai ales, prin activitate; *mielamea* alcătuieste, de asemenea, un minigrup în raport cu turma, după calitatea de nou-născuți, fiindte fragile impunând condiții speciale de creștere.

Posibilitatea de a exprima comunități, comparabile prin corelare cu altele similare, are la bază necesitatea recunoașterii colectivelor respective, necesitate care corespunde delimitării unor astfel de entități după anumite criterii; cu alte cuvinte, formațiile cu *-ame* reflectă nevoia de clasificare pe grupuri coerente, operată în mediul ambiant.

3.2. numele colective corespund pluralilor generice: *La noi în sat nu e slovăcamă, nici ungureamă* (G). *La Șandorf îi multă ungureamă!* (G). *O, ce de sârbeamă este la Calijdor!* (G). *Am avut noroc în porcama și i-am dat pe un preț bun* (U). *Câinele nost o avut purecame și pun pă el un fel dă prau cumpărat de la potică* (Tr M). Echivalente ale pluralilor din limba comună: *slovaci, unguri, sârbi, porci, purici*, derivatele exprimă în plus, de la caz la caz, grupul alcătuit de minoritari, în raport cu populația majoritară sau grupul corespunzător speciei

⁴ Pentru alte posibilități derivate în limba latină unde suf. *-amen* > *-ame* crea deverbale, v. Strungaru 1976, 523–525.

reprezentate, dar considerabil numeric, colectivitatea numeroasă (a unor paraziți) etc. Altfel spus, derivatele enumerate corespund pluralelor de la bazele respective, dar nu și invers, deoarece *slovăcamă*, în raport cu *slovaci*, exprimă, în afară de pluralitate, grupul, colectivitatea în raport cu populația majoritară, cu alte specii (*văcame*, *vițelame* etc.). Probabil între *purecame* și *purici* diferențele constau în cantitate, mare, în primul caz, nedeterminată în cel de al doilea.

3.3. *colectivele* oferă posibilitatea grupării mediului ambiant după apartenență, avându-se în vedere specia, varietatea, categoria. Unitățile lexicale create cu particula derivativă în cauză satisfac nevoia de ordine, de organizare în clase, nu numai a animatelor, ci și a inanimatelor⁵: [La mort] *o avut cărpamă, peșchireamă multă, la tăți o dat* (C). *Puneți la masă lingureamă, cuțiteamă, furchiteamă* (V). *La pomană să fierbe în oleamă, în tigăneamă* (V). Raportându-le la pluralele din limba standard pe care le suplinesc, derivatele includ, conțin categoria numerică, dar, în același timp, exprimă gruparea, posibilă tocmai prin condiția numărului. Totodată, colectivele reflectă unitatea, coerența pluralității, prin coagulare într-un tot, pe baza diversității funcționale, simultan cu ordonarea în anumite grupe, clase etc. Se cuvine să subliniem că în limba standard derivatele citate nu au echivalente colective, cu excepția formațiilor peiorative potențiale (cf. **lingurăraie*, **olăraie*).

3.4. Definind colectivități, derivatele cu suf. *-ame* substituie pluralitatea în condiții speciale, atunci când aceasta constituie limita inferioară, coincidând cu dualitatea; altfel spus bazele derivate reprezintă nume care definesc perechea: *Dimineața întâi îmbraci ștrinfama* (< *ștrimfi* „ciorapi”), *ș-atunci păpucama și ieși afară* (C). În exemplul citat, derivatele corespund substantivelor impuse prin uz la plural prin natura lucrurilor: *ciorapi*, *pantofi*, fiind echivalentele unei singure structuri binare (=pereche). Alteori însă, în cazuri aparent similare, comunicarea devine ambiguă prin imposibilitatea de a aprecia, contextual, dacă se are în vedere o pereche sau, dimpotrivă, mai multe: *Vezi în orman la pantalonam-aia* (C). Dezambiguizarea are loc atunci când numele colectiv este precedat de un determinant: *Lavinele, vino-ncoace să vezi câtă papucamă este!* (C). *Bărbatu meu are atâta pantalonamă, de nu mai știe de număr!* (V). *Muirea asta are multă papucamă!* (N).

3.5. Derivatele reprezintă *colectivități covârșitoare prin cantitate*. Pentru realizarea unei astfel de valori, acestea sunt asociate cu mărci suplimentare, de regulă adjective (*atât*, *mult*, *plin*, *cât* etc.), substantive (*mulțime*) al căror semantism intensifică valoarea formantului. Tipul de combinație determinat + determinant, alcătuind o construcție redundantă, corespunde unor enunțuri diferite, realizând o anumită gradualitate:

⁵ Între cele 18 derivate prezentate de Florența Sădeanu (1962, 56) numai unul singur descinde de la o bază derivativă nume de lucru: *lemnă*, dar și acela discutabil, mai întâi sub aspectul originii, autoarea sugerând o posibilă moștenire din latină (< lat. *lignamen*), apoi al semnificației, după DA fiind vorba de ambele sensuri ale termenului: „grămadă de lemne”; „număr mare de arbori”.

– enunțiativ-constatativă: *Pră slatină o păscut căiamă multă, sara i-a adus acasă* (V). *La gropi [în afara satului] îi multă câineamă* (U). *S-or pus pă biserică, îi plin de ciorame* (V). *În amvlie am mătura o mulțime de frunzamă* (N). *Jivineamă multă are omu ăsta!* (C). *S-a astrâns multă omănamă la birt* (C). *În ambari e multă mâteamă* (G). *Îi multă pățocamă în cotarcă* (U). *Mi-e plină amvliea de puiamă, de găscamă, de ciurcamă* (C). *Am vrut să sap în grădină ș-o fost multă pietramă* (U). *Pângă bară e multă sălcamă* (V). Același tip de enunț se realizează prin repetiția derivatului, procedeu întâlnit exclusiv în localitatea Uzdin: *În dunst am băgat cireșamă și cireșamă. În crengile-alea is pășăramă și pășăramă. Penarii or cumpărat penamă și penamă. Am băgat în flăși pipărcamă și pipărcamă. Are țolamă și țolamă și tot nu-i sătul. La căsăpie are vițelame și vițelame.*

– exclamativă, corespunzătoare unui sentiment de uimire: *Ia, ui, cireșama asta faină! O, Doamne, câtă caisamă este aici în locu ăsta! Să fac pecmez!* (C) *Într-atâta clăbățamă alege-ți unul!* (G). *Toamna asta îi atâta frunzamă!* (Tr M). *Pră șanț îi atâta găscamă!* (V). *Mă, ce dă porcama vine pră socac!* (N) *O Doamne, câtă teiamă era atuncea!* (N).

– exclamativ-interogativă, exprimând sentimente în dezacord cu cantitatea: *Or mâncat tot cucuruzu golâmbame-aia!* (N). *Nu mai știu ce să facă cu atâta penamă!* (U). *Mi s-o urât de rujam-asta câtă s-o mulțit!* (U). *Ce caută atâta țigăneamă aici?* (C) Dezaprobarea se exprimă, uneori, prin forme verbale adecvate ca semantism: *Oh! că nu te mai scapi de-atâta arșocamă* (U). *S-o umplut satu de cioramă!* (U). *Nu te scapi de golâmbame!* (V).

3.6. colectivitate evidențiată, condiționată temporar, ocazional: *Bătrâneamă multă a fost la mortu-ăsta!* (V). Grupul majoritar al generației specificate, în raport cu ceilalți participanți, se explică prin calitatea de „contemporani” dintre membrii grupului și defunct. *Băbama ține poveștile în șezători* (V). Evident, în astfel de prilejuri, segmentul social nominalizat excelează, prin prestație proprie, în povești și povestiri, spre deosebire de tineri, fapt, de altfel, subînțeles.

3.6.1. Dat fiind faptul că pluralul reprezintă categoria numerică superioară singularului, exprimând două sau mai multe lucruri, ființe de același fel, în afara acestei valori, denominativele în *-ame* semnifică și pluralitatea la cote înalte, echivalând multitudinea. De aceea, probabil, vorbitorii simt nevoia să asocieze derivatele respective cu determinanți ca adjectivele *atât, mult, plin*, substantive (*mulțime*), cu valoare metaforică (*lume, potop*), construcții echivalente stilistic ale acestora. Redundanța îmbinărilor astfel create se explică prin tendința de a realiza transparența lexicală deplină (auto)explicativ a derivatelor colective folosite, locutorii procedând astfel fie datorită uzurii fomatului, fie datorită perturbărilor în distribuția acestuia pe generații: *În satu ăsta îi multă sârbamă. Toți ai bătrâni spun așa! Acuma noi mai spunem mulți sârbi* (V).

3.6.2. Tot în același scop, pentru a reda colectivitatea covârșitoare, derivatele sunt asociate cu expresii, locuțiuni adjectivale care stilistic sporesc semantismul acestora: *Am avut o holdă potop de bugecame* (N). *Am astrâns o lume de cârpamă*

(G). *Vai de mine, ce de frunzame o căzut din pom și trebe să le astrângem!* (C). *Ai la drum o lume de frunzămă, du-te să le mături!* (G). *Nu mă duc acolo, că-i o lume de omănamă!* (G). *O rodit o lume de pruneamă!* (N). *Avem până-i lumea floramă!* (G). Hipertrofia semantică a unor astfel de îmbinări este, de altfel, evidentă. În același sens, Grecu (1968, 48) semnalează *putere de*, apreciind că informatoarea ține să explice derivatele *prunamă, cârpamă* prin *putere de* „mulțime de ...”.

3.6.3. Cantitatea covârșitoare depășește limitele normalității, după cum atestă determinările folosite: *Băgrinamă este în șumă câtă vrei!* (V). *Uite, câtă-i șuma de brăzeamă, numai brazi cât vezi cu ochii!* (V). *Cât te-ai uitat cu ochii ai văzut cânepamă pe câmp!* (U)

O astfel de posibilitate poate duce la singularizarea contextuală a realității exprimate de derivat, realizată uneori prin dublă determinare: *Atâta băneamă n-am mai văzut!* (V) *Câneamă de-asta n-am văzut de cându mi-s!* (U). *O, cârnățame d-asta multă nici n-am văzut!* (V). *O, Doamne, lemnamă d-asta ce-am văzut în satu ăsta n-am mai văzut!* (N).

– de asemenea, poate duce la exclusivitate: *De-asta copilamă multă nu este niciunde ca la noi în sat! Dumnizo să vă trăiască, da sânteți prea mulți și neliniștiți!* (C).

3.7. Constituirea într-o colectivitate unitară, individualizată (ființe, obiecte de același fel compunând o pluralitate de sine stătătoare) este condiționată de anumite criterii. La întrebarea directă „Ce înțelegeți prin *văcame*?” răspunsul: *Un ciopor de vaci* prezintă relevanță, pe de o parte, prin conotație (evidentă de grup – *ciopor*), pe de altă parte, prin caracterul grupului, invariabil din punctul de vedere al componentei. Repetând aceeași chestiune pentru alt derivat „Când spuneți cuvântul *copilame*?” s-a răspuns relevant: *Când s-astrâng mai mulți [copii] la un loc și sunt neastâmpărați* (G), ceea ce confirmă faptul că unitatea de grup constă în identitatea comună a membrilor, având o particularitate momentană definitivă: neastâmpărul.

3.7.1. Coagularea colectivității respective uneori este percepută ca fapt dezagreabil, comunicat prin determinante ale derivatului:

– adverbe restrictive: *Numa frunzămă o picat din lemn!* (V). Contextul respectiv se decodează în sensul „colectivitate exclusivă și excesivă”, pământul fiind acoperit la refuz. În secvența *Aici îi numa sălcamă, uite câtă tufamă!* (V), adverbul antepus și derivatul converg semantic, exprimând condiția de omogenitate exclusivă momentană a grupului, dar și în perspectivă (cf. *tufamă*).

Din înțelesul prioritar, definind colectivitatea s-a desprins un altul subsecvent a cărui conturare a fost favorizată de trăsătura de bază a unor astfel de grupuri: omogenitatea ființelor, lucrurilor exprimate: *Am avut bubamă și le-am crescut cu frunză de dudamă.* În contextul respectiv, *dudamă* semnifică, prin conotația colectivă, exclusivitatea tipului de hrană pentru viermii de mătase.

3.7.2. Foarte interesante sunt situațiile când substantive care denumesc generic nume de fenomene ale naturii, produse, și care, fiind defective de plural, dezvoltă derivate în *-ame (-amă)*. Acestea exprimă cantitatea exagerată,

semantismul corespunzător realizându-se prin mijloace duble (formant susținut prin determinare, pentru a defini excepția: *Neoama d-asta n-am văzut atât de mare!*)

Dacă baza derivativă *nea* semnifică „zăpadă”, căzută la un moment dat, variabilă cantitativ, *neoamă* exprimă aceeași realitate, dar superioară în cantitate, unică, după experiența locutorului, cum rezultă și din complinire (*multă*).

3.7.3. Alteori, baza ea însăși un nume colectiv primește în mod redundant afixul: *În grădinamă semănăm ceapă întâni, dup-aea crumpe, păsulă, crăstăveți, pipară, carfiol, țeler, mărconi, părădais, pășcănat* (V). *Sămânțama am semănat-o alt an* (G).

3.7.4. Contextual, derivatul în *-ame* impune alte derivate în continuare, în povestire, atunci când este vorba de procese divizionare ale muncii, ale evoluției unor specii, demonstrând faptul că dintr-o colectivitate rezultă tot o colectivitate, iar prin departajare se obțin entități de același fel, dar inferioare cantitativ: *Cânepama am rupt-o ș-am făcut-o mănuși, mănușamă am făcut-o ș-am băgat-o în apă. [...] Pozdăream-aia ai lăbădat-o, o rămas fuiorama!* (V) *Bâzam-asta să pune pe mâncare și face mușinamă și face viermăneamă* (V).

3.7.5. Forma derivatului, precum și acordul gramatical după acest criteriu, au dus la o modificare inedită: conversiunea la substantivele cu ambele numere și dezvoltarea pluralului corespunzător. Dacă formularea *Mânzama suge la mamă-sa* (N), numai prin interpretare relevă pluralitate, alta de felul *Văsamă de apă unul am avut* (C) poate duce la perceperea unui singur obiect, căruia i se poate crea pluralul: *Vidramele de apă s-or făcut aici, le-or făcut maistorii* (V). Pluralul *copilamuri*, notat de Vârcol în Vâlcea, corespunde interpretării derivatului colectiv ca singular: *O, copilama asta cât îi de frumos îmbrăcată!* (G).

3.8. Caracterul colectiv al derivatelor este evident în acordul gramatical:

– după înțeles: *Lasă-le, că mi-s sătulă de păiamă!* (G). *Ia câtă prunamă are, și-s bobate și-s frumoase!* (U). *Înainte aveam scămneamă d-ale lungi* (C). *Avem tuleiamă destui!* (G). Dacă în exemplul citat categoria pluralității este marcată prin adjectivele și pronumele determinate, alteori ea rezultă din forma verbală: *Vai, ce de copilame s-or astrâns aicea?* (C).

– după formă: *La o sută de oi trebuie berbecamă mai multă* (V). *Auzi ce zbiară bicama-aia?* (V). *Ia, ni, ce oiamă multă are și-i acasă!* (V). *Este penamă câtă vrei, că lapădă găște!* (G). *La mine s-astrânge câneama din toți vecinii!* (N).

3.9. Atunci când pentru aceeași realitate, colectivitatea este repetabilă, ca o consecință a propriei evoluții, ca în cazul pomilor fructiferi susceptibili de a constitui o colectivitate, dar și roadele acestora, la rândul lor, susceptibile în același sens, pentru derivatele corespunzătoare se folosesc formanți diferiți, fapt ce asigură claritate comunicării: *Pă lângă drumu mare o fost mult nucăt [= pomi]* (Tr Mc). *Toamna, pă jos, era multă nucamă* (Tr Mc). *Îi plină vatra de nucamă* (U).

4. Vitalitatea prelungită a sufixului, într-o arie reprezentând graiurile românești vorbite în medii alogene, reprezintă o realitate de necontestat. Situația se explică printr-o serie de factori:

Valoarea de bază, în permanentă extensiune.

După cum s-a putut constata valoarea fundamentală, de exprimare a colectivității, și-a lărgit registrul de posibilități. În limba veche, afixul deriva restrictiv teme denumind ființe: *mișelame*, *voinicame*. Florența Sădeanu a înregistrat, cu o singură excepție, derivate de la nume de ființe. Doina Grecu menționează și altfel de teme: *cârpamă*, *prunamă*, *țărțălamă*. În Voievodina, derivatele de la astfel de teme cum ar fi numele desemnând vegetația, produse, fenomene, obiecte etc. sunt extrem de numeroase:

- pomi, arbori: *cireșamă*, *prunamă*, *brăzeamă*, *sălcamă*;
- fructe: *caisamă*, *cireșamă*, *nucamă*, *prunamă*, *struguramă*;
- legume: *crumpamă*, *curecamă*, *părădăisamă*, *pipărcamă*;
- produse animale: *brânzeamă*, *lăpteamă*;
- fenomene atmosferice: *neoamă*;
- obiecte casnice: *furchițeamă*, *lingureamă*, *oleamă*, *tigăneamă*;
- obiecte de îmbrăcăminte: *clăbățamă*, *pantalonamă*;
- flori: *floramă*, *rujamă*.

Din punctul de vedere al categoriei numărului:

- defectiv de plural: *lăpteamă*, *neoamă*
- nume de obiecte în pereche: *păpucamă*, *ștrimfamă*
- substantive, ele însele colective: *grădinamă*.

Capacitatea de a deriva orice fel de teme din punctul de vedere:

– al categoriei numerice de plural: de la limita inferioară (=perechea) până la *potop de ...* ori substantive defectiv de plural: *nea* > *neoamă*

– al realității definite: animate, inanimate. Menționăm faptul că multor formații derivate desemnând lucruri, în limba standard, le corespund derivate potențiale cu afixe diferite și semantism peiorativ: *lingureamă* cf. **lingurăraie*.

La nivelul graiurilor cercetate, constatăm generalizarea afixului, situație explicabilă prin capacitatea derivativă nelimitată. Urmare a acestei particularități este evidentă sistematizarea „lingvistică” a realității înconjurătoare (animate sau inanimate), astfel încât mediul ambiant cunoaște o anumită ordonare și clasificare după același criteriu, al pluralității constituibile într-un tot minim (=perechea), variabil (*ouama de sub cloșă*), maxim (*Nepotul o plâns cât i-o ieșit dințama* – derivatul exprimă un număr finit corespunzând integralității numerice a danturii umane și, în același timp, maxim), infinit (*o lume de frunzamă*, *holdă potop de bugecame*). În acest sens, afixul a dobândit calitatea de a exprima totalitatea momentană (*ii multă ouamă sub cloșă*; *i-o ieșit dințama*). Distincția dintre pluralul corespunzător din limba standard și derivatul colectiv rezidă în exprimarea multitudinii în primul caz, (=ouă; *dinți*), a multitudinii limitate, constituind temporar un tot (= *ouama de sub cloșă*; *dințama nepotului*), în cel de al doilea.

Distribuția cu totul specială a derivativului *s-ar* putea explica prin „suplețea” acestuia, compatibil cu o gamă largă de teme nominale. Compatibilitatea sporită a afixului imprimă adesea un caracter spontan procesului derivării, multe dintre formațiile create fiind calificate în consecință. Doina Grecu (1968, 48) aprecia că derivate ca „*domnamă, copilamă, țigăneamă, lemneamă, țărțalamă* ș.a. sunt întrebuițate curent, altele ca *pruneamă, cârpamă* par să fie formații spontane”. Atestarea repetată a acelorași derivate, suspectate din considerentul menționat, în graiurile românești din Serbia, anulează presupunerea, cel puțin în cazurile exemplificate, întrucât o anumită spontaneitate în derivarea cu *-ame* rămâne o particularitate a derivativului. Numărul mare al derivatelor oferit de informatori (*juneame, muiereame, omăname*), al dubletelor de la aceeași temă (*bicame, bicălame; feteame, feteleame*) atestă stadiul de evoluție al formantului, despre care, cel puțin pentru graiurile cercetate, nu se poate afirma că este puțin productiv. În momentul de față situația acestuia ar putea să cunoască modificări de distribuție în cazul generației tinere, sub influența variantei standard pe care o însușește prin școală.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ALRM, I–III *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă, vol. I, 1956, vol. II–III, 1967.
- ALRT, II Emil Petrovici, *Texte dialectale*, culese de ... supliment la *Atlasul lingvistic român*, II, Muzeul limbii române, Sibiu – Leipzig, 1943.
- CADE I. -Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I. - Aurel Candrea. Partea a II-a: *Dicționarul istoric și geografic ilustrat*, de Gh. Adamescu, București, Editura Cartea Românească, [1926–1931].
- Capidan 1909 Th. Capidan, *Die nominalen Suffixe in Aromunischen*, în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, nr. 14, p. 13–14, 58–59.
- Carabulea 1959 Elena Carabulea, *-ame și -ime în limba română*, în SMFC, I, p. 65–77.
- CDDE I. -A. Candrea, O. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, Fasc. II–IV. A – Putea, București, 1914.
- CL „Cercetări de lingvistică”, Cluj(-Napoca), 1956–1993.
- DA Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- Densusianu, ILR Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, ediție îngrijită de J. Byck, vol. I, II, București, 1961.
- Gheție 1975 Ion Gheție, *Observații asupra răspândirii termenilor derivați cu suf. -ame*, în SCL, XXVI, nr. 4, p. 361–365.
- Gheție 1977 Ion Gheție, *Derivatele cu sufixul -ame și o chestiune de paternitate*, în SCL, XXVIII, nr. 5, p. 559–563.
- Ghițu 1965 Galina Ghițu, *Particularități arhaice bănățene (fonetice, morfologice și lexicale)*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, p. 295–297.
- Grecu 1968 Doina Grecu, *Elemente vechi în graiul unei comune din Banat*, în CL XIII, nr. 1, 47–51.

- HEM B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor. tom. I–III, București, Stabilimentul grafic Socec și Teclu, tom. I–II: 1887, tom. III: 1893.
- Ivănescu 1965 G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limba română*, în LR XIV, nr. 1, p. 32–37.
- Pascu, *Sufixe* Dr. G. Pascu, *Sufixele românești*, Editura Academiei Române, București, 1916.
- Pușcariu, LR Sextil Pușcariu, *Limba română*, I. Privire generală, București, 1940.
- Rosetti, ILR Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. I. *De la origini până la începutul sec. al XVII-lea*. Ediție definitivă, 1986.
- Sădeanu 1962 Florența Sădeanu, *Sufixele colective din limba română, cu specială privire asupra repartiției lor*, în SMFC, vol. al III-lea, p. 41–81.
- SCL *Studii și cercetări lingvistice*. [București], Editura Academiei. Institutul de Lingvistică din București. Anul I (1950), ș. u.
- SMFC „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor”, 1959–1972.
- Strungaru 1976 Dionid Strungaru, *Derivatele cu sufixul –ame atestate în secolul al XVII-lea numai în Anonymus Carasebesiensis?*, în SCL, XXVII, nr. 5, p. 523–527.
- Tratat* *Tratat de dialectologie românească*, coord. V. Rusu, Craiova, 1984.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, București

SISTEME DE SCRIERE UTILIZATE ÎN LIMBA PUBLICAȚIILOR AROMÂNEȘTI ACTUALE

MANUELA NEVACI

Exceptând statele din Peninsula Balcanică, unde aromânii sunt considerați autohtoni, există comunități sau grupuri de emigranți aromâni care trăiesc în diasporă. Cele mai importante și bine organizate se află în Statele Unite ale Americii și Canada, în Australia, respectiv în Franța și Germania, unde există și organizații ale aromânilor.

Astfel, în SUA, Societatea Fărșerotul, înființată în 1902 de Nicolae Cican, un fost elev al școlilor românești din Albania, este încă activă în statul Connecticut. În conjuncție cu Societatea Fărșerotul, deși cu personalitate proprie, se află Congresul pentru cultura macedo-română, condus de profesorul universitar Aureliu Ciufecu, originar din comuna Pleasa, Albania, și absolvent al Liceului Român din Salonic, Grecia.

În Franța, aromânii sunt grupați sub egida Asociației Aromânilor din Franța, cu sediul la Paris, condusă de Iancu Perifan.

La Freiburg, în Germania, se află organizația intitulată Uniunea pentru Cultura și Limba Aromână și o amplă bibliotecă aromână. Tot aici se editează revista „Zborlu a nostru”.

Deși aromânii sunt în diaspora numai în aceste țări, considerând România patria aromânilor, ne vom ocupa în studiul nostru și de situația publicațiilor aromânești din Balcani. Aromânii din țările balcanice, din perspectiva României care a fost de-a lungul istoriei sprijinul lor cultural și politic, sunt considerați ca fiind în diaspora. Din acest punct de vedere, vorbim de diaspora numai în sens cultural, centrul fiind România.

După cum se știe, aromâna este singurul dialect românesc în care s-a dezvoltat o literatură cultă. Începând cu 1864, scriitori precum Constantin Belemace, George Murnu, Nuși Tulliu, Nicolae Batzaria, Z.A. Araia, George Ceară, Nicolae Velo, Marcu Beza, Nida Boga, Zahu Pană, Mihai Prefti realizează prin scrierile lor (beletristică, traduceri, publicistică) o variantă literară a aromânei.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se înregistrează o mișcare de redeştere a unei activități culturale: se înființează asociații, se organizează congrese, apar publicații (periodice și volume). În perioada 1864–1945 existența unor forme de învățământ românesc – preponderent

în limba română literară – pentru aromânii din țările balcanice a grăbit procesul de apariție a unor publicații tipărite cu alfabet latin în aromână.

Menționăm revistele de cultură: „Frățîlia întru dreptate” (1880), „Macedonia” (1888–1889), „Pindul” (1898–1899), „Grai bun” (1906–1907), „Lilicea Pindului” (1910–1912) ș.a.; ziarele „Peninsula Balcanică” (1893–1894, 1900–1901), „Gazeta Macedoniei” (1897–1898), „Românul de la Pind” (1903–1912), „Tribuna Macedoniei” (1906–1907), „Deșteptarea” (1908–1909), „Aromânul” (1913–1914) ș.a. Almanahurile editate în perioada 1900–1912 de către aromânii din țările balcanice – fie în aromână, fie în limba română literară – reflectă spiritul modern al vremii respective și sunt influențate de modificările suferite de ortografia românească.

Aceste publicații au fost redactate de către intelectualii aromâni grupați, în principal, în jurul Liceului Român de Băieți din Monastir/Bitolia (dar unele au fost tipărite la București), militând pentru cultivarea scrisului în graiul matern. „Frățîlia”, care avea drept subtitlu *Revista aromânească*, în mod expres a slujit acest ideal, fiind scrisă numai în aromână; în timp ce în „Lumina”, care era editată de Corpul Didactic și Bisericesc Român din Imperiul Otoman, și se subintitula *Revista populară a românilor din Imperiul Otoman*, doar o parte a creațiilor literare erau redactate în aromână, majoritatea articolelor fiind scrise în limba română literară. În conținutul lor se regăsește, practic, imaginea societății aromânești la începutul secolului al XX-lea.

La aceste reviste au colaborat personalități marcante ale culturii aromânești, precum poetul național al aromânilor Constantin Belemace, profesorul, publicistul, scriitorul și omul politic Nicolae Batzaria, lingvistul (viitor membru al Academiei Române) Theodor Capidan, profesorul și publicistul Anastase Hâciu, scriitorul Petru Vulcan (născut la Târnova), diplomatul și poetul Nicolae C. Velo, George Murnu și Pericle Papahagi (viitori membri ai Academiei Române), diplomatul și scriitorul Marcu Beza, profesorii și scriitorii Nuși Tulliu, Gheorghe Zuca, poezii Zicu A. Araia și George Ceară, publicistul și poetul Ion Foti.

Cu timpul, în aceste publicații s-a creat un sistem de scriere a aromânei cu alfabet latin, pe baza ortografiei românești. O primă fixare a acestui sistem de scriere apare în *Antologie aromânească*, publicată în 1922 de Tache Papahagi¹. Sunetele existente în aromână, dar absente din limba română literară, au fost redactate fie prin combinații de litere, fie cu ajutorul semnelor diacritice. Sistemul tradițional propune: notarea consoanelor palatale (*l, n, v*) cu semn diacritic, redarea africanei *ç* prin literele *dz*, eliminarea literelor grecești *δ, θ, γ* și redarea sunetelor corespunzătoare prin combinații de litere: *dh, th*, iar fricativa laringală sonoră prin litera *v*. Oclusivele palatale *k, g* sunt notate prin grupurile de litere *ch(e), ch(i), gh(e), gh(i)*. Vocalele sunt notate la fel ca în limba română. Acest sistem a fost aplicat, cu unele modificări, în *Dicționarul dialectului aromân* (ediția I, 1963; ediția a doua, 1974).

¹ Saramandu 2000, 202.

În absența unei norme supradialectale, scrierea aromânească actuală diferă, uneori, de la autor la autor.

Sistemul tradițional e utilizat și de Matilda Caragiu Marioțeanu în DIARO² cu anumite schimbări: africata *dz* este redată prin *ǰ*, oclusiva palatală surdă *k* prin *c+h+e/i*, [ʰ] / [ʰ] final sunt redată prin *u* și, respectiv *i*, fricativa laringală sonoră [ɣ] și cea palatală [y] sunt redată prin *y*. Sunt introduse literele *q*, *w* pentru scrierea neologismelor.

Publicațiile aromânești apărute în epoca modernă în Balcani sunt oglinda societăților (*suțatelor*) armânești reînființate după perioada comunistă – în marea lor parte.

În Albania, funcționează Societatea Armâni dit Albania cu filiale în localitățile: Berat, Divjaka, Durrës, Elbasan, Fier (Fearica), Fier (Apollonia), Grabova, Korça, Kuçova, Librazhd, Lushnja, Përmet, Pogradec, Sëlnitsa, Shtërmën, Tirana.

De asemenea, există și Societatea Fărșerotu din Gërokastër, cu revistă proprie.

Societatea Armâni dit Albania, cu ajutorul României, a sprijinit acordarea de burse, reconstruirea școlii aromânești din localitatea Korcea, trimiterea a 500 de abecedare românești de către Vatra Românească, a unor obiecte de cult religios de către Înalt Prea Sfințitul Calinic Argeșeanul, spitalizarea unor bolnavi armâni, editarea gazetei bilingve „Frăția”, cu articole în aromână (graiul fărșerot), în româna literară și în albaneză.

Totodată, Patriarhia română a trimis la Korcea un preot aromân, hirotonit la Mănăstirea Curtea de Argeș (preotul D. Veriga).

În Bulgaria, Societatea Aromânilor are 4 filiale, în localitățile: Dupnița, Peștera, Sofia și Velingrad. Revista editată se numește „Armânlu”. Articolele sunt scrise în aromână (graiul grămostean) și în bulgară.

În R. Macedonia există 8 organizații ale aromânilor: Comuna Armăneasca „Fratsli Manaki” – Bituli, Liga a Armânilor, Suțata a mulțurilor armâni ditu Machedonii – Skopje, Suțata Armănească „Moscopole” – Skopia, Suțata di poet armân di Skopje, Suțata Italichească-Armănească ti colaborații culturală, Tinira Armăname ali Machedonii, Uniea ti Cultura-a armânilor dit Machidunii.

În Republica Macedonia, revista „Fenix” este editată de *Liga a Armănjlor* cu sprijinul statului român și a unor armâni cu o situație economică stabilă. Membrii acestei organizații realizează emisiuni săptămânale la posturile de radio Skopje, Știp și Crușova, dar și la televiziunea din Skopje. Revista are și un buletin, „Bilten Armănamea”, cu articole în aromână (graiul grămostean) și în slava macedoneană.

Grailu Armănescu este editată de *Uniea ti Cultura-a armănjlor dit Machidunii*, redactor-șef fiind Dina Cuvata.

În țările din Europa de Vest, SUA și în Australia, acolo unde există comunități aromânești, unele înființate încă de la începutul secolului al XIX-lea, există publicații tipărite în aromână.

² Pentru o prezentare de ansamblu a aromânei, vezi Caragiu Marioțeanu 1975.

În SUA, Societatea Fărșerotul are o publicație on line pe site-ul: www.farsarotul.org. Articolele aduc în actualitate eforturile aromânilor de aici pentru păstrarea graiului, a obiceiurilor, a legăturilor de neam. Articolele sunt scrise în aromână (graiul fărșerot) și în engleză.

Omul de cultură N. Zdru editează ziarul „Frândza vlahă”.

Un rol deosebit în publicarea de texte aromânești îl are Tiberiu Cunia care tipărește, cu mijloace financiare proprii, lucrări literare la Editura Cartea Aromână. Editorul nu intervine în graiul autorilor. Tot el publică și „Revista de literatură aromână”.

În Australia, există societățile: Macedo-Armanj Community of Australia Inc., Vlach Association of Australia, cu publicații on line.

În Franța, Asociația Aromânilor din Franța editează revista „Tră Armănamî”.

În Grecia, societățile aromânești Suțata Vlahilor/Armănilor di Știința ditu Gârții și Suțata Vlahilor/Armănilor di Veria au publicații proprii. În Mețovo și Nevesca există publicații locale în care sunt tipărite texte folclorice în aromână, redactate cu alfabet latin (reprezentativ fiind graiul pindean) sau articole în limba greacă, în care sunt prezentate datini, obiceiuri ale aromânilor. De asemenea, există site-uri pe internet ale *suțatelor* amintite.

În Germania activează ULCA – Uniunea tră, Limba shi Cultura Armână cu revista „Zborlu a nostru”. Articolele sunt scrise în aromână (graiul grămostean), fiind traduse, uneori, în limba germană.

Revista „Zborlu a nostru”, publicată în Germania din 1984, a adoptat, în urma celui de-al II-lea Congres ULCA (Freiburg, 1988) și a Simpozionului pentru standardizarea scrierii aromânești (Bitolia, 1998), ca sistem de scriere, cel folosit de Mihail Boiagi în lucrarea *Gramatica română sau macedonovlahă* (1813), dar într-o formă modificată. Sistemul reprezintă o revenire la scrierea fără semne diacritice: sunetele *ḷ, ṇ, ș* sunt redatate prin grupurile de litere *lj, nj, sh*, sunetele *δ, θ*, sunt redatate prin grupurile de litere *dh, th*, după modelul lui Boiagi³.

Spre deosebire de acest model, care nota oclusivele palatale *ḳ, g̣* prin *k* și, respectiv *gi*, africatile alveo-palatale *c̣, g̣* prin *cs*, respectiv *j*, iar africata *ç* prin *z*, „Zborlu a nostru” utilizează, în acest caz, sistemul tradițional de scriere (*che, chi, ghe, ghi, ce, ce, ci, ge, gi, dz*).

Africata alveolară surdă este notată în sistemul lui Boiagi prin *ç*, după modelul maghiar de scriere. „Zborlu a nostru” notează sunetul respectiv prin *ts*. Fricativa laringală sonoră e redată prin grafemul *y*.

Revista încearcă să rezolve grafic inexistența opoziției distinctive între *ă* și *â(i)* în graiurile din grupul fărșerot-graboean (și realizarea arhifonemului *â* ca *ă* în poziție accentuată, ca *ă* sau *â(i)* în poziție neaccentuată) prin utilizarea aceluiași grafem *ă* pentru ambele sunete.

³ Vezi Saramandu 1991, 121–123. Pentru sistemele de scriere în aromână, cf. Carageani 1990–1991 și Nevaci 2004 (a), 307.

Sistemul Boiagi modificat, pus în circulație de revista „Zborlu a nostru”, a fost adoptat de publicațiile din R. Macedonia, Bulgaria și Franța, în timp ce publicațiile din Albania, SUA, Australia au adoptat sistemul tradițional.

Sistemul propus de „Zborlu a nostru” complică grafia și accentuează diferențele dialectale, neputându-se realiza o normare supradialectală. De asemenea, lipsa de unitate a sistemului se reflectă și prin aplicarea inconsecventă a propriilor reguli.

Exemplificăm inconsecvențele din acest sistem cu texte din publicațiile care l-au adoptat. Din analiza materialului excerptat, am constatat:

– confuzia dintre *â* și *ă* :

aveamu zburâtâ, ‘vorbisem’, dar: *ahurhii s-azburâscu* (ZBN 1/ 2002 p.3) ‘începui să vorbesc’;

pânâ tu soni ‘până la urmă’/ *agiumsîtû pânâ tu dzâlili* ‘ați ajuns până în zilele’ Fenix1/ 2002, p. 3);

limba a lorû pârintească ‘limba lor părintească’(4/2000, p.5), dar: *pri limba a noastă pârintească* (ZBN1/2002, p.3) ‘limba noastră părintească’;

– notarea aleatorie a lui *u final* în același text:

• ca *u final* marcat cu accent [-*û*]:

un zborû vivlic (ZBN 3/2000, p.4) ‘o vorbă biblică’

Hagi easti vrutû, tinjisitû (ZBN 3/2001, p.15) ‘Hagi este iubit, respectat’;

• fără *u final*:

s-mutrim ghini (ZBN 3/2000, p.4) ‘să privim bine’

deadim sh-definitsiili (ZBN 3/2000, p.4) ‘dădurăm și definițiile’

cum fu preftul (ZBN 3/2000, p.4) ‘cum fu preotul’.

Utilizarea semnelor diacritice pentru scrierea acestui sunet complică inutil sistemul de scriere.

În ceea ce privește notarea consoanelor palatale *l*, *n* prin combinațiile de litere *lj*, *nj*, constatăm:

– marcarea aleatorie a desinenței de plural (*Armânj-ø*, *Armânji*)

– scrierea inconsecventă a formelor neaccentuate a pronumelor personale (*shi-nji*, *s-lj*, *nu-lji*).

– producerea unor confuzii în pronunțarea unor cuvinte precum: *junjulă* ‘garoafă’, *ñoljucan* ‘mijlociu’, cuvinte în care *l* și *j*, *n* și *j* fac parte din silabe diferite.

Sistemul aplicat inconsecvent de „Zborlu a nostru” nu s-a impus prin tradiție, precum cel fixat de Tache Papahagi. Prin faptul că exista o tradiție la Bitolia, creată în urma deschiderii școlilor românești în Balcani, ar fi fost benefică continuarea folosirii sistemului tradițional și în publicațiile din R. Macedonia și din Bulgaria, tipărite după destrămarea regimului comunist. Aceste publicații, în plan lexical, urmează modelul limbii române. Sistemul de scriere tradițional facilitează procesul de adaptare grafică a neologismelor dintre care cele mai multe sunt preluate din româna literară⁴.

⁴ Referitor la normele de scriere în aromână și motivarea lor, vezi Saramandu 1999–2000.

În dialectul aromân vorbit în zonele din afara României (Albania, Grecia, R. Macedonia), adaptarea neologismelor romanice se face după limba română literară. Influența românei, a limbii literare, s-a realizat în special prin mass-media (presa scrisă)⁵, dar și prin școală⁶.

Din materialul analizat, am constatat faptul că tendința este aceea de a păstra forme cât mai apropiate de româna literară. Deși aromânii din țările balcanice sunt bilingvi, cunoscând limba literară oficială, totuși fenomenul schimbării de cod⁷, prezent în vorbirea curentă, nu a influențat varianta scrisă a aromânei din publicațiile apărute în țările balcanice. Acest fapt este demonstrat de prezența în texte a unor neologisme romanice precum: *compact*, *confortabil*, *ediții*, *editorial*, *emotiv*, *frecvent*, *oportunitati*. De asemenea, adaptarea morfologică a neologismelor romanice se face după forma din româna literară, potrivit desinențelor specifice acestora. Spre exemplificare, să comparăm termenul din aromână cu cel din macedoneană: *afecteadzā*~*афектура*, *categoryc*~*категорично*, *complet*~*комплетен*, *constateadzā*~*констатива*, *eventual*~*евентуален*.

În urma dezvoltării unei varietăți culte, scrise, a aromânei, apare necesitatea adaptării și normării neologismelor. Se știe că, în majoritatea cazurilor, introducerea în limbă a unor cuvinte străine presupune o modificare pentru încadrarea lor în sistemul fonetic și morfologic. Adaptarea morfologică este rapidă, fiind cerută de necesitățile morfo-sintactice. Adaptarea fonetică depinde de opțiunile culturale și de canalul pătrunderii termenului.

În ceea ce privește adaptarea fonetică, neologismele romanice pătrunse în aromână prin româna literară păstrează, în poziție neaccentuată, vocalele de deschidere medie [e, ă, o] (caracteristic aromânei fiind închiderea lor la [i, â, u]): *afecteadzā*, *compact*, *dezorganizat*, *entuziasmu*, *frecvent*, *interes*, *negativ*, *pozitiv*, *reprezentant*. Însă, în poziție finală, observăm închiderea vocalei anterioare [e] la [i]: *andriptati*, *convenții*, *corespondenții*, *delegatii*, *ediții*, *invazii*⁸. Alte elemente ale „modernizării” aromânei, prin procesul de pătrundere a neologismelor romanice din limba română în dialectul aromân, o constituie pierderea lui [u] final asilabic: *compact*, *confortabil*, *ordin* și păstrarea labialelor urmate de o vocală anterioară: *jubilei*, *aspirină*.

Din punct de vedere morfologic, se îmbogățește inventarul conjugării I (clasa cu sufix, cu trecerea fricativei dentale sonore [z] la [dz]): *afecteadzā*, *constateadzā*, *controleadzā*. Aceeași situație s-a înregistrat în româna literară spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, când împrumuturile latino-romanice au îmbogățit derivarea

⁵ Menționez câteva publicații aromânești, reviste de cultură: „Fenix” (Bitolia, Macedonia), „Armănu” (Sofia, Bulgaria), „Frăția” (Tirana, Albania), „Zborlu a nostru” (Freiburg, Germania), „Bana armânească” (București, România), „Deșteptarea” (București, România).

⁶ Influența limbii române literare asupra varietății culte a dialectului aromân începe din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca efect al școlarizării românești în Peninsula Balcanică.

⁷ Vezi Meyers-Scotton 1993.

⁸ Vezi și Nevaci 2004, 549.

în **-a** și, implicit, conjugarea I, care redevine mai productivă prin derivare de la baze neologice cu sufixe ca **-iza, -iona, -ifica** (*orășeniza, adiționa, personifica*).

În concluzie, situația scrierii în publicațiile aromânești actuale se prezintă astfel: a reapărut alături de sistemul tradițional de scriere (cu semne diacritice pentru *ț, ș, l, n*), sistemul Boiagi modificat, pus în circulație de revista „Zborlu a nostru” care recomandă, în special, renunțarea la semne diacritice și scrierea cu grupuri de litere. Motivația a fost reluarea primului sistem de scriere a aromânei cu alfabet latin, care, la data respectivă, 1813, când a fost creat de Boiagi, individualiza aromâna de limbile balcanice. Ulterior s-a impus un alt sistem, orientat după scrierea românei literare, utilizat începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și intrat în obișnuința aromânilor.

Reluarea sistemului Boiagi a reprezentat, în fapt, o diversiune care nu și-a atins scopul, nereușind să îndepărteze aromâna ca imagine grafică de româna literară. Dovada cea mai elocventă este orientarea aromânei în ceea ce privește adaptarea neologismelor, preluate din româna literară sau adaptate după modelul românei literare. Neologismele au un rol important în procesul de modernizare și de unificare a aromânei în varianta scrisă. Direcția în care merge acest proces confirmă faptul că aromâna scrisă este o variantă dialectală literară a românei literare.

BIBLIOGRAFIE

- DDA – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ed. a II-a, București, 1974.
- DIARO – Matilda Caragiu Marioțeanu, *Dicționar aromân (macedo-vlah)*. DIARO, I (A–D), București, 1997.
- Carageani 1990–1991 – Gheorghe Carageani, *Reflecții asupra sistemelor ortografice cu litere latine în aromână*, în „Buletinul Bibliotecii Române”, XVI (XX), Freiburg, p. 47–95.
- Caragiu Marioțeanu 1975 – Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București.
- Meyers-Scotton 1993 – Meyers-Scotton, *Social Motivation for Codeswitching. Evidence from Africa*, Oxford, Clarendon Press.
- Nevaci 2004 (a) – *Neologisme romanice în publicații aromânești din Republica Macedonia*, în vol. *Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene*, Iași, p. 302–309.
- Nevaci 2004 (b) – *Tradiție și inovație în evoluția sistemelor ortografice în aromână*, în vol. *Tradiție și inovație în studiul limbii române*, București, p. 545–551.
- Saramandu 1991 – Nicolae Saramandu, *Gramatica aromână a lui Mihail G. Boiagi (începutul secolului al XI-lea)*, FD, X, p. 121–123.
- Saramandu 1999–2000 – Nicolae Saramandu, *Über die schriftliche Norm des Aromunischen*, în „Balkan-Archiv. Neue Folge”, XXIV–XXV, p. 191–206.
- Saramandu 2000 – Nicolae Saramandu, *Sisteme de scriere a aromânei*, SCL, LI, nr. 1, p. 201–206.

WRITING SYSTEMS USED IN CURRENT AROMANIAN JOURNALS

ABSTRACT

Except in the Balkan Peninsula, where local Aromanian are known there communities or groups of immigrants Aromanian living in diaspora. The most important and well organized in the United States and Canada, Australia and France and Germany, where there are organizations Aromanian. Although Aromanian of the Balkan countries are bilingual, knowing official literary language, however it change the code now in current speech, not influenced Aromanian written version of the publications appeared in Balkan countries. The tendency is to keep as close as forms of literary Romanian.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, București

TOPONIMIE ȘI DIALECTOLOGIE

ADRIAN REZEANU

1. Numeroasele studii consacrate în ultimul timp analizei raportului dintre cele două discipline lingvistice au evidențiat, până la un anumit nivel, atât intercondiționalități și determinări în procesul de formare a toponimelor, cât și posibilitatea de teaurizare în formula toponimică a „graiului pământului”¹.

Faptele dialectale, ca un conglomerat de nivele fonetic, lexico-semantic și derivațional reprezintă straturi de sedimente, condiționate istoric și cultural și reflectate în diferite compartimente toponimice la nivelul formulei de desemnare a realității.

Dicționarul toponimic al României, realizat pe provincii istorice, ca deziderat național, a încercat să cumuleze în câmpul semantic al formulei denominative și aspectele dialectale, mai ales la nivel lexical, reușind, pe lângă o inventariere notabilă a termenilor geografici populari, să marcheze și o dinamică vie a raportului dintre toponim și termenul entopic corespunzător².

Realizarea dicționarului pe provincii istorice, de către cercetători și cadre universitare din centrele reprezentative, a determinat și gruparea principiilor de redactare potrivit cu realitatea geografică de pe teren, precum și în acord cu normele de redactare caracteristice viziunii de ansamblu a grupurilor de autori³.

Pe de altă parte, microsistemele toponimice au trăsături distincte, așa încât formulele de desemnare toponimică și antroponimică sunt marcate de graiul în care se formează și păstrează particularitățile specifice acestuia⁴.

¹ A. I. Eremia, *Graiul pământului*, Chișinău, 1981.

² Vezi Gh. Bolocan, Cristian Ionescu, *Dicționarul toponimic al României*, în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 197–206.

³ Vezi D. Loșonți, I. Roșianu, *Principii și norme de culegere a materialului pentru „Dicționarul toponimic al Transilvaniei”*, în SO, II, 1981, p. 92–104; Emilian N. Bureștea, *Unele aspecte ale relației dintre toponimic și apelativ în toponimia din Oltenia*, în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 207–214; Rodica Suflețel, *Lexic dialectal în toponimia din sud-estul Banatului*, în SO, II, 1981, p. 193; Gh. Bolocan, *Sistemul entopic al limbii române și rolul lui în toponimie*, în LR, XXV, 1976, nr. 2, p. 205–208; Dragoș Moldoveanu, *Chestionar toponimic și entopic general cu un glosar de entopice onomasiologice*, Iași, 1978.

⁴ Cf. Gheorghe Moldoveanu, *Raportul dintre toponimie și graiurile locale cu referire la bazinul Milcovului (județul Vrancea)*, în SO, II, 1981, p. 184–193; Al. Cristureanu, *Concordanțe între antroponimie și dialectologie*, în SO, II, 1981, p. 41–53.

2. Toponimia a reprezentat pentru dialectologie un depozitar al fenomenelor lingvistice, asigurând în acest fel „conservarea stărilor de limbă mai vechi”⁵, care, în alte segmente ale graiurilor au dispărut pe cale naturală odată cu dispariția vorbitorilor locali, dar și prin pătrunderea masivă prin mass media a aspectelor normate ale limbii literare.

Fazele diacronice înregistrate de toponimie, în acord cu transferurile permanente de nume și de sens, dar și cu particularitățile graiului local care au generat și au marcat denotația, au plasat numele de loc în diferitele arii teritoriale geografice, marcate și acestea, la rândul lor, de specificul graiului local⁶.

În acest fel, onomastica constituie probatoriul, particularizat și el pe perioade și segmente teritoriale, prin care fenomenele și tendințele de evoluție din vorbirea unei zone apar imortalizate în formule de desemnare locală. Dialectologul poate vedea astfel în toponim atât straturi de sedimentare în acord cu evoluția și cu particularitățile graiurilor actuale, cât și stadiul concret al întregului ansamblu lexical dialectal.

Ca marcă a raportului dintre toponimie și dialectologie la nivel lexical, subliniem statutul terminologiei entopice generale, care constituie, printre altele, la nivel statistic lexicografic, o sursă importantă în procesul de formare a toponimelor⁷.

Aportul toponimului ca depozitar relativ stabil al entopicului extras dintr-o arie teritorială dialectală și plasat într-o formulă toponimică este cu atât mai însemnat cu cât toponimul manifestă tendințe conservatoare, iar modificări ale acestuia, dacă au loc, se realizează numai la nivelul structurilor compuse, care pot să penetreze spații și să se încadreze în alt sistem evolutiv lexical⁸.

3. Diferitele aspecte care privesc raportul dintre toponimie și dialectologie, sesizate de unii dintre cercetători, au fost asociate pentru perioade mai vechi, dar și actuale în mare măsură, cu materialul dialectal din *Atlasul lingvistic român*. S-au putut astfel stabili concordanțe între ariile de formare toponimică și zonele de circulație a entopicelor corespunzătoare⁹.

4. Există și situații când toponimele care provin de la un entopic toponimizat constituie o abatere de la normele de geneză, în sensul că entopicul ca bază de formare a dispărut dintr-o arie teritorială, care ar putea să coincidă cu teritoriul de

⁵ Vezi Gh. Bolocan, *Toponimie și dialectologie*, în LR, XXXIX, nr. 5–6, 1990, p. 381.

⁶ Vezi, în acest sens, Gh. Dragu, *Toponimie geografică*, cap. *Raportul apelative-toponime*, București, 1973, p. 89–121; I. Conea, *Toponimia și cercetarea toponimică în cadrul geografiei*, București, 1969, p. 244 și urm.

⁷ Marius Sala, *În legătură cu raportul dintre evoluția apelativelor și a toponimicelor*, în SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 337–348.

⁸ Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 496; „Devenind toponimice, elementele lexicale și-au păstrat în general, aspectul și sensul, pe care le aveau în momentul când au căpătat această nouă funcțiune. Dar ca apelative propriu-zise, ele au suferit adesea diverse modificări, care n-au putut atinge și toponimele corespunzătoare, dat fiind relativa izolare a acestora”.

⁹ Vezi, în acest sens, printre altele, Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980; Ilie Dan, *Lexicul dialectal în toponimia românească*, în LR, XXXV, nr. 3, 1986, p. 211–217.

circulație marcat al toponimului corespunzător. Astfel de discordanțe plasează toponimele în discuție către zona faptelor vii de limbă vorbită pentru un spațiu stabilit¹⁰.

5. În sens diacronic, raportul dintre toponimie și dialectologie este marcat de procesul de stratificare, îndeobște acceptat și analizat de către toponomaști. Stratificarea în toponimie este asociată cu mișcările metanastasice, care au produs efecte directe în procesul de formare toponimică, precum și în circulația acestora pe largi paliere teritoriale¹¹.

Populația deplasată pe alte teritorii, ca purtătoare ale graiului vorbit în spațiul inițial, va determina la nivelul noii denominații locale, o serie de procese între care două sunt edificatoare pentru raportul exercitat între toponimie și dialectologie, ca discipline lingvistice.

Pe de o parte, sunt create noi denumiri având la bază termeni entopici necunoscuți noii locații, iar, pe de altă parte, și ca urmare a primei etape, se vor suprapune pe verticală pentru același denotat local două individualități toponimice, uneori tautologice. În ambele situații apar ambiguități până în momentul în care desemnarea primară locală a entității topografice este eliminată.

Clarificarea poziției termenilor entopici, ca parte structurală într-un toponim local, este determinată și de circulația pe orizontală a toponimului primar, adică transgresarea din denotat în denotat, păstrându-se intactă forma, dar cu unele diminuări sau restrângeri semantice.

6. Procesul de stratificare este valabil și pentru etapele inițiale, caracteristice în formarea și evoluția așezărilor umane, chiar până la faza de urbanizare timpurie. Hotărnicile secolului al XIX-lea referitoare la târgul moldovenesc indică un spațiu presărat denominativ eterogen, în care termenii entopici oglindesc, într-o primă fază, o realitate topografică concretă desemnată în acord cu graiul local, asaltat însă de germenii factorului literar. De exemplu:

Sleahul Dorohoiului → *Drumul Dorohoiului* (Botoșani, 1850, f. 130) → *Sușaua Dorohoiului*¹²;

În *Răspintenea* → În *Răscruci* (f. 131)

Cișmeaua lui Rădoi → *Fântâna din Armenime* (Focșani, 1851, p. 208);

Ulița spre *Bahnă* → Ulița spre *Balta* lui Asanachi;

Ulița sub *Șipote* (Piatra, 1850, f. 228);

Șoseaua Tractului Mari (Roman, 1850, f. 84);

Ulița Prundului (Târgu Neamț, 1851, f. 196).

7. Pentru detalierea celor câteva aspecte semnalate în cadrul interacțiunii dintre cele două discipline lingvistice, propunem un succint excurs în cadrul

¹⁰ Vezi și multe din exemplele sesizate și analizate în lucrarea *Nume de locuri din Banat*, de Vasile Ioniță, Timișoara, 1982.

¹¹ Filofteia Modoran, *Toponime care reflectă mișcări de populație românească pe teritoriul țării noastre*, în LR, XXXI, 1982, nr. 1, p. 85–92.

¹² D.G.A.N., *Fond Ministerul Lucrărilor Publice. Moldova*, dosar 366/1849–1851, f. 64–208.

lucrării *Dicționarul toponimic al României. Muntenia*, vol. I, II, București, 2006, 2007, unde, pe baza analizei unei serii de exemple, vom sesiza evoluția acestui raport și implicațiile care apar ca urmare a diminuării semanticii inițiale a termenilor geografici populari, dar și a circulației acestora de la un denotat la altul.

8. Potrivit principiilor inițiale de organizare și redactare, care au stat, de altfel, și la baza *Dicționarului toponimic al Olteniei*, dicționarul amintit nu a detaliat în mod explicit aspectele dialectale, mai ales variațiile fonetice ale lexicului toponimic întâlnit pe teren, dat fiind faptul că în lucrarea toponimică la care se face referire materialul toponimic a fost obținut echilibrat atât din surse istorice, geografice, cartografice, administrative, cât și din anchetele efectuate pe teren.

În ansamblu, fondul lexical toponimic fiind plasat și atestat de-a lungul a cinci secole, cu sincope inerente, nu permite o analiză exhaustivă a raporturilor dialectale dintre elementele terminologice geografice populare și toponimele rezultate din participarea acestora în structuri. Totuși răspândirea teritorială a acestor termeni, toponimizată în cea mai mare parte, și analiza confruntativă dintre spațiile marcate de o parte și de alta a Oltului¹³ pot evidenția câteva aspecte, pe care le vom detalia în cele ce urmează.

8.1. Termenul geografic popular care a dispărut din vorbirea curentă și nu e înregistrat lexicografic în surse actuale, dar care s-a menținut într-o structură toponimică, deși, din punct de vedere semantic, se tinde spre opacizare. Este cazul entopicului **coca** „vârf de deal sau de munte; ridicătură de teren” (Iordan, *op. cit.*, 35), care putea fi și o variantă fonetică a lui **cuca** „ridicătură înaltă, țuguiață în vârful dealului” (informație din anchetă), cu sensul auxiliar „o formațiune geologică distinctă de deal, dar și de vârful acestuia” și marcat lexicografic prin etimologie necunoscută (DEX). Termenul geografic popular s-a toponimizat într-un oiconim (*sat* în c. Vintilă Vodă – Bz, dispărut în timp).

Toponimizat, termenul geografic popular (TGP) a circulat în extensii toponimice pe orizontală, alcătuite din secvențe ipostaziate, cu o existență parțială în zona submontană a Munteniei.

În structuri, **Coca**, privit numai ca toponim, nu poate fi analizat etimologic, ci doar prin implicare într-un raționament de evidențiere a unei posibile geneze de la un alt nume propriu¹⁴.

În seria „derivatelor” pe orizontală, **Coca** constituie nucleul de bază, la care se asociază determinanți identitari; **Coca Antimirești (Coca Antimirească), Coca Frunză Verde, Coca-Furtunescu, Coca-Merei, Coca-Niculești, Coca Plină, Coca-Schei, Coca Seacă, Coca Tânerestilor, Coca-Vișan, Coca-Vlahuței**.

8.2. Termen geografic popular polisemantic cu unele sensuri conservate în structuri toponimice:

¹³ Cf. *Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, vol. I–VIII, Craiova, 1993–2007.

¹⁴ Vezi, Ecaterina Mihăilă, *Despre geneza și funcția numelor proprii*, în LR, XXVII, 1978, nr. 3, p. 267–272.

Chiciu „pădure din care se pot tăia nuiele”, „grind”, „vârful ascuțit al unui ostrov”, sensuri atestate în DLR. Dintre acestea, toponimia a consolidat sensul „pădure” în structura de tipul **Chiciu Iazului** (s.c. Gropeni – Br.).

8.3. Sensuri nou apărute, unele parțial rezultate prin extensiuni toponimice, dar conservate numai în formanți denominativi:

Căcaina „prival” s.c. Stăncuța – Br., „femeie murdară”, „murdărie”, sensuri atestate în MDA.

Ca o prelungire a sensului general de „murdărie” a apărut și a fost conservată în urbanonimie formula denominativă **Căcaina** „braț colector cu ape reziduale” (Focșani – Vn.).

8.4. Sensuri nou apărute ale termenilor geografici populari numai în cadrul toponimiei devenite opace prin dispariția formei topografice motivaționale:

Ciclov „ridicătură mare și ascuțită la vârf, rotundă la bază” (DELR; vezi și **Ciclovu**, DTRO II). În zona inundabilă a Dunării din județul Ialomița, sensul de „lac”, asociat cu identitatea formală a cuvântului din cadrul ipostazelor din extensie, ar putea fi aberant. Etimologia este dată cu rezerva existenței posibile local a unei forme topografice denumite **ciclov** care să justifice motivațional sensul de „lac”.

Căcănău „surpături” s. Cosaci c. Brăduleț – Ag. Etimologic, a fost apropiat de etimonul **căcălău** „grămadă de lucruri nefolositoare” (MDA), fapt justificat și prin prezența acestui apelativ ca entopic toponimizat în **Căcălău** „vâlcea” c. Titulescu – Ot. Sensul „surpături”, conservat numai la nivel toponimic, se menține opac, la prima vedere, în lipsa formațiunilor geologice motivaționale local.

8.5. Sensuri rezultate din circulația termenilor geografici populari de la un denotat la altul, conservate în toponimie, transparente prin identitate formală, dar interpretabile motivațional:

Călina „coastă” c. Vedeia – Ag. ← **călină** „fruct” (MDA);

Căliște „teren arabil” c. Golești – Vl. ← **căliște** „loc unde a fost o pădure de călini” (MDA);

Ciuciur „moșie” s.c. Cisclău – Bz. ← **ciuciur** „izvor care curge pe un scoc” (DELR);

Cornu „deal” s.c. Boteni – Ag. ← **corn** „arbore, vârf de deal, vârf stâncos” (DELR), „pământ format din sfărâmături de stânci” (T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română*, Chișinău, 1931). Sensul „strâmtoare” (Petre Coman, *Glosar dialectal*, București, 1939) este prezent în urbanonimia timpurie, unde mai înseamnă și „vad” (Adrian Rezeanu, *Toponimie bucureșteană*, București, 2003).

8.6. Termeni geografici populari cu sensuri și forme la nivel dialectal conservate istoric în structuri de tezaur toponimic regional, alături de care, prin transferuri de nume și de sens, condiționate cultural, au fost consacrate prin uz și alte serii semantice potrivit cu alte denotate locale. La această subcategorie de termeni s-a produs o separare între motivat și arbitrar, la rândul-i condiționată istoric și cultural, dar și un amalgam lexical în care coexistă, la diferite nivele reprezentative, sensuri și forme cu origine și apartenență marcate și încadrate diferit teritorial.

De exemplu:

Bahna „pădure” *s.c.* Godinești – Ag. ← **bahnă** „teren mocirlos”,

„moșie” *s.c.* Vlădești – Ag.,

„vale” *s.c.* Mânzălești – Bz.;

Bahnele „sat” *c.* Vintileasca – Vn.,

„cartier” *m.* Focșani – Vn.,

și în structuri;

Bahna Brebului *s.c.* Lopătari – Bz.;

Bahna Grigoreni *s.c.* Vlădeni – Ag.;

Bahna Mare *s.c.* Nehoiu – Bz.;

Bahna Rusului „poiană” *s.c.* Nucșoara – Ag.;

Bagna Ursului „lac” *s.c.* Corbi – Ag.

Acceptarea etimologiei *top.* **Bahna** prin entopicul *rom.* **bahnă** este dificil de admis pe un teritoriu vast, omogenizat fortuit, unde entopicului i se pot acorda teoretic și etimologii legate de contactul direct cu arii laterale distincte (cf. *ucr.* **bahno** „loc mlăștinos” pentru zona de nord a Moldovei). Similitudinea formală a acestui etimon cu toponimele din zona de sud a țării (zona montană și premontană a Munteniei și Vrancea) nu poate fi explicată prin prezența unei presupuse populații slave răsăritene în aceste locuri, ci numai prin coborârea din zonele nordice ale țării, din aproape în aproape, a termenului **bahnă** în cadrul lexicului general al limbii române.

Analizând, pe de o parte, sensurile cu care apare acest entopic toponimizat, rezultate și ele pe baza unui lung șir de transferuri de nume și de sens, iar, pe de altă parte, alternanța formelor **Bahna** și **Bagna** în sursele istorice și geografice pentru sudul țării, dispuse constant în ultimile trei secole, considerăm **bahna** aparținând fondului general al limbii.

În extensii toponimice pe orizontală, **bahna** asociat cu determinanți, de regulă antroponimici, desemnează ipostaze „derivaționale” marcate semantic diferit: **Bahna Rusului** „poiană”.

În urbanonimia timpurie (secolul al XIX-lea), termenul geografic popular **bahna**, puternic toponimizat, desemnează părți de târguri sau orașe (**Bahnele**, *cartier m.* Focșani – Vr.), dar constituie și un reper dominant plasat pe traiectul unei căi de circulație (**Drumul Bahnelor**, Focșani – Vr.). În lipsa formațiunii topografice locale motivaționale, desemnarea urbană prin **Bahnă**, aparent, este goliță de conținut.

Bărăcia „loc cu apă stătătoare” *s.c.* Bălilești – Ag. (DELR), termen cu răspândire mare în Transilvania și Muntenia.

La nivel diacronic, tot în sudul țării, prin participarea entopicului la nume intrate în extensii toponimice, **bărăcia** înseamnă „vad de moară” *m.* Buzău, *s.c.* Găiseni – Gr., „poiană” *c.* Valea Mare – Pravăț – Ag., „moșie” – Ag.

Structurile toponimice în care **bărăcia** intră, **Bărăcia Duvalmului** *s.c.* Albești – Ag., **Bărăcia Gresiei** *c.* Valea Mare – Pravăț – Ag., au conservat

prezența acestui termen în vocabularul curent, alături de celelalte sensuri „derivaționale”.

9. Rezumând, putem afirma că raportul dintre toponimie și dialectologie este un proces activ, stabil și benefic pentru sistemul lexical în general. Manifestarea acestui raport pe diferite planuri, fonetic, semantic, lexical, constituie, pe de o parte, o modalitate de îmbogățire a vocabularului terminologic, iar, pe de altă parte, prin reactualizarea sensurilor și formelor dialectale, procesul contribuie la evidențierea aspectelor vii ale limbii în perioade marcate istoric.

TOPONYMIE ET DIALECTOLOGIE

RÉSUMÉ

Cet article analyse quelques aspects de la relation entre les deux disciplines linguistiques.

On fait observation sur l'évolution du terme géographique populaire marqué lexical dialectal vers la formule toponymique résultée par sa participation.

Les conclusions de l'analyse renforcent le caractère actif de cette relation dans l'ensemble de la toponymie roumaine.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, București

DENUMIRI PENTRU 'ȚEASTĂ' ÎN DACOROMÂNĂ (pe baza ALRR. *Sinteză*)

NICOLAE SARAMANDU

Am prezentat, într-o contribuție anterioară, câteva considerații privind hărțile lingvistice motivaționale, care au apărut, pentru prima dată, în *Atlas linguarum Europae (ALE)*; ulterior, s-au publicat hărți similare și în *Atlas linguistique roman (ALiR)*¹. Elaborarea hărților lingvistice motivaționale a fost impusă de constatarea unei „mentalități comune” sau a ceea ce Hugo Schuchardt numise anterior „afinitate elementară”² la vorbitori de limbi diferite. Atlasele lingvistice multilinguale oferă un material bogat și instructiv în acest sens. În ceea ce privește atlasele lingvistice naționale, ca și cele regionale – cu rețele limitate la nivelul unei limbi sau al unui dialect – s-a afirmat că ele nu pot fi folosite în mod productiv pentru elaborarea hărților lingvistice motivaționale: „in national, let alone regional linguistic atlases, the area is too small for the approach to be productive”³. În articolul nostru, menționat deja (vezi nota 1), am încercat să arătăm că hărți lingvistice motivaționale pot fi întocmite și pe baza materialului lexical oferit de un atlas lingvistic național (ALRR. *Sinteză*). Revenim, în contribuția de față, cu analiza detaliată și completă a denumirilor pentru ‘țeastă’ în dacoromână, pe care le-am prezentat sumar în articolul citat⁴.

Denumirile pentru ‘țeastă’ sunt reprezentate în ALRR. *Sinteză*, vol. I (București, 2005) pe două hărți: harta 5. *Țeastă. A. Termeni moșteniți* și harta 6. *Țeastă. B. Termeni de altă origine*⁵.

Pe harta 5 apar 9 termeni, fiecare cu cel puțin 5 atestări; la aceștia se adaugă alți 8 termeni, cu mai puțin de 5 atestări, incluși în listele de referință ale celor două hărți⁶ (în total 17 termeni): *curcubetă, țeastă (țest), căpățână, ghioc, oală, os, cap, găoace, ciutură*; *boșolie, caucă, căciulie, cioacă, coapsă, scoarță, scoibură, ceafă*.

Pe harta 6 sunt cartografați 16 termeni, fiecare cu cel puțin 5 atestări; de fapt sunt 17 termeni, deoarece *tioacă* trebuia să fie separat de *tigvă*. La aceștia se adaugă

¹ Cf. Saramandu – Nevaci 2008.

² Cf. Iordan 1940, 98 („aceleași necesități psihologice creează mijloace de expresie identice în idiomuri dintre cele mai diferite, fără ca să existe vreo influență reciprocă”).

³ Viereck 2005, 73–74.

⁴ În articolul scris în colaborare, partea referitoare la denumirile pentru ‘țeastă’ a fost redactată de noi.

⁵ Dintre aceștia unii sunt cu origine necunoscută sau nu sunt înregistrați în dicționarele curente.

⁶ Ei apar la rubrica „alți termeni” sau ca răspunsuri suplimentare (al doilea, al treilea răspuns etc.).

alți 36 de termeni, cu mai puțin de 5 atestări, care apar în listele de referință ale celor două hărți⁷ (în total: 53 de termeni)⁸: *tigvă, scăfârlie, troacă, glavă, veșcă, tigaie, hârcă, boască, tioacă, devlă, gămălie, betcă, corubă, cérep, craniu, doască, schelet; cătrună, beaucă, capac, ciolan, ciont, boartă, coașcă, scoif, zgârvă, boacă, boldă, bolfă, castă, cecădaie, chelie, coacă, coajbă, coboacă, coroană, coștoafă, crenară, diholniță, găvan, golf, hârb, obadă, rotulă, scavârnă, școibă, șotfă, tipsisie, uașcă, veacă, copoțuie, giutcă, tâmpan.*

În total, apar în ALRR. *Sinteză* 70 de termeni pentru 'țeastă'.

O hartă 'țeastă' există și în ALR I/1 (harta 7), unde numărul termenilor este de 40. Dintre aceștia, 30 sunt comuni celor două atlase; în ALRR. *Sinteză* apar, în plus, 40 de termeni, iar 10 se întâlnesc numai în ALR, de unde rezultă că inventarul denumirilor pentru 'țeastă', în cele două atlase, cuprinde 80 de termeni. Este un număr deosebit de mare de denumiri pentru 'țeastă', fapt care evidențiază o sensibilitate specială a vorbitorilor în raport cu referentul. Iorgu Iordan, care a studiat denumirile pentru 'țeastă' pe baza ALR, constata, la rândul său, numărul mare de termeni, pe care îl atribuia afectivității și fanteziei vorbitorilor: „Numărul termenilor care denumesc această noțiune este foarte mare. [...] Această multitudine și această varietate de expresie este produsul aproape exclusiv al afectivității și fanteziei subiecților vorbitori” (Iordan 1940, 95).

INVENTARUL TERMENILOR

Prezentăm, în continuare, situația comparativă între ALRR. *Sinteză* și ALR (apud Iordan 1940), cu inventarul de termeni și numărul de atestări pentru termenii moșteniți și, respectiv, termenii de altă origine.

Termeni moșteniți (număr de atestări)		
	ALRR. <i>Sinteză</i>	ALR (apud Iordan 1940)
curcubetă	149	44
țeastă/țest	99	12
căpătână	43	14
ghioc	32	2
oală	25	1
os	20	20
cap	19	10
găoace	18	–
ciutură	5	2
boșolie	1	–

⁷ În listele de referință apar 35 de termeni, *beaucă* și *betcă* fiind puși, eronat, împreună

⁸ Din rețeaua de 1203 de localități a ALRR. *Sinteză* nu s-a primit niciun răspuns în 13 localități, de unde rezultă că numărul răspunsurilor primite – primul răspuns – este de 1190. La acestea se adaugă 173 de răspunsuri suplimentare (al doilea, al treilea sau al patrulea răspuns).

caucă (căuș)	1	1
căciulie (căciulă)	1	1
cioacă	1	–
coapsă	1	1
scoarță	1	–
scoibură (scorbură)	1	1
ceafă	(1) ⁹	–
uscat	–	2
fărmat	–	1
sec	–	1

Din totalul de 20 de termeni moșteniți, 12 sunt comuni celor două atlase, în timp ce 5 apar numai în ALRR. *Sinteză*, iar 3 numai în ALR. Inventarul de termeni este mai mare în ALRR. *Sinteză* (17) decât în ALR (15).

Rețeaua de localități este în ALRR. *Sinteză* de aproximativ patru ori mai deasă decât în ALR. Având în vedere acest raport, constatăm că el se păstrează numai în cazul lui *curcubetă* (149, față de 44). Observăm, în schimb, numărul mic de atestări în ALR pentru *țeastă* (12, față de 99), *ghioc* (2, față de 32) și *oală* (1, față de 25) și absența din ALR a cuvântului *găoace* (18 atestări în ALRR. *Sinteză*). Sunt însă bine reprezentați în ALR termenii *os* (20 de atestări în ambele atlase), *cap* (10, față de 19 în ALRR. *Sinteză*) și *căpățână* (14, față de 43 în ALRR. *Sinteză*).

Termeni de altă origine ¹⁰ (număr de atestări)		
	ALRR. <i>Sinteză</i>	ALR (apud Iordan 1940)
tigvă	328	84
scăfărlie	178	32
troacă	50	11
glavă	37	5
veșcă	21	3
tigaie	19	2
hârcă	14	5
boașcă	13	2
tioacă	11	3
devlă	10	5
gămălie	9	1
betcă	8	–
corubă (corobaie)	8	1
cérep	7	–
craniu	7	–
doască	7	–

⁹ Am notat între paranteze termenii înregistrați numai ca răspunsuri suplimentare în ALRR. *Sinteză*.

¹⁰ Am inclus în tabel și termeni cu origine necunoscută sau care nu sunt înregistrați în dicționarele curente.

schelet	5	4
cătrună	4	–
beaucă	3	–
capac	3	1
ciolan	3	11
ciont	3	10
boartă	2	1
coașcă	2	–
scoif	2	–
zgârvă	2	–
boacă	1	–
boldă	1	–
bolfă	1	–
castă	1	–
cecădaie	1	–
chelic	1	–
coacă	1	–
coajbă	1	–
coboacă	1	–
coroană	1	–
coștoafă	1	–
crenară	1	–
diholniță	1	–
găvan	1	–
golf	1	–
hârb	1	1
obadă	1	–
rotulă	1	–
scavârnă	1	–
școibă	1	–
șotfă	1	–
tipsie	1	–
uașcă	1	–
veacă	1	–
copoțuie	(1)	–
giutcă	(1)	–
tâmpan	(1)	–
bostan	–	3
bociochină	–	1
cioi	–	1
gol	–	1
lubă	–	1
mózuc	–	1
scorfă	–	1

Din totalul de 60 de termeni împrumutați din alte limbi (sau cu origine necunoscută), numai 18 apar în ambele atlase; 35 se întâlnesc numai în ALRR. *Sinteză*, iar 7 numai în ALR.

Având în vedere raportul de 4: 1 între rețeaua de localități din ALRR. *Sinteză* și cea din ALR (vezi *supra*), observăm că acest raport se păstrează în cazul lui *tigvă* (328: 84), fiind în favoarea ALRR. *Sinteză* în cazul termenilor *scăfărlie* (178: 32), *glavă* (37:5), *veșcă* (21: 3), *tigaie* (19: 2) etc. Remarcăm, în schimb, lipsa din ALRR. *Sinteză* a lui *bostan* (cu 3 atestări în ALR).

Urmărind listele de mai sus, constatăm că termenii moșteniți care denumesc 'craniul' sunt mai puțin numeroși decât termenii împrumutați (inclusiv cei cu origine necunoscută): 20, față de 60, întrunind un număr mai mic de atestări: 417, față de 1296 (în ALRR. *Sinteză*) și 113, față de 295 (în ALR). În schimb, numărul cuvintelor cu peste 5 atestări este, procentual, mai mare la termenii moșteniți în raport cu cei împrumutați: în ALRR. *Sinteză* 9 din cei 20 de termeni moșteniți au peste 5 atestări (45%), în timp ce, din cei 60 de termeni împrumutați, numai 17 au peste 5 atestări (28%). Se remarcă, în cazul împrumuturilor, numărul mare al termenilor cu atestări sporadice sau cu totul izolate: 36 în ALRR. *Sinteză*, dintre care 27 cu o singură atestare, 4 cu două atestări, 4 cu trei atestări, unul cu patru atestări.

ORIGINEA ȘI RĂSPÂNDIREA TERMENILOR

Termeni moșteniți

CURCUBETĂ (*curcubétă*, și: *curcubătă*, *cucurbătă*, *cucurbită*, *cucúrbătă*, *cúrbătă*, *cucúlbătă*, *cúlbătă*, *cușcubétă*, *coșcovétă*, *curcubéta capului* etc.) 'bostan, dovleac; tigvă' < lat. *curcubīta* 'bostan, dovleac' (149 de atestări + 6 răspunsuri suplimentare¹¹). Cuvântul se întâlnește în două arii separate. Prima dintre ele cuprinde localități din Crișana, nord-vestul Transilvaniei și Maramureș. În Maramureș e atestat în cvasitotalitatea localităților: 16 din 20 (în alte două localități a fost notat ca răspuns suplimentar). Forma sub care apare cuvântul în această arie este, în general, *cucúrbătă* (*cúrbătă* etc.), cu accentul păstrat pe antepenultima silabă, ca în termenul latinesc¹². A doua arie, relativ compactă, în care cuvântul apare sub forma *curcubétă*, se situează în extremitatea estică a teritoriului de limbă română, de o parte și de alta a Nistrului (în Basarabia și zona transnistreană). Aceeași repartitie geografică a lui *curcubetă* rezultă și din ALR.

ȚEASTĂ (și: *țestă*, *țeasta capului*) 'carapace; înveliș osos', ȚEST (și: *țestul capului*) 'obiect de lut ars, având forma unui capac adâncit' < lat. *testa* '(obiect de) lut ars, oală; (p. ext.) craniu', lat. *testu* 'capac de lut ars' (99 de atestări + 28 de răspunsuri suplimentare). Este evidentă legătura originară, atât ca formă cât și ca sens, între cei doi termeni latinești. Iorgu Iordan tratează împreună cele două cuvinte, deși forma *țest* cu sensul 'craniu' nu e înregistrată în ALR¹³. Există, însă,

¹¹ În cazul răspunsurilor suplimentare, primul răspuns e reprezentat de un alt termen.

¹² Pentru variantele fonetice ale cuvântului *curcubetă* și explicarea lor, cf. Iordan 1940, 117–120.

¹³ Cf. Iordan 1940, 100 („se întâlnește *țeastă*, în timp ce que *țest* lipsește complet”).

în ALRR. *Sinteză* 8 atestări ale lui *fest* cu sensul ‘craniu’, formându-se chiar o mică arie în estul Munteniei, la extremitatea ariei mai largi constituită de *feastă*. În afară de Muntenia, *feastă* mai apare, cu atestări mai puține, în Dobrogea și Oltenia. Având în vedere numărul mare de răspunsuri suplimentare, dintre care cele mai multe se întâlnesc în Muntenia (22 din 28), considerăm că aria de răspândire a lui *feastă* în Muntenia era, în trecut, mult mai întinsă¹⁴. Se întâlnește cu totul sporadic și izolat în zona nord-vestică a dacoromânei; lipsește din Maramureș și Basarabia (ca și din Transnistria). În ALR nu este înregistrat în aria transcarpatică, atestările limitându-se la Muntenia și Dobrogea (cf. Iordan 1940, 99, nota 1). În Muntenia, *feastă* a fost concurat, în general, de sinonimul de origine slavă *glavă* (12 localități)¹⁵.

CĂPĂȚÂNĂ (și: *căpățâna capului*, *căpățână de cap*, *căpățână de cap de om*, *căpățână de om*) ‘partea superioară a capului; cap; măciulie’ < lat. **capitina* (43 de atestări + 9 răspunsuri suplimentare). Formează o mică arie în nord-vestul Crișanei¹⁶. Mai apare, cu atestări izolate, în Transilvania, Banat și Muntenia¹⁷; lipsește din Maramureș, Moldova și Basarabia.

GHIOC [gíoc] (și: *ghioacă*, *ghioace*, *ghioci*, *ghiocul capului* etc., peste tot cu *i-ó*, hiat) ‘melc cu cochilie; cochilie’ < lat. **cloca* (= *cochlea*) (32 de atestări + 14 răspunsuri suplimentare). Formează arie continuă în estul Banatului și nord-vestul Olteniei (cu o atestare învecinată, în extremitatea sud-vestică a Transilvaniei). Tot aici apar răspunsurile duble, numeroase, fapt care ne determină să considerăm că, în trecut, *ghioc* era mult mai răspândit în această zonă. Cele două atestări din ALR, în număr surprinzător de mic, apar în Banat. Alte două atestări din zona învecinată (nord-vestul Olteniei: Mehedinți, Gorj), notate în ALR cu diftong, *d'ȳacă*, *ȳaca capului*, sunt eliminate de Iorgu Iordan, care le asociază, în mod eronat, după părerea noastră, cu *ghioagă*¹⁸.

OALĂ (numai în: *oala capului*) ‘vas de lut ars’ < lat. *olla* ‘oală (de lut)’ (25 de atestări + două răspunsuri suplimentare¹⁹). Cuvântul formează două mici arii în Transilvania: în vest, la granița cu Crișana (14 atestări) și în sud, în zona Sibiu–Brașov (6 atestări), întâlnindu-se, de asemenea, în cele 4 localități din

¹⁴ Vezi harta 1. Această arie coincide cu zona centrală (nucleul) graiurilor dacoromâne sudice.

¹⁵ În șase dintre ele (punctele din atlas 679, 792, 793, 794, 787, 803), *feastă* apare ca prim termen, iar *glavă* a fost notat ca răspuns suplimentar; în alte șase localități (punctele din atlas 786, 788, 789, 790, 791, 800) *glavă* apare ca prim termen, iar *feastă* ca răspuns suplimentar. Observăm că 9 din cele 12 localități formează o arie compactă la sud de Pitești (jud. Argeș), de unde a pornit, probabil, înlocuirea lui *feastă* prin *glavă*.

¹⁶ Întemeiat pe datele oferite de ALR, cu o rețea mai rară de localități, Iorgu Iordan afirmă că termenul *căpățână* „nu formează arie” (Iordan 1940, 101), fapt infirmat de materialul mult mai bogat oferit de ALRR. *Sinteză* (vezi aria din nord-vestul Crișanei, harta 5).

¹⁷ Vezi harta 5.

¹⁸ Cf. Iordan 1940, 131. „Pentru ca *ghioc* să devină *ghioacă* ar fi trebuit ca pluralul să fie *ghioace*, formă posibilă, dar care nu este atestată” (Iordan 1940, 130). Așa cum ne arată, însă, materialul mult mai bogat din ALRR. *Sinteză*, *ghioacă* există, ca și *ghioace* și chiar *ghioci*. Formele cu diftong din ALR reprezintă variante fonetice ale formei de bază, cu hiat.

¹⁹ În unul din răspunsurile suplimentare apare *oală*, fără determinant.

Transcarpatia (Maramureșul de nord), Ucraina. În mod surprinzător, în ALR *oală* apare o singură dată, în Transilvania.

OS (mai ales însoțit de determinant: *osul capului*, *osul de la cap*, *oasele capului*) 'element din scheletul omului (și al celor mai multe vertebrate), caracterizat prin structura sa dură' < lat. *ossum* 'os' (20 de atestări + 3 răspunsuri suplimentare)²⁰. Termenul apare, dispersat, în aria nord-vestică, îndeosebi în Banat (10 atestări + un răspuns suplimentar); a fost notat și în două localități din sudul Dobrogei²¹. Se întâlnește în ALR cu același număr de atestări (20), cele mai multe în Transilvania, deci tot în aria nord-vestică²². După Iorgu Iordan, „această repartitie geografică se explică prin folosirea relativ timpurie a lui *os* cu această accepțiune [de 'craniu']”²³, fapt datorat și originii latine a cuvântului: „Trebuie să admitem că el a fost întrebuințat mai devreme pentru a desemna 'craniul', în orice caz mai devreme decât sinonimele împrumutate din limbi străine [*ciolan*, *ciont*]”²⁴.

CAP (și: *cap de om*, *cap de om mort*) 'extremitatea superioară a corpului omenesc sau cea anterioară a animalelor' < lat. *caput* 'cap; vârf, extremitate superioară, capăt' (19 atestări + un răspuns suplimentar)²⁵. Termenul se întâlnește în aria nord-vestică, cu precădere în Basarabia (16 atestări). Atestările din ALR se situează tot în aria nord-vestică a dacoromânei.

GAOACE (și: *găoacă*, *găoage*, *găoacea capului*, *găoace pe cap*) 'coajă (de ou, de nucă, alună etc.); (pl.) valve ale scoicilor', origine necunoscută (18 atestări + un răspuns suplimentar). Având în vedere răspândirea termenului, în nord-vest, arie în general conservatoare (unde formează două mici zone, în Crișana: 7 atestări și în Moldova de nord – Bucovina: 10 atestări), considerăm, în lipsa altor argumente, că termenul e, mai degrabă, moștenit decât împrumutat. Surprinde lipsa lui din ALR.

CIUTURĂ (și: *ciutura capului*) 'găleată (sau vas) din doage ori dintr-un trunchi scobit' < lat. **cytola* (5 atestări + 4 răspunsuri suplimentare). Termenul, înregistrat și în ALR (cf. Iordan 1940, 129), apare, în ambele atlase, în Banat.

Următorii termeni apar cu o singură atestare în ALRR. *Sinteză*; unii dintre ei se întâlnesc, tot cu o atestare, și în ALR.

BOȘOLIE, cuvânt neînregistrat în dicționare, cf. *boșoalcă* 'umflătură' (MDA s.v., origine necunoscută); probabil de la *boș* 'testicul' (< lat. **byrsea*), sub influența unor cuvinte ca *măciulie*, *gămălie* etc. O atestare în Banat; nu apare în ALR.

CAUCĂ [căucă], variantă a lui *cauc* 'vas de lemn, ca o lingură mare' < lat. *caucus* (< gr. *καύκος*, cf. alb. *kafkë* 'craniu, țeastă; tigvă', ngr. *καύκαλο* 'craniu').

²⁰ Iată formele, cu numărul de atestări + răspunsurile suplimentare: *os*: 5, *oase* (pl.): 1, *osu capului*: 10 (+ 1), *osu de la cap*: 3, *oasele capului*: 1 (+ 1), *oase de cap*: 0 (+ 1).

²¹ Unde a fost „adus”, probabil, de transilvăneni.

²² „Se constată că, exceptând un singur punct (530 [Bacău]), vechiul regat nu cunoaște pentru 'craniu' această denumire [*os*]” (Iordan 1940, 109).

²³ Iordan 1940, 109. Autorul citează, după dicționarul lui Tiktin, forma *osul capului* 'craniu', care apare în *Istoria ieroglifică* a lui D. Cantemir.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Cap de om* are doar două atestări (din 19); *cap de om mort* apare numai ca răspuns suplimentar.

Atestat în Crișana. Probabil, înrudit cu *căuș* < **cau* (< lat. *cavus* ‘scorburos’) + suf. -*uș*. *Căuș*, cu sensul de ‘craniu’, apare cu o atestare în ALR, jud. Bihor (cf. Iordan 1940, 129), deci tot în Crișana.

CĂCIULIE (în: *căciulia capului*), ‘căpățână de usturoi, de ceapă; măciulie (de mac etc.)’, de la *căciulă* (cf. alb. *kësulë* ‘acoperământ de cap; calotă’), prin apropiere de *măciulie*, *gămălie* etc. Înregistrat în Transilvania. În ALR apare *căciula capului*, cu o atestare în graiul românesc din Bulgaria (cf. Iordan 1940, 137).

CIOACĂ (în: *cioaca capului*) ‘vârf, proeminență; măciulie’, cf. *ciucă* ‘vârf (de munte); măciulie’ (cf. alb. *çukë* ‘vârf (de deal, de munte); proeminență’). O atestare în Banat; lipsește în ALR.

COAPSA (în: *coapsa goală*) ‘parte a piciorului cuprinsă între șold și genunchi; parte, ieșită în afară, a unui obiect’ < lat. *coxa* ‘osul coapsei; coapsă’. Atestat în sudul Moldovei. În ALR, *coapsa capului* apare cu o atestare în Mehedinți (cf. Iordan 1940, 111).

SCOARTĂ (în: *scoarța capului*) ‘înveliș dur (al tulpinii copacului); crustă’ < lat. *scortea* ‘manta de piele; burduf’. Se întâlnește, cu o atestare, în Banat. Nu apare în ALR.

SCOIBURĂ, formă neînregistrată în dicționare; probabil o contaminare între *scoibă* (vezi infra: ȘCOIBĂ) și *scobură* ‘scobitură în trunchiul unui copac; trunchi de copac găunos; coajă de copac’ < lat. **scorbula* (< *scorbis*); cf. și alb. *korbull* ‘putină’. Atestat în Crișana. *Scobură* apare în ALR (o atestare în jud. Năsăud).

CEAFĂ (în: *ceafa capului*) ‘partea de dinapoi a capului’, cf. alb. *qafë* ‘gât; ceafă’. Apare ca răspuns suplimentar într-o localitate din Banat. Nu se întâlnește în ALR.

Apar numai în ALR următorii termeni:

USCAT, participiu substantivat, de la verbul *usca* (refl.) ‘a-și pierde conținutul; a se atrofia’ (< lat. *exsucare*)²⁶. Atestat în două localități din Basarabia (județele Orhei și Bălți).

FĂRMAT, participiu substantivat, de la verbul *fărâma* ‘a sparge în bucățele’ (< *fărâma*, cf. alb. *thërime* ‘fărâma, fărâmatură’)²⁷. Atestat într-o localitate din Bucovina (jud. Cenăuți).

SEC, adjectiv substantivat, ‘lipsit de conținut; uscat’ < lat. *siccus* ‘uscat’²⁸. Înregistrat în Hunedoara.

Termeni de altă origine²⁹

TIGVĂ (și: *tivgă*, *digvă*, *tibgă*, *tidvă*, *tivdă*, *tivă*, *tiugă*, *tugă*, *tigva capului*, *tivla capului*, *tigvă de om*, *tigva goală* etc.) ‘dovleac, bostan’ < bg., sb. *tikva* ‘dovleac, bostan’ (328 de atestări + 27 de răspunsuri suplimentare). Este termenul

²⁶ „*Uscat* este sinonimul lui *sec*, în accepțiunea curentă a acestuia [...]. Un frumos exemplu de derivație sinonimică” (Iordan 1940, 137, nota 5).

²⁷ Cf. Iordan 1940, 138.

²⁸ „Formula *cap sec*, sinonimă a substantivului *sec*, este foarte frecventă” (Iordan 1940, 137, nota 4). Vezi și nota 26.

²⁹ Am introdus și termeni cu origine necunoscută, dintre care unii nu sunt înregistrați în dicționare.

cu cel mai mare număr de atestări (27 %), cunoscând cea mai largă răspândire³⁰, îndeosebi în estul teritoriului de limbă română. Acoperă aproape în întregime Moldova, regăsindu-se în nordul Basarabiei, Bucovina și, de asemenea, în sud: Muntenia, Dobrogea, Oltenia de nord-est. Lipsește din aria nord-vestică a dacoromânei (atestări sporadice în Banat: 2 și sud-estul Transilvaniei: 7). Aceeași răspândire teritorială rezultă și din ALR. Iată, în acest sens, constatările făcute de Iorgu Iordan: „Aspectul important privind răspândirea geografică a lui *tigvă* îl constituie faptul că este necunoscut dincolo de Carpați”³¹.

SCĂFĂRLIE (și: *școfărlie*, *scovărlie*, *scăfălie*, *sclăfie*, *căfărlie*, *căfălie*, *căflie*, *căvălie*, *văcălie*, *găvălie*, *glăvie*, *zghevelie*, *scăfărlia capului*, *scăfărlie de cap*, *scăfărlie de om mort* etc.) '(parte a unui) obiect scobit în formă de cupă', derivat de la *scafă* < gr. *σκάφη* 'albie, covată, copaie' (178 de atestări + 21 de răspunsuri suplimentare). Se situează pe locul al doilea ca număr de atestări (după *tigvă*: 328 și înainte de *curcubetă*: 149). Se întâlnește preponderent în Transilvania (106 atestări), dar și în Banat (24 de atestări), Basarabia (27 de atestări), Bucovina (17 atestări). Aceeași răspândire teritorială rezultă și din ALR. Lipsește din aria sud-estică a dacoromânei (6 atestări izolate în Muntenia).

Analizând variantele lui *scăfărlie*, Iorgu Iordan considera că „forma originară” a cuvântului a fost *scăfălie*, derivată de la *scafă* cu sufixul *-ălie* (ca în *sfădălie* < *sfadă*, *tocălie* < *toacă*, *veșcălie* < *veșcă*)³². Atât din ALR, cât și din ALRR. *Sinteză*, rezultă că *scăfălie* apare în Banat, unde întâlnim și forma *căfălie*, ca și variantele sincopate *sclăfie* și *căflie* (*glăvie*). Apropiate de cuvântul de bază (*scăfălie*) sunt formele care apar în vecinătatea Banatului, anume în sud-vestul Transilvaniei și în Crișana: *căvălie*, *găvălie*, *zghevelie* și varianta metatezată, *văcălie*. Iorgu Iordan constata, la rândul său, că *scăfălie* și variantele sale „apar, toate, fără excepție, dincolo de Carpați” (Iordan 1940, 134), ceea ce justifică observația că „în Transilvania [...] termenul pare să fie autohton, dacă judecăm după extensiunea ariei sale de răspândire”³³. *Scăfălie* se află la originea lui *scăfărlie*, care își datorează apariția „expresivității grupului *-fâr-* (cf. *sfărlă*, *zvârli* etc.): epenteza lui *r*, provocată de nevoia de a face să sporească valoarea expresivă a cuvântului”³⁴. *Scăfărlie* se întâlnește în centrul Transilvaniei și, de asemenea, în Transilvania de nord și în Bucovina, de unde s-a răspândit în Basarabia.

Repartiția geografică a variantelor lui *scăfărlie* ne arată că aria originară a cuvântului este Banatul, de unde s-a transmis în Transilvania (și, mai departe, în Bucovina și Basarabia). Această constatare este susținută de datele istorice. *Scafă* –

³⁰ Aceeași situație rezultă și din ALR, unde procentul era ceva mai ridicat pentru *tigvă*, care apărea „în 78 de localități, adică ceva mai puțin de o treime din teritoriul anchetat” (Iordan 1940, 122).

³¹ Iordan 1940, 122. Explicația stă în originea bulgară a lui *tigvă*, care a venit din sud, răspândindu-se „numai în Muntenia și în provinciile aflate în relații strânse cu Muntenia: Dobrogea, Moldova, Basarabia și Bucovina” (*ibidem*).

³² *Ibidem*, 134, 135.

³³ *Ibidem*, 133.

³⁴ *Ibidem*, 135.

termenul de la care provine *scăfălie* (ulterior, *scăfărlie*) – face parte din cuvintele pătrunse direct din greaca bizantină în graiurile din Transilvania, în secolele X–XII, când Imperiul Bizantin s-a întins până la Dunăre: „În secolele X–XII, Imperiul Bizantin s-a aflat în contact nemijlocit cu populația romanizată din ținuturile dunărene și timp de mai bine de două veacuri Dunărea a rămas hotarul dinspre miazănoapte al împărăției. Influența politică a Bizanțului s-a extins atunci și la nordul Dunării, în Transilvania și Ungaria”³⁵. „Mărfurile se răspândeau îndeosebi din Constantinopol, spre gurile Dunării și Belgrad, sau din Salonic, către miazănoapte până în Transilvania și Ungaria. În această epocă au pătruns în limba română, *pe cale directă* [subl. n.], 16 cuvinte de origine bizantină: *agonisi*, [...], *folos*, [...] *scafă*”³⁶.

TROACĂ (și: *troc*, *troaca capului*, *troacă la cap*, *troacă goală*) ‘covată’ < germ. dial. *Trök* (= *Trog*) ‘albie, covată, copaie’ (50 de atestări + 6 răspunsuri suplimentare). Termenul formează arie în Oltenia (44 de atestări + 3 răspunsuri suplimentare), cu semnalări izolate în extremitatea sudică a Banatului (în vecinătatea Olteniei) și în Muntenia. În ALR, toate atestările (11) sunt din Oltenia.

GLAVĂ (și: *gleavă*, *ghioavă*, *găvleavă*, *găvleajă*, (*z*)*glăveajă*, *gleaje*, *glăvoacă*, (*z*)*glăvățână*, *zglăvos*, *glava* (*gleava*, *glăvățâna*) *capului*, *zglăvosu de la cap*, *glăveajă de mort*, (*z*)*glăveajă* (*gleavă*) *goală*) ‘cap de animal; cap mare și prost’ < bg. *glavá* ‘cap; craniu’, sb. *glava* ‘cap, căpățână’ (37 de atestări + 11 răspunsuri suplimentare). Termenul se întâlnește în vestul Munteniei (23 de atestări + 10 răspunsuri suplimentare) și, de asemenea, în Banat (7 atestări), sudul și sud-vestul Transilvaniei (7 atestări). Repartiția este asemănătoare în ALR.

VEȘCĂ (și: *veșca capului*) ‘coaja anumitor copaci din care se face marginea circulară a sitei; văcălie’ < ucr. dial. *večko* (21 de atestări). Termenul se întâlnește în centrul Basarabiei (17 atestări) și, cu totul izolat, în Transilvania (3 atestări) și Muntenia (o atestare). Cele trei atestări din ALR apar în Basarabia (2) și Transilvania (1).

TIGAIE (și: *tigai*, *tigaia capului*, *țugaie de os*) ‘vas de bucătărie de formă rotundă, cu marginea joasă, întrebuițat la prăjit; vas în care se fierbe mămăliga’ < sb. *tiganj* ‘tigaie’ (19 atestări). Termenul formează arie exclusivă în Crișana. În ALR: două atestări, tot în Crișana.

HÂRCĂ (și: *hoarcă*, *hârca capului*), derivat de la *hără* ‘mătreață pe pielea vitelor slabe; (fig.) babă’ < sl. *hyrĭ* ‘boală’³⁷ (14 atestări + 3 răspunsuri suplimentare). Cuvântul se întâlnește în Oltenia (11 atestări) și, sporadic, în Muntenia (3 atestări). Aceeași răspândire rezultă și din ALR.

BOAȘCĂ (și: *boașca capului*) ‘butoiaș’ < magh. *bocska*³⁸ (13 atestări). Termenul formează o mică arie în nordul Crișanei (8 atestări) și în zona învecinată

³⁵ Mihăescu 1966, 127.

³⁶ *Ibidem*, 186.

³⁷ Cf. Jordan 1940, 138. Dat fiind că *hârcă*, cu sensul ‘craniu’, e atestat în sudul țării, e greu de admis că ar proveni, aici, din ucraineană, așa cum se indică în dicționare.

³⁸ MDA, s.v. *boșcă*.

din nord-vestul Transilvaniei (5 atestări). În ALR e notat în două localități din Transilvania)³⁹.

TIOACĂ [tiȃcă] (și: *tioagă*, *tioagă*, *tioaga capului*, *tioaga goală*) 'dovleac, bostan' < magh. *tök* 'dovleac' (11 atestări). Termenul formează o mică arie în Moldova, în aceeași zonă unde se întâlnesc și cele 3 atestări din ALR (județul Bacău și fostele județe Fălciu și Putna): „Cele trei puncte [...] se găsesc în regiuni în care s-a exercitat, în măsură mai mare sau mai mică, influența maghiară”⁴⁰.

DEVLĂ (și: *deavă*, *dibă*, *deavla capului*) 'cap de porc sau de animal', cf. bg. *debel* 'gros, masiv' (*debela glava* 'cap gros'), sb. *debelo* 'gros; gras; corpulent', *deblo* 'trunchi, tulpină'⁴¹ (10 atestări + două răspunsuri suplimentare). Se întâlnește în Muntenia, mai ales în sud-vest. Tot în Muntenia se plasează cele 5 atestări din ALR.

GĂMĂLIE (și: *gămălia capului*, *măgălia capului*) 'măciulie' < magh. *gomoly*, *gomolya* 'minge, bulgăre, ghem' (9 atestări). Se întâlnește în vestul Crișanei (5 atestări și, izolat, în Transilvania (4 atestări). Singura atestare din ALR apare în Crișana.

BETCĂ 'coajă de dovleac copt, curățată de miez', origine necunoscută⁴² (8 atestări). Formează o mică arie în nord-estul Banatului și sud-vestul Transilvaniei. Nu apare în ALR.

CORÚBĂ (și: *corugă*, *coropcă*, *corobaie*, *cobăraie*, *coropca capului*, *corobașca capului*) 'tavă făcută din coajă de brad; vas de lemn din care ciobanii beau apă și lapte'⁴³ < bg. *koruba* 'scorbură într-un arbore'⁴⁴; *corobaie* 'scorbură, trunchi de copac găunos' (8 atestări). Se întâlnește în Banat (o atestare: *corubă*), Basarabia (două atestări: *coropcă*⁴⁵, *coropca capului*) și Crișana (5 atestări: celelalte forme). În ALR există o singură atestare, în Crișana (*corobaie*)⁴⁶.

CÉREP, cuvânt neînregistrat în dicționare (7 atestări). E un împrumut din rus. *čerep* 'craniu, țeastă' (cf. și bg. *čerep*, cu același sens). Se întâlnește în estul Basarabiei, de o parte și de cealaltă a Nistrului. Nu e atestat în ALR.

CRANIU (și: *craníu*) < fr. *crâne* (lat. medieval *cranium*) (7 atestări + 3 răspunsuri suplimentare). Neologism recent, cu atestări izolate în diferite regiuni. Nu apare în ALR.

³⁹ Sub forma *boșcă*; cf. Iordan 1940, 129.

⁴⁰ Iordan 1940, 125, după care urmează: „Județele Bacău și Fălciu (mai ales cel dintâi) au avut și continuă, parțial, să aibă colonii maghiare. Cât despre Putna, poziția sa geografică face foarte probabilă ipoteza mea [privind originea maghiară a cuvântului]. De altfel, la Vizantea (probabil și în alte sate) au existat și mai există maghiari” (*ibidem*). În ALRR. *Sinteză* (vol. I), *tioacă* e inclus sub *tigvă*.

⁴¹ Vezi comentariul etimologic la Iordan 1940, 127–128.

⁴² Cf. MDA, s.v. *betcă*.

⁴³ Cf. MDA, s.v. *corugă*.

⁴⁴ Cf. Iordan 1940, 137, nota 1.

⁴⁵ Cf. rus. *korobka* 'cutie'.

⁴⁶ *Corobaie*, cu sensul 'scorbură într-un arbore' e atestat în Banat și în Gorj (DA, I, 2, p. 804; apud Iordan 1940, 137, nota 1).

DOASCĂ (și: *doasca capului, doășca capului, droășca capului, tească*) ‘vas sau blid făcut din coajă de dovleac’ < bg. *dășka* ‘scândură’ (7 atestări + două răspunsuri suplimentare). Apare într-o mică arie din sud-vestul Olteniei (5 atestări) și în vestul Munteniei (două atestări + două răspunsuri suplimentare). Nu e înregistrat în ALR.

SCHELET (și: *schelete, șchilet, scheletul capului*) ‘osatură’ < fr. *squelette* (5 atestări). Termen neologic, cu atestări izolate în diverse regiuni; 4 atestări în ALR.

CĂTRUNĂ, înregistrat în dicționare, ca termen regional, cu sensul ‘tigvă’; origine necunoscută⁴⁷ (4 atestări). Cele patru localități în care a fost înregistrat cuvântul formează o mică arie în nordul Dobrogei și în sudul Basarabiei⁴⁸. Nu apare în ALR.

BEAUCĂ (și: *beaucă de cap*) ‘adâncitură strâmtă între dealuri’, origine necunoscută⁴⁹ (3 atestări + 3 răspunsuri suplimentare). Apare în nord-estul Banatului și în sud-vestul Transilvaniei, în aceeași zonă în care se întâlnește *betcă* (vezi *supra*). Nu e înregistrat în ALR.

CAPAC (și: *capacul capului*) ‘acoperitoare care se așază pe deschizătura unui vas, a unei cutii etc.’ < tc. *kapak* ‘capac; calotă’ (3 atestări). Cele trei atestări apar, izolat, în Muntenia, Moldova, sudul Transilvaniei. O atestare în ALR (sudul Basarabiei)⁵⁰.

CIOLAN (și: *ciolanul capului*) ‘os’ < sl. *članŭ* (3 atestări și un răspuns suplimentar). Apare în Moldova. Este mult mai bine reprezentat în ALR, în 11 localități, care formează o arie în Moldova de nord, Bucovina, Basarabia⁵¹. Iorgu Iordan consideră că *ciolan*, cu sensul ‘craniu’, a înlocuit, în această arie, cuvântul *os*. Afirmația surprinde, deoarece – așa cum autorul însuși arată – „vechiul regat [...] nu cunoaște pentru ‘craniu’ această denumire [os]”⁵². Din ALRR. *Sinteză* rezultă, de asemenea, că *os* apare în aria nord-vestică (vezi *supra*)⁵³, ceea ce întărește îndoiala cu privire la înlocuirea lui *os* prin *ciolan* în aria menționată.

⁴⁷ Cf. MDA, s.v. *cătrună*. Termenul poate fi apropiat de gr. *κορώνα* ‘piatră, bolovan’ și, după aspectul fonetic, pare a fi un împrumut mai vechi; cf. și gr. *κόβρα* ‘frunte, cap’. Cuvântul nu apare la Mihăescu 1966.

⁴⁸ Având în vedere distribuția geografică a cuvântului, am putea lua în considerație și posibilitatea unui împrumut prin filieră slavă.

⁴⁹ Cf. MDA, s.v. *beucă*.

⁵⁰ În sintagma *capacu ȳomuluĭ*, cu următoarea explicație etimologică: „*Capac*, în răspunsul *capacu ȳomuluĭ* (680, Ismail), trebuie interpretat ca un derivat semantic de la *cap*” (Iordan 1940, 105). Atestările din ALRR. *Sinteză*, unde determinantul este *cap*, nu *om* – am avea *capul capului* (!) – exclud această interpretare.

⁵¹ „Aria acestui cuvânt – se poate vorbi de o veritabilă arie, datorită continuității – se limitează la partea de nord-est a teritoriului lingvistic dacoromân” (Iordan 1940, 109–110).

⁵² Iordan 1940, 109; cf. și nota 23.

⁵³ Fac excepție două localități – 895 și 896 – din sudul Dobrogei, unde se întâlnește și populație de origine ardelenescă (mocani).

CIONT (în: *cioante* pl., *ciontul gol*) 'os' < magh. *csont* 'os' (3 atestări). Se întâlnește în nordul Crișanei (două atestări) și în Maramureș (o atestare). Ca și *ciolan* (vezi *supra*) e mult mai bine reprezentat în ALR: 10 atestări (Transilvania, Crișana, Maramureș), formând o mică arie în nord-vestul României⁵⁴.

BOARTĂ (în: *boarta capului*) 'scorbură; gaură' < ucr. *bort* 'scorbură în trunchiul unui arbore'⁵⁵ (două atestări). Cele două atestări sunt în Crișana și Maramureșul de nord (Transcarpatia, Ucraina). O atestare, în Transilvania (*bortă goală*, jud. Mureș) apare în ALR⁵⁶.

COAȘCĂ (în: *coașcă de cap*; și: *gojgă*) 'coajă', origine necunoscută; cf. *coșcov* 'cu coaja umflată; gol pe sub coajă; scorbuos, găunos'⁵⁷ (două atestări + un răspuns suplimentar). Apare, izolat, în nordul Munteniei și sudul Moldovei. Nu se întâlnește în ALR.

SCOIF (în: *scoifu capului*, *coifu capului*, *coifa capului*) 'troacă mică de lemn; flămânzare la vite', cf. *scafă* < gr. *σκάφη* 'albie, covată, copaie'⁵⁸; vezi și *scoifură* 'carapacea broaștei țestoase' și verbul *scoifa* 'a se încovoia'⁵⁹ (două atestări + un răspuns suplimentar). *Coif* (*coifă*) e o variantă fonetică (cf. *scăfălie* – *căfălie* etc.). Apare în Crișana, în două localități învecinate, și în Banat. Nu e înregistrat în ALR.

ZGÂRVĂ (în: *zgârva capului*; și: *zgoarvă*), cuvânt neînregistrat în dicționare (două atestări). Se întâlnește, izolat, în Muntenia și Moldova. Nu apare în ALR.

BOACĂ (în: *boaca capului*); înregistrat în dicționare, ca termen regional, cu sensurile 'nap; dovreac; cap'; origine necunoscută⁶⁰ (o atestare). Apare în Transilvania. Nu se întâlnește în ALR.

BOLDĂ (în: *bolda capului*) 'cocoasă' < magh. *bolt*⁶¹ (o atestare). Înregistrat în Crișana. Nu apare în ALR.

BOLFĂ, înregistrat în dicționare, ca termen regional, cu sensul 'umflătură'; origine necunoscută⁶² (o atestare). Apare în Crișana. Nu e înregistrat în ALR.

CASTĂ (în: *casta capului*), cuvânt neînregistrat în dicționare cu sensul 'craniu' (sau cu un sens apropiat); origine necunoscută (o atestare). Apare în Crișana. Neatestat în ALR.

CECĂDAIE 'piesă a plugului de care se prinde tânjala'; (fig.) om nestatornic' < magh. *csáगतó*⁶³ (o atestare). Se întâlnește în Crișana. Neînregistrat în ALR.

⁵⁴ „*Ciont* [...] formează o mică arie continuă în extremitatea nord-vestică a domeniului [dacoromân] și, la fel ca *ciolan*, l-a înlocuit, foarte probabil, pe *os*” (Jordan 1940, 110). Precizarea „la fel ca *ciolan*” nu se susține (vezi notele 51–53 și expunerea privitoare la *ciolan* în lucrarea de față).

⁵⁵ Pentru originea termenului și sensul lui în ucraineană, cf. Jordan 1940, 137, nota 2.

⁵⁶ Cf. Jordan 1940, 137.

⁵⁷ Cf. MDA, s.v. *coșcă*, *coșcov* (pentru care se dă, ca etimon, tc. *kos-kof*).

⁵⁸ Cf. MDA, s.v. *scof*.

⁵⁹ Cf. MDA, s.v. *scoifură*, *scoifa*.

⁶⁰ Cf. MDA, s.v. *boacă*.

⁶¹ Cf. MDA, s.v. *boldă*² (var. *boldă*), unde se precizează, ca arie de răspândire, Transilvania.

⁶² Cf. MDA, s.v. *bolfă*.

⁶³ Cf. MDA, s.v. *cehadaie* (cu varianta *cecădaie*).

CHELIE ‘parte fără păr a capului’, derivat de la *chel* < tc. *kel* (o atestare). Înregistrat în Crișana. Nu apare în ALR.

COACĂ (în: *coaca capului*) ‘cobiliță’ < sb. *kvaka* ‘cârlig’, înregistrat în dicționare, ca termen regional, în Banat⁶⁴ (o atestare). Atestat în Banat. Nu apare în ALR.

COAJBĂ (în: *coajba capului*) ‘coajă de ou’, atestat în dicționare, ca termen regional, în Transilvania⁶⁵; formă rezultată din contaminarea între *coajă* ‘înveliș exterior al plantelor, fructelor, al oului etc.’ (< sl. *koža* ‘piele’)⁶⁶ și *cujbă* ‘lemn, încovoiat la capăt, de care se atârna ceaunul deasupra focului’ (< sb. *gužva* ‘furcă, verigă’)⁶⁷ (o atestare). Înregistrat în Crișana. Nu apare în ALR.

COBOACĂ ‘pocal, vas în care se prepară mujdeiul’ < ucr. *kobok*, înregistrat în dicționare, ca termen regional, în Moldova și Bucovina⁶⁸ (o atestare). Înregistrat în Basarabia. Nu apare în ALR.

COROANĂ (în: *coroana capului*) ‘ornament în formă de cerc, așezat pe cap’ < lat. lit. *corona* (o atestare). Apare în Muntenia. Neînregistrat în ALR.

COȘTOAFĂ ‘(la unele animale) parte scobită a corpului cuprinsă între ultima coastă și osul șoldului’, înregistrat în dicționare ca termen regional; din *coș* + *cartoafă*⁶⁹ (o atestare). Înregistrat în Crișana. Nu apare în ALR.

CRENARĂ (în: *crenara capului*), cuvânt neînregistrat în dicționare (o atestare). Apare în Muntenia. Inexistent în ALR.

DIHOLNIȚĂ, cuvânt neînregistrat în dicționare (o atestare). Se întâlnește în Muntenia. Nu apare în ALR.

GĂVAN ‘scobitură într-un obiect; blid mare (de lemn), cf. bg., sb. *vagan*⁷⁰ (o atestare). Apare în Basarabia. Neînregistrat în ALR.

GOLF (în: *golful capului*), cuvânt neînregistrat în dicționare cu sensul ‘craniu’; probabil o formă contaminată: din *gol* (adjectiv substantivat) și *bolfă* ‘umflătură’ (vezi *supra*) (o atestare). Apare în Banat. Lipsește din ALR.

HÂRB (în: *hârbul capului*) ‘bucată dintr-un vas spart; ciob’ < bg. *hărb* (o atestare). Apare în Transilvania. O atestare în ALR: *hîrbu capului* (Hotin, Basarabia). Semnalăm comentariul lui Iorgu Iordan: „*Hîrb* este foarte interesant pentru că repetă, într-un fel, soarta lat. *testa* ‘ciob’ > *țeastă* ‘craniu’, fără nicio influență din partea acestuia”⁷¹.

OBADĂ (în: *obada capului*) ‘fiecare dintre părțile de lemn încovoiate care alcătuiesc partea circulară a roții’ < sl. *obedŭ* (o atestare). Înregistrat în Banat. Lipsește în ALR.

⁶⁴ Cf. MDA, s.v. *coacă*¹.

⁶⁵ Cf. MDA, s.v. *cojbă* (cu varianta *coajbă*, în Transilvania).

⁶⁶ Cf. MDA, s.v. *coajă*.

⁶⁷ Cf. MDA, s.v. *cujbă*.

⁶⁸ Cf. MDA, s.v. *coboc*.

⁶⁹ Cf. MDA, s.v. *coștoafă*.

⁷⁰ Cf. MDA, s.v. *găvan*.

⁷¹ Iordan 1940, 139.

ROTULĂ (în: *rotula capului*) 'os mic, în formă de disc, în partea anterioară a genunchiului; (pop.) *oul genunchiului*' < fr. *rotule* (lat. lit. *rotula*) (o atestare). Apare în Moldova. Neînregistrat în ALR.

SCAVĂRNĂ 'excremente' < sl. *skvŕrna*⁷² (o atestare). Înregistrat în Crișana. Nu apare în ALR.

ȘCOIBĂ (în: *școiba capului*) 'coajă de dovleac fiert'; cuvânt cu origine necunoscută⁷³ (o atestare). Apare în Crișana. Lipsește în ALR.

ȘOTFĂ (și: *șotfa capului*) 'ghebe; burete', origine necunoscută⁷⁴ (o atestare + două răspunsuri suplimentare). Se întâlnește în Banat. Nu apare în ALR.

TIPSIE 'tavă de metal; (reg.) farfurie de lemn'⁷⁵ < tc. *tepsi* 'tavă' (o atestare + un răspuns suplimentar). Înregistrat în Muntenia. Lipsește în ALR.

UAȘCĂ (în: *uașca capului*) 'femeie bătrână și rea', origine necunoscută⁷⁶ (o atestare). Înregistrat în Muntenia. Neatestat în ALR.

VEACĂ (în: *veaca capului*) 'perete circular de lemn (sau de metal) al sitei' < sl. *veka* 'capac; pleopă'⁷⁷ (o atestare). Apare în Transilvania. Neînregistrat în ALR.

Următorii trei termeni apar în ALRR. *Sinteză* cu o atestare, ca răspuns suplimentar.

COPOȚUIE, cuvânt neînregistrat în dicționare; probabil, din **căpățuie* 'căpățână' + *copos* 'chel'. Atestat în Transilvania. Nu apare în ALR.

GIUTCĂ⁷⁸ 'buturugă' < magh. *csutka*⁷⁹. Înregistrat în nord-vestul Olteniei. Nu apare în ALR.

TÂMPAN 'instrument muzical de percuție al cărui corp de rezonanță este o emisferă de alamă acoperită cu o membrană de piele tăbăcită' < it. *timpano*, lat. lit. *tympanum*, fr. *tympan*⁸⁰. Apare în Moldova. Neînregistrat în ALR.

Câțiva termeni pentru 'țeastă' apar numai în ALR, nefiind înregistrați în ALRR. *Sinteză*.

BOSTAN 'dovleac' < tc. *bostan* 'pepenărie; pepene verde', sb. *bostan* 'pepene galben; pepenărie'. Apare în ALR în trei puncte izolate din Basarabia, Moldova și Crișana.

BOCIOCHINĂ, cuvânt neînregistrat în dicționare, derivat de la *bocioacă* 'măciulie' < magh. *bucok*⁸¹. Înregistrat în ALR într-o localitate din Mureș.

⁷² Cf. DLRM, s.v. *scîrnă*.

⁷³ Cf. MDA, s.v. *scoib*, -ă, unde se face referire la *scoabă* (< bg. *skoba*) și, ca sens, la *coajbă* (vezi *supra*).

⁷⁴ Cf. MDA, s.v. *ciotfă*.

⁷⁵ Cf. MDA, s.v. *tipsie*.

⁷⁶ Cf. MDA, s.v. *hoască*.

⁷⁷ Cf. MDA, s.v. *veacă*.

⁷⁸ Înregistrat în ALRR. *Sinteză* sub forma *giudcă* [gûdcă].

⁷⁹ Cf. MDA, s.v. *ciotcă*.

⁸⁰ Cf. MDA, s.v. *timpan*.

⁸¹ Cf. MDA, s.v. *bocioacă*. Cf. și explicația dată de Iorgu Iordan, care nu precizează originea cuvântului: „Termenul este un diminutiv de la *bocioacă* 'măciulie (de mac etc.)', pe care DA, I, 1, p. 594, o înregistrează pentru județele Bihor și Sălaj” (Iordan 1940, 138).

CIOI ‘cauc; piuă’, origine necunoscută⁸². Atestat în ALR într-o localitate din Bihor⁸³.

GOL, adjectiv substantivat ‘lipsit de conținut’ < sl. *golŭ*⁸⁴. Înregistrat în ALR într-o localitate din Bucovina.

LUBĂ (în: *lubă goală*) ‘dovleac’, cf. *lubeniță* (*lubene*) < bg., sb. *lubenița*⁸⁵. Înregistrat, în ALR, într-o localitate din județul Alba.

MOZUC (în: *mózucu gol fără carni*), neînregistrat în dicționare cu sensul ‘craniu’. În ALR a fost înregistrat într-o localitate din Basarabia (județul Hotin). Este un împrumut din ucraineană: ucr. *mozok* ‘creier’. În ceea ce privește originea cuvântului și evoluția de sens, redăm comentariul lui Iorgu Iordan despre *mózuc*: „Este ucr. *mózok* ‘creier’, cu o schimbare de sens care nu are nimic surprinzător. Având în vedere faptul că cutia craniană se poate confunda cu capul întreg, este natural să nu se mai facă deosebire între craniu (sau cap) și conținutul său. Precizarea: *gol fără carni* nu lasă loc la nicio îndoială asupra faptului că *mózuc* înseamnă ‘cap (sau cutie craniană) la om’” (Iordan 1940, 139).

SCORFĂ (în: *scorfa capului*), cuvânt neînregistrat în dicționare⁸⁶; de la *corfă* ‘coș’ < germ. dial. *Korf* (pentru *Korb*) ‘coș’. În ALR a fost înregistrat într-o localitate din Argeș⁸⁷.

Urmărind originea și răspândirea cuvintelor care denumesc ‘craniul’ constatăm că, dintre *t e r m e n i i m o ș t e n i ț i*, *țeastă* este singurul care apare numai în aria sudică (Muntenia, Oltenia, Dobrogea). *Căpățână* se întâlnește izolat și sporadic în sud, formând o mică arie în nord (Crișana). Toți ceilalți termeni moșteniți se întâlnesc în aria nordică (nord-vestică); este vorba atât de termenii care au cel puțin cinci atestări: *curcubetă*, *ghioc*, *oală*, *cap*, *găoace*, *ciutură*, cât și de cei care au mai puțin de cinci atestări: *boșolie*, *caucă* (*căuș*), *căciulie* (*căciulă*), *cioacă*, *coapsă*, *scoarță*, *scoibură* (*scorbură*).

⁸² Cf. MDA, s.v. *cioi*^l.

⁸³ „*Cioi* ‘strachină, blid’ este un cuvânt cu origine obscură, cunoscut în Oltenia și într-o parte a Transilvaniei (DA, I, 2, p. 451)” (Iordan 1940, 138).

⁸⁴ „Ca adjectiv, acest cuvânt însoțește foarte des un mare număr de termeni care denumesc craniul. Este de presupus că *gol* [...] a fost mai întâi determinantul unui substantiv, care a fost ulterior lăsat de-o parte” (Iordan 1940, 137, nota 3).

⁸⁵ „Am putea vedea în *lubă* o formațiune românească: *-ene* din *lubene* a fost simțit ca sufix (cf. Pascu, *Sufixe rom.*, 218 ș.u.), astfel încât *lubă* a devenit dintr-o dată cuvântul de bază al presupusei forme derivate” (Iordan 1940, 126). În același sens se pronunțase anterior Tiktin, care apropiase pe *lubă* și *lubene* de *lubeniță* (*ibidem*).

⁸⁶ „*Scufărță* [...]. Este, probabil, o variantă expresivă (cf. *scăfălie* – *căfălie* [...]) a lui *corfă* ‘coș, paner’ (< saxon *Korf*), atestat în Transilvania și în județul Muscel (DA, I, 2, p. 791), regiuni învecinate cu județul Argeș” (Iordan 1940, 137).

⁸⁷ Cf., totuși, *scorfi* ‘a se curba’ (MDA, s.v.), variantă a lui *corfi* ‘(despre scânduri, doage) a se îndoi’ (de la *corfă* ‘coș’) (MDA, s.v.).

Dintre î m p r u m u t u r i, cel mai bine atestate sunt cele *de origine slavă*.

Tigvă, cu numărul cel mai mare de atestări dintre toți termenii care denumesc 'craniul' (328), acoperă aproape întreaga Moldovă, dar se întâlnește și în sud (Muntenia, Oltenia, Dobrogea), lipsind din Banat și Transilvania. Dintre termenii de origine slavă cu cel puțin cinci atestări, apar în sud: *glavă* (și în Banat), *hârcă*, *devlă* și *doască*, iar în nord: *tigaie* (< sb. *tiganj*), arie exclusivă în Crișana, *veșcă* (< ucr. dial. *večko*) în Basarabia și *cérep* (< rus. *čerep*) în Basarabia.

O largă răspândire cunoaște în aria nord-vestică *scăfârlie*, derivat de la *scafă*, cuvânt pătruns în română *din greacă* (*σκάφη*) *în perioada medievală*.

O bună reprezentare au în aria nord-vestică, așa cum era de așteptat, termenii *de origine maghiară*: *boașcă*, *gămălie*, *ciont*. Un împrumut din maghiară, *tioacă*, a pătruns în sudul Moldovei.

Un termen *de origine germană* formează arie în Oltenia: *troacă*.

În *aria nord-vestică* se întâlnesc numeroși alți termeni împrumutați, adesea cu atestări singulare, de origine slavă: *veacă*, *scavârnă*, *mózuc* etc., de origine maghiară: *boldă*, *cecădaie* etc., ceea ce face ca această arie dialectală să fie mai puțin unitară din punct de vedere lexical în comparație cu *aria sud-estică*.

GRUPAREA TERMENILOR

Iorgu Iordan analizează cei 40 de termeni întâlniți în ALR ca denumiri pentru 'țeastă' din perspectivă stilistică, grupându-i în *neexpresivi* (sau mai puțin expresivi) și *expresivi*.

În categoria *termenilor neexpresivi* apar 10 cuvinte, repartizate în trei subgrupe, ilustrând următoarele semnificații:

- a) 'craniu': *țeastă*, *căpățână*;
- b) 'cap': *cap*, cu sinonimele *capac*, *glavă* (*zglăveajă*);
- c) 'os (osos)': *os*, cu sinonimele *ciolan*, *ciont*, la care se adaugă *schelet* și *coapsă* (parte a corpului care conține un os).

În categoria *termenilor expresivi* apar 30 de cuvinte, repartizate în patru subgrupe, la care se adaugă a cincea subgrupă, cu termeni izolați, neclasificabili; semnificațiile ilustrate sunt:

- a) 'bostan, dovleac': *curcubetă*, *tigvă*, *tioacă*, *bostan*, *lubă*, *devlă*;
- b) 'troacă' și sensuri adiacente: *troacă*, *ciutură*, *cioi*, *căuș*, *ghioc*, *boșcă*, *oală*, *tigaie*, *scăfârlie*;
- c) 'cavitate, scorbură' și sensuri adiacente: *scorbură*, *bortă*, *căciulă*, *scorfă*, *corobaie*, la care adaugă adjectivele (substantivate) *gol*, *sec*, *uscat*;
- d) 'rotunjime, obiect rotund': *gămălie*, *bociochină*;
- e) termeni izolați, neclasificabili: *hârcă*, *veșcă*, *hârb*, *mózuc* și adjectivul (substantivat) *fărmat*.

În clasificarea ce urmează apar toți cei 80 de termeni care se întâlnesc ca denumiri pentru 'țeastă' în cele două atlase: ALRR. *Sinteză* și ALR. Urmărind aceste denumiri, am constatat că termenii expresivi reprezintă corespondentul în registru afectiv ai termenilor neexpresivi, formând, la fel ca aceștia, tot trei subgrupe.

Cele trei subgrupe stabilite de I. Iordan pentru termenii neexpresivi ilustrează principalele s e m e ale cuvântului *țeastă*: 'extremitate superioară a corpului omenesc (b), care se prezintă sub formă de carapace (a) de natură osoasă (c)'. Aceste s e m e stau la baza motivațiilor ce au determinat apariția termenilor expresivi.

Ca urmare, termenii neexpresivi apar în clasificarea noastră ca *termeni nemotivați* (sau cu motivație netransparentă), termenii expresivi fiind *termeni motivați* (cu motivație transparentă). Este vorba nu de o simplă schimbare terminologică, ci de o reinterpretare din perspectiva *lingvisticii motivaționale* a faptelor considerate de I. Iordan ca fiind de natură stilistică.

Iată clasificarea, în care am inclus atât termenii înregistrați în ALRR. *Sinteză* cât și pe cei din ALR (pe baza studiului lui I. Iordan). În cadrul grupelor cuvintele apar în ordinea următoare (fiind marcate prin caractere diferite): **termeni comuni celor două atlase**, termeni care apar numai în ALRR. *Sinteză*, *termeni care apar numai în ALR*. Definierea grupelor se face într-o formă diferită de cea care se întâlnește la I. Iordan. Sub **a, b, c** am introdus termenii nemotivați (sau cu motivație netransparentă), în timp ce sub **a', a'', a''', b', b'', c'** apar termenii motivați (cu motivație transparentă).

a) 'obiect de lut ars; carapace': **țeastă**/țest, **hârcă**; craniu, cérep, hârb; *fârmat*;

a') 'recipient (vas de bucătărie) de formă rotunjită': **oală**;

a'') 'concavitate (scobitură, adâncitură), convexitate (sub formă arcuită)': **scăfârlie, troacă, ciutură, tigaie, boască, corubă (corobaie), caucă (căuș), boartă, scoibură (scorbură)**; scoif, coașcă, găvan, coboacă, tipsie, coștoafă, beaucă, coacă, cecădaie; *cioi, scorfă, gol, sec, uscat*;

a''') 'perete protector (marginie protectoare) de formă circulară': **veșcă**; veacă, obadă, coroană;

b) 'extremitate superioară a corpului omenesc; proeminență, vârf': **căpățână, cap, glavă, devlă**; copoțuie, cioacă, chelie, ceafă; *capac*;

b') 'măciulie, umflătură': **gămălie, căciulie (căciulă)**; boșolie, bolfă, golf, giucă; *bociochină*;

b'') 'bostan, dovleac': **curcubetă, tigvă, tioacă**; betcă, cătrună, boacă, școibă; *bostan, lubă*;

c) 'os, parte osoasă': **os, ciolan, ciont, coapsă, schelet**; boldă, rotulă;

c') 'cochilie protectoare (înveliș protector): **ghioc**; găoace, doască, scoarță, coajbă.

Adăugăm următorii termeni neclasificați, care nu se încadrează în grupele stabilite: *castă, scavârnă, șotfă, tâmpăn, uașcă* (din ALRR. *Sinteză*); *mózuc* (din ALR). În ALRR. *Sinteză* apar și câțiva termeni care nu sunt atestați în dicționare: *crenară, diholniță, zgârvă*.

INTERPRETAREA

Iorgu Iordan pornește, în expunerea sa, de la doi termeni „neexpresivi” (nemotivați) moșteniți din latină, având sensul de ‘craniu’: *țeastă* și *căpățână*. În timp ce despre *țeastă* afirmă că este „cel mai vechi termen care desemnează craniul”⁸⁸, despre *căpățână* spune că „a avut, foarte probabil [subl. n.], de la început sensul de mai sus [craniu]”⁸⁹. Acceptând acest punct de vedere, ar însemna să admitem o b i p a r t i ț i e originală a dacoromânei între *țeastă* (în sud) și *căpățână* (în nord) (vezi harta 1 pentru *țeastă* și harta 5 pentru *căpățână*). *Țeastă* are de peste două ori mai multe atestări decât *căpățână*: 91 (plus 28 de răspunsuri suplimentare) pentru *țeastă*, față de 43 (plus 9 răspunsuri suplimentare) pentru *căpățână*. Atestările pentru *țeastă* se concentrează în aria sudică a dacoromânei (în principal, în Muntenia), unde formează o arie relativ unitară, în timp ce *căpățână* apare pe aproape întreg teritoriul țării, o mică arie formându-se în nordul Crișanei. Iorgu Iordan consideră că „acest fapt constituie – *se pare* [subl. n.] – o dovadă a vechimii lui *căpățână*”⁹⁰.

Pornind de la *țeastă* și *căpățână*, I. Iordan nu prezintă, în continuare, procesul apariției unor noi denumiri pentru ‘craniu’, limitându-se la o interpretare stilistică, întemeiată pe afectivitatea și fantezia vorbitorilor: „Această multitudine și varietate de expresie este produsul *aproape exclusiv* [subl. n.] al afectivității și fanteziei subiecților vorbitori”⁹¹. Autorul consideră chiar că „orice semn lingvistic îmbracă o valoare afectivă în momentul în care este chemat să îndeplinească o nouă funcție”⁹², observând totodată că „în cele mai multe lucrări de geografie lingvistică s-a neglijat, în mod deliberat sau prin forța împrejurărilor, interpretarea stilistică a faptelor”⁹³.

Noi considerăm că, în interpretarea hărții, trebuie să pornim de la un singur termen: *țeastă*. Lat. *testa* ‘(obiect de) lut ars; oală’ a ajuns să însemne ‘craniu’ în română, ‘cap’ în franceză (*tête*) și italiană (unde *testa* mai înseamnă și ‘vas de lut; hârb, ciob’). Alături de *testa* exista în latină *testum* ‘capac de lut ars’, care s-a păstrat cu acest sens în rom. *țest*. I. Iordan tratează împreună cele două cuvinte, deși *țest* cu sensul de ‘craniu’ nu e înregistrat în ALR. Există, însă, în ALR. *Sinteză* 8 atestări ale lui *țest* ‘craniu’, care apar în estul Munteniei, în continuarea ariei lui *țeastă* (vezi *supra*, p. 49–50).

Țeastă, care caracterizează aria de sud (sud-est) a dacoromânei, a căpătat, cu timpul, și în română (la fel ca în franceză și italiană, vezi *supra*) sensul de ‘cap’. De la dublul înțeles de 1° ‘cap’ (*țeastă*) și 2° ‘carapace; obiect având forma unui

⁸⁸ Iordan 1940, 99.

⁸⁹ Iordan 1940, 101.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ Iordan 1940, 95.

⁹² Iordan 1940, 97.

⁹³ *Ibidem*.

capac adâncit' (*test*) trebuie să pornim pentru a înțelege apariția ulterioară a unor denumiri pentru 'craniu' și repartiția lor teritorială. Sensul 1° e reflectat de doi termeni de origine slavă, care îl traduc pe *țeastă* 'cap' și apar în continuarea spre vest a ariei în discuție: *glavă* (vezi harta 2) și *devlă*. Sensul 2° a fost preluat de *troacă* 'albie, covată, copaie' (de origine germană, vezi *supra*, p. 54) (vezi harta 4) și de *doască* 'vas sau blid (făcut din coajă de dovleac)' < bg. *dăska* 'scândură', termeni care apar în vestul Munteniei și în Oltenia, în prelungirea spre vest a ariei în cauză. În continuare, în nord-vestul Olteniei și în estul Banatului apare termenul *ghioc* (vezi harta 5), cu sensul de bază 'cochilie protectoare de natură osoasă', care evocă, de asemenea, sensul 2° 'carapace' al lui *țeastă*.

Cu aceasta părăsim aria sudică (sud-estică) pentru a intra în aria nordică (nord-vestică), unde întâlnim un număr mare de termeni, dintre care îi menționăm pe cei cu atestări mai numeroase și care conturează arii.

Trecând din Oltenia în Banat, ne întâmpină, în continuarea ariei lui *ghioc*, termenul moștenit din latină, *os*, din aceeași sferă motivațională (punctul **c** - **c'** din clasificare; vezi *supra*, p. 62); el apare îndeosebi în Banat, dar se întâlnește și în restul ariei nord-vestice, inclusiv în Moldova (vezi harta 5). *Os* a fost înlocuit, ulterior, de termeni împrumutați, atestați cu sensul de 'craniu': *ciont* < magh. *csont* (în Crișana), *ciolan* < sl. *članŭ* (în Moldova).

În Transilvania apare termenul moștenit din latină, *oală*, iar în Crișana, *tigaie* 'vas în care se fierbe mămăliga' (< sb. *tiganj*) (vezi harta 6), din sfera motivațională **a'** - **a''**.

Un alt termen moștenit din latină, *căpățână* (sfera motivațională **b**), formează o mică arie în nordul Crișanei, dar se întâlnește, cu atestări izolate, aproape peste tot: în Transilvania, Banat, Muntenia, Moldova (vezi harta 5).

Din sfera motivațională a lui *căpățână* face parte un alt termen moștenit din latină, *cap*, care se întâlnește în aria nord-vestică, îndeosebi în Basarabia.

Apropiat ca sens este *gămălie* < magh. *gomoly* (în clasificare, sub **b'**), cu atestări în vestul Crișanei și în Transilvania.

Un termen foarte bine reprezentat în aria nord-vestică este *scăfârlie* '(parte a unui) obiect în formă de cupă' (vezi harta 4) (sfera motivațională **a''**), derivat de la *scafă* < gr. *σκάφη* 'albie, covată, copaie'. Reținem sensul termenului grecesc, pe care, la origine, l-a putut avea și cuvântul românesc *scafă*. Această presupunere se întemeiază pe faptul că *scafă*, cu numeroasele sale forme derivaționale (*sclăfie* etc.; vezi *supra*, p.53–54) se află în prelungirea ariei lui *țeastă* și *troacă*, termeni din aceeași sferă motivațională (**a''**), atestați în sudul țării.

Tot în aria nord-vestică apar, formând mici arii, *găoace*, în Crișana, dar și în Bucovina – Moldova de nord (vezi harta 5) (sfera motivațională **c'**), *veșcă*, în nordul Crișanei și nord-vestul Transilvaniei (vezi harta 6) (sfera motivațională **a'''**) și *betcă*, în nord-estul Banatului și sud-vestul Transilvaniei (vezi harta 6) (sfera motivațională **a''**).

Ajungem, astfel, la termenul cu cel mai mare număr de atestări, dintre cei moșteniți din latină, *curcubetă* [= dovleac] (sfera motivațională **b''**), care apare în două arii compacte, în discontinuitate teritorială: Crișana – Maramureș – Transilvania de nord-vest, pe de o parte, și estul Basarabiei – Transnistria, pe de altă parte (vezi harta 1). I. Iordan observă că „aria lui *curcubetă* are aspectul unei arii laterale și periferice, fapt care este în favoarea unei vechimi considerabile a acestei denumiri”⁹⁴. El consideră, de asemenea, că „suntem îndreptățiți să presupunem că, într-o perioadă mai mult sau mai puțin îndepărtată, *curcubetă* era răspândit și în teritoriul care separă astăzi Basarabia de nord-vestul Transilvaniei”⁹⁵ și că separarea celor două arii s-a produs, foarte probabil, prin înlocuirea termenului moștenit din latină cu împrumuturi în zona intermediară⁹⁶. O asemenea interpretare creează imaginea unei arii foarte largi de răspândire a lui *curcubetă* în trecut.

Termenul care l-a înlocuit masiv pe *curcubetă* a fost *tigvă*, din aceeași sferă motivațională (**b''**), de origine slavă, cu cel mai mare număr de atestări în ambele atlase (vezi harta 2). El ocupă aproape în întregime Moldova și nordul Basarabiei, dar apare, de asemenea, în aria sudică: Muntenia, Dobrogea, nord-estul Olteniei, pătrunzând în aria lui *țeastă* și a lui *glavă* (vezi hărțile 2 și 3).

Pe baza acestor constatări, putem reconstitui situația cea mai veche a denumirilor pentru 'craniu' în dacoromână. Termenul moștenit din latină ca denumire pentru 'craniu' este *țeastă*, păstrat în sudul țării (Muntenia, Dobrogea, Oltenia), care se dovedește a fi zona cea mai conservatoare. Foarte devreme *curcubetă* l-a înlocuit pe *țeastă* în aria nord-vestică, creându-se o **b i p a r t i ț i e d i a l e c t a l ă** în cadrul dacoromânei pe baza a doi termeni de origine latină:

sud-est
țeastă

nord-vest
curcubetă

Modificările ulterioare, care au dus la apariția altor denumiri pentru 'craniu', au fost evocate mai sus, în linii generale. *Avem de observat că în aria nord-vestică se înregistrează un număr mult mai mare de denumiri pentru 'craniu' în comparație cu aria sud-estică, aceasta din urmă fiind, ca și în alte cazuri, mai unitară (vezi hărțile 4, 5 și 6).*

INDICE ALFABETIC AL DENUMIRILOR PENTRU 'țeastă'⁹⁷

beaucă, p. 46, 48, 56, 62	bolfă, p. 46, 48, 57, 58, 62
becă, p. 46, 47, 55, 56, 62, 64	bostan, p. 48, 49, 59, 61, 62
boacă, p. 46, 48, 57, 62	boșolie, p. 45, 46, 51, 60, 62
boartă (bortă), p. 46, 48, 57, 61, 62	cap, p. 45–47, 51, 52, 56, 60, 62, 64
boască (boșcă), p. 46, 47, 57, 61, 62	capac, p. 46, 48, 56, 61, 62
bociochină, p. 48, 59, 61, 62	castă, p. 46, 48, 57, 62
boldă, p. 46, 48, 57, 61, 62	caucă (căuș), p. 45, 47, 51–52, 60–62

⁹⁴ Iordan 1940, 113.

⁹⁵ *Ibidem*, 113–114.

⁹⁶ *Ibidem*, 114.

⁹⁷ Cifrele indică paginile unde sunt discutați termenii.

- căciulie (căciulă), p. 45, 47, 52, 60–62
 căpățână, p. 45–47, 50, 60–64
 cătrună, p. 46, 48, 56, 62
 ceafă, p. 45, 47, 52, 62
 cecădaie, p. 46, 48, 57, 61, 62
 cérep, p. 46, 47, 55, 61, 62
 chelie, p. 46, 48, 58, 62
 cioacă, p. 45, 47, 52, 60, 62
 cioi, p. 48, 60–62
 ciolan, p. 46, 48, 51, 56, 57, 61, 62, 64
 ciont, p. 46, 48, 51, 57, 61, 62, 64
 ciutură, p. 45, 46, 51, 60–62
 coacă, p. 46, 48, 58, 62
 coajbă, p. 46, 48, 58, 62
 coapsă, p. 45, 47, 52, 60–62
 coașcă, p. 46, 48, 57, 62
 coboacă, p. 46, 48, 58, 62
 copoțuie, p. 46, 48, 59, 62
 coroană, p. 46, 48, 58, 62
 corubă (corobaie), p. 46, 47, 55, 61, 62
 coștoafă, p. 46, 48, 58, 62
 craniu, p. 46, 47, 55, 62
 crenară, p. 46, 48, 58, 62
 curcubetă, p. 45–47, 49, 53, 60–62, 65
 devlă, p. 46, 47, 55, 61, 62, 64
 diholniță, p. 46, 48, 58, 62
 doască, p. 46, 47, 56, 61, 62, 64
 fărmat, p. 47, 52, 61, 62
 gămălie, p. 46, 47, 51, 61, 62, 64
 găoace, p. 45–47, 51, 60, 62, 64
 găvan, p. 46, 48, 58, 62
 ghioc, p. 45–47, 50, 60–62, 6
 giutcă, p. 46, 48, 59, 62
 glavă, p. 46, 47, 49, 50, 54, 61, 62, 64, 65
 gol, p. 48, 60–62
 golf, p. 46, 48, 58, 62
 hârb, p. 46, 48, 58, 61, 62
 hârcă, p. 46, 47, 54, 61, 62
 lubă, p. 48, 60–62
 mózuc, p. 48, 60–62
 oală, p. 45, 46, 50–51, 60–62, 64
 obadă, p. 46, 48, 58, 62
 os, p. 45, 46, 51, 56, 57, 61, 62, 64
 rotulă, p. 46, 48, 59, 62
 scavârnă, p. 46, 48, 59, 62
 scăfărlie, p. 46, 47, 49, 53–54, 61, 62, 64
 schelet, p. 46, 48, 56, 61, 62
 scoartă, p. 45, 47, 52, 60, 64
 scoibură (scorbură), p. 45, 47, 52, 60–62
 scoif, p. 46, 48, 46, 48, 57, 62
 scorfă, p. 48, 60–62
 sec, p. 47, 52, 61, 62
 școibă, p. 46, 48, 59, 62
 șotfă, p. 46, 48, 59, 62
 tâmpan, p. 46, 48, 59, 62
 tigaie, p. 46, 47, 49, 54, 61, 62, 64
 tigvă, p. 45–47, 49, 52–53, 61, 62, 65
 tioacă, p. 45–47, 55, 61, 62
 tipsie, p. 46, 48, 59, 62
 troacă, p. 46, 47, 54, 61, 62, 64
 țeastă/țest, p. 45–47, 49, 50, 58, 60–65
 uașcă, p. 46, 48, 59, 62
 uscat, p. 47, 52, 61, 62
 veacă, p. 46, 48, 59, 61, 62
 veșcă, p. 46, 47, 49, 53, 54, 61, 62, 64
 zgârvă, p. 46, 48, 57, 62

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ALRR. *Sinteză – Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, Nicolae Saramandu (coord.), vol. I, București, Editura Academiei Române, 2005, XXX + 82 p. + 135 hărți.
 DLRM – *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
 Iordan 1940 – Iorgu Iordan, *Les dénominations du „crâne” d’après l’Atlas linguistique roumain (I, carte 7) (avec 4 cartes hors texte)*, în „Bulletin linguistique”, VIII, 1940, p. 95–141.
 MDA – *Micul dicționar academic*, I–IV, București, Editura Academiei Române, 2001–2003.
 Mihăescu 1966 – H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române, până în secolul al XV-lea*, București, 1966.
 Saramandu – Nevaci 2008 – Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Cartes linguistiques motivationnelles. De l’ALE à l’ALiR et aux atlas linguistiques nationaux*, în RRL, LIII, 2008, 1–2, p. 79–85 (cu șase hărți în afara textului).
 Viereck 2005 – Wolfgang Viereck, *The Atlas linguarum Europae. Its linguistic and cultural significance*, în RRL, L, 2005, 1–2, p. 73–92.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
 Calea 13 Septembrie nr. 13, București

DIN LEXICUL LATIN MOȘTENIT ÎN GRAIURILE ROMÂNEȘTI ACTUALE (IV)*

TEOFIL TEAHA

30°. ALBIE. Termenul *albie*, s. f. „vas de lemn în care se cerne făină și se frământă aluatul pentru pâine, se spală rufe, se scaldă sau se leagănă un copil mic etc.”, face parte din categoria elementelor lexicale moștenite din latină și păstrate, cu precădere, în graiurile dacoromâne din sudul țării, unde formează și astăzi o arie lingvistică, compactă și unitară în Oltenia, Muntenia și Dobrogea – fapt pentru care l-am și inclus în expunerea de față (ALR II, s. n., h. 1223; vezi și NALR–Olt., IV, h. 784; ALRR–Munt. Dobr., V, MN, plș. 143).

Pentru graiurile din interiorul arcului carpatic, *Atlasul lingvistic român* consemnează prezența lui *albie* doar în câteva puncte cartografice izolate din Banat (pct. 29), din Crișana (pct. 310) și din nord-vestul Transilvaniei (pct. 284).

Cu toate că s-a impus ca termen de bază în graiurile din sudul țării, devenind totodată normă literară, *albie* a fost înlocuit, de-a lungul timpului, în restul graiurilor dacoromâne, de sinonime împrumutate: *balie* < ucr. baliija, *copaie* < bg., srb. kopianja, *covată* < tc. kuvata, *oldă* < germ. Molde, *postavă* < srb. postava, *troacă* (*troc*) < germ. Trok, Trog (vezi și Marin, *Probleme ale sinonimiei*, p. 57–64).

În textele de limbă română veche, *albie* este atestat în Palia de la Orăștie (vezi ediția îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968, p. 103, 333), precum și la Dosoftei (DA, s.v.), iar ca toponim, *Albie* apare într-un document din prima jumătate a sec. al XV-lea, datat 1443 (Mihăilă, *DLRV*, p. 71).

Lucrările lexicografice îl inserează pe *albie* în paginile lor începând cu dicționarul lui Bobb (1822), cu *Lexiconul de la Buda* (1825) și continuând cu dicționarul bilingv al lui Polizu (1857) etc. De asemenea, *albie* apare într-o culegere de folclor: „Că tu maică, când m-ai fapt/ În *albie* m-ai scaldat /În scutece m-ai înfășat” (Teodorescu, *Poezii pop.*, p. 438), precum și la Jipescu (*Opincaru*, p. 65), unde termenul este folosit cu valoare metaforică: „dă la *albie* până la cosciug să domnească cuvântu dreptului”.

Dialectele românești sud-dunărene nu-l cunosc pe *albie*. În schimb, îl au pe *căpistere* „albie mică în care se cerne făină sau se frământă aluatul” (< lat. *capisterium*):

* Părțile I, a II-a și a III-a au apărut în „Fonetica și dialectologie”, XX–XXI (2001–2002), p. 253–269; XXII–XXIII (2003–2004), p. 287–308; XXIV–XXVI (2005–2007), p. 229–253; vezi și abrevierile uzuale în *Bibliografia DLR*, București, 1965.

ar. *căpisteare*, s. f. (DDA, s.v.; DIARO, s.v.); megl. *căpistér*, s. n. (Papahagi, *Megl.*, p. 198), *căpisteári*, s. f. (Capidan, *Megl.*, p. 59); istr. *kepestěřă* (ALR II, s. n., h. 1064) – termen care cunoaște și la nord de Dunăre o largă răspândire în graiurile din Oltenia (NALR–Olt., h. 263) și Muntenia (ALRR–Munt. Dobr., h. 458).

Ca etimon pentru *albie*, Hasdeu (*HEM*, col. 738) indică o formă de plural neutru **alvea* (lat. *alveum*), acceptată în TDRG, DA, CADE, DLRM, DEX și MDA.

În schimb, în CDDE 43 se propune drept etimon o formă cu betacism **albia* (*v > b*: *alveus non albeus*, cf. *Appendix Probi*), soluție preluată de Scriban (s.v.), de Ciorănescu (s.v.), precum și de Rosetti (*ILR*, p. 117, 182, 588) și de H. Mihăescu (*La romanité*, p. 191). Graur admite că „*albie* vient plutôt de [lat.] *albea*” (BL, V, p. 87). Battisti și Alessio (DEI I, p. 110), plecând de la existența unei forme cu betacism în latina populară, susțin, la rândul lor, că rom. *albie* descinde dintr-un lat. **albea*, în timp ce formele betacizate din dialectele italiene septentrionale: *albi*, *albe* etc. își au sorgintea într-un lat. masculin **albeus* (vezi și Pfister, LEI, p. 453–454). Atât pentru română și italiană, cât și pentru fr. *auge*, s. f. „baquet en bois où on lave les enfants: récipient en bois qui sert à donner à boire ou à manger aux animaux”, Meyer-Lübke (REW 392) indică drept etimon aceeași formă betacizată *albeus* (vezi și FEW XXIV, p. 379–381).

Sensul etimologic „vase en bois à laver, baignoire, auge, cuve” pe care îl avea lat. *alveus*, *-i*, s. m.: *lignum excavatum in quo lavantur infantis* (Ernout–Meillet, s.v.), atestat sub formă de neutru în latina târzie (la Isidor): *alveum*, *-i*, s. n. „vase à laver” (Quicherat–Daveluy, s.v.) s-a transmis și s-a perpetuat până în zilele noastre atât în romanitatea orientală, cât și în cea occidentală.

La nivel dialectal, *Atlasul lingvistic* al Italiei și al Elveției meridionale înregistrează prezența în jumătatea de nord a Italiei a unor descendenți ai lat. *albeus*: *albi*, *albe*, *albio*, *arbi* etc., având sensul de „albie, copaie, troacă, jgheab” (AIS V, h. 854: il truogolo della fontana; AIS VI, h. 1182: il truogolo del porcile).

Pentru fr. *auge*, *Atlasul* lui Gilliéron consemnează numeroase variante: *aoj*, *aujo*, *oj*, *oej* etc., frecvente în graiurile galoromanice din nordul Franței și mai rar în sud (ALF I, h. 70: auge pour bestiaux), variante care au fost înregistrate și în atlasele regionale franceze: *oj*, *ojoe* (ALG II, h. 406: auge; ALCe I, h. 375: l’auge des porcs; ALCe I, h. 377: l’abrevoir fixe dans la cour; ALO II, h. 569: l’auge pour les cochons; ALO III, h. 614: l’auge-abrevoir).

Sensul de „lit d’un fleuve ou d’un rivière” al lat. *alveus*, atestat la Virgiliu (Quicherat–Daveluy, s.v.; Ernout–Meillet, s.v.), transmis atât în română: *albie* „matcă a unui râu” (DA, s.v.), cât și în italiană: *âlveo* „letto d’un fiume” (DEI I, p. 148), nu face obiectul cercetării de față.

De reținut și faptul că în română, *albie* a dezvoltat câteva derivate: *albiér*, s. m. „persoană care confecționează albi”, precum și diminutivele: *albioară* și *albiuță*, iar în franceză, *auge* a dat naștere la derivatele: *auget* „berceau, panier” și *augeette* „auge de maçon” (FEW I, p. 80).

31°. BATĂ. Rom. dial. *bată* (pl. *bete*) „cingătoare îngustă și lungă, țesută din lână de diferite culori; tiv făcut în partea de sus la fustă sau la izmene, la mânecile sau la gulerul unei cămăși” – termen moștenit din latină – este considerat astăzi ca având o răspândire locală, fapt pentru care este ignorat de unele dicționare. DEX, de exemplu, nici nu-l inserează în paginile sale.

În textele de limbă română veche, *bată* este atestat într-un document datat 1691 (vezi *Studii și materiale de istorie medie*, București, 1956, p. 446).

Atlasele lingvistice confirmă faptul că *bată*, mai ales forma de plural *bete*, cunoaște și astăzi o largă răspândire în Oltenia (NALR–Olt., h. 290), în zona limitrofă din Muntenia (ALRR–Munt. Dobr., h. 480), precum și în jumătatea de nord a Moldovei (ALR II, s. n., h. 1175).

Numeroase alte atestări ale lui *bată* (*beată*) sunt din Banat (Costin, *Graiul*, p. 59), din Bihor (Weigand, *Körös- und Marosch-Dialekte*, p. 325), de pe Târnave (Frățilă 2006, p. 183), din zona Făgărașului (Șandru, *Probleme*, p. 311), din împrejurimile Brașovului (Velican–Cosinschi, p. 64), unde circulă și diminutivul *betiță*, pl. *betițe* (com. orală dată de Maria Marin, originară din localit. Poiana Mărului, jud. Brașov), din Vâlcea (Bălășel, *Cântece*, p. 112), precum și din Bucovina (Sevastos, *Nunta*, p. 5; Marian, *Nașterea*, p. 175; Gorovei, *Cimiliturile*, p. 345; *Lex. reg.* I, p. 90).

Cu înțelesul de „panglică la pălărie”, *bată* apare în extremitatea sud-vestică a Olteniei (NALR–Olt., h. 283). De asemenea, cu accepțiunea de „baieră la traistă, șnur”, l-am înregistrat pe *bată*, cu ani în urmă, în localit. Jupalnic (Herculane) și Mehadia, iar în localitățile Baia de Criș, Vața de Jos și Țebea (jud. Hunedoara) l-am notat cu sensul de „cordeluță la părul împletit al unei fete”. Prin extensiune de sens, în localitățile Marga și Armeniș (jud. Caraș-Severin), pl. *bete* circulă cu înțelesul de „dungii vârgate, țesute în pânză”.

În zona Porților de Fier (localitățile Eșelnița, Ogradena, Dubova, Plavișevița) am notat prezența derivatului *a îmbeti* (< pl. *bete*) „a împătura, a îndoi, a plia” pe care îl întâlnim și în Oltenia limitrofă: *îmbetești* [2] „împături (un cearceaf sau o față de masă)”, în pct. 848 (localit. Strehaia, jud. Mehedinți), *îmbetăm* [4] „împăturăm”, în pct. 836 (localit. Peștișani, jud. Gorj) (ALR II, s. n., h. 1447).

La sud de Dunăre, în meglenoromână este consemnată prezența lui *betă*, s. f. „Strumpfband” (jartieră) (PEW 193), *beătă*, s. f. „calțavetă”: „Cupilășil' poartă *beati* cu tsufts” (Capidan, *Megl.*, p. 37).

Etimologia lui *bată* < lat. *vitta* „cingătoare, centură, cordeluță, bentiță, panglică” < lat. *vieo*, *-ere*, *-etum* „lier, courber, tresser” (Quicherat–Daveluy, s.v.; Ernout–Meillet, s.v.; Guțu, s.v.), indicată mai întâi în dicționarul lui Laurian și Massim, preluată apoi de Candrea (*Éléments latins*, p. 13), a fost acceptată de PEW 193, DA, CADE, Scriban, Ciorănescu, DLRM și MDA și, cu rezerve: „vermutlich lat. *vitta*”, în TDRG. Singur dicționarul lui Candrea și Densusianu (CDDE 143) consideră că rom. *bată* își are sorgintea într-o formă cu betacism din latina populară: **bitta* (= clas. *vitta*).

Numeroși descendenți ai lat. *vitta* își continuă existența în romanitatea occidentală: it. *vetta* (Devoto, s.v.); it. sicil. *vitta* (PEW 193); it. venet., istr. *veta* „la gugliata (di filo)” (AIS VIII, h. 1541); it. calabr. *vitta* „il legacciolo” (legătură, șnur; jartieră): pct. 772 (AIS VIII, h. 1565); friul. *vete*; ladin *veta* (REW 9404); v. occit. *veta* „ruban, cordon”; v. fr. *vete* „courroie” (FEW XIV, p. 569–571); cat. *veta* „cinta” (panglică) (> sp. castil. *veta*) (Corominas IV, s.v.).

În sarda logudoreză circulă o formă betacizată: *bitta* (DES I, p. 212), pe care o întâlnim și în occit., cat., v. sp. și pg.: *beta* (PEW 193, CDDE 143, Garcia de Diego 7237, FEW XIV, p. 569–571).

Atlasul lingvistic catalan înregistrează formele: *le beta*: pct. 104; *lez betes*: pct. 102 (ALC, h. 538: els cordons (de les sabotes), iar în graiurile spaniole din Andaluzia, *beta* „cinta” (cingătoare de înfășurat un copil mic) cunoaște o răspândire generală (ALEA, h. 1345: fajar al niño („a înfășa copilul”).

32°. CĂPĂTA. Verbul *căpăta* „a câștiga, a primi, a obține, a dobândi”, cu răspândire generală în limba română, este atestat în *Anonymus Caransebesiensis*, unde este tradus atât prin lat. „acquirō” [câștig. obțin], cât și prin „conquiro” [adun] (DA, s.v.). În *Lexiconul de la Buda*, forma de indicativ prezent pers. 1 sg. *căpîtu* este glosată, de asemenea, atât prin „dobândesc, câștig”, cât și prin „capăt ceva de pe jos, culeg poame, urzici etc.”.

Acest din urmă sens al verbului *căpăta*: „a aduna, a culege, a strânge, a recolta”, înregistrat atât în *Anonymus Caransebesiensis*, cât și în *Lexiconul Budan* îl regăsim consemnat și în studiul lui Miron Pompiliu consacrat graiului său natal din localitatea Ștei, jud. Bihor, unde se face precizarea că verbul *căpăta*, pe lângă înțelesul de «a primi» îl are și pe acela de „a culege”: *capăt cânepă, prune, mere* (*Graiul din Biharea*, p. 1006).

Tot în Bihor, sensul de „a culege” al verbului *căpăta* a fost înregistrat împreună cu derivatul *căpătătoare*, cu valoare de substantiv și de adjectiv: „culegătoare, strângătoare, adunătoare; căreia îi place să strângă, să adune etc.” (Teaha, *Crișul Negru*, p. 207). În satul Câmp, situat în vecinătatea Șteiului lui Miron Pompiliu, sensurile: „a culege fructele căzute din pom (mere, prune, nuci etc.), a culege bureți comestibili din pădure, a strânge spicele de grâu rămase pe miriște în urma secerișului, a recolta cânepa, a aduna urzici pentru mâncare la porci, a culege flori de pe câmp etc.” ale verbului *căpăta* se aud frecvent și astăzi în exemple ca cele ce urmează: „du-te și *căpătă* nucile care-s picate pă jos”; „scuter de prun și *căpăt* prunele în căldare”; „mérem și *căpătăm* alune din tufe”; „vara, mérem în pădure și *căpătăm* bureți în straiță, care-s buni de mâncat”; „după secerat, *căpătăm* spicele de grâu, care-s rupte de paiu ș-or rămăs pă miriște”; „la Sânzâiene mérem pă câmp și *căpătăm* flori și facem cunună”; „mă duc și *căpăt* urzâci, umplu sacu, vin acasă și le dau la porci să le mănçe, amestecate cu lături”; „cine nu samănă primăvara în pământ n-are ce *căpăta* toamna, că ce sameni primăvara *căpeți* toamna”; „prima dată *căpătăm* cânepa de vară și mai târziu o *căpătăm* și pă cea de toamnă”.

Deocamdată, nu dispunem de atestări cu privire la prezența acestui sens și în alte graiuri dacoromâne. Cercetări viitoare vor completa, cu siguranță, datele cunoscute până în prezent.

La sud de Dunăre, în aromână, verbul *căpit* „a tunde lâna de pe capul unei oi” (< lat. **capitare*, cf. CDDE 241, DDA s.v.) circulă împreună cu derivatele sale: *capit*, s. n., *căpitare*, s. f. și *căpitat*, adj., iar pentru alb. *kapëtoj* „depasser” Jürgen Kristophson (*Romanische Elemente*, p. 83) face trimitere, cu rezerve, la lat. **capitare*: „unsichere semantische Beziehungen, daher überhaupt unsichere Etymologie”.

Etimologia lui *căpăta* (< lat. **capitare*), propusă de Pușcariu (PEW 273), a fost acceptată în CDDE 241, DA, CADE, DLRM, DEX, MDA, precum și de Scriban, Ciorănescu și H. Mihăescu (*La romanité*, p. 277).

După Wartburg, lat. **capitare* „ist wohl ablt. von CAPERE. Darauf weisen rum. *căpăta* ‘erwerben’ [a câștiga, a dobândi, a agonisi], siz. *capitari* ‘heimlich wegnehmen’ [a lua pe furiș]; logud. *cabidare* ‘sammeln’ [a culege, a aduna]” – dar, în același timp, „würde sich semantisch auch mit *caput* vereinigen lassen” (FEW II, p. 257).

Pentru Meyer-Lübke (REW 1635), precum și pentru Battisti și Alessio (DEI I, p. 735), lat. **capitare* reprezintă o formă iterativă a lat. *capio*, -ere, verb care la Quicherat–Daveluy (s.v.) apare definit, printre altele, și cu sensul de „recueillir” (a culege, a aduna, a recolta, a strânge) – accepțiune conservată până astăzi numai în română (*căpăta*) și în sarda logudoreză: *capidare* „cogliere, raccogliere” (Wagner, DES I, s.v.), fapt care, de altfel, ne-a și determinat să-l includem în rândurile de față.

De remarcat că la Cantemir (*Hronicul*, p. 876) apare, de două ori, un compus verbal prefixat: *încăpăta* („a căpăta, a obține, a găsi, a pune mâna pe..., a ajunge la...”): „Această poveaste... de unde să o fi *încăpătat* Sarniție, n-am putut desluși” (p. 129); „Pune-vom nevointă să deslușim, acel Simion de unde *s-au încăpătat* de această grozavă minciună” (p. 136).

Pentru etimologia lui *încăpăta*, CDDE 241 face trimitere la lat. *incapitare*, formă atestată în *Corpus Glossariorum Latinorum*, III, Leipzig, 1888, p. 451, 483).

33°. CURA. Un cuvânt moștenit din latină, devenit cu timpul învechit și regional, în care s-au intersectat, confundându-se, două verbe de conjugarea I: lat. *colare* „a filtra, a strecura, a limpezi” și lat. *curare* „a îngriji, a avea grijă de...; a curăți (prin îngrijire, spălare)” este verbul rom. dial. *cura* „a curăți” (TDRG, s.v.; DA, s.v.; MDA, s.v.; Graur, *Corrections*, p. 193; Rosetti, *ILR*, p. 574).

Dubletul verbal *curăța/curăți*, format pe terenul limbii române, prin derivare (< *curat*), nu face obiectul cercetării de față. La fel, nu intră în discuție nici neologismul *cura* „a trata un bolnav, a-l supune unei cure medicale”, împrumutat din germ. *kurieren* (< lat. *curare*).

Forme primare, etimologice, ale paradigmei verbului *cura* „a curăți (de murdărie, de impurități, de păcate etc.), a purifica; a pieri, a face să dispară etc.”: ind. prez. *curu*, *curi*, *cură* [1-3]; ind. perf. c. *ai curat* [2]; conj. prez. *să curu* [1], *să cură* [3]; imperat. *cură!* [2]; partic. *curat* etc. sunt atestate frecvent în textele

religioase din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Astfel, în *Psaltirea Scheiană* verbul *cura* este atestat de zece ori, iar în *Psaltirea* lui Coresi de opt ori (Dimitrescu, *Contrib.*, p. 144; vezi și Zamfir, *Morfologia*, p. 155).

În TDRG (s.v.) *cura* este consemnat și cu accepțiunea de „a se dezvinovăți, a se scuza”: „Toți să cură cu pricini, unul, că s-au însurat... altul...”; „Curându-să [ei] că nu pot [posti] unii de bătrânețe, alții de boala trupului...”. Cu sensul de „a curăți de coajă (fructe, legume, ouă, nuiele etc.)” îl întâlnim pe *cura* în *Biblia* de la 1688 (DA, s.v.), precum și într-un manuscris datat 1749: „Să iei patlagenele, să le *curi* de coaja lor cea mohorâtă” (Gaster, *Chrestomație*, p. 43). Cu înțelesul de „a curăți un teren de rădăcini, buturugi, lăstari etc., a despăduri, a defrișa, a lăzui”, verbul *cura* apare într-un manuscris datat 1735: „Încă au făcut folos moșiei, că *s-au curatu* pădure și crângi” (Iorga, *Studii și doc.*, p. 54), iar ceva mai târziu în *Legiuirea* lui Caragea (1818): „Clăcașul să nu poată face *curătură* fără voia înscrisă a stăpânului, cuprinzătoare, unde și cât loc *să cure*” (apud TDRG, s.v.).

O parte din accepțiunile lui *cura* continuă să viețuiască și astăzi la nivelul unor graiuri locale. Astfel, din Mărginimea Sibiului au fost înregistrate atestările: „*cură* cuțātu; nu să poate *curá* [scăpa, debarasa] de ei; *să curá* [se scuza] acuma că așe și așe” (Șandru-Brânzeu, *Jina*, p. 235), iar din împrejurimile Brașovului: *să cură* [se curăță, se șterge culoarea de pe lâna vopsită] (Petrovici, *Texte*, p. 94/3). În zona Năsăudului, despre o vacă sau o oaie care fată se spune: *să cură* [se curăță, elimină placenta]: „Nu-i dam apă până *să curá*, că zice că dacă-i dai apă până nu *să curează*, apăi nu să poate *cura*” (*Texte Bistrița-Năsăud*, p. 294).

Pentru acțiunea de „a curăța cartofii de coajă”, Emil Petrovici a notat forma de indicativ prezent 3 sg. *cură* în Apuseni (pct. 95) și în Valea Jiului (pct. 833) (ALR II, s. n., h. 1102), iar pentru noțiunea de „a defrișa, a despăduri” a consemnat, tot în Valea Jiului (pct. 833), formele: ind. prez. 1 sg. *cur*, *curám* [4]; refl. perf. c. 3 sg. *s-o curát pădurea* (ALR II, s. n., h. 594). De curând, în graiul românilor din Ungaria a fost înregistrat, adjectivul *curat* [despre un teren] „curățat, defrișat” (Marin-Mărgărit, *Graiuri*, p. 166).

În satul natal Câmp și, în general, în localitățile de pe valea Crișului Negru circulă frecvent și astăzi forme flexionare precum sunt: „*curám* porumbu de boabe și ciocu [coceanul] îl băgăm pă foc; când bobu îi uscat bine, *curi* [2] porumbu și-l duci la moară; du-te și *cură* un pumn de boabe și dă la purcei să mănăce; asară *am curát* un sac plin cu boabe”.

Pentru acțiunea de „a curăți foile sau boabele de pe știuletele de porumb”, atât *Atlasul lingvistic* al Transilvaniei (ALRR-Transilv., IV, h. 424-425) cât și cel al Banatului (NALR-Banat, II, h. 330-331) nu înregistrează prezența, nici măcar izolată, a vreunei forme aparținând paradigmei verbului *cura*, locul acestuia fiind preluat de sinonime ca: *desfac*, *despoi*, *dezghioc* și respectiv: *curăț*, *frec*, *sfărm*, *zmicor*.

Dacă în graiurile transilvănene, datele cu privire la verbul *cura* nu sunt prea numeroase, în schimb, la sud de Carpați, în Oltenia, Muntenia și Dobrogea paradigma acestui verb cunoaște o largă răspândire.

Astfel, în Oltenia au fost înregistrate expresiile: „*s-au curát* [învinovățit] unul pe altul” (Ciașanu–Fira–Popescu, p. 156); „*am curát* [castrat] un porc” (Ciașanu, *Glosar*, p. 19); *cur* (fasolea) „dezghioc boabele din păstăi”: pct. 919, 924, 933, 969, 971, 984 (NALR–Olt., III, h. 472); *cur* „defrișez, lăzuiesc”: pct. 925, 969 și *am curát*: pct. 913 (NALR–Olt., III, h. 516); *îl curi* [pomul de crăcile inutile]: pct. 848 „l-ai *curat* dă crăci”: pct. 723 (ALR II, s.n., h. 613); *cură* [cartofii de coajă]: pct. 872 (ALR II, s.n., h. 1102).

Din Câmpia Bărăganului au fost consemnate atestările: [lemnul doborât] „îl *cură* dă coaje”: pct. 705 (ALR II, s. n., h. 608); „l-ai *curát* dă crăci”: pct. 723 (ALR II, s.n., h. 613), iar din Dobrogea: „Și *curá* [coaja] de pă pomi” (*Texte Dobrogea*, p. 724). Sensul de „a înlătura, a elimina, a scăpa de ceva sau de cineva, a se debarasa de...” existent în limba veche, îl întâlnim și astăzi, tot în Dobrogea: „Ș-a vinit un om acolo, n-am putut să *ne curăm* dă el nicidecum” (*Texte Dobrogea*, p. 725).

În graiurile din sudul țării, datele cele mai numeroase cu privire la verbul *cura* se referă la acțiunea de „a curăți de pănuși sau de boabe știuletele (coceanul) de porumb”: *a cura porumbi* (Weigand, *Dialekte kleinen Walachei*, p. 84); *a cura* [porumbul de boabe] (Gâlcescu, *Gorj*, p. 120); „Știuleții de porumb *se cură* de foi (pănuși) și rămân ghijurile sau drugile cu boabe. Ghijurile *se cură* și ele de boabe și rămân glodurile” (Ionescu, *Gorj*, p. 217). În Mehedinți (pct. 848) și în Dolj (pct. 876), Emil Petrovici a notat sintagma *curám de boabe*, iar în Ialomița (pct. 705) a înregistrat expresia *să cură cu mâna* (ALR II, s. n., h. 115).

În *Atlasul lingvistic* al Olteniei, pentru acțiunea de „a desface pănușile de pe știulete” răspunsurile înregistrate sunt numeroase și variate: „*cur* porumbu de foi, mă duc *la curát* porumbi”: pct. 903; „hai *la curát* de porumb”: pct. 913; „astă sară mi-ajuți să *cur* porumbu”: pct. 912; *cur porumbu*: pct. 913, 916, 919, 967, 976, 989, 990; *cur*: pct. 969, 981, 983, 994; *cur la porumbi*: pct. 972; *cur de foi*: pct. 924, 929, 931, 970; *cur porumbu de foi*: pct. 984 (NALR–Olt., III, h. 436).

La fel de numeroase sunt în graiurile oltenești și datele cu privire la curățirea de boabe a coceanului de porumb: *cur de boabe*: pct. 903, 912, 913, 922–924, 929, 931, 972, 977, 978, 989; *cur boabele*: pct. 916; *cur boabe*: pct. 933, 981; *curám* [4]: pct. 930; *curám de boabe*: pct. 984; *curám porumb*: pct. 980, 983, 990; *am curát de boabe*: pct. 915; „mă duc să *cur* de moară”: pct. 923 (NALR–Olt., III, h. 437).

O situație similară celei din graiurile oltenești o întâlnim și în celelalte graiuri sudice. Astfel, în *Atlasul lingvistic* al Munteniei și Dobrogei, pentru desfacerea pănușilor de pe știuletele de porumb s-au obținut răspunsurile: *cur de foi*: pct. 706, 708, 709, 716, 720, 750, 753–755, 844, 851, 853, 859, 863, 895; *curám* [4]: pct. 714, 719, 846; *curát* [5]: pct. 719; *am curát*: pct. 863 (ALRR–Munt. Dobr., III, h. 309), iar pentru curățirea coceanului de boabe s-au dat formele: *cur*: pct. 703, 705, 709, 710, 716, 719, 764, 845, 863–865, 876, 895; *cur boabele*: pct. 732; *cur de grăunțe*: pct. 743; *cur de boabe*: pct. 751, 753–755, 836, 846, 848, 855, 858, 859, 861, 866, 869; *cur boabe* de pe știulete: pct. 750; *cur* de pe cocean: pct. 850; *cur* porumbu de boabe: pct. 844, 894; *curám* [4]: pct. 703, 705, 710, 713, 714, 720; *am curát* porumb de moară: pct. 745 (ALRR–Munt. Dobr., III, h. 310).

La toate atestările de mai sus se adaugă datele oferite de *Glosar dialectal Muntenia* (cf. Marin–Mărgărit, *Glosar*, p. 233), unde paradigma verbului *cura* „a curăți porumbul de foi sau de boabe” este prezentată pe larg: ind. prez.: *cur* [1], *curi* [2], *cură* [3], *curăm* [4]; ind. imperf.: *curám* [1], *curái* [2], *curá* [3], *curám* [4]; ind. perf. c.: *am curát* [1]; conj. prez.: *să cur* [1], *să cure* [3]; partic.: *curát*; supin: *la curát*; refl. ind. imperf. *se curá* [3], fiind însoțită și de câteva citate ilustrative, ca de exemplu: „Noi îl culegeam cu foi, porumbu, nu-l luam *curát*, cum să ia acuma, îl rupeam cu foi cu tot și-l aduceam acasă și-l *curám*”.

Faptul că toate aceste forme flexionare ale verbului *cura* cunosc o largă răspândire în graiurile sudice ne îndreptățește să grupăm acest cuvânt în categoria elementelor lexicale de origine latină caracteristice graiurilor de tip muntenesc. Aceasta cu atât mai mult cu cât prezența lui *cura* se prelungește și în graiurile românești de pe malul drept al Dunării, pe valea Timocului, în Serbia: „Unde are un fag/ De coaje *curát*/ De creci dărămat” (Sandu-Timoc, *Cântece*, p. 206), precum și în satele locuite de români din nordul Bulgariei: *se cură* „se curăță”, *curái* „curătai boabele de pe știulete”, *am curát* „am curățat un ou de coajă” (Neagoe–Mărgărit, *Graiuri*, p. 317).

În aromână, verbul *cura* „a curăți” cunoaște o largă răspândire: „ș' cu custura le *curam*” [merele] (Weigand, *Aromunen*, p. 26); „*curu* patati, meari, nuți” [curăț cartofi, mere, nuci]; „*curu* di cuprie urizlu, grânlu, fisul'ilu” [curăț de gunoaiere orezul, grâul, fasolea]; „îni *curu* ungl'ili” [îmi curăț unghiile]; „*curái* grădina di ierghi” [am curățat grădina de ierburi]; „patatili li herbu *curáti* di coaji” [cartofii îi fierb curățați de coajă]; „mâđărea-i *curátă*, nuțili suntu *curáti*” [mazărea-i curătată, nucile sunt curățate] (DIARO, s.v.); „du-ti s' curi păstăl'i-le” [du-te să cureți păstăile]; „li *curáși* pătătle?” [i-ai curățat cartofii?]; „arizlu ș' linteia vor *curáre*” [orezul și linteia trebuie curățate]; „*curám* grădina” [curățim grădina]; „l-*curará* călămbúkili” [porumbul l-au curățat, l-au desfăcut] (DDA, s.v.), *cur*, vb. I „a curăța, a îndepărta impuritățile; a plivi” (Saramandu 2007, p. 426).

Forma de indicativ prezent 1 sg., *cur* „curăț” este atestată și în dialectul meglenoromân, împreună cu derivatele *curári*, s. f. „curățire” și *curát*, adj. „curățit” (Papahagi, *Megl.*, p. 206; Capidan, *Megl.*, p. 88; Atanasov, *Megl.*, p. 166).

De remarcat și faptul că sensul „a pieri, a face să piară (să dispară)”, cunoscut în dacoromâna veche, îl întâlnim și la megleniți: „Măncá mai mults cal' și șa că call'ili lui chiaia [om bogat] *si curáu* [se curățau, adică piereau, dispăreau]; *l-a curó* [l-a ucis] (Capidan, *Megl.*, p. 38).

În limbile romanice occidentale, dicționarele etimologice consemnează prezența unor descendenți ai lat. *curare* „nettoyer, curer, soigner, avoir soin de...” (Quicherat–Daveluy, s.v.; Ernout–Meillet, s.v.) în: it. *curare* „aver cura”; venez. *curar* „Getreide reinigen”; piem. *güré* „curer”; calabr. *curare* (la tela) „bleichen”; sard. logud., campid. *curare* „prendere cura di una cosa”; engad. *chüurar* „pflegen, betreuen, Sorge tragen”; occit. *curar* „nettoyer, curer”, *cura lou blad* „cribler le blé” (vezi și rom. dial. *curám grâu cu ciuru* „cernem grâul, îl curățim de neghină”);

cat., sp., pg. *curar* „cuidar” (soigner; pflegen). Cele mai multe sensuri le-a dezvoltat lat. *curare* în franceză: fr. prov. *courar* „soigner”, „die Bäume putzen”; fr. *curer* „soigner, se soucier de, prendre soin de qch; nettoyer, purifier; ôter les immondices déposée dans un vase par un liquide qui y a séjourné; retirer la cire (des oreilles), retirer (des dents) les fragments d'aliment; enlever la terre qui s'est attachée au coutre d'une charrue; curer une étable (en sortir le fumier)”; „Obst, Nüsse, Getreide reinigen” (REW 2412; FEW II, 1558; DEI II, 1193; Devoto, 113; DRGrischun, 559, 658; DES, s.v.; Alibert, 254; Corominas I, 987; Garcia de Diego 2046).

Atlasele lingvistice îmbogățesc substanțial datele cu privire la descendenții lat. *curare* la nivelul graiurilor romanice locale. Astfel, în *Atlasul lingvistic* al Italiei și al Elveției meridionale există numeroase date în care descendenții ai lat. *curare* sunt înregistrați ca având diferite accepțiuni ca, de exemplu, în regiunea Venezia: it. *curare* „mondare le patate” [a curăța cartofi] (AIS V, h. 954); „sarchiare” [a plivi] (AIS, VII, h. 1389); „spigolare” [a spicui, a curăța o miriște de spicele căzute] (AIS, VII, h. 1460); „scegliere” [a tria, a separa] (AIS, VIII, h. 1584); „strappare la malerba” [a smulge buruienile] (AIS, VII, h. 1355); „sbucciare un pomo” [a scutura, a culege fructele dintr-un pom] (AIS, VII, h. 1268); în Lombardia, it. *curare* apare consemnat cu sensul de „laver la stalla” [a curăți staulul] (AIS, VII, h. 1172) sau cu acela de „pascolare le vache” [a paște vacile] (AIS, VI, h. 1185), iar în Piemont cu accepțiunea de „dar da mangiare alle bestie” (AIS, VI, h. 1166). Aceste din urmă două sensuri ne trimit cu gândul la sintagmele din latină: *curare corpus* „soigner le corps (prendre de la nourriture)”, *curare bovem* „donner à manger à un boeuf” (Quicherat–Daveluy, s.v.).

Atlasele lingvistice franceze înregistrează, la rândul lor, prezența unor urmași ai lat. *curare*: *kurá, kuré* „cueillir, récolter le miel, nettoyer, vider la ruche” în graiurile franco-provensale (ALLY, h. 369), precum și în cele din Masivul Central (Haute-Loire) (ALMC, h. 614) și din Gascogne (ALG, h. 1202). În aceleași zone ale Franței, forma *kurá* a fost notată atât cu sensul de „curer les bêtes, sortir le fumier de l'étable” (ALLY, h. 1153; ALMC, h. 643), cât și cu acela de „enlever les mauvais pousses de la vigne, élaguer, dépouiller un arbre des branches superflues” (ALLY, h. 201; ALMC, h. 243).

34°. CURSURĂ. Sensul de „curgere, cursul, firul, curentul, fluxul unei ape curgătoare”, pe care îl are rom. dial. *cursură* –, cuvânt moștenit din latină și atestat într-un document datat 1517 (Mihăilă, *DLR V*, 94), în *Evangeliiarul slavo-român* de la Sibiu (1551) (Dimitrescu, *Contrib.*, p. 144), la Coresi (Densusianu, *Histoire II*, în *Opere II*, p. 795) –, precum și acela de „secreții ale unor organe ale corpului (uman), hemoragie de sânge”, atestat în *Biblia* de la 1688 (DA, s.v.), sau de „pântecare, urdinare, diaree” cu care acest termen este cunoscut în graiurile actuale din sudul Banatului (NALR–Banat, I, h. 115), nu face obiectul cercetării de față.

La nivel dialectal, *cursură* circulă frecvent cu accepțiunea de „bucată de aluat care se formează, uneari, ca o proeminență, ca o ieșitură în afară la pâinea crăpată

în timp ce se coace în cuptor și care face o coajă rumenă și gustoasă”. Cu acest sens, *cursură* a fost înregistrat de Emil Petrovici în numeroase localități din Crișana, nord-vestul Transilvaniei și Maramureș, zone în care formează o arie compactă și unitară (ALR II, s.n., h. 1063).

Cu un înțeles identic, *cursură* apare consemnat în Apuseni (localit. Lupșa, jud. Alba): „rusunoi, pup, doț la pâne” (Viciu, *Glosar*, p. 39), pe cursul inferior al Mureșului (localitățile Geoagiu, Orăștie, jud. Hunedoara): „umflătură, ieșitură care se face, uneori, la pâine în timpul coacerii” (Homorodean, *Glosar*, p. 253), precum și în Bihor (Teaha, *Crișul Negru*, p. 219).

De fapt, expresia „îmi place să mânc *cursúra* de la pită!” am întâlnit-o frecvent, de-a lungul anilor, în cursul unor cercetări pe teren, în localitățile: Budureasa, Câmp, Ceica, Drăgești, Holod, Ștei (jud. Bihor); Hălmațiu, Vârfurile, Groși, Măgulicea (jud. Arad); Baia de Criș, Țebea, Vața de Jos, Vălișoara, Ilia, Totești-Hațeg (jud. Hunedoara).

Varianta *cursunói*, cu același sens – rezultată prin contaminare între *cursură* și sinonimul *răsunoi* (*rusunói*, *rusurói*) < *răsură* „răzuituri de aluat de pe albie” + suf. *-oi* (< *ras*, participiul lui *rade* + suf. *-ura*) – a fost notată de Emil Petrovici în nordul Transilvaniei (ALRM II, s. n., h. 870), iar o altă variantă *cursunóiu*, s. n., cu o accepțiune identică, semnalată în localit. Zagra (jud. Bistrița-Năsăud) este explicată în DA (s.v.) ca fiind derivată prin disimilare din **cursuróiu*.

În Bihor (localitățile Petid, Răbăgani, Șoimi) am înregistrat și sintagma: *cursúri de piatră* „stânci pleșuve, golite de pământ fiind spălate de puhoai, de torenți de ape repezi”.

Ca nume de loc, *Cursură* a fost înregistrat cu sensul de „teren abrupt, cu râpi formate de șuvoaie de ape”, în jud. Gorj (DTRO II, p. 282), iar în localit. Câmp (jud. Bihor) este cunoscut ca denumind un „loc de fâneață, brăzdat de numeroase făgașuri, rezultate în urma unor ploii repezi și abundente”.

Termenul *cursură*, neinclus în DLRM și în DEX, își are originea în lat. *cursura*, s. f. (< lat. *curro*, *-ere* „a alerga, a fugi, a înainta spre, a se prelinge, a se răspândi, a se întinde”) (CDDE 460; DA, s.v.; CADE, s.v.; MDA, s.v.) – termen atestat la Plaut și la Varro cu sensul de „alergare, fugă; mers, mișcare, înaintare, scurgere, prelingere” (Quicherat–Daveluy, s.v.; Guțu, s.v.). La Ernout–Meillet (s.v) se face precizarea că „l'idée de „courir” y est souvent effacée ou affaiblie”. Această valoare semantică „effacée ou affaiblie” s-a transmis, în bună parte, și la rom. *cursură* (la pâine).

Termenul *cursuroáie* „margine a acoperișului de grajd”, consemnat în MDA (s.v) ca fiind un regionalism cu etimologie necunoscută, pare a nu fi străin de familia rom. *cursură*. Cu ani în urmă, l-am auzit, întâmplător, pe *cursuroáie* (< *cursură* + suf. *-oaie*) rostit într-o conversație a doi meșteri lemnari din Țara moșilor (cărora, din păcate, nu le-am notat, pe loc, identitatea) și din care rezulta că acest termen circulă în zonă cu accepțiunea de „parte ieșită în afară la o construcție din lemn, proeminență, ieșitură în afară de zid, la o casă, la un adăpost etc.”.

În celelalte limbi romanice, lat. *cursura* nu are descendenți direcți. În schimb, lat. *cursorium* (Quicherat–Daveluy, s.v.) a lăsat urmași cu un sens apropiat de cel al toponimului românesc *Cursura*, în: sard. campid. *kussórğa* „terreno boschivo; pascolo in campagna” (DES I, p. 439; vezi și AIS VII, h. 1416); occit. *corsòr* „pacage, endroit soumis au parcours des troupeaux” (Alibert, p. 245; Mistral, *Tresor* I, p. 655).

35°. FÉRECE. Rom dial. *férece*, *férice*, s. f. „plantă criptogamă, cu frunze mari, alungite și dințate” reprezintă forma primară, etimologică, moștenită din lat. *filix*, *-icis* „fougère”, atestată la Virgiliu, Horațiu și Pliniu (Quicherat–Daveluy, s.v.; Guțu, s.v.).

În *Lexiconul de la Buda*, *férece* este definit prin „ăstige Farnkraut” (ferigă rămuroasă), iar la Laurian și Massim se indică drept corespondent: lat. *filix*.

Aceeași formă *férece* a fost obținută din localit. Rogojeni, jud. Galați, ca răspuns la întrebarea din Chestionarul prin corespondență al lui Hasdeu (apud DA, s.v.), precum și din Bihor (Vasile Sala, *Glosariu...* [1896], p. 143).

Varianta *férice* circulă și astăzi frecvent în satele bihorene situate pe valea Crișului Negru, precum și în județele Arad (localitățile Groși, Măgulecea, Vârfurile) și Hunedoara (localitățile Țebea, Vălișoara, Ilia, Totești-Hațeg).

O formă de declinare I: *férecă*, *férică*, refăcută după pluralul *féreci*, *férici* (CDDE 577) a fost înregistrată în localit. Cobia-Găești, jud. Dâmbovița (Chest. Hasdeu, IV, 84, apud DA, s.v.), precum și în Bucovina (Weigand, *Dialekte Bukow. und Bessarab.*, p. 94; vezi și Panțu, *Plantele*, p. 95–96).

Diminutivele *ferecúță*, *fericúță* circulă frecvent în graiurile din vestul țării, împreună cu derivatele *ferecár* și *fericár* „teren cu multă ferigă”: „Pă fața Dealului crește în tăt anu tare mult *ferecár*” (localit. Câmp, jud. Bihor).

Forma *féregă* (*férigă*), considerată de Drăganu (DR VII, p. 214) ca fiind refăcută din pluralul *féregi* (*férigi*), a câștigat teren în detrimentul formei primare, impunându-se ca normă în româna literară.

La sud de Dunăre, în aromână și meglenoromână circulă forma *feárică*, s. f. „fougère”: *Un pat di feárică vearde* (DDA, s.v.; Saramandu 2007, p. 448; Capidan, *Megl.*, p. 133).

Pentru *feregár* (*ferigár*) CDDE 578 indică drept etimon un lat. **filicarium*, iar pentru fr. *fougère*, occit. *feuguiera*, cat. *fal(a)guera*, sp. *hel(e)guera*, astur. *fulguera*, pg. *fel(e)gueira* trimite la lat. **filicaria* (< *filix*, *-icis*) (vezi și REW 3298).

Ca toponim, *Férece* este atestat într-un document datat 1566 (Hasdeu, *Cuvente den bătrâni* I, p. 244), iar în Bihor, în apropiere de Beiuș, există un sat cu numele *Férice*, care aparține de comuna Buntești. De asemenea, în Maramureș, un sat poartă numele de *Féricea*, iar în Apuseni derivatul *Fericét* denumește un sat care aparține de localit. Horea, jud. Alba (Iordan–Gâstescu–Oancea, *Indicator localit.*, p. 137).

Din localit. Glâmboca, jud. Caraș-Severin, a fost înregistrat, recent, numele de loc. *Feriz* (pl.) „terenuri pentru fâneață” (NALR–Banat. *Date despre localit.*, p. 116).

În limbile romanice occidentale, lat. *filix*, *-icis* are descendenți, cu un sens identic („fougère”), în: it. *félce*, *filice*, piemont. *féils*, lombard. *fires*, napol. *félece* (DEI III, p. 1613, 1640; AIS III, h. 618); engad. *feliš* (REW 3294); sard. campid. *filizi* (DES I, p. 523); v. occit. *feuze*, v. fr. *feuge* (FEW III, p. 514).

Pentru graiurile galoromanice, atlasele lingvistice regionale înregistrează formele: *feuze*, *felze*, în Languedocul oriental (ALLOr. I, h. 159) și în Masivul Central (ALMC I, h. 144). Formele: *fuji*, *foej*, existente în graiurile franco-provensale (ALLY, h. 460), sunt considerate ca provenind dintr-un lat. *filica* (< *filix*), atestat în glosele din latina târzie (cf. P. Gardette, ALLy V, *Commentaires*, p. 329; vezi și FEW III, p. 515). O variantă *fálga* („fougère”) este cunoscută în Languedocul occidental (ALLOc. I, h. 119) și în Gasconia limitrofă (ALG I, h. 168; vezi și ALF, h. 600: pct. 791, 792).

După Corominas (I, p. 898) și FEW (III, p. 515), galic. *félgo* „helecho”, „Farnkraut” are aceeași proveniență (< lat. *filica*) ca și descendenții din franco-provensală, iar după Garcia de Diego (nr. 2790), arag. *félce* „helecho”, mozarab. *félche*, *félcha*, precum și variantele „felcho y félich de varias regiones españolas” își au sorginea tot în lat. *filix*.

De remarcat faptul că numele de plantă *filice* „fougère” apare și în toponimia locală din sudul Franței (Balmayer, *Noms de plantes*, s.v.).

Revenind la formele din română: *féregă* (*férigă*) și *feregár* (*ferigár*) remarcăm faptul că fenomenul sonorizării lui *c* intervocalic (> *g*), îl întâlnim și la alte cuvinte moștenite din latină, ca de ex. în cazul lat. *formica* > rom. *furnică*, care circulă în variație liberă cu *furnigă* atât în graiurile dacoromâne din sudul țării (NALR–Olt. III, MN plș. 95; ALRR–Munt. Dobr. III, h. 447), cât și în dialectele românești sud-dunărene (PEW 682; CDDE 697; DDA, s.v.; Pușcariu, *Studii istr.*, III, p. 310; Capidan, *Megl.*, p. 133; Mihăescu, *La romanité*, p. 199).

Existența acestui fonetism în româna comună și trecerea lui *c* intervocalic la *-g-* este confirmată de conservarea lui în toate cele patru dialecte ale limbii române.

Acest fonetism, apărut în latina populară târzie (cf. Ivănescu, ILR, p. 308), circulă și în romanitatea occidentală: occit. *formiga*, *forniga* (Alibert, s.v.); cat., galic., pg. *formiga*, sp. *hormiga*, astur. *forniga* (REW 3445).

Un tratament similar îl întâlnim și în alte cuvinte, ca de ex. în: lat. *focus* > friul. *fug*; engad. *fög*; sard. logud. *fogu*; sp. *fuego*; pg. *fogo* (REW 3400; Mihăescu, *La romanité*, p. 255) sau în lat. *sabucus* > ar. *saúgu*, *sug* (DDA, s.v.); it. veron. *saugo*; obw. *suig*; salm. *sayugo*; pg. *sabugo* (REW 7561); vezi, printre altele, și lat. **accaptiare* (*ad* + *captiare* „a prinde” < *captio* = *capio*) > dr. *acăța*, *agăța*; ar. *acățu*(mi), *acățare*; megl. *caț*, *cățari*; istr. (*a*)*cață*.

36°. FIÁSTRU. Termen de înrudire, *fiástru* (3 sil.) s. m. „fiu vitreg” și perechea sa feminină *fiástră* „fiică vitregă” reprezintă două cuvinte învechite, ieșite în mare parte din uzul vorbirii curente, dar care s-au perpetuat în unele graiuri locale, până în zilele noastre, cu sensul și cu genul pe care l-au avut în latină

filiaster, -tri, s. m. „beau-fils, gendre” (< *filius*) și respectiv *filiastra*, -ae, s. f. „belle-fille, bru” (Quicherat-Daveluy, s.v.; Ernout-Meillet, s.v.; Guțu, s.v).

Date sumare despre existența acestui cuvânt în limba română au fost consemnate succint de Vasile Scurtu (*Termenii de înrudire*, p. 229–230).

O primă atestare a lui *fiástru* „fii vitreg” o aflăm dintr-un document slavo-român, datat 1471: „cu fiii și cu fiaștri[i] săi” (Mihăilă, *DLRV*, p. 100; vezi și Bolocan, *Dicț.*, p. 79), iar un secol mai târziu din *Pravila ritorului Lucaci*, text juridic scris la mănăstirea Putna în 1581 (Rizescu 1965, p. 443) și în care *fiástru* apare de trei ori și *fiástră* de patru ori (Dimitrescu, *Contrib.*, p. 156). Pe *fiástru* îl găsim, de asemenea, în *Letopisețul* lui Neculce: *hiástru*, s. m. „fii vitreg” (Rosetti-Cazacu, *Ist. lb. lit.*, p. 258).

Fonetismul *hiástru*, cu *h* în loc de *f*, frecvent în textele de limbă română veche (Rosetti, *ILR*, p. 509), a cunoscut o largă circulație și în textele de literatură populară: „Și-ndat cât stătu împărat au și trimis pre un *hiástru* a lui Velisarie... ca să margă la Alexandria să păciuiască besericele” (Chițimia-Simonescu, *Cărțile pop.*, II, p. 263, 357).

În trecut, acest fonetism era mult mai răspândit, fapt confirmat și de Miron Pompiliu care, la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe când era profesor la Universitatea din Iași, culegea „vorbe locale (provincialisme) din satele Ștei, Câmp, Criștior și târgușorul Vașcou” – sate situate pe valea Crișului Negru, la poalele munților Bihorului. Printre aceste „vorbe locale” se află și variantele: *fióstru*, *hióstru* „fii vitreg” (Miron Pompiliu, *Românii din Biharea*, p. 180).

Termenul *fiástru* „copil înfiat prin adopțiune” se mai aude și astăzi în localitățile menționate de Miron Pompiliu, printre care se află, în primul rând, satul său natal: Ștei, dar și acela al mamei sale: Câmp.

La un secol după Miron Pompiliu, în cursul unor cercetări dialectale efectuate în zonă, printr-o întrebare directă [D]: „Cunoașteți cuvântul *fiástru*?; Ce înțelegeți prin acest cuvânt?”, l-am obținut cu ușurință pe *fiástru* „fii vitreg, copil înfiat”, atât în cele patru localități cercetate de Miron Pompiliu, cât și în satele: Budureasa, Șoimi, Holod, Ceica (jud. Bihor), Groși, Măgulicea (jud. Arad), Baia de Criș, Ilia, Vălișoara (jud. Hunedoara).

Pentru *Atlasul lingvistic român* (ALR I, h. 161), Sever Pop l-a notat pe *fiástru* (frate) „vitreg” în trei puncte cartografice: frate *fiástru*, în pct. 1 (localit. Jupalnic-Orșova); frate *fiástru*, soră *fiástră*, în pct. 856 (localit. Flămânda-Jiana, jud. Mehedinți); frate *hiástru*, în pct. 131 (localit. Răhău-Sebeș, jud. Alba).

În pct. 856 din Mehedinți au fost înregistrate și răspunsurile: *tată fiástru* (tată) „vitreg” (ALR I, h. 154), *mamă fiástră* (mamă) „vitregă” (ALR I, h. 156).

În trecut, *fiástru* avea o mare putere de circulație, în prezent însă se prezintă ca o vocabulă rară, izolată, pe cale de dispariție, fiind înlocuită în mare parte prin sinonimul *vitreg* (< lat. *vitricus*). În schimb, la sud de Dunăre, în aromână, formele *hil'eástru* „fii adoptiv” și *hil'eástră* „fică adoptivă” își continuă nestingherit

existența: *eáste hil'eástra a l'ei* (e fiica vitregă a ei); *n'i-easte hil'eástră* (mi-i fiică adoptivă) (DDA, s.v.).

Opinia lui Iorgu Iordan (*Sufixe*, p. 10) că *fiástru* n-ar reprezenta un termen moștenit, ci un neologism juridic, n-a fost însușită de dicționarele etimologice (vezi, de ex., MDA, s.v.).

De remarcat și faptul că I. Fischer (*Cuvinte panromanice*, p. 140) menționează prezența unor descendenți ai lat. *filiaster* în limbile romanice occidentale, nu însă și în română, iar Ion Coteanu (*Româna comună*, p. 294) nu îl include pe *fiástru* în categoria cuvintelor latinești nord și sud-dunărene, considerate ca fiind cele mai frecvente în perioada românei comune.

În aromână, unde *vitreg* nu este atestat, circulă un alt cuvânt moștenit: lat. *noverca* „belle-mère, marâtre” (Quicherat–Daveluy, s.v.; Ernout–Meillet, s.v.; Guțu, s.v.) > arom. *neárcă* (*nueárcă*, *năeárcă*, *n'árcă*), s. f. și adj. „(mamă) vitregă” (PEW 1199; CDDE 1254; REW 5970): *ađiúnse feata cu neárcă* (fata a ajuns să fie cu mamă vitregă); *mutríre di neárcă* (îngrijire de mamă vitregă); *tíhe neárcă* (soartă vitregă) (DDA, s.v.; Capidan, *Fărșeroții*, p. 182; idem, *Aromânii*, p. 149).

O formă de genul masculin: arom. *nércu* (*nuiércu*, *nércu*), s. și adj. „(tată) vitreg” reprezintă după CDDE 1254, REW 5970; Mihăescu, *La romanité*, p. 274) un derivat de la arom. *neárcă*, iar după PEW, 1199 și DDA (s.v.) un descendent de la un lat. **novercus* (< *noverca*). În afară de aromână, lat. *noverca* are urmași în alb. *njerkë*, s. f. „Stiefmutter” (> *njerk*, s. m. „Stiefvater”) (PEW 1199; Kristophson, *Romanische Elemente*, p. 65).

În romanitatea occidentală, it. *novèrca* „matrigna” și occit. *novèrga* „marâtre” sunt considerați ca împrumuturi târzii din latina textelor juridice ale Evului Mediu (FEW VII, p. 209). Lat. *noverca* face parte din categoria elementelor lexicale rare, care, în afară de aromână și albaneză, n-a lăsat urmași și în restul lumii romanice.

Latinescului *noverca* din romanitatea orientală îi corespunde lat. *matrastra* (< *mater*) „Stiefmutter” în romanitatea occidentală, atestat în latina târzie (Ernout–Meillet, s.v.; *Petit Robert*, s.v.) și care are descendenți în fr. *marâtre* „femme du père, par rapport aux enfants qu'il a eu d'un premier mariage”, occit. *mairàstra* (Alibert s.v), cat. *mad(r)àstra*, sp. *madràstra*, pg. *madràsta* (REW 5415 b).

În italiană, lat. *matràstra* n-a lăsat urmași; piemont. *maràstra* reprezintă un împrumut din occitană, iar sicil. *maràstra* vine din spaniolă (REW 5415 b). În schimb, în italiană circulă un sinonim *matrigna* „Stiefmutter”, pe care îl întâlnim și în retrom. obw. *madrèña*, ambele forme descinzând dintr-un lat. *matrigna*, atestat în latina târzie (REW 5419; Ernout–Meillet, s.v.), pe care Devoto (s.v.) îl explică ca reprezentând un „calco su *privignus* 'filiastro' nel senso di 'generato da uno solo (dei coniugi)' ”.

Dacă lat. *noverca* nu are descendenți decât în aromână și în albaneză, în schimb, lat. *filiaster* și *filiastra* au succesori, cu un sens identic, în toate limbile romanice (inclusiv în alb. *fjeshhtër*, *thjestër*): dalm. *fejastro*; friul. *fjyastri*; it. *figliastro*, *figliastra*, it. venet. *fiastro*, it. berg. *fiastra*, it. piemont. *fiastr*, *fiastra*;

retr. *fi(e)gliaster*, *fi(e)gliastra*; sard. logud. *filiastro*, *fidzastru*, sard. campid. *fillastra*; v. fr. *fillastre*, *fillâtre*; v. occit. *filhastre*, *filhastra*, *filhastro*, *fiastre*, *fiyastro*; cat. *fillastre*; sp. *hijastro*; pg. *filhastro* (PEW 602; CDDE 600; REW 3297; DEI III, p. 1636; DES I, p. 258; FEW III, p. 519; Dict. Grischun, p. 290; Corominas II, p. 916; Garcia de Diego 2781; Mihăescu, *La romanité*, p. 274). În graiurile spaniole din estul Andaluziei (ALEA, h. 1356), precum și în insulele Canare (ALECan, h. 661), forma *hijastro* (beau-fils–Stiefsohn) cunoaște o răspândire generală.

Pe lângă înțelesul de „fii vitreg” și respectiv „fiică vitregă”, lat. *filiaster*, *filiastra* erau cunoscute și cu sensul de „gendre” (ginere) și „bru” (noră), sensuri larg răspândite în romanitatea occidentală, dar care lipsesc din limba română.

Astfel, *Atlasul lingvistic* al Italiei și al Elveției meridionale înregistrează frecvent formele: *fiastro*, *fiyyastro*, *fiyyastru* (AIS I, h. 33: il genero) și respectiv: *fiástra*, *fiyástra*, *fiyyástra*, în Toscana (pct. 557, 566, 567, 575, 577, 578) și mai rar în Abruzia (pct. 645) și în Calabria (pct. 761) (AIS I, h. 34: la nuora).

În *Atlasul lingvistic* friulan, cei doi termeni aflați în discuție cunosc o răspândire mult mai largă: *fiástro*: pct. 38, 107a, 186a, 209a, 221; *fiğástro*: pct. 213; *fil'ástru*: pct. 122; *fiástre*: pct. 40; *fiástri*: pct. 68a, 105, 113, 115, 138, 212a; *fiástri*: pct. 131; *fiástri*: pct. 2a, 19a, 47, 164a (ASLEF, Tav. 462, Conc. 2107: lui è suo figliastro) și *fiástra*: pct. 9a, 38, 107; *fiástra*: pct. 105, 122, 138, 186a, 212a, 221; *fiğástra*: pct. 213; *fiástro*: pct. 2a; *fiástre*: pct. 131; *fiástre*: pct. 68a, 113, 115; *fiástre*: pct. 19a, 47, 164a (ASLEF, Tav. 462, Conc. 2109: lui è sua figliastra).

Atlasul lingvistic al Franței (ALF) înregistrează numeroase forme în graiurile franco-provensale și în cele occitane din departamentele: Cantal, H. Loire, Isère, Puy de D., Loire, Rhône, Ain, Saône et Loire, Jura, Lozère, Ardèche, Drôme: *fiyâtre*, *fil'âtre*, *fel'âtre*, *foel'òtru* etc. cu înțelesul de „gendre” (ginere) (ALF, h. 634) și: *fiyàtra*, *fiyòstra*, *fil'àtra*, *fiyàda*, *fil'àda* etc. cu înțelesul de „bru” (noră) (ALF, h. 1477).

Atlasele lingvistice regionale franceze completează substanțial datele de mai sus, consemnate în ALF: *fiyòtru*: pct. 11; *fiyòtre*: pct. 16; *fiyòtro*: pct. 17; *felyòtro*: pct. 26; *fel'òtru*: pct. 18–22, 32; *fil'âtre*: pct. 29; *fil'òtre*: pct. 55, 67; *fil'òtro*: pct. 65, 66, 71; *fil'âtre*: pct. 69 (ALJA, h. 1335: genre); *fil'àtra*: pct. 29, 65; *filyàtra*: pct. 69; *fil'âtre*: pct. 71; *fil'òtra*: pct. 55, 65; *fel'òtra*: pct. 18–20, 22, 32; *felyòtra*: pct. 26; *feyòtro*: pct. 21; *fiyòtra*: pct. 17; *fiyòtra*: pct. 16 (ALJA, h. 1334: bru). În *Atlasul lionez*, formele masculine: *fiyàtr*, *fiyàtro*, *fiyòtr*, *fil'àtr* (ALLY, h. 957: gendre) alături de femininele: *fiyàtra*, *fiyòtra*, *fil'àtra* (ALLY, h. 958: bru) cunosc o răspândire generală. În *Atlasul Masivului Central* sunt frecvente formele: *filyàda*, *filyàdo*, *fiyàda* (ALMC, h. 1615: bru), dar și: *frairàstre* și respectiv *suràstro* (pct. 29, 30, 32–34, 37, 39) (ALMC, h. 1614: demi-frère, demi-sœur), rezultate prin contaminare.

Forme similare sunt înregistrate și în ALB, h. 1611: gendre: *fiyàtr*, *fiyòtr*, *fiyètr* (pct. 94, 98, 103, 106, 110, 112, 119) și respectiv: *fiyòtra*, *fiyètra*: pct. 94, 98,

103, 112, 119) (ALB, h. 1612: bru). În graiurile din Wallonia subzistă varianta locală *fiyasse* (PALW II, h. 9: *gendre*).

37°. FUR. Rom. dial. *fur*, s. m. „hoț”, (pl. *furi*), devenit astăzi învechit și regional, își are sorgintea în lat. *fur, furis*, s. m. „voleur”; „Dieb”, atestat la Cicero și la Horațiu (Quicherat–Daveluy, s.v.; Ernout–Meillet, s.v.; FEW III, p. 882).

În celelalte limbi romanice, lat. *fur, furis* are urmași cu un sens identic: it. *furo*, v. fr., occit., cat. *fur* (PEW 676; CDDE 689; REW 3590).

Într-un document datat 1248 (cf. G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, VII, Budae, 1829–1844), N. Drăganu (*Români în veacurile IX–XIV*, p. 182) a descoperit existența în Carpații de Vest (Moravia) a unui nume propriu *Fuurh*, pe care l-a explicat ca provenind de la apelativul românesc *fur* „Dieb”. Tot ca nume propriu, *Fur* („hoț”) apare într-un alt document din prima jumătate a secolului al XV-lea: *Selișce Lațko Furul* (seliștea lui Lațcu Furul) (atest. 1448) (Mihăilă, *DLRV*, p. 102).

În textele vechi din secolul al XVI-lea, *fur* „hoț” avea o largă circulație, fiind atestat în *Psaltirea Scheiană*, în *Codicele Voronețean*, la Coresi și în *Palia de la Orăștie* (Densusianu, *Histoire*, republicat în *Opere* II, 1975, p. 796–797; vezi și Dimitrescu, *Contrib.*, p. 52, 157).

De asemenea, pentru secolul al XVII-lea există numeroase atestări în Noul Testament de la Bălgrad (1648), în *Biblia* de la 1688, la Varlaam și la Dosoftei, precum și la cronicarul muntean Radu Popescu (TDRG, s.v.; DA, s.v.; Rosetti–Cazacu, *Ist. lb. lit.*, p. 292; Doru Mihăescu, *Une version roumaine*, p. 758). La Cantemir, alături de *fur* „Dieb” întâlnim și adjectivul *furésc* „diebisch”: *furească imblare* (Miron, *Wortschatz Cantemirs*, p. 79).

În secolul al XIX-lea, *fur* apare frecvent în scrierile cu caracter istoric la Negruzzi, la Sadoveanu etc. (DA, s.v.), precum și în unele culegeri de folclor, ca de ex., la Alecsandri (*Poezii pop.*, p. 55): „Dolcă fa, cum de-ai lăsat/*Furii* stâna de-au prădat?” sau la Eminescu (*Lit. pop.*, p. 95), unde termenul *fur* apare încadrat de sinonimele: *tâlhariu* și *lotru*: „Strigă-mă țara *tâlhariu*/ Iară nana că-s drumariu/ Strigă-mă țara că-s *fur*/ Iară nana că-s om bun/ Strigă-mă țara că-s *lotru*/ Iară nana că-s șodu”.

Numeroase exemple excerptate din *Cărțile populare în literatura românească* (ediție îngrijită de I. C. Chițimia și Dan Simonescu, vol. I, București, 1963) le prezentăm în continuare: „veni un *fur* și fură boii plugariului și fu nevăzut; alergară după dânsul și-l prinsără ca pre un *fur* al besericii și-l judecară spre moarte și-l băgară în temniță” (p. 157); „Așa sânt și oamenii cei păcătoși, curvarii și tâlharii și *furii*” (p. 183); „Niște *furi* veniră la o casă să fure. Și nu găsiră alt nimic fără numai un cocoș, și-l luară. Iară cocoșul, văzându-și perirea, că vor să-l taie, să ruga *furilor* zicând...” (p. 185); „Furnicile... nu să ajungea cu cât agonisea iele, ci să ducea de fura și de la alți vecini, ce era împrejurul lor... și tot strâng mișină în pământ și se ascund ca niște *furi*” (p. 188); „Văcariul pierduse un vițel. Și-l căută preste tot locul și, deacă nu-l găsi, să rugă lui D-zeu să-i arete *furul* și zisă: oh! Doamne, eu am

făgăduit un țap de voiu afla *furul*” (p. 201); „iară oaspeții au zis că un *fur* trebuie că au făcut aceasta de au belit găștele, ci să-l caute” (p. 269); „Iar preste noapte au venit doi *furi*” (p. 299); „Și toată noaptea ședea *furul* pre leu călare și mergea. Și *furul* văzând că au încălecat pre leu, foarte s-au speriat” (p. 376); „Și au tăcut împăratul și l-au lăsat de au făcut ce au vrut *furul* și nu i-au zis nimic. Și *furul* s-au dus la hainele împăratului și au luat haine scumpe și au ieșit din curtea împărătească... și împăratul n-au cunoscut pe acela *fur* cine iaste” (p. 399).

Într-o scriere a cronicarului bănățean Stoica de Hațeg (*Scrieri*, p. 138) apare relatarea: „El arătă frică, ca un *fur*”.

G. Giuglea, (*Note*, p. 525; republicat în *Fapte limbă*, p. 200), în cursul unor cercetări efectuate, în 1910, împreună cu geograful G. Vâlsan, la românii de pe malul drept al Dunării, în Serbia, a înregistrat un cântec din satul Bâtcova în care apare și cuvântul *fur* „hoț”: „Murgulețu meu/ Dare-ar Dumnezeu/ *Furu* să te fure/ Lupi să te mănânce”.

O urmă a cuvântului aflat în discuție a consemnat și Emil Petrovici în localit. Secășeni, jud. Caraș-Severin, unde pentru noțiunea de «hoție, furt» a notat răspunsul: *fur*, pl. *fūruri* (ALR II, s. n., vol. IV, h. 984, pct. cartografic 29).

Dacă în textele de limbă română veche, în cele de literatură populară, precum și în primele lucrări lexicografice românești, *fur* cunoștea o circulație frecventă, în prezent acest cuvânt apare ca învechit, fiind intrat deja în vocabularul pasiv al limbii române.

Cu mai bine de trei decenii în urmă, printr-o întrebare directă [D] adresată unui sătean (Lăcătuș Arcadie, 62 ani) din localit. Ilia, jud. Hunedoara, prin care așteptam să mi se confirme sau nu dacă a auzit de cuvântul *fur* și dacă știe ce înseamnă, acesta mi-a răspuns prompt, pe loc, și fără ezitare: „bătrânii povesteau că pă timpuri ierau *furi*, venea *furu* noaptea și fura vițălu de lângă vacă”.

La sud de Dunăre, în aromână, *fur* (și *afūr*) „hoț, bandit, tâlhar, haiduc, brigand” este cunoscut împreună cu derivatele: *furác*, s. m. „petit voleur”, *furáme*, s. f. „ceată de hoți”, *furésucu*, adj. „hoțesc”, *furil'e*, s. f. „hoție, furt” (DDA, s.v.; ALR II, s. n., vol. IV, h. 983):*furli* (pl.); Maria Papagheorghiu, *Paramitia*, Tessaloniki, 1984 s.v.). Alte numeroase atestări au fost înregistrate recent la aromânii din Dobrogea: „lălă-su ęară *fur* mari” (unchiu-su era hoț mare); „sâ zburá c-acátárâ un *fur*^l (se vorbea c-au prins un hoț); „inșirâ ta z veđádâ cum va lę-aspîndurâ pi *fūrlu*” (ieșiră ca să vadă cum o să-l spânzure pe hoț); „fčórlu cu *fūrlu* ęară ęáspiț” (băiatul și cu hoțul erau prieteni); „fčórlu inși ma *fūr*^l di lălă-su” (băiatul a ieșit, s-a dovedit a fi mai hoț decât unchiul său); „*fūr*^l arăkirâ naj ámșęáta feátâ” (hoții au răpit cea mai frumoasă fată); „cu om *fur*^l s-nu ti cânóștâ” (cu om hoț să nu faci cunoștință, să nu ai relații, să nu te împrietenești) (Saramandu 2007, p. 453).

La megleniți, situația este similară: *fur* „hoț” (Atanasov, *Megl.*, p. 93, 139, 166–167, 179–180) circulă împreună cu derivatul *furil'ă* (*fur'oe*, *furiă*), s. f. „hoție, furt” (Papahagi, *Megl.*, p. 215; Candrea, *Megl.*, p. 395; Capidan, *Megl.*, p. 132).

Pe lângă sensul de „voleur” din latina clasică, la Varro, *fur* apare cu înțelesul de „frelon”; „Raubwespe” (specie de viespe de pradă, viespe răpitoare (Quicherat–Daveluy, s.v.; FEW III, p. 882).

Urme ale acestei din urmă accepțiuni le întâlnim și astăzi în vestul teritoriului lingvistic dacoromân, în exemple ca cele de mai jos, pe care le-am înregistrat, cu ani în urmă, în Bihor: „*furu*-i un fel de muscă mică care mușcă [înțepă] vara, vacile” (Ștei); „o mușcat-o *furii* și vaca o luat-o la fugă, cu coada pă sus” (Holod); „*furu* îi ca o albină, mai mică și mai subțare, care mușcă rău, cându-i zăpușală mare și-i sămn că vine furtună” (Ceica) și în care *fur* se identifică cu „strechea” care înțepă vitele.

Un derivat, diminutivul *furișor* (< *fur* + suf. *-ișor*), s. m. „viespișor negricios, care mușcă foarte tare” a fost atestat în localit. Șomfalău, veche denumire a satului Cornești (jud. Cluj): „*Furișorul* de te va mușca, când dormi în vremea fânului, e semn să te scoli, că are să-ți ploaie fânul” (Marian, *Insectele*, p. 228). Aceeași formă diminutivală: *furișor*, s. m. „viespe” este consemnată în zona limitrofă a Chioarului (jud. Maramureș) (Victor Iancu–Delia Papiu, *Elemente arhaice*, p. 119).

În latina târzie din secolul al VI-lea d. Cr., la Isidor, *fur*, *furis* a fost atestat cu sensul de „Fretchen” (mic mamifer carnivor, înzestrat cu aptitudini de a fura; dihor) (FEW III, p. 882), sens pe care îl întâlnim în fr. *furet* (< lat. **furittus* < *fur*, *furis*) „mamifere carnivore plus petit que le putois” (*Petit Robert*, s.v.).

38° FŪȘTE. Un cuvânt, considerat astăzi ca învechit și regional: *fūște*, pl. *fuști*, s.m. și n. (pl. *fūșturi*) este descendentul în limba română (TDRG, DA, CADE) al lat. *fustis*, -is, s. m. „bâton, pieu, gaule”; „Stock, Stange”, atestat la Varro și la Horațiu (Quicherat–Daveluy, s.v.; Ernout–Meillet, s.v.; REW 3618; FEW III, p. 915).

În DA (s.v.), *fuște*, s. m. și n. este descris ca având două sensuri: 1°: „bătă, toiag” și 2°: „suliță, lance”, care au cunoscut o largă circulație în textele vechi religioase și la cronicari. Aceleași sensuri sunt consemnate și în DEX, în MDA, la Ciorănescu, dar, spre deosebire de DA, în toate aceste dicționare, *fūște* apare ca substantiv de genul feminin.

Sub un cuvânt-titlu aparte, în DA (s.v.) sunt tratate formele: *făștiu*, s. m. (pl. *făști*), *fășchiu* (cu *t* palatalizat, transcris literarizat) și *fūștiu* – toate fiind atestate în Bucovina cu sensul de „tige de lail avec les semences”.

Cu privire la etimologia lui *făștiu*, în DA (s.v.) se face precizarea că aceasta este necunoscută, dar totodată se exprimă, cu rezerve, supoziția că: „Dacă forma *fūștiu* e cea primitivă s-ar putea să avem a face cu un sens figurat al cuvântului *fūște*, din al cărui plural *fuști* s-a putut reface un singular *fūștiu* > *făștiu*”.

CDDE 704, este primul dicționar etimologic în care *fūște*, s. m., apare și cu un al treilea sens: „tige d’oignon”, cunoscut în Moldova, Bucovina și Oltenia.

În CADE (s.v.), *fūște*, s. m., definit prin „Frunzele de ceapă împreunate într-o tulpină vârtoasă, în vârful căreia se fac semințele” este prezentat sub același cuvânt-titlu, spre deosebire de DA (s.v.), unde *făștiu*, deși are un înțeles identic, este tratat într-un articol separat.

Atestarea de către Emil Petrovici a formei *fúște* „cotorul de ceapă în vârful căruia se fac semințe” în pct. 723, 728 și 899 din sudul țării ne întărește convingerea că opinia exprimată de Doina Grecu (*Note lexicale*, p. 65–66), anume că *fuștiu* și *fâștiu* trebuie considerate ca variante lexicale, este pe deplin plauzibilă.

Din fișele de anchetă, rămase în manuscris și aflate în arhiva Atlasului lingvistic roman (II), Doina Grecu a extras următoarele răspunsuri referitoare la cotorul de varză crescut în sus, ca o tijă pe care apar florile cu semințe: *fuște* (pl.): pct. 690; *fuști de varză* (pl.): pct. 986; *o fuștă de varză*: pct. 725; *un fiști*: pct. 508; vezi și ALRM II, s. n., h. 130: foi (de ceapă): *fúști*: pct. 899. În toate aceste răspunsuri se constată o fluctuație în ce privește genul termenului aflat în discuție.

Sensul de „cotor crescut dintre frunzele de ceapă, de usturoi sau de varză, în vârful căruia s-a format un bulb cu sămânță” al rom. dial. *fúște* se identifică cu acela al lat. *fusticulus*, -i, s. m. (< *fustis*) din sintagma: *fusticuli alii* „queues d'ail” (cozi, tije, tulpini de usturoi), atestată la agronomul Palladius, în secolul al IV-lea d. Cr. (Quicherat–Daveluy s.v.). Cu toate acestea, unele dicționare etimologice mai noi ignoră existența acestui sens și în limba română.

Date importante cu privire la răspândirea lui *fúște* sunt consemnate în graiurile dacoromâne din Basarabia, unde *fúște*, *fîște*, împreună cu formele palatalizate *fúške*, *fîške*, cunosc o largă circulație (ALM II, h. 931: fășcă de ceapă). Aceleași forme sunt înregistrate de *Atlasul lingvistic moldovenesc* și în localități cu populație românească din regiunea Donețk, din Ucraina (pct. 225) și Krasnodar, din Rusia (pct. 227), precum și în îndepărtatul ținut Omsk, din Siberia (pct. 75).

În *Atlasul lingvistic* al Olteniei (NALR–Olt. IV, h. 612: grâul înspică) apar notate două atestări din jud. Dolj: „îi dă *fusta* [paiul, tija, tulpina], pe urmă spicu” (pct. 976); „*fușta*-i niște foi care-i dă când să face paiu tare, i-a dat spicu” (pct. 978).

În satele bihorene de pe valea Crișului Negru, în depresiunea Beiuș-Vașcău, se aude frecvent și astăzi cuvântul *fúște* în sintagmele: *fúște de ceapă*, *fúște de aiu*, iar în zona limitrofă din jud. Arad (localit. Hălmagiu) și jud. Hunedoara (localit. Vața de Jos), alături de aceste două sintagme, am întâlnit-o și pe a treia: *fúște de ceară* „lumânare lungă și încolăcită, care arde la capul mortului”.

La sud de Dunăre, în meglenoromână, forma de plural *fușt*, s. m., este cunoscută cu sensul de „bețe, lemnușe plasate între firele de urzeală la războiul de țesut; cârlig de împletit ciorapi” (Papahagi, *Megl.*, p. 215; Densusianu, *Antologie*, p. 87; Capidan, *Megl.*, p. 133). La Candrea (*Glosar megl.*, p. 396) apare, în plus, și înțelesul de „cârcel de viță de vie; lujer de dovleac”.

La aromâni (DDA, s.v.), *fuște* circulă în sintagma *bătaie cu fuște*: *l-tulí di fúște* (l-a topit în bătaie); *a cășarilor lă da fúște* (bacilor le dă fuște); *fúștile și-arușinarea nu es* (bătaia și rușinarea nu se spală), care se aseamănă cu cea cunoscută în latină: *fustem alicui impingere*, *fuste aliquem percutere* „appliquer ou assener à qqn. des coups de bâton”; *implere fustibus caput* „faire plouvoir des coups de bâton sur la tête”; *fusti necare* „faire mourir sous le bâton” (Quicherat–Daveluy, s.v.).

Aromâna cunoaște și un derivat cu sens metaforic, verbul: *nfuștédzu* „a mârni” (changriner, affliger): *Ca multu lu nfuștară* (cam mult l-au supărat) (DDA, s.v.).

În limbile romanice occidentale, lat. *fustis* are descendenți, în general, cu sensul păstrat sau cel puțin apropiat, în: it. *fust, fusto, fustu* (DEI III, p. 1740; Devoto, p. 180; AIS VIII, h. 1616; ASLEF V, Tav. 762, Conc. 3620); sard. logud. *fuste*, sard. campid. *fusti* (DES I, p. 562); retr. obw. *fiest, fest* (DRGrischun, p. 226–231); occit. *fust, hust* (Alibert, p. 413; ALLOc. I, h. 165); fr. prov. *fût, futa* (ALLY, h. 236); v. fr. *fust, fût* (FEW III, p. 915); cat. *fust, fusta*; v. sp. *fuste, fusta*; v. salm. *fuste*, rioj. *huste*; pg. *fuste* (REW 3618; Garcia de Diego 3002); Corominas II, p. 600).

Sensul de „Stiel” (tijă, cotor) (REW 3618) sau de „Blumenstiel” (peduncul) al it. *fusto* (AIS VIII, h. 1616), precum și acela de „hampe” (tulpină la o plantă, pivot, tijă, fus, ax terminat cu o floare sau cu un grup de flori) al occit. *fust* (Alibert, p. 413) coincide în mare parte cu înțelesul pe care îl au în română sintagmele: *fuști de ceapă, fuști de ai* (usturoi), *fuști la grâu* etc. – toate trimițându-ne la expresia *fusticuli alii* „queues dail” menționată mai sus.

În același câmp semantic se încadrează și sensul de „ramascello” (rămurică), „festuca” (fir de pai) (DEI III, p. 1739), „Strohalm” (pai, tulpină, tijă la spicul de grâu) (REW 3615) al it. *fuscello*, precum și accepțiunea de „Fackel” (lumânare, făclie, torță) al it. *fusta* (REW 3618) pe care, după cum am văzut mai sus, o întâlnim și în unele graiuri dacoromâne actuale: *fuște de ceară* (care arde la capul mortului).

39°. GĂÚN. Termenul *găún*, s. n., este atestat de două ori în limba veche, la Dosoftei, având înțelesul de „cavitate (în interiorul unui obiect), gol, spațiu liber”: „și lovind în piatră cu ciocanul, auzi *găún*”; „o băgară într-un *găún*” (TDRG, s.v.; CDDE 719).

O variantă feminină, *găúnă* „gaură mică în pământ, care are forma unei jumătăți de cuib de pasăre”, este consemnată de S. Fl. Marian (DA, s.v.) și de Candrea (CADE, s.v.) ca fiind cunoscută în Bucovina, iar de I. Pop Reteganul în Transilvania: „își fac căsuicile lor prin... *găúni* în pământ” (CADE, s.v.). Tot în Bucovina este semnalată și prezența augmentativului *găunóiu*, s. n. „gaură mare” (DA, s.v.).

Într-un document din secolul al XV-lea (datat 1448) este atestat hidronimul „*Găuno[a]sa*, de la obârșie până la gură” (Mihăilă, *DLRV*, p. 103), continuat astăzi în toponimul *Găunoása*, veche denumire a satului Dumbrava (comuna Peștișu Mic), jud. Hunedoara, a satului Poiana Șcheii (comuna Șcheia), jud. Iași (vezi Iordan–Gâțescu–Oancea, *Indicator localit.*, p. 143), precum și a unei păduri aparținând comunei Poiana Mărului, jud. Brașov (informație dată de Maria Marin, originară din localitate). La fel, toponimul *Găunóși* reprezintă vechea denumire a satului Gălățui (comuna N. Bălcescu), jud. Ialomița (vezi Iordan–Gâțescu–Oancea, *ibidem.*).

În *Biblia* de la 1688 și la Cantemir este atestat adjectivul *găunos* (< *găun* + suf. *-os*) „găurit, scobit” (DA, s.v.). Tot la Cantemir întâlnim și derivatul *găunoșitură*, s. f. „Höhlung” (cavitate, scobitură, scorbură) (Miron, *Wortschatz Cantemirs*, p. 81) (< *găunoși* + suf. *-(i)tură*). Verbul *găuni* „a găuri, a scobi”

(< *găun* „cavitate”) apare consemnat în *Gramatica* lui Molnar (1788), în *Lexiconul Budan* și se continuă cu primele dicționare bilingve ale lui Isser, Pontbriant, Barcianu, Costinescu etc.

Un alt derivat: *găunire*, s. f. (< *găuni*) „acțiunea de a găuri și rezultatul ei” apare înregistrat, la începutul secolului al XIX-lea, în Transilvania: „Părțile lutului... așa sânt de îndesate... cât nu au vreo *găunire*” (cf. *Povățuire către economia de câmp*, pentru folosul școalelor românești celor din Țara Ungurească și din părțile ei împreunate, Buda, 1806, p. 5 – apud DA, s.v.).

În cursul unei anchete dialectale, efectuate cu ani în urmă în localit. Ilia, jud. Hunedoara, am notat, întâmplător, (subiect: Lăcătuș Arcadie, 62 ani) expresia: „ce *găună* [gaură] mare ș-or făcut *găunii* [viespii] în pământ!”.

Etimologia lui *găun* (< lat. **cavo*, -*onis*) „gaură, cavitate, scobitură” (< lat. *cavus*, -*a*, -*um* „găurit, scobit”, indicată de Candrea („Romania”, XXVI, p. 587, 588) și de Pușcariu („Zeitschrift für rom. Phil.”, XXVIII, p. 618) a fost acceptată în CDDE 719, DA, CADE, DLRM, MDA, precum și de Spitzer (DR IV/2, p. 647), de Lombard (BL XIV, p. 53) și de Scriban, dar este ignorată în DEX, care se limitează în a preciza că adjectivul *găunos* provine din *găună*, acesta din urmă fiind considerat: „de origine latină” (vezi și discuția la Mircea Mihai C. Rădulescu, *Studii de lingvistică istorică și comparativă*, București, 1981, p. 33). După Ciorănescu, *găun* provine dintr-un **gău* (< lat. *cavum*), prin intermediul unui sufix expresiv.

În romanitatea occidentală, lat. **cavo*, -*onis* „creux, trou” are descendenți în: it. neap. *cavone* „fossetta”, abruzz. *cavone* „fossa”, corsic. *caone* „Loch” (gaură, bortă), calabr. *cavune* „burrone, precipizio” (râpă, prăpastie) (REW 1794; DEI II, p. 831); v. fr. *chaon* „nuque” (gropiță la ceafă); v. picard. *caon* „pli du cou à la nuque”; fr. *tsawno* „tanière” (vizuină); fr. aveyr. *gauno*, *gaunio* „creux d’arbre”; occit. *cauno* „terrier” (vizuină), *caunho* „creux, grotte”, *kauña* „caverne” (FEW II, p. 559); gasc. *kauno* „Höhle” (cavitate, scobitură) (REW 1794).

În graiurile galoromanice, atlasele lingvistice înregistrează prezența formelor: *kàuno* „caverne” (ALF, h. 204), *kàun* „ruce” (stup făcut din scorbură de copac) (ALF, h. 1174); *kàuno* „cavité d’un arbre” (ALLOc. I, h. 177). Pentru catalană, la Corominas (II, p. 710) este consemnată forma *gaó* „hueco en la barca” (gol, scobitură).

Rom. dial. *găun* (*găună*) „gaură mică, scobitură, bortică, gropiță” reprezintă astăzi o relicvă lexicală, pe cale de dispariție. Termenul nu este cunoscut și în dialectele românești sud-dunărene.

Dacă în trecut, sensul de „gaură, cavitate” a lui *găun* (împreună cu derivatele sale: *găuni*, *găunire*, *găunít*) a avut o circulație mult mai frecventă, fapt confirmat și de primele lucrări lexicografice românești menționate mai sus, în prezent, celălalt sens: „specie de viespe care trăiește în colonii mici, în gropițe (cuiburi) săpate în pământ” – sens dezvoltat din cel primar, etimologic, cunoaște o largă răspândire în graiurile din Transilvania.

După Pușcariu (*lucr. cit.*, p. 618) sensul de „Hornisse” (specie de viespe) al rom. *găun* – sens necunoscut romanității occidentale – provine tot din lat. **cavo*,

-onis „Höhler” (cel care sapă găuri, care face scobituri) < lat. *cavo*, -are „aushöhlen” (a găuri, a scobi). Această soluție etimologică a fost acceptată și preluată în CDDE 718, DA, CADE și în MDA.

Cu această din urmă accepțiune („specie de viespe”), *găún* apare consemnat începând cu *Lexiconul de la Buda* și continuând cu dicționarele bilingve de la mijlocul secolului al XIX-lea (vezi și I. Costin, *Manual de stupărit*, Gherla 1886, p. 27; S. Fl. Marian, *Insectele*, p. 201).

În Bihor a fost semnalată prezența augmentativului *găunóiu* „viespe mare, tăun” (Miron Pompiliu, *Graiul din Biharea*, p. 1010), în Sălaj a diminutivului *găunél* „tăun” (DA, s.v.), iar în Oaș o variantă *găúne* „viespe”, însoțită de diminutivul *găunáš* (Candrea, *Graiul*, p. 50).

Datele cele mai cuprinzătoare cu privire la răspândirea termenului *găún* „viespe” în graiurile din Transilvania ne sunt oferite de hărțile *Atlasului lingvistic român*, unde pentru noțiunea de ‘bondar’ (fr. bourdon) sunt notate (ALR II, h. 745) răspunsurile: *găún negru*: pct. cartografic 130 (jud. Hunedoara), pct. 219 (jud. Bistrița-Năsăud), pct. 260 (jud. Cluj), iar pentru ‘bărzăun’ formele: *găún*: pct. 102 (jud. Alba), pct. 272 (jud. Sălaj); *găún*, pl. *găúni*: pct. 219, 235, 279 (jud. Mureș, Bistrița-Năsăud), pct. 310, 316 (jud. Bihor), pct. 353, 362 (jud. Maramureș); *găún mare*: pct. 349 (jud. Maramureș); *găún de ai mari*: pct. 284 (jud. Cluj); *găún de cai*: pct. 260 (jud. Cluj); *găúne*, pl. *găúni*: pct. 64 (jud. Arad). Această din urmă formă o găsim înregistrată și în *Atlasul lingvistic* al Maramureșului (ALRR–Mar., h. 497: viespe (guêpe), pct. 240).

Atlasul lingvistic al Transilvaniei notează prezența lui *găún*, pl. *găúni* în numeroase puncte cartografice din județele Cluj și Bistrița-Năsăud (ALRR–Transilvania, h. 480: viespe (guêpe): pct. 242, 245, 246, 256–260, 262–265, 267–269, 275–277, 279).

Cu ani în urmă, l-am notat frecvent pe *găún*, pl. *găúni* „specie de viespe” în Bihor (localitățile: Câmp, Ștei, Budureasa, Șoimi, Holod, Ceica, Drăgești), în jud. Arad (localit. Groși, Măgulicea) și în jud. Hunedoara (localit. Baia de Criș, Tebea, Vața de Jos).

Cu înțelesul de „fluture mare cu trupul gros și cu trompa încâligată, care zboară mișcând într-una din aripi”, *găún*, pl. *găúni* a fost înregistrat în nord-estul Transilvaniei (Marcu, *Glosar*, p. 173).

40°. GENOATE. O relicvă lexicală, înregistrată de *Atlasul lingvistic* al Munteniei și Dobrogei în punctul cartografic 824 (localitatea Mihăilești, jud. Ilfov): *gēnoáte* [pl.]; *genót* [sg.], cu sensul de „genunchi” (ALRR–Munt. Dobr., I, h. 85), atestă persistența, la nivelul graiurilor dacoromâne, a acestui cuvânt pe care N. Drăganu (*Etimologii*, în DR III, 1923, p. 696–698) l-a semnalat sub diferite variante (*genoáte*, *gionoáte*, *gionoáte*, *gioáte*, *cionoáte*) considerându-se ca făcând parte din familia lat. *genuc(u)lum* „genunchi” și la baza căruia propunea o formă **genate* „genunchi” < lat. **genata* „parte a piciorului care cuprinde și genunchele”

– soluție etimologică preluată ulterior și de S. Pușcariu în: *Însemnările autorului...*, București, 1995, p. 51: „nr. 706a *genoate* „genunchi, picioare” < **genuata*, Drăganu, DR III, 697”.

De subliniat faptul că Drăganu menționează existența în Muscel a formei *gionante*, cu un sens identic, aflată de la istoricul de artă G. Oprescu, originară din Câmpulung-Muscel (Vezi și varianta *cionâte*, s.f. pl. „picioare”: *Strânge-ți cionatele!* Bărbuț, *Dicț. olt.*, p. 50).

La Tiktin (TDRG, s.v.), termenul *gionată*, s. f., pl. *-te* este definit prin „Schenkel” (coapsă), iar în DA și în MDA apare o formă de singular *gionăt*, refăcută după pluralul *gionâte*, prin care sunt denumite familiar și peiorativ „picioarele (la om)” – formă înregistrată în sudul Moldovei (fostul județ Putna) și apărută în „Convorbiri literare”, XLIV, 1910/2, p. 619. Din graiul românilor din Serbia, G. Giuglea a înregistrat versurile: „Să trăgea pe cioate/ Pe *gienoate*”, glosate prin „Pe coate, pe genunchi” (G. Giuglea și G. Vâlsan, *Românii din Serbia*, în „Anuarul de geografie și antropogeografie”, II, București 1911, p. 74).

În TDRG, DA, CADE și MDA, termenul *genoate* este prezentat fără indicație etimologică, iar DEX-ul nici măcar nu-l include în paginile sale.

Sensul ironic de „picior, crac, genunchi, cotoaie” apare consemnat și în Dicționarul lui Scriban: „i-a tras o *gionoată*, de i-au clănțănit fălcile!”.

Spre deosebire de Drăganu și de Pușcariu, Scriban crede că termenul aflat în discuție provine din *cioantă* (*ciont*), soluție spre care înclină și Ciorănescu (nr. 1999).

41°. ÎIE. Cuvântul *îie*, s. f. (2 sil.), pl. *ii*: (la om și la vite) „partea de jos, laterală, a pântecului, la încheietura piciorului; vintre, stinghie, povăială” este atestat în *Psaltirea* de la Bălgrad (1651) (cf. Ion Papp, *Beiträge zum Studium des Altrumänischen*, în „Jahresbericht...”, III, Leipzig, 1896, p. 175; TDRG, s.v.), precum și la Cantemir (DA, s.v.), iar în prima jumătate a secolului al XIX-lea apare într-un text de literatură populară (v. Gherasim I. Gorjan, *Halima* sau *Povestiri mitologicești arabești...* traduse de..., II, [București], 1835, p. 26, apud DA, s.v.).

La Hasdeu (HEM, II, col. 1656), *îie* este înregistrat din localit. Doamna (Piatra Neamț): „Ariciul la vite cornute se face la *îia* picioarelor și la pânțele”, iar la Damé (*Terminologie*, p. 49) apare definit ca „partea dintre pânțele și armul calului”. Cu același sens, Artur Gorovei (*Cimiliturile*, p. 311) semnalează existența formei de plural *ii*, în ținutul Sucevei. Pentru Țara Hațegului, Aron Densușianu (*Glosar*, p. 157) înregistrează prezența lui *îie* (pl. *ii*) cu sensul de „moalele foalei (la vite)”, iar Gustav Weigand (*Banater Dialekt*, p. 283, 317) notează din localit. Măidan (jud. Caraș-Severin) o formă de singular *iu* „Hüfte” (coapsă, șold), refăcută după pluralul *ie*. În Prahova, *îie* este definit „subsoara la animale” (Istrătescu, *Texte*, p. 123, 131).

Pe baza răspunsurilor obținute la unul din Chestionarele prin corespondență lansate de Muzeul Limbii Române din Cluj, Ștefan Pașca (*Terminologia calului*, p. 273, 315, 321) a selectat următoarele date în care termenul *îie* este definit astfel: „partea de piele care leagă picioarele dindărăt cu foalele” (localit. Boșorod, jud.

Hunedoara; Baia de Arieș, jud. Cluj; Stroești, jud. Suceava); „partea dinapoi a burții” (localit. Bran, jud. Brașov); *carnea iei* „vintre” (localit. Apahida, jud. Cluj); *vâna iilor* „vintre” (localit. Rădăuți, jud. Suceava). Din Basarabia s-au primit răspunsurile: *îie* „partea subțire de subțioară... lângă toate picioarele” (localit. Antoneauca, jud. Sorooca); „partea dintre șoldul dinapoi și pânțele” (localit. Cărpineni, jud. Lăpușna); „partea pântecelui lângă tioc” [organ genital] (localit. Duruitoarea Veche, jud. Bălți).

Cu sensul de „vintre”, Ștefan Pașca (*lucr. cit.*, p. 325) semnalează prezența lui *îie* în localitățile: Șuștiu-Vașcău, jud. Bihor; Copăceni, jud. Bălți și Cosmin-Cernăuți.

Pentru *Atlasul lingvistic român*, Emil Petrovici l-a notat pe *îie* „vintre” în Bihor (localit. Roșia de Beiuș): „mă doare la *îiîi*” (pct. 310), în Valea Jiului (localit. Petrila, pct. 833) (ALR II, h. 61), precum și în jud. Dâmbovița (localit. Valea Lungă-Cricov, pct. 762): mă doare la pânțele, la *îi* (ALR II, MN, Chest. 2212).

Cercetări recente atestă o largă răspândire a termenului *îie* „locul unde se încheie piciorul cu pânțele animalelor” în graiurile din Oltenia (cf. Iordache, *Mărturii*, p. 119–120, 126; idem, *Ocupații*, IV, p. 334).

În satele situate în depresiunea Beiuș-Vașcău, la poalele munților Bihorului, termenului *îie* „vintre” cunoaște și astăzi o circulație curentă, cu precădere, în vorbirea celor mai în vârstă.

De-a lungul timpului, *îie* a cunoscut și unele evoluții de sens. Astfel, cu înțelesul de „piele care atâră sub pieptul bouului” îl întâlnim pe *îie* în două exemple extrase de Tiktin (TDRG, s.v.), primul din „Convorbiri literare”, V, 1871, nr. 17, p. 279: „[Vaca] plină de scumpă hrană clătina abia din *ie*, ce-s ca de leopard blană”, iar celălalt: „Boi bourei/ La coadă codâlbei/ La *ii* prinei” dintr-un colind cules din graiul românilor moldoveni, răspândiți departe în stânga Nistrului (Burada, *O călătorie*, p. 287): La Hasdeu (HEM II, col. 1656) îl găsim pe *îie* consemnat cu sensul de „gușă, salbă”, iar la Damé (*Terminologie*, p. 32) forma *ie* este prezentată ca având înțelesul de „chișiță la cal” (încheietură a piciorului, deasupra copitei).

În Dobrogea (localit. Istria), *îie* este cunoscut ca denumind „organul genital la vaci”, accepțiune care ne reamintește că în greacă, lat. *ilia* circula cu sensul de ‘pudende feminili’ (părțile rușinoase la femei) (cf. DEI III, p. 1932).

La sud de Dunăre, în dialectul aromân circulă forma *il'e* „vintre” (ALR II, h. 61, pct. 010). În DDA (s.v.) *il'e*, s. f. (pl. *îje*) este definit cu sensul de „flancs, hanches”: „nu-și ține *il'ile* di arîs” (nu-și ține iile de răs, se prăpădește răsând). La Capidan (*Fărșeroșii*, p. 103) apare consemnată forma de feminin articulat *il'ili* (la animal).

Aromâna cunoaște și derivatele: *il'édzū*(mi), vb. I „a rotunji șoldurile, a îngrășa” (manger ou nourrir jusqu'à ce que les hanches soient arrondies): „s' *il'eără*, s' prăstâniră divreă facă tâc!” (se rotunjiră la *îie* (la șolduri), se îndopară încât era să facă pac!); *il'eäre*, s.f. „action de se faire des joues”; *il'eát*, adj. „engraissé, qui a pris de l'embonpoin” (împlinirea trupului) (DDA, s.v.). Pericle Papahagi (*Notițe*, p. 27-28) sugera un lat. **ilio*, -are, drept etimon pentru ar. *il'édzū*.

Tot în aromână circulă și verbul *suil'édzũ* „a tunde oile sub burtă și sub coadă, a tușina” (împreună cu derivatele: *suil'eáre*, s. f., *suil'eát*, s. n. și adj.) pentru care PEW 1686, CDDE 818, REW 8362a și DDA, s.v. indică drept etimon un lat. **subiliare*. Capidan (*Românii nomazi*, p. 303) consemnează prezența substantivului neutru *suél'ũ* (pl. *sueál'e*) „lână tunsă de pe pânțele, de la picioare”, pentru care Tache Papahagi trimite cu rezerve (însoțite de un asterisc [*] și de semnul întrebării [?]) la lat. **sub-ilia* (DDA, s.v.). De fapt, lat. *subilia* (< *ilia*) nu are nevoie de asterisc, întrucât este atestat în *Mulomedicina Chironis*, sec. IV, d. Cr. (cf. Ernout-Meillet, s.v.; vezi și Mihăescu, *Langue latine*, p. 345).

Interesant de reținut este și faptul că pentru aromână în *Atlasul lingvistic român* apare notată forma verbală *suél'u* în expresia: *suél'u oile la pântică*: pct. 010 (ALR II, s. n., h. 430: tușinează oile).

În dialectul istroromân, Kovačec (*Descrierea istr.*, p. 210) a înregistrat forma verbală *svel'ã* „a tunde primăvara oile în jurul ugerului, pe burtă și sub coadă” pentru care a indicat drept etimon lat. **subiliare* < *subilia* < *ilia*.

Alături de *íie*, s. f. „vintre” < lat. *ilia*, *-ium*, s. n. pl., devenit feminin în latina târzie (cf. Ernout-Meillet, s.v.) și având înțelesul de „flancs, parties latérales du ventre qui s'étendent depuis le bas des cotes jusqu'à la naissance des cuisses”: *aliquem latus inter et ilia figere* (Virgiliu) (percer qq. entre le flanc et la poitrine) (Quicherat-Daveluy, s.v.), în limba română coexistă omonimul său *íie*, s.f. „câmașă femeiască” (< lat. *linea* „țesătură de in”), dar care nu face obiectul cercetării de față.

În DLRM, sub același cuvânt-titlu, *íe*, împreună cu sensul de „bluză femeiască” (< lat. *linea*) apare, în mod greșit, prezentat un al doilea înțeles, anume acela de „piele groasă care atârnă sub gâtul bouului, ca o gușă” și pentru care în loc de lat. *ilia* este indicat drept etimon comun lat. [vestis] *linea*.

Descendenți romanici ai lat. *ilia* s-au perpetuat, de asemenea, în alb. *ijë* „Weichen”, it. dial. (cerign. -Apulia) *iggje* „fianchi” (DEI III, p. 1932), corsic. *iglia* „fianchi”, obengad. *il'a* „Weiche”, v. occit. *ilha*, v. fr. *illes* „parties latérales inférieures du bas ventre”, castil. *ijal* „bajo vientre”, pg. *ilhal* „Weichen” (REW 4260; FEW IV, p. 545; Corominas II, p. 989; Garcia de Diego 3326).

Formele verbale: it. calabr. *subbel'are* „die Schafe an der hinteren Körperhälfte scheren” (REW 8362a) și cat. *suvallar* „esquilar los ijadas” (a tunde pânțele) (Corominas II, p. 78) se identifică cu ar. *suil'édzũ* „a tunde oile sub burtă și sub coadă” (< lat. **subiliare*) – cuvânt care face parte din categoria elementelor lexicale moștenite din latină, dar necunoscute în dacoromână, unde circulă, în schimb, sinonimul *tușina* < lat. *tonsio*, *-onare* (< *tonsio*, *-onis* „tunsoare” < *tondere*) împreună cu derivatele: *tușinat*, adj. „tuns, tăiat” și *tușinătură*, s. f. „lână scurtă tunsă de sub burtă și de pe coadă” (cf. și fr. *toison*, s. f. „laine d'un mouton” < lat. *tonsio*, *-onis* „action de tondre”).

41°. ÎMPLÂNȚA. Verbul *împlânta* „a pune în pământ o plantă pentru a prinde rădăcini și a se dezvolta” – cuvânt moștenit din lat. *implanto*, *-are* „planter

dans” (Quicherat–Daveluy, s.v.) a fost înlocuit în mare parte de sinonimele *sădi* (< slav. *saditi*) sau *planta* (< fr. *planter*).

În textele vechi, *împlânta* cunoștea o largă circulație în *Psaltirea Scheiană*, la Coresi și la Dosoftei (TDRG; DA; Dimitrescu, *Contrib.*, p. 168).

Din păcate, există puține date cu privire la răspândirea verbului *împlânta* în graiurile actuale. O singură formă de indicativ prezent *împlânț* [2] „pui, introduci, înfigi în pământ boabe de porumb în locul unde nu au răsărit prima dată” o avem consemnată în Maramureș (ALRR–Mar., III, h. 798: cârlesc locul), iar din Oaș a fost înregistrat următorul exemplu: [corzile de viță de vie] „le-*implântă* acolo în pământ, le bagă-n pământ și apoi să prind” [le dau rădăcinile] (Teaha, *Texte Oaș*, p. 218).

În satele așezate la poalele munților Bihorului, localnicii spun și astăzi că, primăvara, când sapă straturile de legume pentru semănat, *împlântă* în pământ ceapa de sămânță și căței de aiu (usturoi)”.
De la sensul primar, *împlânta* a dezvoltat înțelesul de „a înfige, a vârî, a băga, a fixa în pământ un par la un gard, la o căpiță de fân, un băț de sprijin la roșii, fasole etc.”. Prin generalizare și prin înlocuirea determinantului „în pământ” cu acela de „în orice corp tare”, verbul *împlânta* a ajuns să semnifice „a înțepa, a împunge ceva cu un obiect cu vârful ascuțit”. Cu acest din urmă sens, Emil Petrovici a înregistrat formele de indicativ prezent: *împlânt* [1] și *împlântă* [3] în întreg spațiul dialectal intracarpatic (ALR II, s. n., IV, h. 1088). În restul teritoriului lingvistic dacoromân, a fost notat doar sinonimul *înfig* (furculița în carne) (vezi și ALR II, s.n., h. 1118: înjunghie (porcul); îl trânteste jos, îl țân și-i *împlântă* cuțatu-n grumaz”: pct. 219, Bistrița-Năsăud).

Alte atestări consemnate în *Atlasul lingvistic român* sunt din Poiana Sibiului: *i-o împlântât* (măinile-n păr), pct. 130 (ALR II, h. 8: îl flocăie) și din Beclean, jud. Bistrița-Năsăud: *cu acu împlântă*, pct. 260 (ALR II, s. n., h. 267: albina înțepă). O formă de indicativ imperfect, 2 sg. *împlântâi* „muiai (tocul în călimară)” a fost înregistrată, de curând, în localit. Tocila, situată peste Nistru, în raionul Ananiev (Ucraina) (v. *Graiuri românești din Basarabia*, p. 124, 464). Consemnăm, de asemenea, că în Poiana Mărului (jud. Brașov) expresia *a împlânta mâinile în păr* este curent folosită atunci când două femei se ceartă și se încaieră și la bătaie (informație orală dată de colega noastră Maria Marin originară din localitate).

În cercetările pe teren desfășurate de-a lungul anilor, l-am înregistrat pe *împlânta* în numeroase localități din vestul țării, în exemple ca acestea: „am călcat în niște spini și *s-o-implântat* o țapă în talpa piciorului la mine” (localit. Hălmagiu, jud. Arad); „*o împlântat* cuțatu în foale la iel” (localit. Baia de Criș, jud. Hunedoara); „bou l-o împuns tare rău pă prunc, *c-o-implântat* cornu drept în coaste la iel” (localit. Șoimi, jud. Bihor); „Pruncu o crescut, îi mare acuma, *împlântă* sânșur furcuța în bucata de carne din blidu cu mâncare” (localit. Holod, jud. Bihor); „să taci din gură, că dacă mai spui ceva *împlânt* furca asta de fier în tine” (Ștei, jud. Bihor); „dă cu putere și *împlântă* paru în pământ cât mai afund, să să-nțepenească bine; *împlântă*-l bine în pământ, că s-o cam aplecat înt-o parte; o

dat cu parul și l-o-*mplântat* tare afund, până la jenunte s-o băgat în pământ” (localit. Câmp, jud. Bihor).

La sud de Dunăre, aromâna (cf. DDA, s.v.) a moștenit dubletul verbal fără prefix: *plântu*, vb. I < lat. *plantare*, atât cu sensul primar, etimologic: „a planta”: *l-plântat merlu?* (l-ați plantat mărul?), cât și cu înțelesul secundar: „a înfige, a vârî”: *l'i plântă pénurile* (le-a înfipt cuiele); *l'i-plântăi cuțutlu* (i-am înfipt cuțitul) – alături de care circulă și derivatele: *plântăre*, s. f. „acțiunea de a planta și rezultatul ei” și *plântăt*, -tă, adj. „înfipt, vârât”.

La megleniți, găsim o situație similară: *plântu*, vb. I „împlânt, bat (un cui)” (< lat. *plantare*) și derivatele: *plântări*, s. f. și *plântăt*, -tă, adj. (Capidan, *Megl.*, p. 225).

Revenind la româna veche, constatăm că la Dosoftei apare consemnat și substantivul *plântă* „talpa piciorului”, sub forma de plural articulat: „în loc[ul] ce stătuse [el] au rămas tipărite *plântele* lui” pentru care Tiktin (TDRG, s.v.) indică drept etimon lat. *planta*, dar totodată nu exclude ipoteza unui eventual împrumut: „wahrsch [einlich] von Dos [oftei] entlehnt”. Cu toate că acceptă soluția etimologică indicată de Tiktin, Ciorănescu (nr. 6520) crede, în același timp, că *plântă*: „Ar putea fi un cultism”. În schimb, DLR (s.v.) admite, fără rezerve, drept etimon al rom. *plântă*, lat. *planta*, care la Virgiliu și la Pliniu avea și accepțiunea de «*plante du pied*” (Quicherat–Daveluy, s.v.); vezi și it. *pianta del piede* (cf. Devoto, s.v.).

Lat. *planta*, -ae, s. f., atestat la Cicero și la Virgiliu, în primul rând cu sensul de „rejeton, tige, jeune branche, bouture”, dar și cu acela de „plante, herbe, végétal, légume” (Quicherat–Daveluy, s.v.; Ernout–Meillet, s.v.; Guțu, s.v.) – reprezintă un substantiv postverbal (< lat. *planto*, -are „enfoncez les rejetons, planter”), care are descendenți în toate limbile romanice, cu excepția românei (cf. Ernout–Meillet, s.v.; DEI IV, s.v.; FEW IX, s.v.), unde *plântă* reprezintă un neologism (< fr. *plante*) (DLR, s.v.; Mihăescu, *La romanité*, p. 193).

Am văzut mai sus că la nord de Dunăre, în dacoromână, lat. *planto*, -are n-a lăsat urmași, în timp ce în dialectele românești sud-dunărene circulă formele verbale: ar. *plântu*, megl. *plântu*.

Ignorând existența în aromână și în meglenoromână a acestor forme verbale, Wartburg susține că: „Lat. *plantare* lebt, ausgenommen im rum[änisch] überall weiter” (FEW IX, s.v.). Un punct de vedere similar îl întâlnim și în DEI (IV, s.v.), unde se afirmă despre lat. *plantare* că este „Panromanzo, ma non rumeno”, dar totodată se precizează și faptul că „il rumeno ha il composto *împlânta*”.

Soluția etimologică adoptată în DA (s.v.): rom. *împlânta* < lat. *planto*, -are + pref. rom. *în-* n-a fost acceptată în dicționarele apărute ulterior. De asemenea, n-a fost reținută nici sugestia formulată în CADE (s.v.), anume că rom. *împlânta* ar reprezenta un neologism după fr. *implanter*, propunere greu de acceptat având în vedere și faptul că termenul românesc circulă, cu precădere, la nivel dialectal, el, fiind moștenit din latină, nu a pătruns în graiurile locale prin intermediul limbii literare.

Lat. *im-plantare* face parte din categoria compuselor cu prefix, ca, de exemplu, lat. *im-palare* > rom. *împără* „a vârî pari în pământ” sau lat. *im-pungere* > rom. *împunge* (cf. Pușcariu, DR IV, 1924–1926, p. 690–691).

42°. ÎNGRECA. Un cuvânt tot mai rar utilizat astăzi, îl reprezintă verbul *îngreca* „a îngreuna, a împovăra, a apăsa; a rămâne însărcinată, a purcede grea”, care în limba veche se bucura de o mult mai largă circulație, îndeosebi participiul cu funcție adjectivală *îngrecat*, -tă „îngreunat, împovărat; (femeie) însărcinată”, fiind atestat în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, la Varlaam, la Cantemir, la Șincai și în *Calendarul* tipărit la Buda în 1814 (DA, s.v.). Aceste date pot fi completate cu încă una din secolul al XVII-lea, datorată lui Vasile Bogrea (*Studii de semantică. Observații semantice asupra „Irodot”-ului de la Coșula*, în DR III, 1923, p. 444) și alta din secolul al XVIII-lea (vezi la Valeriu Bologa, *Terminologia medicală românească a doctorului Ioan Piuaru (Molnar)*, în DR IV, 1924–1926, p. 391).

Începând cu *Lexiconul de la Buda*, majoritatea lucrărilor lexicografice, inclusiv dicționarele bilingve, inserează verbul *îngreca* în paginile lor.

Întâlnim, de asemenea, pe *îngreca*, *îngrecată* la Nicolae Stoica de Hațeg, în *Cronica Banatului* (vezi ediția a II-a revăzută, publicată de Damaschin Mioc la Timișoara, Editura „Facla”, 1981, p. 69, 112): „de *se îngreca* vreuna dintr-însele, ca prea spurcată, cu joarde o bătea”; „care la moartea lui *îngrecată* era”.

În Maramureș, verbul *îngreca* este consemnat de Tache Papahagi (*Graiul Mar.*, p. 223), iar adjectivul *îngrecat* de folcloristul I. Bârlea (*Balade*, ap. CADE): „Nici am drăguț, nici bărbat/ Fără suflet *îngrecat*”.

Cu sensul de „durduliu, împlinit”, *îngrecat* apare consemnat și în nordul Olteniei (Ciaușanu – Sfârlea, *Glosar*, p. 229).

În dialectul aromân circulă forma (*a*)*ngrec(mi)*, vb. I „a atârna greu” împreună cu derivatele: (*a*)*ngricăre*, s. f., (*a*)*ngricăt*, adj., (*a*)*ngricós*, adj. Datele din DDA (s.v.) au fost completate, de curând, cu o formă verbală reflexivă: *î-tę-angricășę-ahât pi sũflit* (ai insistat atât de mult pe lângă mine) (Saramandu 2007, p. 384).

La megleniți apare aceeași formă *angréc*, vb. I, având un sens identic cu cel din aromână (Papahagi, *Megl.*, p. 188; Capidan, *Megl.*, p. 19; Candrea, *Glosar*, p. 181).

Etimonul lui *îngreca*: < lat. **ingrevicare*, formație parasintetică compusă din: prefixul *in-* + **grevis* (= *gravis* „greu”) + sufixul verbal *-icare* (v. și *ILR* II, 1969, p. 186), indicat de Pușcariu (PEW 857) a fost preluat de: TDRG, CDDE 761, Bogrea (DR III, 1923, p. 443–444), DA, CADE, Scriban, Ivănescu (*ILR*, p. 115) și MDA. În schimb, Ciorănescu (nr. 3878) face opinie separată, considerându-l pe *îngreca* drept un „derivat expresiv de la *greu*”, iar DLRM și DEX ignoră pur și simplu existența acestui cuvânt în limba română, sărăcind nejustificat valorificarea fondului lexical latin moștenit, aceasta cu atât mai mult cu cât *îngreca*, perpetuat în graiurile nord și sud-dunărene, face parte din categoria cuvintelor latinești considerate ca cele mai frecvente în româna comună (Coteanu, *Româna comună*, p. 300).

Lat. **ingrevicare* face parte din familia lui *ingravesco*, -ere, care la Pliniu era cunoscut cu sensul de „surcharger, être trop pesant, devenir pesant”, la Lucrețiu avea înțelesul de „devenir enceinte”, iar la Cicero apărea cu accepțiunile: „croître,

augmenter”, (fig.) „s’apăsantir, s’alourdir” (Quicherat–Daveluy, s.v.; Ernout–Meillet, s.v.; Guțu, s.v.). După PEW 857, REW 4432, DEI III, p. 2032; ILR II, 1969, p. 133, 175 – v. fr. *engregier* își are sorgintea tot în lat. **ingrevicare*, iar după CDDE 761: „poate fi și lat. *ingreviare*” sau după REW, 4428: lat. **ingraviare*.

Dacă rom. dial. *îngreca* cunoaște astăzi o circulație redusă la nivelul graiurilor dacoromâne, în schimb, dubletul său sinonimic *îngreuna* (< lat. **ingrevinare*), mult mai rezistent în timp, se bucură, în continuare, de o largă răspândire, fapt confirmat și de *Atlasul lingvistic român*, unde pe harta cu titlul: „femeie însărcinată” (ALR I, h. 206), adjectivul *îngreunată* acoperă spațiul lingvistic al Maramureșului, nord-estul Transilvaniei, Bucovina, Moldova și Basarabia, precum și nordul Dobrogei și estul Munteniei.

43°. ÎNȚINA. Tot mai rar întâlnit în limba română, verbul *înțina* (*înțâna*) „a tăia, a subția trunchiul unui copac, însă nu de tot, ci în așa fel încât abia să se mai țină în picioare, pentru a-l putea doborî apoi cu ușurință; a sprijini superficial un obiect, a-l rezema de ceva, ca să poată cădea ușor, la cea mai mică atingere; a fi într-un echilibru instabil, cauzat de micșorarea bazei de susținere” – împreună cu participiul cu valoare adjectivală: *înținât* (*înțânât*) „care este prins, rezemat prea ușor, care abia se ține fiind gata să cadă” este atestat la cronicarii moldoveni (Gr. Ureche și Miron Costin) și la Dosoftei (DA, s.v.; Rosetti–Cazacu, *Ist. lb. lit.*, p. 225). Sensul care circula în textele de limbă veche a fost continuat de tradiția populară bucovineană: „Prinseră a tăia o parte din pădure... însă n-o deteră la pământ, ci numai o *înținără*” (Marian, *Tradiții*, p. 24).

În *Lexiconul Budan*, verbul *înținu*, *-nare*, *-atu* este definit prin „etwas dicht anfügen”.

Adjectivul *înținată* îl întâlnim, de asemenea, în *Amintirile din copilărie* și în *Poveștile* lui Ion Creangă (DA, s.v., CADE, s.v.).

La nivelul graiurilor locale, *înținât* apare consemnat în nordul Moldovei: „când să se așeze [pe scaun] numai că i se rupe un picior, ce d-abia era *înținât*, huștiuluc jos” (Sevastos, *Nunta*, p. 70), în Bucovina: *înțânât* (despre un lucru) „foarte puțin sprijinit, care-i gata să cadă jos” (Teodorescu, *Glosar*, p. 102), *a înțâna*, *înțânez* [1] „leise anlehnen (eine Tür) (a rezema ușor o ușă) (Herzog–Gherasim, *Glosar*, p. 206) – dar și în Vâlcea: *înțânât*, *-ă*, adj. „așezat provizoriu, gata să cadă”: *o ușă înțânată* „nefixată bine în balamale” (Ciașanu, *Glosar*, p. 34).

Redăm, în continuare, câteva răspunsuri pe care le-am cules din satul Câmp (jud. Bihor): „ai grije, nu călca pă bolovan, să nu-l miști de la locu lui, că să duce la vale, că *să-nțână* numa oleacă în iarba crescută în juru lui”; „piatra îi *înțânată* numa o țără și fuje una-două pă deal în jos”; „să nu te freci de lemn care-i așezat lângă gard, că *să-nțână* numa oleacă și poate pica și te lovește”; „ieram sus în cireș ș-o picat clopu din cap de la mine, da n-o ajuns până jos, că *s-o-nțânât* înt-o cloambă, numa o țără să mai *înțână*”; „straița cu merinde îi *înțânată* în paru de la colibă”; „cașu nu-i bine acățat în cuiu din grindă, că *să-nțână* numa înt-on capăt de ață”; „o rupt vântu o creangă mare încărcată cu prune și amu stă *înțânată* și-i gata

să să rupă cu tătu”; „împroptește cu pari groși păretele la cămară, că-i crepat de sus până jos și *să-nțână* numa în grindă, îi gata să să hurluie casa cu tătu”: „îi străcată ușe la cămară și nu să poate închide, că *să înțână* numa în țâțâna [balama] de deasupra”; „mă tem să trec păstă punte, c-am văzut că-i numa oleacă *înțânătă* la marjina părăului”.

Prin extensiune de sens, în Bucovina *înțânát* a ajuns să semnifice: „gata de atac, pregătit de luptă” (Teodorescu; *Cântece*, p. 138); „gata să sară la bătaie” (Teodorescu, *Glosar*, p. 102), iar la Scriban (s.v.) se dă un citat extras din revista „Viața românească” (1923, nr. 4, p. 22): *mă uitam înținat*, definit prin „pornit, gata de atac ori de a te lăsa în prada pasiunii”.

De aici, adjectivul *înținat*, -ă a dezvoltat ușor înțelesul de „încăpăținat, cerbicos”, înregistrat în jud. Bistrița-Năsăud, Mureș și Sibiu (Viciu, *Suplement*, p. 10) sau de „arțăgos, recalcitrant, îndârjit; arogant, orgolios, fudul, fălos” (Marian, *Înmormântarea*, p. 378). În CADE (s.v.) se reproduce următorul citat din Ion Pop Reteganul: „nu afla nicio fată pe plăcere, că de! era fecior de împărat, gingaș și *înțânát*”.

La sud de Dunăre, CDDE 876 consemnează prezența în aromână a verbului *nșinare* „être légèrement atteint d’une maladie”, pe care Tache Papahagi îl include cu acest sens în DDA (s.v.): *nșin*, vb. I (*nșinat*, *nșinai*, -nare), fără însă a fi însoțit de nici o atestare, iar N. Saramandu nu crede [confirmare orală] în existența acestuia în aromână.

Româna cunoaște și o formă *așinat*, definită „hängend” (aplecat, atârnat, aflat în suspensie, agățat) în dicționarul bilingv al lui Barcianu, pe care o întâlnim și într-un cântec popular din localit. Orlat (jud. Sibiu), reprodus de Hasdeu (HEM II, col. 2087): „Trandafir verde-*așinat*/ Asară te-am așteptat/ Tot cu foc și cu lumină/ Și cu dor de la inimă”.

La Meyer-Lübke (REW 8654), rom. *așinat* este definit prin: „ohne feste Grundlage” (fără postament solid sau bază de susținere), „angelehnt” (rezemat, proptit superficial), „lose angefügt” (sprijinit sumar, ușor desprins).

Varianta feminină *așinătă* „făloasă, fudulă, cu capul pe sus” apare în: „Sofica pășea mândră și-*așinătă*, soacră-sa o ținea de după cap [și] o gugulea” (DA, s.v.).

Verbul *înșina* (*înșâna*) face parte din categoria cuvintelor moștenite din latină și conservate numai în română (V. Rosetti, *ILR*, p. 190; *ILR* II, 1969, p. 117), unde îl continuă pe lat. **in-tenuo*, -are (< *tenuo*, -are < *tenuis*) „a subția, a slăbi, a deveni mai puțin rezistent, a micșora baza de susținere, a slei de puteri, a șubrezi etc.” (Quicherat–Daveluy, s.v.; Ernout–Meillet, s.v.; Guțu, s.v.).

Toate dicționarele etimologice românești indică drept etimon al rom. *înșina*: < lat. **intenuare*, verb care nu are descendenți în celelalte limbi romanice. În schimb, un alt compus: lat. *ad-tenuo*, -are) „amincir, affaiblir, diminuer” (Quicherat–Daveluy, s.v.) al lat. *tenuis* „subțire, slab, lipsit de rezistență” are un descendent în v. fr. *attenvir* (fr. *atténuer*) „rendre plus mince, diminuer la force, l'intensité, devenir moindre” (*Petit Robert*, s.v.), iar un alt compus: *ex-tenuo*, -are

„schwächen” (a slăbi, a slei de puteri, a micșora rezistența) are un urmaș în sard. logud. *astenare* „verbuten” (a rămâne în urmă în dezvoltare sau în creștere; a se închirci), „verkümmern” (a strica, a leza, a pieri, a se prăpădi, a se pipernici) (REW 3085; Ernout–Meillet, s.v.).

Româna a moștenit forma *aținát*, -ă „aplecat, atârnat” de la lat. *attenuatus*, -a, -um „subțiat, slăbit”, participiul lat. *attenuare*, care după DA (s.v.): „ar fi dat *aținare*, o formă atestată în *L[exiconul de la] B[uda]*, fără a fi tradusă însă” (vezi și S. Pușcariu, în *Wörter und Sachen* I, 1909, p. 111–114).

44°. ÎNVITA. Verbul *învisa* (< lat. *invitare*) „a îndemna (la ceva rău), a incita, a instiga, a întărâta, a provoca (la intrigi), a ațâța (pe cineva asupra cuiva)” – atestat în textele vechi la Coresi, la Dosoftei, în *Biblia* de la 1688, în *Anonymus Caransebesiensis*, la Cantemir etc. (DA, s.v.) – cunoaște astăzi o răspândire regională în timp ce dubletul său, neologismul *învisa* (< fr. *inviter*) „a pofti pe cineva (la nu ntă, petrecere, masă festivă etc.), a chema pe cineva să participe în mod oficial la o acțiune organizată, la un eveniment, a convoca” s-a generalizat în limba literară.

Acest dublet nu face obiectul cercetării de față. Reținem doar faptul că toate dicționarele, începând cu *Lexiconul* de la Buda și încheind cu MDA, consemnează prezența în limba română a verbului primar, etimologic, moștenit din latină: *învisa* „a instiga, a incita, a provoca etc.”, excepție făcând DLRM și DEX, în paginile cărora este inclus doar dubletul modern *învisa*, împrumutat din franceză.

Că în româna veche *învisa* avea o largă circulație ne este confirmat și de existența derivatelor: *învitát*, adj. „instigat, îndemnat, ațâțat, provocat, întărâtat, îmboldit” și *învitătură*, s. f. „îndemn, instigare, ațâțare, imbold”; atestate la Dosoftei și în *Anonymus Caransebesiensis*, în *Lexiconul de la Buda*, precum și în dicționarele bilingve, la Isser și la Barcianu.

La nivel dialectal, DA (s.v.) înregistrează prezența lui *învisa* în localit. Oravița (jud. Caraș-Severin): „Nu știi cine m-a *învisat* [m-a îndemnat] să fac așa” și în localit. Zagra (jud. Bistrița-Năsăud): îl îngită pe scârbă” [il îndeamnă la sfadă].

De asemenea, *învisa* este consemnat în Maramureș: „Nu știi orb ai fost ori bat/ O birău te-o-*nvisat*/ De-te-o-*nvisat* birău/ Ardă-i șura și grajdu” (Bârlea, *Balade*, ap. CADE, s.v.), în Oaș: *îngita* „a îndemna” (Brăiloiu, *Bocete*, p. 80), în Bucovina: *înșita* „a întărâta” (Gorovei, *O samă de cuvinte*, p. 17) și în nordul Olteniei: *învisa* (a asmuți, a intriga, a băga fitiluri): „El m-a *învisat* de l-am bătut pe frate-meu!” (Ciașanu, *Glosar*, p. 35).

Atestări mai noi sunt semnalate din Sălaj: *învisa*, *învisat* [1], vb. I = a îndemna: „Gheorghe m-a *învisat* să fac asta” (Indrea, *Glosar*, p. 212) și din jud. Bistrița-Năsăud: *învisa*, vb. I = a îndemna (la ceva rău): „Eu n-aș fi făcut [asta], da el m-a-*nvisat*” (Rusu, *Glosar*, p. 284).

Atlasul lingvistic român notează prezența lui *învisa* „a îndemna” în Maramureș: *l-ô-zitát* (= l-a sfătuit): pct. 353 (ALR II, s. n., IV, h. 1412) *il înd'itá să nu margă*: pct. 349 (ALR II, s. n., V, h. 1267) și în nord-estul Transilvaniei: *l-ô-zitát să-l batá* (= a pus să-l bată): pct. 260 (ALR II, s. n., V, h. 126).

Din Bihor (localit. Câmp) am înregistrat următoarele exemple: „muierile, dacă-s multe laolaltă să *învită* una pă alta, prind curaj și cântă sara, când torc în clăci; pruncii să *învită* unu din altu și mănă mai cu poftă, dacă-s împreună; vecinu îi om rău că *învită* pruncii să margă la furat de struguri; îl *învită* să mă bată; și data trecută, tăt iel l-o *învitat* să sară la mine cu pumnii; asta-i numa *învitătură* de-a lui”.

Aceleași forme: *învít* [1], *învítă* [3], *învítát*, *învítătúrá* le-am notat, de asemenea, în localitățile: Budureasa, Ceica, Drăgești, Holod, Șoimi, Ștei (jud. Bihor); Groși, Măgulicea, Hălmagiu (jud. Arad); Baia de Criș, Țebea, Vălișoara, Iliia (jud. Hunedoara); Marga, Armeniș (jud. Caraș-Severin).

În dialectele românești sud-dunărene, lat. *invitare* nu are urmași. În schimb, aici circulă descendenți ai lat. *clamare* „crier, appeler en criant” (Quicherat–Daveluy, s.v.): ar. *acl'ém (mi)* (= a chema, a invita, a pofti la masă): *io ní-ti-acl'imai pri measă* (= eu mi te-am invitat la masă) (Papahagi, *Basme*, p. 95), *acl'imare*, s. f. „action d'appeler, d'inviter”: *acl'imárea a núnlui* (= invitarea nașului), *acl'imát, -tă* „appelé, invité” (Papahagi, *Basme*, p. 508); *acl'imașli cântă ș'yin* (= invitații cântă și vin) (T. Papahagi, *Antologie*, p. 276; vezi și DDA, s.v.) – alături de ar. *cl'ému: cl'eámă-lu paplu s-yinâ s-mácâ* (= cheamă-l pe bunicul să vină să mănânce!); *nâ cl'imárâ la nuntă/ pi measă* (= ne-au chemat/invitat la nuntă/masă); ar. *cl'imári: pitricură cl'imári la mulță oaspiș* (= au trimis invitații la mulți oaspeți) (DIARO, p. 236).

Pentru meglenoromână avem consemnate formele: *cl'em*, vb. I „chem, l-a *cl'imǫ* „l-a chemat” (Capidan, *Megl.*, p. 72), iar pentru istroromână: *cl'emu* [1] *la merinde* (= îl învit la masă): pct. 02 (ALR II, s. n., V, h. 1267); *cl'emă*, vb. I „a chema pe cineva, rugându-l să...” (Pușcariu, *Studii istr.*, III, p. 306).

Sensul „a învita pe cineva să vină, a striga pe cineva, a pofti, a trimite după cineva, a învita pe cineva (la masă, la petrecere, la ospăț, la nuntă etc. al rom. *chema* (< lat. *clamare*) este atestat frecvent în textele de limbă română veche, la Coresi, în *Codicele Voroneșian*, în *Noul Testament* (1648), la Varlaam, în *Biblia* de la 1688, în *Anonymus Caransebesiensis* (DA, s.v.), dar și în dacoromâna actuală, ca, de exemplu:, „du-te și *cheamă* cogașii la mâncare, că-i gata prânzu; *am chemat* tăț oamenii să vină la masă; duminică *ûi chemăm* la nuntă, trimétem *chemătorii* [vorniceii] la fiecare, acasă, să poftească la nuntă (localit. Câmp, jud. Bihor).

Toate aceste ‘invitații-chemări’ ne trimit cu gândul la latina târzie: *clamare amicos ad prandium* (a invita, a pofti prietenii la masă) (DA, s.v.), dar și la Lucrețiu: *clamare pueros* „appeler ses esclaves” (Quicherat–Daveluy, s.v.).

Lat. *invitare* „encourager à faire qch., exciter, provoquer, inciter” (Quicherat–Daveluy, s.v.): *invitare culpam* (Ovidiu) „entraîner au mal” (a îndemna la ceva rău, la păcat) are urmași și în celelalte limbi romanice surori: it. *invitare*, logud. *imbidare*, campid. *imbidai*, obw. *anvidà*, obeng. *ivider*, v. fr. *envier*, occit., cat., sp., pg. *envidar* (PEW 903; CDDE 898; REW 4535; DEI III, p. 2085; FEW IV, p. 801; Alibert, p. 347; Bloch–Wartburg, p. 226; Corominas II, p. 1007).

45°. SOVÂLTA–SOVÂLCA. Din bogata familie lexicală a lat. *volvere* și a compuselor sale: *in-volvere*, *dis-volvere*, *sub-volvere*, cu numeroși descendenți, derivate și compuse în limbile romanice, reținem pentru discuția de față sinonimele *sovâlta* și *sovâlca*, care circulă și astăzi în unele graiuri dacoromâne.

Verbul *sovâlta* „a răsuci, a învârti, a rula în făină aluatul frământat și dospit în albie, a-l rupe în bucăți, întorcându-l când pe o parte, când pe alta, spre a-i da formă de pâine rotundă înainte de a-l pune pe cârpător (lopată) și a-l introduce în cuptor” face parte din fondul lexical latin moștenit în limba română.

Etimonul său, indicat în CDDE 794: < lat. *sub-vol(u)tare* < *volvo*, *-ere*, *volvi*, *volutum* „rouler, faire tourner, enrouler; wälzen, einwickeln” (Quicherat–Daveluy, s.v.; REW 9443; Ernout–Meillet, s.v.; FEW XIV, p. 619; Guțu, s.v.) și-a menținut neschimbat în română atât sensul primar, etimologic, cât și forma de conjugare (I-a).

Spre deosebire de compusele: *învoalbe*, *desvoalbe*, *suvoalbe*, care apar frecvent în româna veche, în literatura populară, dar și în cea cultă, verbul *sovâlta* nu este atestat în textele din secolele XVI–XVII.

O primă consemnare a acestuia o întâlnim la Viciu (*Glosar*, p. 78), care face precizarea că în loc de *soage* (< lat. *subigere*): „La Blaj zic: *a sovâlta*”. Tot Viciu (*Suplement*, p. 15) îl definește pe *sovâlta* astfel: „a rupe aluatul de pâine din covată (albie) și a-l pune pe cârpătoriu, dându-i formă rotundă”, definiție pe care o însoțește cu următoarele versuri, culese din localit. Ohaba–Făgăraș: „Pita n-o știu frământa/ Nici în troacă (albie) *sovâlta*”.

Tot din zona Făgărașului (localit. Lisa), George Șerban (*Lex. reg.*, I, p. 94) a notat varianta *suholta*, ind. prez. 1 sg. *suholtéz* „a rupe o bucată din aluatul frământat și dospit și a forma pâini, pentru a le băga în cuptor”, precum și derivatul *suhólt*, s. m. „acțiunea de a rupe câte o bucată din aluatul frământat și a forma din el pâinea ce urmează să fie băgată în cuptor”.

Din Mărginimea Sibiului a fost înregistrată forma de indicativ prezent 1 sg. *suvólt* (aluatul) (Șandru–Brânzeu, *Jina* (II), p. 245), iar din zona Târnavelor (localit. Feisa, jud. Alba), Vasile Frățilă (*Graiul de pe Târnave*, 1986, p. 263; vezi și noua ediție, Blaj, 2006, p. 274) a consemnat prezența lui *sovâlta*, *sovâlt*, vb. I, însoțit de următoarea definiție: „A modela aluatul de pâine în vederea coacerii”.

În Dobrogea a fost semnalată forma de indicativ prezent *suvúlți* [2] „rupi aluatul și-i dai formă de pâine” (*Texte Dobrogea*, p. 825), adusă în zonă cu mulți ani în urmă de păstorii transhumanți din Transilvania.

Datele de mai sus, cu privire la răspândirea verbului *sovâlta* în graiurile dacoromâne, au fost substanțial îmbogățite odată cu efectuarea anchetelor dialectale pentru *Atlasul lingvistic român*. Astfel, Sever Pop (*Din Atlasul lingvistic al României*, în DR VII, 1931–1933, p. 87–92) a înregistrat pentru ALR I prezența lui *sovâlta* (*sovolta*, *suvolta*, *suholta*, *sovolda*) în numeroase localități din Transilvania (pct.: 94, 98, 109, 125, 136, 140, 158, 174, 178, 190, 231, 831). Din încrucișarea cu *moldă* (albie) a rezultat: *suvoldă* (pct. 131) sau *somoldă* (pct. 129). Afirmația lui Sever Pop, anume că verbul *sovâlta* „pare că vine din Muntenia și

Oltenia și urcă în Ardeal” nu se confirmă. Pentru atlasele regionale ale Olteniei, Munteniei și Dobrogei, la întrebarea directă [D] referitoare la noțiunea de ‘a soage (pâinea)’ nu s-a obținut nici un răspuns cu *soage* sau cu *sovâlta* (vezi NALT–Olt. II, MN plș. 35; ALRR–Munt. Dobr. IV, h. 454 MN).

Pentru ALR II, Emil Petrovici a notat variantele: *sovólt* [1] (pct. 172) și *sovoldám* [4] (pct. 157), iar o secvență precum *să suvoálge* (pct. 130) ar fi putut rezulta din încrucișarea lui *sovâlta* (*suvolta*) cu *soalge*, variantă a lui *soage* (pct. 102) (ALR II, s. n., IV, h. 1056: (femeia) *soage* (pâinea)).

Soluția etimologică propusă de CDDE 794, pentru *sovâlta*: < lat. *sub-vol(u)tare* a fost acceptată de Sever Pop (*lucr. cit.*, p. 88), de G. Giuglea (*Coïncidences* III, p. 54), de V. Frățilă (*Graiul de pe Târnave*, 1982, p. 196), precum și în DLR și în MDA. Din contra, atât DLRM, cât și DEX ignoră existența acestui cuvânt în limba română.

În celelalte limbi romanice, lat. *sub-vol(u)tare* nu are descendenți. În schimb, prototipul simplu, fără prefixul *sub-*: lat. *volutare* (**voltare*, **volvitare*) < *volvere* „rouler, faire tourner, se vautrer; Wälzen, drehen” (Quicherat–Daveluy, s.v.; REW 9446; FEW XIV, p. 626; Guțu, s.v.) a lăsat urmași în: it. *voltar(e)* „volgere” (DEI V, p. 4086); sard. logud. *boltare* „volgere” (DES II, p. 584; AIS VII, h. 1398; rivoltare il fieno); occit. *voludar* „se rouler” (Alibert, p. 699); *bouludà* „remuer, rouler” în depart. Ariège, *vouludà* „rouler à terre”, în gasc. (FEW XIV, p. 618); cat. *voltar* „umstürzen”; pg. *voltar* „umwälzen” (FEW XIV; p. 626; Garcia de Diego 7270).

În latina târzie, *volutare* (**voltare*), înlocuit de diminutivul **volutulare* < **voltulare*, prin sincopare) „wälzen; vautrer” (REW 9441; Ernout–Meillet, s.v.; Bloch–Wartburg, p. 665) a lăsat succesori în: it. *voltolare*; sard. logud. *boltulare*; v. fr. *voltrer*, *vouter*, *voutrer*, *vautrer* „se rouler sur le sol, dans la boue” (FEW XIV, p. 618; *Petit Robert*, s.v.).

Cuplul de paronime: *sovâlca* (*sovolca*, *sovulca*) „a modela aluatul pe lopată înainte de a-l introduce în cuptor” – și *suvulca* (*sulvuca*) „a sumete mânecele unei cămăși, a suflca” se intersectează tocmai în graiurile transilvănene din județele: Hunedoara, Alba, Sibiu și Brașov, unde este semnalată și prezența lui *sovâlta* (*sovolta*, *sovulta*).

Pentru *Atlasul lingvistic român*, la întrebarea indirectă: „După ce a dospit aluatul, femeia îl frământă puțin în făină și îi dă forma pâinii. Ce zici că face cu pâinea (cu aluatul)?”, Emil Petrovici a notat următorul răspuns din punctul cartografic 141 (localit. Micăsasa, jud. Sibiu): „rupem pita din troacă ș-o *sovîlcăm* [4]; cu călcîiu mîni *sovîlci* [2], o faci ca un măr” (ALR II, s. n., IV, h. 1056: (femeia) *soage* (pâinea)).

La rândul lui, Sever Pop (*lucr. cit.*, p. 88) a notat pentru ALR I formele: *sovâlc* [1] (pct. 136); *sovâlc pita*: pct. 140; *o sovólg* (pâinea): pct. 125; *il suvîlcă* (aluatul): pct. 98; *o suvîlcă* (pâinea): pct. 94; *o suvîlc* [1] (pâinea): pct. 831; *il suvólc* (aluatul), *o suvoálcă* (pâinea): pct. 158; *o sulvúc* (pâinea): pct. 231; *sulvúc* *aluatu*: pct. 109.

Atestări recente din zona Târnavelor (localit. Cetatea de Baltă, Sâncel, Iclod, Pănade, Biia și Jidvei), datorate lui Vasile Frățilă (*Graiul de pe Târnavă*, 2006, p. 274) completează datele înregistrate de Sever Pop și Emil Petrovici pentru ALR I și respectiv ALR II: *sovâlca*, *sovâlc*, vb. I „a modela aluatul de pâine în vederea coacerii”; *sovâlcat*, -ă, adj. (Despre aluat) „care e modelat în formă de pâine pentru a fi pus la copt”.

Drept etimon al rom. dial. *sovâlca* (*suvulca*), G. Giuglea (*Coïncidences* III, p. 54; vezi și versiunea în limba română: *Cuvinte românești*, p. 283–284) indică lat. **subvolvicare* (< *subvolvere* „a înfășura, a răsuci, a învârti, a îndoi, a întoarce de jos în sus”). În sprijinul propunerii sale, Giuglea face trimitere la REW 9444: **volvicare* „wälzen” (a răsuci, a rostogoli), subliniind totodată că sensurile cat., sp., pg. *volcar* (*bolcar*) (v. Garcia de Diego 7268) sunt identice sau cel puțin apropiate cu cele ale rom. *sovâlca* (*suvulca*).

Datele de mai sus pot fi completate cu prezența în occitană a variantei *burkâ* [r] „se rouler (dans la poussière)”, înregistrată în pct. 729, 743, 744 din depart. Tarn și Lozère (ALF, h. 1894), care, după FEW XIV, p. 624 își are sorginea tot în lat. **volvicare* „wälzen, wenden”. De asemenea, cat., sp., pg. *revolcar* (*rebolcar*) „wälzen, rollen”, cărora li se alătură și franco-provensalul *revorži* „umgraben” presupun existența în latina populară a unui compus **revolvicare* (< **volvicare*) „drehen, wenden” (REW 7285; FEW XIV, p. 624; Garcia de Diego 5687; Corominas IV, p. 759).

La toate acestea adăugăm punctul de vedere exprimat de Pierre Gardette (vezi ALLy, vol. V, *Commentaires*, CNRS, Paris, 1976, p. 240) care susținea, la rândul lui, că formele franco-provensale: *rèvorgi*, *rèvorji* (vezi ALLy, h. 325: *fouir*, pct. cartografice 49, 53, 66) descind din lat. **volvicare*.

O soluție similară se constată în romanitatea occidentală și cu privire la descendenții compusului lat. **involicare* (< **volvicare*): it. merid., calabr. *mbolicare*, sard. logud. *imboligare*, cat. *embolicar*, sp. *envolcar*, pg. *embolcar*, galic. *emborcar* (REW 4538a; DEI III, p. 2085; DES I, p. 615; FEW XIV, p. 624; Garcia de Diego 3561).

SIGLE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

AIS	= Jakob Jud und Karl Jaberg, <i>Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz</i> , I–VIII, Zofingen, 1928–1940; <i>Index</i> , Bern, 1960.
ALB	= Gerard Taverdet, <i>Atlas linguistique et ethnographique de Bourgogne</i> , I–III, Paris, CNRS, 1975–1980.
ALC	= A. Giera, <i>Atlas lingüistic de Catalunya</i> , I–V (1923–1939), VI–X (1962–1964), Barcelona, 1923–1964.
ALCe	= Pierette Dubuisson, <i>Atlas linguistique et ethnographique du Centre</i> , I–III, Paris, CNRS, 1971–1982.
ALEA	= Manuel Alvar, con la colaboración de Antonio Llorente y Gregorio Salvador, <i>Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía</i> , I–IV, Granada, 1961–1973.

- Alecsandri, *Poezii pop.* = Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, București, 1866.
ALECan. = Manuel Alvar, *Atlas lingüístico y etnográfico de las Islas Canarias*, I–III, Las Palmas, 1975–1978.
- ALF = Jules Gilliéron et Edmond Edmont, *Atlas linguistique de la France*, fasc. 1–35, Paris, 1902–1910.
- ALG = Jean Séguy, avec la collaboration de Jacques Allières, Xavier Ravier, *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, I–VI, Toulouse, 1954–1968.
- Alibert = Louis Alibert, *Dictionnaire occitan-français*, Toulouse, 1966.
- ALiR = *Atlas linguistique roman*, I–II, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1996, 2001.
- ALJA = Jean B. Martin et Gaston Tuaille, *Atlas linguistique et ethnographique du Jura et des Alpes du Nord*, I–III, Paris, CNRS, 1971–1978.
- ALLOc. = Xavier Ravier, avec la collaboration de Jacques Boisgontier, Ernest Nègre, *Atlas linguistique et ethnographique du Languedoc occidental*, I–III, Paris, CNRS, 1978–1986.
- ALLOr. = Jacques Boisgontier, avec la collaboration de Louis Michel et la participation de Jean-Marie Petit, *Atlas linguistique et ethnographique du Languedoc oriental*, I–II, Paris, CNRS, 1982, 1984.
- ALLY = Pierre Gardette et alii, *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, I–V, Paris, CNRS, 1950–1976.
- ALLY, V, *Commentaires* = Pierre Gardette et Paulette Durdilly, *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, V, *Commentaires et Index*, Paris, CNRS, 1976.
- ALM = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, redactat de Rubin Udler și Victor Comarnițchi, cu participarea lui Vasile Melnic și Vasile Pavel, I/1–2, II/1–2, Chișinău, 1968–1973.
- ALMC = Pierre Nauton, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, I–III, Paris, CNRS, 1957–1961.
- ALO = Geneviève Massignon et Brigitte Horiot, *Atlas linguistique et ethnographique de l'Ouest (Poitou, Aunis, Saintonge, Angoumois)*, I–III, Paris, CNRS, 1971, 1974, 1983.
- ALR I = Sever Pop, *Atlasul lingvistic român*, partea I-a, vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu–Leipzig, 1940.
- ALR II = Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, Sibiu–Leipzig, 1940.
- ALR II, s.n. = Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, Serie nouă, redactor principal I. Pătruț, vol. I–VII./București/, 1956–1972.
- ALRM I = Sever Pop, *Micul atlas lingvistic român*, partea I-a, vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu–Leipzig, 1942.
- ALRM II = Emil Petrovici, *Micul atlas lingvistic român*, partea a II-a, Sibiu–Leipzig, 1940.
- ALRM II, s.n. = Emil Petrovici, *Micul atlas lingvistic român*, partea a II-a, Serie nouă, redactor principal I. Pătruț, vol. I–IV./București/, 1956–1981.
- ALRR–Basarabia = Vasile Pavel, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*, Chișinău, I (1993), II (1998), III (2003).
- ALRR–Mar. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, I–IV./București/, 1969–1997.
- ALRR–Munt. Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București,

- 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, București, 2007.
- ALRR–Transilv. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, I–IV, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, București, 1992–2006.
- Anon. Car. = *Anonymus Caransebesiensis* [Dictionarium valachico-latinum, vechi glosar român-latin], publicat de Gr. Crețu, în „Tinerimea română”, Noua serie, vol. I, fasc. 3, București, 1898.
- ASLEF = G. B. Pellegrini *et alii*, *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano*, I–VI, Padova–Udine, 1972–1986.
- Atanasov, Megl. = Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, București, 2002.
- Balmayer, Noms de plantes = Louis Balmayer, *Noms de plantes herbacées dans la toponimie romane du Gévaudan*, în *L’onomastique, témoin de l’activité humaine*, Dijon, 1985.
- Barcianu = Sab. Pop Barcianu, *Romanisch-deutsches Wörterbuch*, Hermannstadt, 1868.
- Bălășel, Cântece = T. Bălășel, *Cântece*, culese din Ștefănești, jud. Vâlcea de..., în „Șezătoarea”, I, Fălțiceni, 1892.
- Bârlea, Balade = I. Bârlea, *Balade, colinde și bocete din Maramureș*, București, 1924.
- BL = „Bulletin linguistique”, publié par A. Rosetti, București–Paris–Copenhague, I–XV/XVI, 1933–1948.
- Bloch – Wartburg = Oscar Bloch – Walter von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, 5e éd., Paris, 1968.
- Bobb, Dict. = Ioan Bobb, *Dictionariu românesc, latinesc și unguresc*, Cluj, 1822.
- Bolocan, Dict. = Gh. Bolocan (red. resp.), *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române: 1340–1600*, București, 1981.
- Brăiloiu, Bocete = C. Brăiloiu, *Bocete din Oaș*, în GS VII, 1937.
- Burada, O călătorie = Teodor Burada, *O călătorie în satele moldovenești din gubernia Cherson (Rusia)*, în „Convorbiri literare”, XVII, 1883, nr. 8.
- Candrea, Éléments latins = I.-A. Candrea, *Les éléments latins de la langue roumaine. Le consonantisme*, Paris, 1902.
- Candrea, Oaș = I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907.
- Candrea, Glosar megl. = I.-A. Candrea, *Glosar megleno-român*, în GS, III/ 1, 1927; IV/2, 1928; VI, 1933–1934; VII, 1935.
- Cantemir, Hronicul = D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, publicat de... Gr. G. Tocilescu, București, 1901.
- Capidan, Români nomazi = Theodor Capidan, *Români nomazi*, în DR, IV/1, 1924–1926.
- Capidan, Fărșeroții = Theodor Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, în DR VI, 1929–1930.
- Capidan, Arom. = Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932.
- Capidan, Megl. = Theodor Capidan, *Meglenoromâni. III. Dicționar megleno-român*, București [1935].
- Caragea, Legiuire = *Legiuire a prea înălțatului și prea pravoslavnicului domn și oblăduitori a toată Ugrovlahia Io Ioan Gheorghe Caragea...*, București, 1818.
- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine, A–Putea*, București, 1907–1914.
- Chițimia–Simonescu, Cărțile pop. = I. C. Chițimia și Dan Simonescu, *Cărțile populare în literatura românească*. Ediție îngrijită de..., I–II, [București], 1963.
- Ciașanu, Glosar = G. F. Ciașanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea*, București, 1931.
- Ciașanu–Fira–Popescu = G. F. Ciașanu, G. Fira, C. M. Popescu, *Culegere de folclor din Vâlcea și împrejurimi*, cu un glosar [de G. F. Ciașanu], București, 1928.
- Ciașanu – Sfârlea, Glosar = G. F. Ciașanu și Lidia Sfârlea, *Glosar de cuvinte regionale din Vâlcea, în Materiale și cercetări dialectale*, I, [Cluj], 1960.

- Ciorănescu = Al. Ciorănescu, *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife, 1958–1966 (Universidad de la Laguna).
- Corominas = Juan Corominas, con la colaboración de José A. Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, I–IV, Madrid, 1984.
- Costin, *Graiul* = Lucian Costin, *Graiul bănăţean. Studii și cercetări*, I, Timișoara, 1926.
- Costinescu, *Cod. Vor.* = Mariana Costinescu, *Codicele Voroneţean*. Ediție critică de..., București, 1981.
- Costinescu–Georgescu–Zgraon, *Dicț.* = Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termini regionali*, București, 1987.
- Coteanu, *Româna comună* = Ion Coteanu, *Româna comună. Lexicul*, în ILR, II, București, 1969 (Academia Română).
- Damé, *Dict.* = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, I–IV, București, 1893–1895.
- Damé, *Terminologie* = Frédéric Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, București, 1898.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*. Ediția a doua augmentată, București, 1974.
- DEI = C. Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, I–IV, Firenze, 1950–1957.
- DELI = Manlio Cortelazzo–Paolo Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana*, I–, Bologna, 1979–.
- Aron Densușianu, *Glosar* = Aron Densușianu, *Glosar din Țara Hațegului*, în „Revista-critică-literară”, III, Iași, 1895.
- Densușianu, *Histoire I–II* = Ov. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*. I. *Les origines*, Paris, 1901; II. *Le seizième siècle*, Paris, 1914–1938; republicat în: *Opere*, II, ediție îngrijită de V. Rusu, București, 1975.
- Densușianu, *Antologie* = Ov. Densușianu, *Antologie dialectală*, București, 1915.
- Densușianu, *Limba desc.* = Ov. Densușianu, *Limba descântecelor* (II), în GS, V, București, 1931–1932.
- Densușianu, *Lb. rom. sec. XVII* = Ov. Densușianu, *Limba română în secolul al XVII-lea* [kurs 1935–1936], în *Opere*. III, ediție îngrijită de V. Rusu, București, 1977.
- DES = M. L. Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, I–II, Heidelberg, 1960–1964.
- Devoto = Giacomo Devoto, *Avviamento alla etimologia italiana. Dizionario etimologico italiano*, Firenze, 1967.
- DIARO = Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Dicționar aromân (macedo-vlah)*, DIARO, A–D, București, 1997.
- Dimitrescu, *Contrib.* = Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973.
- Domaschke, *Lat. Wortschatz* = Walter Domaschke, *Der lateinische Wortschatz den Rumänischen*, în „Jahresbericht...”, XXI–XXV, 1919.
- Drăganu, *Români în veac. IX–XIV* = N. Drăganu, *Români în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933.
- DRGrischun = *Dicziunari rumantsch grischun*, publica da la Società retoromantscha cul agud de la Confederaziun e dal Chantun Grischun, Cuira, 1939 și urm.
- DTRO = *Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, vol. I–II, Craiova, 1993, 1995.

- Eminescu, *Lit. pop.* = M. Eminescu, *Literatură populară*, București, Editura Minerva, 1985.
- Ernout – Meillet = A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Quatrième édition, revue, corrigée et augmentée d'un *Index*, Paris, 1959.
- FEW = Walter von Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch*, Bonn (1922–1928), Leipzig (1932–1940; Basel, 1944 și urm.
- Fischer, *Cuvinte panromanice* = I. Fischer, *Cuvinte panromanice absente din limba română*, în ILR, II, București, 1969.
- Frățilă 1982 = Vasile Frățilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor*, Timișoara, 1982.
- Frățilă 1986 = Vasile Frățilă, *Graiul de pe Târnavă. Texte și glosar*, Timișoara, 1986.
- Frățilă 2006 = Vasile Frățilă, *Graiul de pe Târnavă. Texte și glosar*, Blaj, 2006.
- Garcia de Diego = V. Garcia de Diego, *Diccionario etimológico español e hispanico*, Madrid, 1954.
- Gaster, *Chrestomație* = M. Gaster, *Chrestomație română*, I, Leipzig-București, 1891.
- Gauchat–Jeanjaquet, *Glossaire* = L. Gauchat–E. Jeanjaquet et alii, *Glossaire des patois de la Suisse Romande*, Neuchâtel–Paris, 1924 și urm.
- Gâlcescu, *Gorj* = Teodor Gâlcescu, *Cercetări asupra graiului din Gorj*, în GS, V/1, București, 1931–1932.
- Giuglea, *Note* = George Giuglea, *Note și fapte de folclor și filologie*, în DR, V, 1927–1928.
- Giuglea, *Fapte de limbă* = George Giuglea, *Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc...*, [București], 1988.
- Giuglea, *Coïncidences* = George Giuglea, *Coïncidences et concordances entre le roumain et les autres langues romanes*, I–IV, în „Langue et littérature”, București, 1941–1948.
- Gorovei, *O samă de cuvinte* = Artur Gorovei, *O samă de cuvinte din munții Sucevei*, în „Șezătoarea”, III, Fălțiceni, 1894.
- Gorovei, *Cimilit.* = Artur Gorovei, *Cimiliturile la români*, București, 1898.
- Graiuri românești din Basarabia* = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte și glosar*, București, 2000.
- Graur, *Corrections* = Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în BL, V, București, 1937.
- Greco, *Note* = Doina Greco, *Note lexicales și etimologice*, în CL, XXXV, Cluj-Napoca, 1990, nr. 1.
- GS = „Grai și suflet”, Revista Institutului de Filologie și Folclor, publicată de Ov. Densusianu, I–VII, București, 1924–1937.
- Guțu = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983.
- Haarmann, *Balkanlinguistik* = Harold Haarmann, *Balkanlinguistik. I. Areallinguistik und Lexikostatistik des balkanlateinischen Wortschatzes*, Tübingen, 1978.
- Hasdeu, *Cuvente den bătrâni* = B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I–II, București, 1878–1879.
- Hasdeu, *HEM* = B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, I–III, (A–Bărbat), București, 1887–1893.
- Herzog-Gherasim, *Glosar* = E. Herzog și V. Gherasim, *Glosarul dialectului mărginean*, în „Codrul Cosminului”, IV, Cernăuți, 1927.
- Hodoș, *Poezii pop.* = Enea Hodoș, *Poezii populare din Banat*, culegere publicată de..., Caransebeș, 1892.

- Homorodean, *Glosar* = Mircea Homorodean, *Glosar dialectal din mai multe regiuni ale Transilvaniei*, în *Materiale și cercetări dialectale*, I, [Cluj], 1960.
- Iancu-Papiu, *Elemente arhaice* = Victor Iancu, Delia Papiu, *Elemente arhaice în graiul din Chioar*, în „Studii de diolectologie”, Timișoara, 1984.
- ILR = *Istoria limbii române*, vol. II (red. resp. Ion Coteanu), București, 1969 (Academia Română).
- Indrea, *Glosar* = Al. Indrea, *Glosar dialectal din satul Someș-Gurăslău* (Jibou), în *Materiale și cercetări dialectale*, I, [Cluj], 1960.
- Ionescu, *Gorj* = I. D. Ionescu, *Glosar din județul Gorj*, în „Buletinul Philippide”, VI, Iași, 1939.
- Iordache, *Mărturii* = Gh. Iordache, *Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare românești. Studiu cu privire specială la Oltenia*, Craiova, 1980.
- Iordache, *Ocupații tradiționale* = Gh. Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României. Studiu etnologic*, I–IV, Craiova, 1985–1996.
- Iordan, *Sufixe* = Iorgu Iordan, *Sufixe românești de origine recentă (neologisme)*, în „Buletinul Philippide”, VI, Iași, 1939.
- Iordan-Gâstescu-Oancea, *Indicator localit.* = Ion Iordan, Petre Gâstescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974.
- Iorga, *Studii și doc.* = N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, publicate de..., vol. XIV, București, 1914.
- Isser = Andreas Isser, *Walachisch-deutsches Wörterbuch (Vocabular românesc-nemțesc)*, Kronstadt, 1850.
- Istrătescu, *Texte* = Alexandrina Istrătescu, *Texte populare din jud. Prahova*, în GS, IV, București, 1929–1930.
- Ivănescu, ILR = Gh. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980.
- Jahresbericht... = „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig”. Herausgegeben... Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1894 și urm.
- Jipescu, *Opincaru* = Gligore M. Jipescu, *Opincaru*, cum este și cum trebuie să hie săteanu. Scrie-n limba țăranului muntean, București, 1881.
- Kovačec, *Descrierea istr.* = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, 1971.
- Kristophson, *Romanische Elemente* = Jürgen Kristophson, *Romanische Elemente im Albanischen*, în „Zeitschrift für Balkanologie”, 1988.
- Lex. reg.* = *Lexic regional*, I, (coord. Gh. Bulgăr), [București], 1960; II, (coord. Lucreția Mareș), [București], 1967.
- Lex. Bud.* = *Lesicon românesc-latinescu-ungurescu-nemțesc...*, Buda, 1825.
- Magyar-Szótára* = Benkő Lorand (ed.), *A magyar nyelv történeti-etimológiai Szótára*, I–III, Budapest, 1967–1976.
- Marcu, *Glosar* = Traian Marcu, *Glosar din comuna Deda (Toplița)*, în *Materiale și cercetări dialectale*, I, [Cluj], 1960.
- Marian, *Nașterea* = S. Fl. Marian, *Nașterea la români. Studiu etnografic*, București, 1892.
- Marian, *Înmormântarea* = S. Fl. Marian, *Înmormântarea la români*. București, Editura „Grai și Suflet—Cultura Națională”, 1895.
- Marian, *Tradiții* = S. Fl. Marian, *Tradiții poporane române din Bucovina*, adunate de..., București, 1895.

- Marian, *Insectele* = S. Fl. Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folkloristic*, București, 1903.
- Marin, *Probleme ale sinonimiei* = Maria Marin, *Probleme ale sinonimiei într-un dicționar dialectal*, în „lucrările Primului Simpozion Internațional de Lingvistică” (București, 13–14 noiembrie, 2007), Edit. Universității din București, 2008.
- Marin–Mărgărit, *Glosar* = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Glosar dialectal Muntenia*, București, 1999.
- Marin–Mărgărit, *Graiuri* = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria*, București, 2005.
- MDA = *Micul dicționar academic*, I-II, București, 2001–2002.
- Doru Mihăescu, *Une version* = Doru Mihăescu, *Une version roumaine d’Hérodote au XVIIe siècle* (II), în „Revue des études sud-est européennes”, XVI, nr. 4, București, 1978.
- Mihăescu, *Alb.* = Haralambie Mihăescu, *Les éléments latins de la langue albanaise*, în „Revue des études sud-est européennes”, IV, 1–2, București, 1966.
- Mihăescu, *La romanité* = Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l’Europe*, București, 1993.
- Mihăilă, *DLRV* = Gh. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, București, 1974.
- Miron Pompiliu, *Graiul din Biharea* = Miron Pompiliu, *Graiul românesc din Biharea în Ungaria*, în „Convorbiri literare”, XX, 1887, nr. 12.
- Miron Pompiliu, *Românii din Biharea* = Miron Pompiliu, *Limbă, literatură și obiceiuri la românii din Biharea*, în „Sezătoarea”, VII, Fălticeni, 1903, nr. 12.
- Miron, *Cantemirs Wortschatz* = Paul Miron, *Der Wortschatz Dimitrie Cantemirs*, Frankfurtam Main, 1978.
- Mistral, *Tresor* = Frédéric Mistral, *Lou tresor dóu Felibrige. Dictionnaire provençal-français*, I-II, Aix-en-Provence, 1978.
- NALR–Banat, *Date despre localit.* = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat. Date despre localități și informatori*, București, 1980.
- NALR–Banat = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*, I–III, sub conducerea lui Petru Neiescu, de: Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, București, 1980–2000.
- NALR–Olt. = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, I–III, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de: Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, București, 1967–1974; IV–V, de: Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, București, 1980, 1984.
- Neagoe–Mărgărit, *Graiuri* = Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei*, București, [2006].
- Novacovici, *Cuvinte bănățene* = Emilian Novacovici, *Cuvinte bănățene*, adunate de..., I–II, Oravița, 1925.
- PALW = *Petit atlas linguistique de la Wallonie*, vol. II, Liège, 1992.
- Panțu, *Plantele* = Zach. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic...*, București, 1906.
- Papahagi, *Basme* = Pericle Papahagi, *Basme aromâne și glosar*, București, 1905.
- Papahagi, *Megl.* = Pericle Papahagi, *Meglenoromânii. Studiu etnografico-filologic*. II. *Texte și glosar*, București, 1902.
- Papahagi, *Notițe* = Pericle Papahagi, *Notițe etimologice*, București, 1907.
- Papahagi, *Antologie* = Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, București, 1922.

- Papahagi, *Maram*. = Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925.
- Papagheorghiu, *Paramitia*
Pașca, *Terminologia calului* = Maria G. Papagheorghiu, *Paramitia*, Tessaloniki, 1984.
= Ștefan Pașca, *Terminologia calului. Părțile corpului*, în DR, V, 1927–1928.
- Petit Larousse = *Le Petit Larousse*, en couleurs. Nouvelle édition, Paris, 1995.
- Petit Robert = Raul Robert, *Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1984.
- Petrovici, *Texte* = Emil Petrovici, *Texte dialectale*, culese de..., Suplement la ALR II, Sibiu–Leipzig, 1943.
- PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.
- Pfister, LEI = Max Pfister, *Lessico etimologico italiano*, Wiesbaden, 1984 și urm.
- Polizu = G. A. Polizu, *Vocabular româno-german...*, înăvuțit și cores de G. Bariț, Brașov, 1857.
- Pușcariu, *Etimologii* = Sextil Pușcariu, *Etimologii*, în DR, IV, 1924–1926.
- Pușcariu, *Pe marginea cărților* = Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, IV, 1924–1926.
- Pușcariu, *Studii istr.* = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, III, București, 1929.
- Pușcariu, *Însemnările autorului* = S. Pușcariu, *Însemnările autorului de pe exemplarul propriu de lucru din „Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprachen. I. Das lateinische Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen”* (Heidelberg Winter, 1905). Text stabilit de Dan Slușanschi. București, Editura Universității, 1995.
- Quicherat – Daveluy = L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français...*, révisé, corrigé et augmenté par Émile Chatelain, Paris, 1922.
- Rădulescu, *Studii* = Mircea C. Rădulescu, *Studii de lingvistică istorică și comparativă*, București, 1981.
- REW = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, vierte Auflage, Heidelberg, 1968.
- Rizescu, *Pravila ritorului Lucaci* = I. Rizescu, *Aspecte ale lexicului Pravilei ritorului Lucaci. Din istoria vocabularului primelor texte juridice românești*, în LR, XIV, 1965, nr. 4.
- Rosetti, *ILR* = Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini și până în secolul al XVII-lea*, [București], 1968 (ediție definitivă: 1986).
- Rosetti-Cazacu, *Ist. lb. lit.* = Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, București, 1961.
- Rusu, *Glosar* = Grigore Rusu, *Glosar dialectal din comuna Șieu-Măgheruș (Bistrița)*, în *Materiale și cercetări dialectale*, I, [Cluj], 1960.
- Sala, *Glosariu* = Vasile Sala, *Glosariu din comitatul Bihoru în Ungaria*, în „Revista critică-literară”, IV, Iași, 1896.
- Sandu-Timoc, *Cântece*
Saramandu, 2007 = Cristea Sandu-Timoc, *Cântece bătrânești și doine*, București, 1967.
= Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, București, 2007.
- Scriban = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
- Scurtu, *Termenii de înrudire* = Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București, 1966.
- Sevastos, *Nunta* = Elena Sevastos, *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic-comparativu*, București, 1889.

- Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului* = Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*. Ediția a II-a revăzută, de Damaschin Mioc, Timișoara, Editura Facla, 1981.
- Stoica de Hațeg, *Scrieri* = Nicolae Stoica de Hațeg, *Scrieri. Cronica Mehădiei și a Băilor Herculane. Povești moșăști școlarilor rumânești. Varia*. Ediție întocmită de Damaschin Mioc și Costin Feneșan. Timișoara, Editura Facla, 1984.
- Șandru, *Probleme* = D. Șandru, *Probleme de dialectologie românească*, București, 2004.
- Șandru-Brânzeu, *Jina* = D. Șandru și F. Brânzeu, *Printre ciobanii din Jina* (II), în GS, VI, București, 1933–1934.
- Teaha, *Crișul Negru* = Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, București, 1961 (Academia Română, Institutul de Lingvistică).
- Teaha, *Texte Oaș* = Teofil Teaha, *Texte dialectale din Oaș*, în FD, VI, 1969.
- Teodorescu, *Poezii pop.* = G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*. Culegere de..., București, 1885.
- Teodorescu, *Cântece* = I. Teodorescu, *Cântece* auzite din Cotârğaș-Suceava, în „Șezătoarea”, II, Fălțiceni, 1893.
- Teodorescu, *Glosar* = I. Teodorescu, *Glosar din munții Sucevei*, în „Șezătoarea”, V, Fălțiceni, 1899.
- Texte Bistrița-Năsăud* = Maria Marin și Marilena Tiugan, *Bistrița-Năsăud. Texte dialectale și glosar*, București, 1987.
- Texte Dobrogea* = *Texte dialectale și glosar Dobrogea*, publicate de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, București, 1987.
- Tocilescu, *Mat. folk.* = Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folkloristice* culese și publicate... prin îngrijirea lui..., vol. I–II, București, 1900.
- Vaida, *Dialect sălăjan* = Vasile Vaida, *Material jargon de dialect sălăjan*, în „Tribuna”, Sibiu, 1890, nr. 366.
- Velican-Cosinschi = Marilena Velican-Cosinschi, *Considerații asupra lexicului graiului din Hărman (Brașov)*, în „Philologica”, II, [Craiova], 1972.
- Viciu, *Glosar* = Al. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale...*, București, 1906.
- Viciu, *Suplement* = Al. Viciu, *Suplement* la „Glosar de cuvinte dialectale”, București, 1925.
- Weigand, *Aromunen* = G. Weigand, *Die Aromunen*, II, Leipzig, 1894.
- Weigand, *Banater Dialekt* = G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, în „Jahresbericht...”, III, Leipzig, 1896.
- Weigand, *Körösch- und Marosch Dialekte* = G. Weigand, *Körösch- und Marosch Dialekte*, în „Jahresbericht...”, IV, Leipzig, 1897.
- Weigand, *Dialekte kleinen Walachei* = G. Weigand, *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, în „Jahresbericht...”, VII, Leipzig, 1900.
- Weigand, *Dialekte Moldau* = G. Weigand, *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, în „Jahresbericht...”, IX, Leipzig, 1902.
- Weigand, *Dialekte Bukow. und Bessarab.* = G. Weigand, *Die Dialekte der Bukowina und Bessarabiens*, Leipzig, 1904.
- Zamfir, *Morfologia verbului* = Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*.

MOTS HÉRITÉS DU LATIN DANS LES PARLERS ROUMAINS ACTUELS (IV)

RÉSUMÉ

On continue la recherche dialectale plus ample que nous avons menée dans les dernières années sur les mots régionaux hérités du latin.

En s'appuyant sur de nouvelles sources d'investigation, premièrement sur les cartes des atlas linguistiques régionaux, on examine la diffusion actuelle, au niveau dialectal panroman, des descendants du latin: lat. **alvea*, **albea* (= *alveum*) > roum. *albie* (fr. auge); lat. **bitta* (= *vitta*) > roum. *bată* (fr. bande, ceinture); lat. **capitare* (= *capio*, *-ere*) > roum. *căpăta* (fr. recueillir); lat. *colare/curare* > roum. *cura* (fr. curer, nettoyer); lat. *cursura* (< *curro*, *-ere*) > roum. *cursură* (fr. proéminence formée pendant la cuisson du pain); lat. *filix*, *-icis* > rom. *fêrece*, *fêrice* (fr. fougère); lat. *filiaster*, *-tri* > roum. *fiastru* (fr. beau-fils; gendre); lat. *fur*, *furis* > roum. *fur* (fr. voleur); lat. *fustis*, *-is* > roum. *fuște* (fr. tige d'oignon, queue d'ail); lat. **cavo*, *-onis* (< *cavo*, *-are*) > roum. *găun* (fr. creux, trou; guêpe); lat. *ilia*, *-ium* > roum. *iie* (fr. partie latérale inférieure du bas ventre); lat. *implanto*, *-are* > roum. *împlânta* (fr. implanter); lat. **ingrevicare* > roum. *îngreca* (fr. devenir enceinte); lat. **intenuo*, *-are* (< *tenuo* < *tenuis*) > roum. *înțina* (fr. soutenir à peine, être sur le point de s'écrouler); lat. *invitare* > roum. *invita* (fr. inciter, provoquer); lat. *subvol(u)tare* (> *volvo*, *-ere*) > roum. *sovâlta* (fr. rouler, vautrer la pâte); lat. **subvolvicare* (> *subvolvere*) > roum. *sovâlca* (fr. enrouler, faire tourner la pâte).

Aux attestations connues s'en ajoutent maintenant de nouvelles, récemment enregistrées dans les cartes des atlas linguistiques régionaux.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, București

FORME ȘI VALORI ALE VERBULUI

ÎN GRAIURILE MUNTENEȘTI

(I)

OHARA DONOVETSKY

I. INTRODUCERE

1. MOTIVAȚIA ȘI SCOPUL STUDIULUI

Ne propunem să abordăm în studiul de față problematica verbului în graiurile muntenești, în încercarea de a stabili, din această perspectivă, poziția acestor graiuri în contextul dacoromânei. Investigația urmărește, pe de o parte, o prezentare teoretică și descriptivă a caracteristicilor categoriale gramaticale specifice flexiunii verbelor – în special, conjugarea, diateza, modul, timpul –, precum și realizarea de hărți privind repartiția teritorială a anumitor forme verbale definitorii pentru graiurile muntenești, și, pe de altă parte, inventarierea cât mai multor valori ale timpurilor (și ale modurilor), în măsura în care acestea sunt caracteristice graiurilor avute în vedere.

Din cele de mai sus rezultă că investigația noastră are ca punct de plecare perspectiva morfologică. Discutarea aspectelor privitoare la categoria gramaticală a diatezei și problema valorilor temporale, modale etc., chestiuni controversate, dar îndeobște considerate ca ținând (și) de sintaxă, îi aduc o necesară perspectivă sintactică¹.

Am luat în considerație, de asemenea, fenomene de alt ordin decât cel morfologic, de exemplu, aspecte fonetice sau sintactico-semantice, în măsura în care acestea au implicații morfologice, cum ar fi extinderea segmentului *-ră*, iotacizarea, redundanța, suprasegmentarea, anumite tipare (e. g. structuri cu verbe la conjunctiv, i. e. semiauxiliare de mod și de aspect, „tiparul de tematizare forte” al supinului etc.), pentru că oferă date suplimentare necesare delimitării graiurilor muntenești în contextul dacoromânei.

¹ Deși se consideră că diateza este o „categorie morfosintactică și pragmatică” [s. n.], s. v. *diateză*, DSL 2001.

Motivația principală a studiului de față este absența, din lucrările de gramatică generală și de dialectologie, a unei abordări *analitice* care să constituie o descriere aprofundată *a formelor și a valorilor verbului în graiurile muntenești*. Cercetările de care avem cunoștință au avut în vedere, pe de o parte, inventarierea câtorva dintre trăsăturile morfologiei verbului în subdialectul muntean, în scopul de a delimita subdialectele unele de altele, dar fără ca a-și fi propus o prezentare detaliată și diagnostică (tratate și compendii), iar, pe de altă parte, studiul aplicat și comparativ al unui singur mod verbal pe tot teritoriul dacoromân (și, ca urmare, și în graiurile sudice) – de obicei, indicativul, conjunctivul, infinitivul, imperativul, supinul –, studiul aprofundat al unui timp verbal pentru un grai sau pentru o zonă (studii și articole) sau descrierea anumitor forme modale, temporale și aspectuale pentru limba veche. Nu am neglijat, de bună seamă, lucrările de gramatică generală care conțin, pe lângă date privind morfologia verbului în general, și date privind comportamentul verbului în graiuri (le muntenești), chiar dacă sporadic și nesistematic. Semnalăm, de asemenea, faptul că au existat descrieri consacrate morfologiei verbului în graiurile muntenești, dar, după cunoștința noastră, acestea s-au concretizat într-o singură cercetare care, deși aplicată și inedită, a avut în vedere exclusiv „trăsături morfologice fără implicații în domeniul sintaxei”² și a constituit o abordare sintetică și deci, rezumativă.

Ținând seama de cele de mai sus, ne-am propus să realizăm o lucrare aplicată, sistematică și amplă, care să ofere cât mai multe date referitoare la *forme și valori ale verbului în graiurile muntenești*, în încercarea de a stabili frecvența și importanța fiecărui mod și fiecărui timp verbal și de a identifica forme verbale sau fenomene lingvistice specifice acestor graiuri – prin raportare la limba literară veche sau standard și/sau la celelalte graiuri, unde este cazul – și deci, de a alcătui un profil diagnostic al graiurilor muntenești pe baza comportamentului verbal.

Nu în ultimul rând, ne propunem ca, prin studiul nostru, să înregistrăm trăsăturile arhaice, conservatoare, pe de o parte, și pe cele inovatoare, pe de altă parte, în scopul de a stabili caracterul preponderent conservator sau preponderent inovator al graiurilor muntenești.

2. REPERE ALE STUDIULUI DIN LUCRĂRILE DE SPECIALITATE CONSULTATE³

2.1. După specificul disciplinei de studiu, două au fost tipurile de lucrări de specialitate pe care le-am consultat din necesitatea de a stabili cadrele și reperele lucrării noastre: **lucrări de gramatică normativă și istorică (i)** și **lucrări de dialectologie (ii)**. Ele se află unele față de altele într-un raport de complementaritate, în sensul că primele – cele de gramatică normativă și de gramatică istorică – oferă cadrul normativ, general și abstract al limbii literare pusă permanent în relație cu limba vorbită, pe de o parte, și posibilitatea de a compara faptele dialectale cu cele

² Marin 1991.

³ Acest subcapitol nu intenționează să epuizeze lista lucrărilor de referință din bibliografie.

din limba veche, pe de altă parte, în timp ce ultimele – cele de dialectologie – oferă cadrul de analiză a faptelor de limbă cu caracter nenormat, particular și concret, realitatea limbii în variantele ei regionale.

2.2. Cercetarea noastră intenționează să se raporteze permanent – simultan și complementar – la aceste două tipuri de repere, cel general și teoretic (dublat de cel diacronic vs sincron) și cel particular i. e. dialectal. Tratarea separată și consecutivă a prezentărilor câtorva dintre ele în acest subcapitol are rațiuni de retorică a discursului, nu de prelevanță valorică.

2.3. Motivul pentru care verbul românesc a constituit subiectul unui număr impresionant de cercetări trebuie să fi fost, mai întâi de toate, flexiunea sa pletorică, marea diversitate a paradigmatelor. Importanța verbului în sistemul morfologic românesc, precum și a studierii sale a fost semnalată odată cu unele dintre primele studii monografice (Morariu 1925, Lombard 1954, Lombard 1955), „un système assez nettement réglé, [...], fort complexe”⁴ și a fost constant susținută până la cele mai recente, care, pe aceeași linie, își motivează demersul pornind de la referirile la „o flexiune complexă, mai bogată decât a celorlalte părți de vorbire” (Brâncuș – Saramandu 1999, 128) sau definind verbul ca „partea de vorbire cu cea mai bogată flexiune” (Avram 2001, 194), „o clasă lexico-gramaticală (sau parte de vorbire) cu un inventar extrem de bogat și deschis”, „clasa purtătoare în cel mai înalt grad a predicăției logice”, având „capacitatea de a asigura structurarea semantico-sintactică a propoziției” (DSL 2001, s.v. *verb*). Dintre acestea, ne-am oprit aici numai asupra acelor pe care le-am considerat relevante pentru lucrarea noastră prin importanța, amplitudinea, temeinicia cercetărilor privind morfologia verbului (în general sau doar în anumite aspecte ale flexiunii), dar și pentru argumentarea sau actualizarea terminologiei aferente, pentru explicarea evoluției anumitor moduri și timpuri sau pentru clarificarea unor noțiuni (multă vreme) controversate.

i. Lucrările de gramatică descriptivă, de gramatică normativă și de gramatică istorică – tratate, istorii, gramatici, studii monografice, articole, dicționare etc. ne-au oferit cadrul *general și teoretic* al studiului nostru. Lucrările de gramatică normativă și descriptivă sunt de interes pentru lucrarea noastră întrucât tratează, în contextul sistemului morfologic românesc, flexiunea verbală urmărind categoriile gramaticale specifice – diateză, conjugare, mod, timp etc. (Jordan 1943, Jordan 1954, Jordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, Graur 1968, LRC 1974, Coteanu 1982, Brâncuș 1976, Brâncuș 1984, Brâncuș – Saramandu

⁴ „La morphologie du verbe roumain constitue un système assez nettement réglé. Les terminaisons, ainsi que les mutations vocaliques et consonantiques qui déterminent tout le système flexionnel roumain expliquent la plupart des paradigmes. [...] La morphologie tout entière du roumain avait besoin d’être examinée ainsi, celle des verbes, autrement dit la *conjugaison*, aussi bien que celle des substantifs, des adjectifs et des pronoms (y compris l’article), c’est-à-dire la déclinaison. Ne pouvant faire le tout d’un seul coup, nous avons résolu d’étudier tout d’abord la conjugaison, le verbe. Ce choix paraît justifiable. La conjugaison englobe un nombre plus grand des formes que la déclinaison” (Lombard 1955, 1).

1999, Guțu Romalo 2000, Avram 2001). Lucrările de gramatică istorică au fost necesare înțelegerii evoluției modurilor și timpurilor verbale sau studiului comparativ (în latină, în limba veche și în graiuri) al anumitor categorii – diateza și conjugarea, de exemplu (Stati 1965, Sala 1998). Pentru comparația formelor verbale întâlnite în graiurile muntenești actuale cu cele din limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, am considerat indispensabile tratatele și studiile de istorie a limbii române vechi (Densusianu, *LR*, Gheție – Mareș 1974, Ivănescu 1980, Călărașu 1987, Gheție *et alii* 1997). O atenție specială am acordat cercetărilor mai vechi (Morariu 1925, Lombard 1954, Lombard 1955), pentru că studiul aprofundat al flexiunii verbale – motivat de „jocul mutațiilor fonetice” și urmărit în clasele de conjugare (Lombard 1954) sau în paradigma anumitor moduri și timpuri (prezent indicativ, conjunctiv și imperativ – Morariu 1925) – ne-a oferit date importante privind evoluția și diferitele stadii ale unor forme verbale (iotacizate, neiotacizate sau deiotacizate, Morariu 1925) sau sugestii de interpretare a unor fenomene lingvistice (tendențele contrare manifestate în flexiunea verbală și nu numai: de simplificare și de diferențiere, Lombard 1954).

i.1. Lucrările normative consultate au constituit, pe lângă cadrul teoretic necesar unui astfel de studiu, și o importantă sursă de informații referitoare la comportamentul verbului în graiuri sau în limba populară, pentru că ele cuprind, chiar dacă sporadic și nesistematic, inventarii ale întrebuințărilor regionale sau populare ale unor forme, motivația folosirii lor și, uneori, delimitează chiar aria fenomenului (pentru imperfectul analitic, perfectul simplu, mai-mult-ca-perfectul, viitorul, prezumtivul prezent cu *a fi* + gerunziul – Iordan 1954; pentru formele de viitor și pentru conjunctiv și infinitiv – Iordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, 230, 216; pentru perfect simplu, conjunctiv perfect, prezumtiv – Brâncuș – Saramandu 1999, 158, 164, 167; anumite forme din paradigma timpurilor indicativului, care apar sub mențiunea „cu caracter regional” și cărora li se opune forma standard, Avram 2001). Toate gramaticile consultate menționate aici au consistente referiri la valori ale modurilor și ale timpurilor în limba vorbită. Un reper foarte important în cercetarea valorilor verbale este lucrarea Mariei Marin, un studiu temeinic și valoros asupra timpurilor indicativului și asupra valorilor temporale, modale și aspectuale ale acestora în graiurile dacoromâne⁵.

i.2. Nu de mică importanță au fost articolele și studiile care au abordat anumite aspecte ale flexiunii verbale, referitoare la moduri (e. g. la imperativ – Byck 1967, la prezumtiv – Slave 1957, la infinitiv – Diaconescu 1977, la gerunziu – Caragiu 1957, la supin – Caragiu Marioțeanu 1962), la timpuri (e. g. viitorul în limba veche – Guțu Romalo 1968), la valori ale anumitor timpuri (imperfectul, Onu 1958) sau la fenomene (morfologice sau) sintactice cu relevanță (și) pentru graiurile muntenești, i. e. regimul sintactic al verbelor în limba română veche (Pană Dindelegan 1968), problema structurilor bazate pe semiauxiliare de mod și de

⁵ Maria Marin, *Timpuri ale indicativului în graiurile dacoromâne* (în curs de apariție). Mulțumim autoarei pentru posibilitatea de a consulta lucrarea înainte de publicare.

aspect (Guțu Romalo 1956, Guțu Romalo 1961) sau anumite tipare sintactice (tiparul supinului de „tematizare forte” – Pană Dindelegan 2001).

ii. *Lucrările de dialectologie* – tratate, compendii, studii, monografii, analize comparative, articole etc. au constituit pentru studiul de față cadrul *particular și aplicat* al analizei. Înainte de toate trebuie menționat că unele dintre acestea reprezintă reperele la care ne raportăm în discutarea problemei repartiției dialectale a dacoromânei, în tipuri sau subdialecte și/sau a criteriilor acesteia (Weigand 1909, Philippide 1927, Rosetti 1966, Iordan 1941, Gheție 1964, Gheție 1969, Petrovici 1954a, Petrovici 1954b, Todoran 1956, Todoran 1961, Todoran 1984, Vasiliu 1968, Caragiu Marioțeanu – Giosu – Ionescu-Ruxăndoiu – Todoran 1977, Saramandu 1975, Saramandu 1983a, Saramandu 1983b, Saramandu 1984, Saramandu 1997a, Saramandu 1997b). Unele dintre aceste lucrări au fost punctul de plecare al investigației, în măsura în care au oferit informații referitoare la poziția graiurilor muntenești în cadrul dacoromânei și/sau la particularitățile de ordin (fonetic, morfonologic și) morfologic ale verbului, întâlnite la nivel dialectal. Este vorba aici, așa cum am menționat mai sus (vezi *supra*, p. 1), fie de inventarierea unor aspecte morfologice, considerate, în general, caracteristice în subdialecte sau în graiuri, în intenția de a se stabili repartiția dialectală a dacoromânei în tratate (*Tratat* 1984) și compendii (Caragiu Marioțeanu 1975, Caragiu Marioțeanu – Giosu – Ionescu-Ruxăndoiu – Todoran 1977), fie de monografii ale unor graiuri din zona sudică (Brâncuș 1973, Teaha 1962), studii (Ionescu-Ruxăndoiu 1973). Articolele centrate pe una dintre problemele de morfologie sau de sintaxă a verbului, urmărită, de obicei, în toate graiurile dacoromâne au analizat: un anumit mod, o formă a unui mod sau repartiția anumitor moduri (imperativul negativ arhaic, Ionică 1965; imperativul de tip *duce-vă-ți, duceți-vă-ți...*, Frâncu 1984; conjunctivul perfect, Frâncu 1970; conjunctivul și infinitivul, Vulpe 1983), un anumit timp (de exemplu, prezentul indicativ, Marin 1987; perfectul simplu indicativ, Marin 1989b, Georgescu 1957, Neagoe 1977; perfectul sigmatic al verbelor *a fi, a avea* și *a vrea*, Frâncu 1976; perfectul simplu și mai mult ca perfectul verbelor neregulate *a da* și *a sta*, Frâncu 1980), forme verbale perifrastice ale indicativului (Edelstein 1966, Marin 1985; viitorul, Orza 1966) sau valori ale anumitor timpuri ale indicativului (perfectul compus, Marin 1984; Marin 1989a). De bună seamă, dintre acestea de foarte mare interes au fost cele care au avut în vedere un mod verbal sau un timp verbal pentru tot teritoriul dacoromânei și, în consecință, pentru graiurile muntenești, sau pentru aria sudică a dacoromânei, precum și cele care au abordat o formă verbală specifică unei anumite zone (o formă muntenească de perfect simplu, Marin 1971; o formă de prezumtiv regional, Vulpe 1984) sau fenomene dialectale de ordin fonetic sau sintactic, dar cu implicații morfologice, fenomene de relevanță pentru graiurile muntenești, i.e. iotacizarea (Iancu 1965, Pop 1966, Saramandu 1992), „repetiția pleonastică” (Pană-Boroianu 1992) sau fenomenul răspândirii formelor de mai-mult-ca-perfect, perfect compus, prezent indicativ și conjunctiv în *-ră* (Frâncu 1982).

3. PRECIZĂRI TERMINOLOGICE

Acest subcapitol va cuprinde precizarea accepțiilor în care vom folosi principalii termeni de gramatică generală, pe de o parte, și de dialectologie, pe de altă parte, întrebuițați ca limbaj în lucrarea de față. Vom aduce precizări cu privire la accepțiile în care vom folosi în lucrare: (a) conceptele caracteristice flexiunii verbului – *conjugare, diateză, mod, timp* –, precum și noțiunea *valoare* și (b) noțiunile: *criteriu* (în repartitia dialectală), *subdialect, tip (dialectal), zonă de tranziție, grai*.

Am pornit pentru stabilirea acestora de la principalele lucrări de gramatică și, apoi, de dialectologie amintite în subcapitolul I. 2:

– pentru terminologia gramaticală: Iordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, LRC 1974, Brâncuș – Saramandu 1999, Avram 2001; iar pentru actualizarea acesteia, DSL 2001;

– pentru termenii de dialectologie: Philippide 1927, Iordan 1941, Rosetti 1966, Vasiliu 1968, Ionescu-Ruxăndoiu 1976, *Tratat* 1984, Caragiu Marioțeanu – Giosu – Ionescu-Ruxăndoiu – Todoran 1977, Gheție 1968, Gheție 1969, Gheție 1994, Petrovici 1954a, Petrovici 1954b, Saramandu 1975, Saramandu 1983, Saramandu 1997a, Saramandu 1997b.

a. Termeni din domeniul gramaticii:

a.1. *Conjugare*

Noțiunea de *conjugare* are, în general, două accepțiuni: 1. cea se referă la schimbarea formei în funcție de categoriile gramaticale de mod, timp, diateză, persoană și număr; 2. cea care vizează clasa omogenă de verbe caracterizate prin anumite modalități de realizare a flexiunii.

a.1.1. Cu această accepțiune, termenul de *conjugare* „se opune declinării” (DSL, s. v. *conjugare*) și reprezintă „totalitatea variațiilor formale (de persoană, număr, mod, timp)” (Iordan – Guțu-Romalo – Niculescu 1967, 240), „flexiunea verbului [care] se realizează în funcție de următoarele categorii gramaticale: diateza, modul, timpul, persoana, numărul” (Brâncuș – Saramandu 1999, 128).

a.1.2. În a doua accepțiune a sa, termenul *conjugare* constituie, de fapt, un criteriu al clasificării verbelor, pentru că se referă la sensul de „clasă omogenă de verbe sub aspectul flexiunii, incluzând toate verbele cu aceleași particularități de flexiune”, desemnând, „în același timp, și *tiparul* flexionar al unei asemenea clase” (DSL, *ibidem*). „Verbele se grupează în clase și subclase flexionare după particularitățile pe care le prezintă formele lor simple menite să exprime modul, timpul, persoana și numărul [...]. În funcție de criteriul sau criteriile alese și de gradul de detaliere al descrierii se pot distinge mai multe sau mai puține clase flexionare” (Avram 2001, 198). În gramatica tradițională s-a fixat gruparea verbelor în patru mari conjugări sau clase flexionare, clasificare care se face după sufixul infinitivului prezent (numit „vocală caracteristică”, Iordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, 240; „caracteristică a conjugării”, Avram 2001, 198). Această clasificare ia în considerație doar aspectul general al flexiunii verbului și nu întreaga complexitate a acesteia, având, însă, avantajul de a fi sintetică și

funcțională și de a reflecta sistemul conjugărilor latinești. Stabilirea claselor de conjugare a atras atenția multor cercetători, care au luat în considerație structura formelor de prezent ca un criteriu adăugat criteriului de clasificare reprezentat de sufixul de infinitiv. Astfel, se ajunge la șase clase de verbe (Lombard 1954), cinci cu subclase (Moisil 1960, *apud* Iordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, 241–242), 12 conjugări (Jiri Felix 1964, *apud* Iordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, 242) și, în sfârșit, 10 conjugări, în stabilirea cărora s-au considerat relevante afixe din întreaga flexiune verbală (la nivelul alomorfelor morfologice, operându-se o reducere a variantelor), (Valeria Guțu-Romalo, LRC 1974, 232–239). Funcțională rămâne, însă, clasificarea în patru conjugări, în interiorul cărora se face distincția între clase flexionare în funcție de indicativul prezent și de participiu (Brâncuș – Saramandu 1999, 129–131)⁶, deși cea în zece aduce o perspectivă mai clară și mai detaliată, necesară individualizării fiecărui tip flexionar.

Pentru lucrarea noastră termenul de *conjugare* este important în accepția de sub a.1.2. Vom alege, de asemenea, să operăm cu modelul tradițional de clasificare în patru clase – cu subtipuri – (Brâncuș – Saramandu 1999) sau cu cel în zece clase (Valeria Guțu Romalo – LRC 1974), în funcție de gradul de adecvare la una sau la alta dintre problemele pe care le vom urmări (vezi *infra*, *Problema fluctuației dintre conjugări în graiurile muntenești*).

a.2. Diateză

Noțiunea de *diateză* este, poate, cea mai discutată și controversată dintre categoriile gramaticale specifice flexiunii verbale. Faptul că în expresia valorilor de diateză se recurge nu la sufixe și desinențe, ci la cuvinte (auxiliarul *a fi* și morfemul omonim cu pronumele reflexiv), a făcut „discutabil caracterul ei de categorie morfologică” (Iordan – Guțu-Romalo – Niculescu 1967, 192) și a determinat considerarea acesteia drept „categorie sintactică” (Brâncuș – Saramandu 1999, 128), iar în lucrările recente, chiar o „categorie morfosintactică și pragmatică” (DSL, s. v. *diateză*).

Mai discutată decât problema caracterului morfologic sau sintactic al categoriei *diatezei* a fost însă cea a *diatezei reflexive* (sau, oricum, a numărului diatezelor în limba română). Contribuțiile cercetătorilor (Tiktin 1945, Graur 1938, Graur 1969, Rosetti – Byck 1943, Iordan 1956, Stati 1954, GA 1963, Teodorescu

⁶ Astfel, ținând seama de particularitățile de flexiune de la prezent indicativ (prezența sau absența sufixului secundar pentru verbele în *-a*, *-i* și *-î*, în funcție de care se grupează în conjugare *tare* și conjugare *slabă*), de sufixele de perfect și de participiu ale verbelor în *-e* și de omonimiile între persoana I și persoana a 6-a, între persoana a 3-a și persoana a 6-a, tabloul conjugărilor cuprinde: Conjugarea I tare: verbe în *-a*, fără sufixul secundar *-ez*; conjugarea I slabă: verbe în *-a*, cu sufixul secundar *-ez*; conjugarea a II-a: verbe în *-ea*; conjugarea a III-a: trei clase de verbe în *-e*: *sigmatice*, cele cu sufix de perfect *-se-* și cu sufix de participiu *-s*; *semisigmatice*, cele cu sufix de perfect *-se-* și sufix de participiu *-t*; *asigmatice*, cele cu sufix de perfect *-u-* și sufix de participiu *-u-t*; conjugarea a IV-a: trei clase de verbe în *-i* și *-î*: verbe (cu sufixul *-esc* sau *-ăsc*) de conjugare slabă; verbe (fără sufixul *-esc* sau *-ăsc*) de conjugare tare cu omonimia dintre persoana I și persoana a 6-a; verbe de conjugare tare cu omonimia dintre persoana a 3-a și persoana a 6-a. O clasificare asemănătoare se găsește și în Avram 2001, 198–202.

1965, Jordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, Pană Dindelegan 1968) au pus în lumină caracterul eterogen al criteriilor avute în vedere în clasificările verbelor în diateze, precum și dificultatea definirii adecvate a termenului. Pornindu-se, în general, de la faptul că diateza arată raportul dintre verb și subiect, dintre acțiune și subiectul gramatical sau, în special, de la faptul că „diateza este dispoziția verbului, marcând răsfrângerea acțiunii asupra obiectului, lipsa obiectului, lipsa subiectului, participarea specială a subiectului, identitatea subiectului cu obiectul” (Graur 1969, 21), tabloul diatezelor a cuprins între două (activ și pasiv, Pană Dindelegan 1968), trei (activ, pasiv, reflexiv) și șase diateze (activul, cu subdiviziunea dinamicului, pasivul, impersonalul, obiectivul, reciprocul și eventivul, Graur 1969). Caracteristica diatezei reflexive de a avea o organizare aparte și neunitară a făcut ca aceasta să primească, pe lângă alte denumiri („medie sau dinamică”, Stati 1954), clasificări în subcategorii (reflexiv obiectiv sau propriu-zis, reflexiv reciproc, reflexiv pasiv, reflexiv dinamic, reflexiv eventiv, reflexiv impersonal, Jordan – Guțu-Romalo – Niculescu 1967, 192–193)⁷. Ultima clasificare se păstrează, în mare, și în lucrările recente de morfologie: numărul diatezelor rămâne, în general, trei – activă, pasivă și reflexivă –, ultimelor două subsumându-li-se alte subdiviziuni: reflexiv-pasivul se subsumează diatezei pasive și diateza reflexivă cuprinde reflexivul dinamic, reflexivul eventiv și reflexivul impersonal (Brâncuș – Saramandu 1999, 146–151).

În DSL, în definiția diatezei apare o dublă perspectivă, sintactică și pragmatică, după cum urmează: diateza „exprimă, sintactic, relația Verb–Agent–Pacient, iar, pragmatic, realizează o deplasare a focus-ului, deci a interesului comunicativ, de la Agentul-Subiect, (diateza activă) spre Pacientul-Subiect (diateza pasivă), spre acțiunea însăși, fără referire la Agent și Pacient (diateza impersonală), spre Agent și Pacient (Subiect și Obiect), în același timp (diateza reflexivă). Fiecare termen al diatezei se manifestă printr-o construcție sintactică proprie și reprezintă, în raport cu structura activă, considerată termenul nemarcat al diatezei, o deplasare de componente și, implicit, o reorganizare a structurii sintactice, al cărei obiectiv este focalizarea, de fiecare dată, a altuia dintre cele trei componente ale enunțului” (DSL, s. v. *Diateză*).

În lucrarea noastră vom folosi accepțiunea tradițională a termenului de *diateză* (raportul dintre acțiune și subiectul gramatical), fără a pierde din vedere perspectiva pragmatică (mai ales în cazul pasivului) și, vom opta, în general, pentru clasificarea în trei a diatezelor: activă, pasivă și reflexivă. Clarificările aduse de cercetările recente vor aduce nuanțările necesare studierii situației diatezelor în graiuri.

a.3. *Mod*

Modul este o categorie gramaticală specifică verbului, care exprimă, „felul în care vorbitorul consideră acțiunea – reală sau posibilă” (Brâncuș – Saramandu 1999, 151), „modul în care vorbitorul apreciază acțiunea sau starea, fie ca sigură,

⁷ Clasificarea tipurilor de reflexive se regăsește și în lucrarea Mioarei Avram, cu mențiunea că, aici, genul proximal al încadrării nu este *diateza*, ci caracterul lor de „verbe reflexive (pronominale)” sau „verbe nereflexive (nepronominale)”. *Diatezele* analizate aici sunt doar diateza activă și diateza pasivă (Avram 2001, 196–198, 202–205).

fie ca posibilă, realizabilă în funcție de satisfacerea unei condiții sau dorită, incertă, ireală etc.” (DSL, s. v. *Mod*).

Pentru clasificarea modurilor s-au propus mai multe criterii: a) criteriul variației în funcție de persoană și de număr și b) criteriul autonomiei sintactice (capacitatea de a îndeplini funcția de predicat).

După a), modurile se clasifică în *moduri personale* (care deosebesc prin forme proprii persoana și numărul subiectului, realizând fenomenul de acord) și *moduri nepersonale* (care nu deosebesc persoana și numărul subiectului), iar după b), în *moduri predicative* și *moduri nepredicative*⁸. Clasele delimitate prin aplicarea unuia sau celuilalt dintre cele aceste două criterii coincid, în sensul că modurile personale sunt și predicative, iar cele nepersonale sunt și nepredicative. Modurile personale și predicative sunt indicativul, conjunctivul, condițional-optativul, prezumtivul și imperativul⁹, iar modurile nepersonale și nepredicative sunt infinitivul, gerunziul, participiul și supinul.

Se acceptă, în general, că modul (personal) are, în limba română, două valori fundamentale: aceea de acțiune sigură (indicativul) și aceea de acțiune posibilă (toate celelalte moduri). Ultimei valori i se subsumează, de obicei, alte valori: acțiune posibilă sau probabilă, dar realizabilă (conjunctivul), acțiune posibilă nesigură (prezumtivul), acțiune posibilă condiționată (condiționalul) sau dorită (optativul), acțiune posibilă asociată voinței emițătorului (imperativul). După felul de raportare la realitate, obiectiv sau subiectiv (cu implicare afectivă sau emoțională), modurile au fost numite *obiective* (indicativul) și *subiective* (toate celelalte) (Iordan 1954, 425).

Includerea clasei modurilor nepersonale și nepredicative în categoria gramaticală a modului se justifică tradițional. Modurile nepersonale nu exprimă semnificații modale. Ele se caracterizează printr-un comportament complex, de verb și de altă clasă morfologică: nume, adjectiv, adverb¹⁰.

⁸ Gramatica generativă înregistrează aceste forme ca *forme finite* ale verbului, care asigură autonomie, vs *forme nonfinite*, care nu asigură autonomie grupurilor constituite în jurul lor (DSL, s. v. *mod*)

⁹ Trebuie spus că, în limba actuală, nu toate modurile *personale* prezintă variația de persoană și număr; este situația conjunctivului (perfect) și prezumtivului (prezent și perfect) exprimat cu forme de conjunctiv perfect.

¹⁰ Considerate deseori forme nominale, pentru că nu prezintă desinențe de persoană și număr, *modurile nepersonale* își justifică încadrarea în paradigma verbală prin anumite caracteristici (cele mai multe sunt de ordin sintactic). În general, ele au trăsături duble, de tip verbal și de tip nominal. Credem că e necesar ca, în cele ce urmează, să descriem dublul statut al acestor forme, mai ales pentru că, în graiurile muntenești, ele se vor regăsi cu aceste trăsături: a. Infinitivul păstrează integral disponibilitățile combinatorii ale verbului, inclusiv combinarea cu cliticile pronominale și selecția unui subiect propriu, participarea cu forme distincte la opozițiile de diateză și caracteristica de a prezenta două forme temporale – prezent și perfect –, precum și de a fi sinonim cu modul conjunctiv; trăsăturile sale nominale constau în așezarea în pozițiile sintactice ale numelui, fie în cea de subiect, fie în cea de obiect direct sau indirect; b. Participiul are comportament, de asemenea, dublu, verbal și adjectival. Comportamentul verbal constă în păstrarea parțială a disponibilităților combinatorii ale verbului și a restricțiilor de caz, de prepoziție și de conjuncție impuse nominalului subordonat sau propoziției subordonate. Comportamentul adjectival se manifestă prin prezența variației în funcție de

Cunoscută este, de asemenea, clasificarea modurilor după structură: modurile sunt *moduri simple (sintetice)* și *moduri compuse (analitice)*. Simple sunt imperativul, gerunziul, participiul, iar compuse, conjunctivul (prezent și perfect), condițional-optativul (prezent și perfect), infinitivul (prezent și perfect), prezumtivul (prezent și perfect). Indicativul este greu de așezat în această clasificare, dacă avem în vedere, diversitatea timpurilor – simple și compuse – prin care acesta se (re)prezintă, iar supinul trebuie integrat modurilor *compuse*, dacă avem în vedere că morfemul liber (*a, să*, în cazul infinitivului, respectiv, conjunctivului) e considerat element de compunere. Această clasificare este utilă în lucrarea de față în situația în care se ia în discuție schimbarea componentei formale a unui mod în funcție de perioadele limbii (conjunctivul perfect, condițional-optativul) sau când modurile sunt discutate în comparație (supinul *versus* participiul).

a.4. *Timp*

Ne vom referi doar la două dintre accepțiunile noțiunii de *timp*: 1. *timp* – categorie gramaticală specifică flexiunii verbale, prin care se indică momentul în care se desfășoară acțiunea în raport cu momentul vorbirii, având ca secțiuni fundamentale trecutul, prezentul și viitorul; 2. *timp* – denumirea paradigmelor care funcționează în sfera modurilor verbale.

Categoria gramaticală a *timpului* implică raportarea directă sau indirectă – prin intermediul altui *timp* – acțiunii la momentul vorbirii, față de care poate fi anterioară, simultană sau posterioară. Prezentul arată concomitența cu momentul vorbirii, timpurile trecute (imperfect, perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfect) arată anterioritatea față de momentul vorbirii, timpurile viitoare (viitor I, viitor anterior) redau posterioritatea față de momentul vorbirii. În funcție de raportarea acțiunii la momentul vorbirii – directă sau indirectă –, distingem între *timpuri absolute* și *timpuri relative*. Raportarea indirectă, mediată, a procesului la momentul enunțării are loc numai la anumite timpuri ale modului indicativ:

gen, număr și caz, precum și prin combinarea cu morfemele comparației. Participiul are trăsătura specifică de a apărea în forme verbale compuse, iar în această poziție realizează toate posibilitățile combinatorii de care este susceptibil verbul din care derivă. Majoritatea participiilor de la verbele tranzitive sunt inerent pasive. Participiul verbelor intransitive – vom accepta pentru studiul de față situația în care verbul intransitiv primește o întrebuintare ca participiu adjectival – este activ. Câteva pot avea semnificații duble, active și pasive, în funcție de context; c. Gerunziul prezintă un comportament triplu: de verb, adverb și nume. Ca verb, păstrează aproape integral disponibilitățile combinatorii ale verbului, inclusiv combinarea cu cliticele pronominale și vecinătatea unui subiect, precum și forme care marchează opozițiile de diateză. Ca adverb, gerunziul se comportă având, în funcție de context, valoare circumstanțială cauzală, temporală, condițională, concesivă, modală, instrumentală – valori pe care le vom identifica în graiurile muntenești. Gerunziul poate trece formal, atunci când prezintă acordul după gen și număr, în clasa adjectivului, iar când are dublă subordonare, față de verb și față de nume, îndeplinește funcția de element predicativ suplimentar și manifestă valoare dublă, atributivă și circumstanțială. Are și valoare nominală, mai rar, prezentă în construcțiile în care apare pe poziția de complement necircumstanțial sau de subiect. Toate aceste situații se vor fi regăsi în graiurile muntenești; d. Supinul se apropie de infinitiv pentru că suportă contexte comune și așadar, sinonimie cu acesta și, deci, are trăsături verbale și nominale. Natura sa verbală se referă la combinarea cu obiectul direct și cu numele predicativ și la restricțiile de caz, de prepoziție sau de conjuncție impuse determinanților. Natura sa nominală este probată de apariția în pozițiile de subiect și de obiect direct sau prepozițional și prin ocurența obligatorie în contexte prepoziționale.

mai-mult-ca-perfectul și viitorul anterior exprimă acțiuni anterioare altor acțiuni, prin referire la momentul de realizare al cărora se determină raportul dintre momentul în care se realizează acțiunea și momentul vorbirii.

După alcătuire, timpurile sunt *timpuri simple (sintetice)* și *timpuri compuse (analitice)*: prezentul, imperfectul, perfectul simplu, mai-mult-ca-perfectul sunt timpuri simple; perfectul compus, viitorul I, viitorul anterior sunt timpuri compuse.

Unele timpuri conțin o componentă *aspectuală*, secundară față de cea temporală. Această semnificație aspectuală se distinge foarte clar la imperfect, care exprimă intrinsec o acțiune neterminată, în opoziție cu celelalte timpuri trecute ale indicativului.

Considerăm, așadar, aspectul (opoziția acțiune încheiată/perfectivă/momentană și acțiune neîncheiată/imperfectivă/durativă) inclus în categoria timpului ca element secundar, subordonat raportării acțiunii la momentul vorbirii. Opozițiile de aspect sunt relevante numai pentru timpurile trecute ale indicativului – prezentul indicativ fiind neutru din punct de vedere aspectual –, datorită existenței imperfectului, așa cum am menționat mai sus, capabil să exprime o acțiune neîncheiată, aflată în opoziție cu celelalte timpuri trecute ale indicativului care redau acțiuni terminate. Pentru viitor indicativ, valoarea aspectuală este prezentă, dar nu are un caracter pertinent, pentru că diferența principală dintre viitor și viitor anterior este dată de raportul temporal și nu de cel aspectual. Caracterul de acțiune încheiată, asociat formei de viitor anterior, nu poate fi considerat relevant în opoziția dintre cele două forme ale viitorului, pentru că viitorul, ca și prezentul, este neutru din punct de vedere aspectual¹¹. La aceste timpuri, valoarea de aspect este dată de sensul lexical al verbului („dorm”, „visez”; „voi dormi”, „voi visa” exprimă o acțiune durativă, „vin”, „plec”; „voi veni”, „voi pleca” exprimă o acțiune momentană). Unii autori vorbesc despre existența componentei aspectuale la *toate* timpurile, întrucât categoria gramaticală a timpului presupune *concomitent* atât referirea la momentul când se desfășoară acțiunea, cât și felul în care prezintă vorbitorul acțiunea săvârșită de verb din punctul de vedere al duratei. Este inclus aici și timpul prezent, care, folosit aproape întotdeauna cu determinanți circumstanțiali, poate avea diferite nuanțe semantice în legătură cu durata acțiunii, deci poate cumula sens durativ sau sens momentan, sens iterativ sau sens incoativ (Iordan 1954, 438).

a.5. Valoare

Termenul *valoare* nu are o definiție riguroasă consacrată. Termen polisemic din punct de vedere lingvistic, acesta este asociat sau utilizat, îndeobște, cu înțelesul de *sens* sau *semnificație*: „Termenul se utilizează ca echivalent apropiat al semnificației, mai ales în domeniul gramaticii (de exemplu, valorile timpurilor verbului)”¹². Frecvența termenului în literatura de specialitate îi atrage, credem, o pletoră semantică și, în consecință, un grad sporit de ambiguitate. În general, termenul *valoare temporală sau modală* apare – în lucrările de gramatică –, în

¹¹ Iordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, 226.

¹² DSL, s. v. *valoare*.

capitolele de morfologie a verbului, odată cu descrierea modurilor și, mai ales, a timpurilor verbale, ori de câte ori o formă verbală este folosită cu alt înțeles temporal sau modal – uneori, și aspectual – decât cel asociat prin normă acelei forme.

E de remarcat că, în general, se acceptă că fiecare formă verbală are, în funcție de modul în care vorbitorul apreciază acțiunea, de raportarea la momentul enunțării, de sensul lexical sau de nuanța pe care i-o atribuie vorbitorul, o anumită *valoare*. „În cadrul categoriei timpului, valoarea fiecărei forme temporale în parte se delimitează în raport cu celelalte timpuri. Cum numărul timpurilor în limba română diferă de la un mod la altul – la indicativ se vorbește de șapte timpuri, la conjunctiv și condițional de două, la imperativ de unu – valoarea diferitelor timpuri care au un element comun variază de la mod la mod”¹³. Este de la sine înțeles că valoarea unei forme verbale depinde de mai mulți factori: contextul, structura sintactică a frazei, modalizatorii verbali, intonația etc.

Deducem că termenul *valoare* apare cu înțelesul de „rol”, „întrebuințare specifică”, „întrebuințare cu valoarea altor moduri” (Avram 2001, 205–239), „semnificație”¹⁴, „valoare stilistică” (Brâncuș – Saramandu 1999, 151, 154), iarăși „semnificație” (Marin, *Timpuri*)¹⁵. Ar mai fi de precizat aici că termenul are, de fapt, două întrebuințări în situațiile menționate: una este cea care are în vedere semnificația „fundamentală”, „de bază”, a se înțelege, cea care se menționează în definiția modului sau a timpului verbal; cealaltă vizează semnificația, îi vom spune, „secundară”, i.e. cea care e caracteristică altui mod sau altui timp, o semnificație, deci, dobândită în anumite contexte. Am putea considera, *mutatis mutandis*, că una este cea denotativă, iar cea de-a doua, conotativă.

Având în vedere cele de mai sus, este foarte greu de stabilit cărui gen proxim îi aparține noțiunea discutată: morfologiei, nu, pentru că nu se manifestă prin schimbări de formă (însă, pe de altă parte, valoarea unei forme se substituie unei categorii *morfologice*, cea specifică unui mod sau unui timp); sintaxei, pentru că presupune îndeplinirea unui rol similar cu cel al funcției *sintactice*, o relație de echivalență *sintactică* între două moduri, timpuri sau între un timp și un mod; semanticii, prin faptul că vizează o deviere de la sensul de bază al verbului care primește valoarea respectivă; stilisticii, prin faptul că vizează o problemă de expresivitate; pragmaticii, prin importanța pe care o au contextul, situația de comunicare asupra receptării semnificației presupuse.

¹³ Jordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, 226.

¹⁴ Menționând că un context poate influența sensul verbului, de ex. adverbele modale, autorii aduc precizarea – care poate avea aici rol de definiție a termenului: „Ca efect, se produc interferări între diferitele moduri și valori exprimate, ajungându-se la situația ca un ordin să se exprime prin imperativ, cât și prin conjunctiv, o condiție să se redea atât prin condițional, cât și prin imperfectul indicativ sau prin conjunctivul perfect” (Brâncuș – Saramandu 1999, 151–152).

¹⁵ Autoarea notează: „Pe lângă termenul *semnificație*, vom utiliza, cu aceeași accepție, termenul *valoare*, ambii concepuți drept trăsături semantice ale formelor temporale care îndeplinesc, la fel ca în cazul fonemului, un rol demarcativ, de delimitare sau de integrare a unei clase de forme prin raportare la unități similare”, iar mai departe, pune în legătură termenul cu noțiunile *funcție* și *context* (Marin, *Timpuri*, 6).

Vom folosi în lucrarea de față termenul *valoare* în accepțiunea de *semnificație modală sau temporală a întrebuințării contextuale a unei anumite forme verbale*, acceptând, implicit, caracterul eteroclit al genului proxim al termenului.

b. Termeni din domeniul dialectologiei

b.1. Criteriu (în repartitia dialectală)

Problema alegerii *criteriilor* în delimitarea subdialectelor a fost tratată cu atenție de către cercetători. În general, se subliniază rolul hotărâtor al particularităților fonetice, dar în delimitările subdialectelor apar, ca o completare, și particularități morfologice și lexicale. De-a lungul timpului, s-a semnalat caracterul neunitar al criteriilor pe baza cărora s-a stabilit, în unele lucrări, repartitia dialectală, subliniindu-se necesitatea de a lua în considerare în mod diferit nivelurile lingvistice alese drept criterii ale clasificării. Cercetătorii au discutat importanța *criteriilor* în stabilirea configurației dialectale a unei limbi, încercând o ierarhizare a acestora. Printre cei care au abordat în mod explicit problema criteriilor folosite în repartitia dialectală a fost Ion Gheție (Gheție 1964), cu toate că și G. Weigand (Weigand 1909) și E. Petrovici (Petrovici 1954b) au făcut referiri la rolul foarte important al acestora. Ion Gheție consideră că importanța faptelor lingvistice, dată de frecvența lor, constituie un criteriu important de selectare a faptelor specifice unei varietăți lingvistice. Cercetătorul citat subliniază rolul precumpănitor al particularităților fonetice și morfologice și pe cel secundar al particularităților lexicale și distinge între particularități *tipice* („care nu apar decât în arii neînvecinate”) și *atipice* („care apar în arii învecinate”), primele putând fi, la rândul lor, *absolute* („care apar într-o singură arie”) sau *relative* („care apar în arii neînvecinate”). Reținem importanța dată noțiunii de *criteriu*, precum și necesitatea de a identifica particularități *tipice*, specifice, pentru a determina proveniența dialectală a unui anumit material lingvistic (Gheție 1964).

b.2. Subdialect

În *Tratat* 1984 se folosește termenul *subdialect* în sensul prezent în definiția lui E. Petrovici, de noțiune care ocupă un „loc intermediar între *dialect*¹⁶ și *grai*, mai puțin întins ca (sic!) dialectul dar mai întins ca graiul”¹⁷. *Tratatul* prezintă sub denumirile de „subdialect muntean”, „subdialect moldovean”, „subdialect bănățean”, „subdialect crișean”, „subdialect maramureșean”, caracteristicile fonetice, morfologice și lexicale ale unităților lingvistice considerate ca fiind subordonate dacoromânei, ca „dialect” al limbii române.

Vom folosi în acest studiu termenul de *subdialect* în accepțiunea folosită în *Tratat*, de subdiviziune a dacoromânei. Înțelegem această subdiviziune ca pe o arie dialectală dinamică, cu granițe dialectale estompate, a cărei delimitare de celelalte subdiviziuni de același fel se face printr-o *zonă de tranziție*. Între subdialectele dacoromânei, subdialectul muntean este subdialectul vorbit în zona care are ca limite geografice regiunea subcarpatică (nord-vest), Dunărea (sud) și Marea Neagră

¹⁶ Se acceptă, în general, că *dialectul* este unitatea lingvistică subordonată limbii, existența lui presupunând existența mai multor unități de același rang, în aceeași poziție față de limba avută în vedere.

¹⁷ *Tratat* 1984, 124–125.

(sud-est) și care se separă de celelalte subdialecte învecinate (moldovean, bănațean, graiurile transcarpatice) printr-o largă *zonă de tranziție* (vezi *infra* definiția *zonei de tranziție*, b.3.).

b.3. *Zonă de tranziție*

Cercetătorii consideră că unitățile dialectale sunt despărțite nu de linii nete, ci de mănunchiuri de linii. Aceste fâșii delimitează, de fapt, *zona de trecere* de la o unitate dialectală la alta, ceea ce, îndeobște, se numește *zonă de tranziție*. Aceasta se definește ca zonă „caracterizată prin mănunchiuri de isoglose, zonă de dimensiuni variabile, între subdialecte sau graiuri”, „care asigură continuitatea peisajului dialectal”, arie caracterizată „prin interferența, mixtura, coexistența unor fenomene lingvistice caracteristice, diagnostice chiar, pentru ariile limitrofe. Nota distinctivă a zonelor de tranziție este coexistența unor trăsături lingvistice incongruente din punct de vedere tipologic (...), deci absența sau numărul foarte mic de trăsături specifice” (*Tratat* 1984, 150). Așadar, în zona de tranziție se vor întâlni mănunchiuri de *isoglose*, i. e. fâșii de linii în care se înregistrează același tratament, fonetic (*isofonă*), morfologic (*isomorfă*) sau lexical (*isolexă*). Marcată de interferența dintre isoglose, *graiul de tranziție* presupune ocurența trăsăturilor *atipice* (I. Gheție).

b.4. *Tip (dialectal)*

Unii cercetători au susținut că graiurile dacoromâne se împart în două mari grupuri. Această părere apare pentru prima dată la Al. Philippide, care consideră că varietățile dialectale ale dacoromânei se explică istoric, luându-se în considerație așezarea („migrația”) dacoromânilor pe teritoriul Daciei în două valuri succesive: „ramura banato-transcarpatină” și „ramura muntenească”¹⁸ (v. *infra* II. *Subdialect muntean / Graiuri muntenești*). Această perspectivă, motivată diacronic, asupra repartiției dialectale a dacoromânei este adoptată de Iorgu Iordan, care, introducând noțiunea de *tip* în terminologia dialectologică, va numi cele două grupuri dialectale, „tipuri”: *muntenesc* și *moldovenesc* (Iordan 1941).

Înțelegând noțiunea de *tip* din perspectiva gramaticii generativ-transformaționale, Em. Vasiliu delimitează două tipuri, „două grupuri dialectale: 1. grupul sud-estic, pe care îl vom numi în mod convențional grupul muntean și 2. grupul nord-vestic, pe care îl vom numi în mod convențional grupul moldovean”¹⁹ (v. *infra* II. *Subdialect muntean / Graiuri muntenești* – Poziția graiurilor muntenești în contextul preocupărilor de stabilire a repartiției dialectale a dacoromânei).

b.5. *Grai*

Termenul *grai* trebuie înțeles ca unitatea lingvistică subordonată *subdialectului*, o definiție funcțională fiind oferită de E. Petrovici: „acele varietăți teritoriale ale limbii naționale care se deosebesc numai puțin unele de altele și nu ocupă teritorii mai întinse se numesc graiurile locale sau teritoriale, constituind cele mai mici unități dialectale, vorbite câteodată pe un teritoriu foarte mic sau chiar într-un sat”²⁰.

¹⁸ Philippide 1927, 404.

¹⁹ Vasiliu 1968, 194.

²⁰ Petrovici 1954a, 10.

Considerăm importantă precizarea accepțiunii în care folosim sintagma *graiuri muntenești* în lucrarea de față: subunități lingvistice subordonate teoretic subdialectului muntean – incluzând, în fapt, unitățile lingvistice care se încadrează în teritoriul care cuprinde Muntenia (centrul și sud-estul Munteniei) și Dobrogea. Considerată, inițial, o zonă caracterizată printr-un „mozaic dialectal”²¹, Dobrogea, în lumina cercetărilor realizate pentru *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, „nu formează o arie dialectală distinctă în cadrul teritoriului dacoromân”²². Având în vedere, însă, poziția geografică a Dobrogei – în vecinătatea Munteniei și a Moldovei – și istoria mișcărilor de populație din Dobrogea – așezarea în zonă a *cojanilor*, populație provenită din nord-estul Munteniei, val suprapus peste *turcani*, termen pentru populația românească băștinașă, și a *mocanilor*, populație românească originară din Transilvania –, se acceptă că Dobrogea nu formează, în cadrul teritoriului dacoromân, o arie dialectală unitară. Astfel, într-o zonă restrânsă din nord se întâlnesc particularități caracteristice graiurilor moldovenești, în timp ce, în centrul Dobrogei și, mai ales, în sud predomină particularitățile graiurilor muntenești. La acestea se adaugă unele particularități ale graiului cojanilor, în care se intersectează tipurile dialectale moldovenesc (la nord) și muntenească (la sud). Preponderența particularităților muntenești, care apar, chiar dacă în măsură diferită, în toată regiunea, justifică încadrarea Dobrogei în aria lingvistică a graiurilor muntenești (*Studiu introductiv – TDD*).

Nu sunt incluse în graiurile muntenești graiurile din Oltenia. Caracterul diferit de al celor din Muntenia a fost observat de multe ori. Al. Philippide considera că aici s-au revărsat ambele ramuri dacoromâne (Philippide 1927). Gr. Brâncuș notează că „graiul oltenesc nu este subordonat subdialectului muntenească”. N. Saramandu analizează opoziția diezat [c, s, z]/ nediezat [c', s', z'] și constată că în extremitatea nord-vestică a regiunii acestea apar nediezate, ceea ce determină includerea zonei respective în aria graiurilor bănățene, în timp ce estul și sudul, unde se întâlnesc consoanele cu varianta diezată, merg împreună cu vestul Munteniei, formând o vastă zonă de tranziție între graiurile transcarpatice și graiurile de tip muntenească. Pe baza isoglozelor analizate, nu se poate susține că Oltenia se grupează cu Muntenia și că se subordonează în întregime acestei regiuni (Saramandu 1975).

Trebuie, însă, precizat că „graiurile muntenești se separă de restul graiurilor dacoromâne printr-o largă zonă de tranziție, care cuprinde: părțile de nord-vest și nord ale Olteniei, depășește lanțul carpatic în Transilvania (incluzând sud-estul acestei provincii istorice) și cuprinde, de asemenea, ținutul Vrancei, sudul Moldovei, extremitatea nord-estică a Munteniei și jumătatea nordică a județului Tulcea”²³.

²¹ Weigand 1908, *apud Studiu introductiv*, TDD.

²² *Studiu introductiv*, TDD, CIX.

²³ Saramandu 1997, 189.

4. PRECIZĂRI METODOLOGICE

Principale metode de lucru folosite în elaborarea studiului de față au fost:

– selectarea formelor verbale considerate caracteristice din culegerile de texte dialectale muntenești – TDM I – III, TDD, GN, GS – izolarea contextelor, „despuierea” textelor;

– inventarierea formelor verbale din hărțile în manuscris pentru ALRR²⁴: hărțile [69], [82], [84], [101], [102], [103], [104], [105], [106], [107], [108], [110], [113], [133], [135], [140], [156], [159], [173], [175], [177], [178], [179], [183], [189], [191], [193], [195], [196], [334], [343], [347], [348], [349], [351];

– fișarea și inventarierea formelor verbale din materialul necartografiat aflat în manuscris pentru ALRR: plicurile [603], [604], [637], [638], [1864], [1865], [1868], [1907], [1092], [1917], [1924], [1927], [1939], [1940], [1956];

– elaborare de hărți cu ajutorul programului Surfer pentru repartitia anumitor forme verbale (câte un verb din fiecare conjugare) (vezi anexe): forme de imperfect indicativ persoana a 6-a, forme de perfect compus persoanele 3/6, forme de perfect simplu, de perfect simplu sigmatic și asigmatic pentru verbele neregulate *a fi*, *a vrea* și *a avea*, forme de mai mult ca perfect persoana a 2-a, forme de mai mult ca perfect persoana a 4-a, formele de viitor persoana 1, anumite forme de conjunctiv (*să dea*; *să aibă*), forme de participiu în *-ă*, de gerunziu în *-ă*, forme de perfect compus în *-ră*, forme iotacizate persoana 1 indicativ prezent, persoana 1 și a 3-a conjunctiv prezent, forme iotacizate de gerunziu, forme participiale în *-ă* etc.;

– interpretarea rezultatelor hărților, compararea acestora cu formele selectate din textele dialectale;

– analiza contextelor în care apar anumite forme sau valori verbale;

– explicarea, prin notele de subsol, a originii și a evoluției unor forme verbale (folosind, în special, Morariu 1924, Densusianu, *LR*, *ILR*, Ivănescu 1980, Graur 1968, Gheție – Mareș 1974, Gheție *et alii* 1997);

– compararea anumitor forme verbale prezente în graiurile muntenești cu cele din limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, după reperatele din bibliografie;

– redactare de tabele cu verbe selectate din *Glosar dialectal. Muntenia* (autoare: Maria Marin și Iulia Mărgărit) pentru inventarierea anumitor fenomene: încadrarea verbelor (denominative) la conjugarea I sau a IV-a, la conjugarea I sau a IV-a – tare sau slabă, la diateza activă sau pasivă etc.

Trebuie menționat că în transcrierea contextelor pentru ilustrarea formelor verbale avute în vedere am ținut seama de marcarea grafică a pauzelor și a ezitărilor, precum și de limitele unităților de intonație (contururile melodice non-terminale, notate cu o bară; sfârșitul unei unități de intonație, notat cu două bare), dar am procedat la literarizarea exemplilor.

²⁴ La studierea materialului cartografic și necartografic pentru ALRR, aflat în lucru la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, am beneficiat de bunăvoința conducerii Institutului și de sprijinul domnului Teofil Teaha.

II. SUBDIALECT MUNTEAN / GRAIURI MUNTENEȘTI

POZIȚIA GRAIURILOR MUNTENEȘTI ÎN CONTEXTUL PREOCUPĂRILOR DE STABILIRE A REPARTIȚIEI DIALECTALE A DACOROMÂNEI

1. Problematika repartiției dialectale a graiurilor dacoromâne se referă la delimitarea și descrierea varietăților teritoriale ale dacoromânei, ceea ce implică, mai întâi de toate, stabilirea unor criterii în funcție de care să se facă distincția între unități. S-au propus mai multe clasificări ale graiurilor (subdialectelor) dacoromânei, după diverse criterii, numărul unităților delimitate oscilând, în general, între două (tipuri: „muntenesc” și „moldovenesc”) și cinci (subdialecte: muntean, moldovean, bănațean, crișean și maramureșean).

1.1. Din perspectiva școlii lingvistice clujene (dintre ai cărei reprezentanți îi menționăm pe Emil Petrovici și Romulus Todoran), unitățile teritoriale ale dacoromânei sunt în număr de cinci (subdialecte). Această clasificare a dacoromânei în cinci este încă punctul de vedere adoptat de multe dintre cercetările actuale, atunci când acestea își propun un studiu detaliat, o monografie a unei unități dialectale.

2. Primele clasificări importante ale unităților lingvistice ale dacoromânei și primele cercetări dialectologice științifice la noi se leagă de numele lui Gustav Weigand (autor al primului atlas lingvistic român, 1909, Leipzig – *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*). G. Weigand stabilește, pe baza unor particularități fonetice, trei mari arii dialectale, trei „dialecte”: bănațean, muntean și moldovean²⁵. Celelalte regiuni se caracterizează prin existența unor dialecte de

²⁵ Der muntensische Dialekt: Es bildet die Grundlage für die Schriftsprache. Man sagt *țiu* in Muntenien, dagegen im Banat und Moldau *tsun*, sonst *tsui*. Am charakteristischen für Muntenien ist eben die Bewahrung von *e, i* nach dentalen Zischlauten, also: *seară, secară, șase, zic, zeu, șes, și, țes, țiu (jin)*. Ferner unterscheidet sich für Muntenien durch die Aussprache *do, dun (dă, din)* für literarische *de, din*, wie in den Nachbardialekten gesprochen sind; allerdings findet sich *do, dun* auch im Nordwesten (Araden Gegend). Spezifisch muntensisch ist auch die Schaechung von *s* zum stimmlosen *z* in *ovās* zu *ovāz*. Die Form *râz (râd), vânz (vând), vâz (vād)* sind auch muntensisch, sie greifen aber nach den südlichen Siebenbürgen über. Die Aussprache von *ce, ge* ist mehr palatal, als dental, auffalend ist aber auch die palatal gefärbte Aussprache von *ș (șase)*, die ist zwar besonders bezeichnet habe, aber sie ist doch deutlich wahrnehmbar gegenüber dem moldauischer breiten *ș (șoșu)*. Der Banater Dialekt: [...] In Muntenien sowohl, wie in der Moldau bleiben die dentale unverändert. [...] Die ganze Labialreihe (*p, b, v, f, m*) ist völlig intakt geblieben, während sie in der Moldau ganz, in Muntenien teilweise in die palatale übergegangen ist. Die Grenzlinien greifen auch Oltenien über. [...] Dass der alte Diphthong *ea* vor *e*: *leamne (lemne)* konsequent bewahrt ist, findet sich nur im Banate, während Muntenien dafür den geschlossenen *e*-Laut hat, in der Moldau aber auch der Charakter der umgebenden Laute bestimmend ist. 7. *tsun (jin)* findet sich zwar auch in der Moldau, aber nicht in Muntenien, und nur in einem Teile von Siebenbürgen. 8. Ebenso verhält es sich mit *dzuk (zic)* und 9. mit *șer (cer)*. [...] Wenn man bei der Einteilung der Dialekte die Behandlung der lateinischen Explosivae *p, b* vor *i* und *t, d* vor *e* und auch der lateinischen Palatale *c, g*, im Auge

tranziție (*Übergangsdialekte*) – Transilvania și Oltenia, de exemplu – dialecte mixte (*Mischdialekte*) – Țara Moților, Oltenia de sud, Dobrogea – și regiuni cu mozaic dialectal (*Mosaiksdialekte*) – Bucovina²⁶.

2.1. În 1954, E. Petrovici dezvoltă clasificarea lui G. Weigand și ajunge la concluzia ca există patru, respectiv cinci „dialecte” ale dacoromânei: muntean, moldovean, bănățean, crișean și maramureșean. Tot atunci se fac primele referiri la importanța, în principal, a particularităților de ordin fonetic în stabilirea granițelor dialectale (Petrovici 1954a, Petrovici 1954b). Plecând de la ideea că „hotărâtoare pentru stabilirea ariilor dialectale trebuie considerate hărțile pe care sunt reprezentate corespondențele fonetice dintre graiuri”, Petrovici identifică cinci variante pentru rostirea africateri *ḡ*²⁷, și deci, cinci arii, care se confirmă și în funcție de tratamentul africateri *ĉ*. Astfel, E. Petrovici ajunge la concluzia că, „pe baza materialului Atlasului lingvistic român, există subdialectul muntean, moldovean, bănățean, crișean și poate cel maramureșean”²⁸.

2.2. Continuând observațiile înaintașilor săi și, în special, pe cele ale lui E. Petrovici, Romulus Todoran semnalează noi fapte care duc la precizarea fizionomiei subdialectelor dacoromânei și care permit afirmarea cu certitudine a existenței subdialectului maramureșean (Todoran 1956, Todoran 1961). Cercetătorul clujean reafirmă rolul primordial al particularităților fonetice, dar și relevanța unora morfologice, sintactice sau lexicale. O precizare importantă este aceea că o „particularitate poate fi considerată caracteristică atunci când nu apare decât într-o singură unitate dialectală sau când ea apare în unități dialectale neînvecinate”²⁹.

behält, so ergibt sich folgendes Bild: Muntenien: *p, k'; b, g'; t, d; ts, dz*. Moldova: *k', g'; t, d; s, z*. Banat: *p, b; ts, dz; s, z*. (*Linguistischer Atlas des dacorumänischer Sprachgebietes – Vorwort – Weigand 1909*).

²⁶ Susținută și de Sextil Pușcariu, care demonstrează că Transilvania nu are un dialect aparte, (nordul mergând cu Moldova, sudul cu Muntenia și vestul cu Banatul și Crișana), clasificarea lui G. Weigand este aprofundată și îmbogățită de Emil Petrovici, pe baza materialului oferit de *Atlasul lingvistic român* I, II.

²⁷ Petrovici 1954b, 5–17.

²⁸ Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului și Dobrogea – *ḡ* – africată prepalatală, rostirea este cea literară; Moldova, Bucovina și estul Ardealului – *z* – fricativă alveo-palatală, apropiată de *j*, deci cu o articulație puțin posterioară; Banatul și sud-vestul Ardealului – *z* –, fricativă alveo-palatală; Crișana și nord-vestul Ardealului – *j* – fricativă; Maramureș și Țara Oașului – *ḡ* – africată cu rostire ca în Muntenia, dar mai aspră. E. Petrovici enumeră și alte particularități fonetice menite să distingă între un subdialect și altul: păstrarea lui *ñ* (palatal) intervocalic în cuvinte ca: *cuñ, cuñe, călcân* (ceea ce deosebește subdialectul bănățean de celelalte subdialecte); pronunțarea lui *o* inițial ca *uă* în *ochi, oi, os* etc. – proprie subdialectului crișean; închiderea lui *e* final la *i* în cuvinte cu *e* final neaccentuat: *frati, badi* – proprie subdialectului moldovean; rostirea *nepoți, frați* – caracteristică subdialectului muntean și limbii literare; rostirea *amnar, zidar* – caracteristică tot subdialectului muntean și limbii literare (Petrovici 1954b).

²⁹ La particularitățile semnalate de E. Petrovici, R. Todoran adaugă (selectăm aici numai particularitățile subdialectului muntean): Pentru subdialectul muntean: epenteza lui [i] în pl. *mâni* > *mâini*; formele *al, a* ale articolului adjectival *cel, cea*; forma *a* a auxiliarului de perfect compus,

2.3. S-a făcut observația că E. Petrovici și R. Todoran au dus mai departe clasificarea subdialectelor propusă de G. Weigand, „nu au pornit, în realizarea repartiției dialectale a dacoromânei, de la o analiză critică a părerilor formulate până atunci, ci luând ca bază repartiția propusă de Weigand, au urmărit să identifice noi subdialecte, utilizând un material mai bogat [...], dar nu și o metodă mai riguroasă”³⁰.

3. Clasificării dacoromânei în *cinci subdialecte*, susținute de școala lingvistică clujeană, i se opune clasificarea în *două „tipuri”*: muntenesc și moldovenesc. Această opinie apare, pentru prima dată, la Al. Philippide, în 1927 (*Originea românilor*) în strânsă legătură cu teoria sa asupra formării limbii române în sudul Dunării. Comparând numeroase fenomene lingvistice din dacoromână, aromână, meglenoromână și istroromână, Al. Philippide a ajuns la concluzia că numai două sunt acelea care deosebesc dacoromâna de celelalte dialecte: fricativizarea lui *c + e, i* și africativizarea lui *g + i + vocală*. Pe această bază se poate stabili data la care aromânii s-au despărțit de dacoromâni, precum și modul în care aceștia din urmă s-au răspândit pe teritoriul lingvistic actual. Al. Philippide consideră că românii au trăit în Peninsula Balcanică până în a doua jumătate a secolului al VI-lea, când s-au separat: „dacoromânii împreună cu istroromânii de o parte, de macedoromâni, de altă parte [...] În migrația lor spre nord și spre răsărit, dacoromânii s-au despărțit în două ramuri. O ramură s-a răspândit tot mai departe treptat peste Banat, teritoriul transcarpatin (afară de Țara Bârsei și de Țara Oltului, sud-estul Transilvaniei), Bucovina, Moldova, Basarabia. Altă ramură s-a răspândit peste Muntenia, Țara Bârsei și Țara Oltului, sud-estul Transilvaniei. Peste Oltenia s-au revărsat și ramura banato-transcarpatină și ramura muntenească”³¹. Din prima ramură s-au născut graiurile de tip moldovenesc, iar din a doua ramură, cele de tip muntenesc. În Oltenia s-au revărsat ambele ramuri, ceea ce conferă acestui grai un caracter „mixt”.

3.1. Preluând opinia lui Al. Philippide, Iorgu Iordan este de părere că „toate graiurile din România actuală sunt, în linii mari, de *tip* muntenesc și de *tip* moldovenesc”. Cercetătorul citat integrează în primul tip Muntenia, cea mai mare parte din Oltenia, Țara Oltului, Țara Bârsei, sud-estul Transilvaniei, iar în cel de-al doilea, „toate celelalte provincii românești”³².

3.2. În 1961, Ion Coteanu se situează pe poziția acceptării împărțirii dacoromânei în două tipuri fundamentale, unul muntean și unul moldovean, chiar dacă „cele două tipuri prezintă o generalizare nu tocmai fructuoasă când vrem să

pers. III sg. (*o* – în celelalte subdialecte); acordul articolului posesiv cu substantivul precedent (*a* invariabil în celelalte subdialecte); formele de conjunctiv *să rabde, să plouă, să stea* (față de *să rebde, să ploaie, să steie*); imperativele *adu, vino* (față de *adă, vină*); cuvinte specifice: *ginere, porumbel, cimitir, noroi, magiun* etc. (Todoran 1961).

³⁰ Ionescu-Ruxăndoiu 1976, 120.

³¹ Philippide 1927, 404.

³² Iordan 1941, 230.

facem descrierea structurii dialectelor și graiurilor românești, fiindcă *se neglijează deosebirile actuale dintre ele*” (subl. n.)³³.

3.3. Dihotomia graiuri de tip muntenesc și graiuri de tip moldovenesc încetează să mai aibă un caracter arbitrar o dată cu argumentarea repartiției dialectale a dacoromânei de către Em. Vasiliu. Cercetătorul pornește de la teoria lui Al. Philippide, urmărește schimbările fonetice (sistemul vocalic și sistemul consonantic ale fiecărui dialect al românei) și cronologia acestora în trecerea de la româna comună la dialecte, dar utilizează un model în care are în vedere „regulile ordonate identic ale nucleului comun”. În concepția lui Em. Vasiliu, româna comună evoluează în două direcții: a) un grup dialectal de vest și nord-vest (care include dialectele vorbite în Moldova, Ardealul de nord, de vest, Banatul și dialectele istroromâne) și b) un grup dialectal de sud și sud-est (care include dialectele vorbite în Muntenia, Oltenia și Ardealul de sud). Considerând relevante, în trecerea de la româna comună la varietățile ei³⁴, o serie de schimbări fonetice, Em. Vasiliu observă evoluția diferită a celor două grupuri de dialecte și ajunge la concluzia că: „toate schimbările fonetice care sunt comune celor două grupuri dialectale apar după alte două schimbări fonetice care separă de la început cele două grupuri: depalatalizarea consoanelor rom. com. [ș, j] și apariția (prin aceasta) a fonemului [î] în dialectele muntenesti și rotacizarea consoanei [n] în poziție intervocalică într-o parte a dialectelor de tip moldovean”³⁵. Cronologia depalatalizării lui [ș] nu este aceeași pentru ambele grupuri, iar evoluția diferită a determinat două serii: rom. com. *cămeașe* > *cămeașă* > *cămașă* > *cămașe* (tip muntean), respectiv rom. com. *cămeașe* > *cămeșe* > *cămeșă* (tip moldovean). La fel, pentru rom. com. *șapte, șearpe* > *șapte, șarpe*, respectiv, *șapte, șărpe*. Așadar, în dialectele de tip muntean se produce întâi o depalatalizare a lui [ș] și apoi monoftongarea [ea]>[e], înainte de o silabă conținând un [e], în timp ce în dialectele de tip moldovean, întâi s-a produs monoftongarea și apoi, depalatalizarea (i. e. *șapte, șearpe* > *șapte, șerpe* > *șapte, șărpe*)³⁶.

3.4. Repartiția dialectală a dacoromânei în două tipuri sau două grupuri de graiuri s-a dovedit operantă, iar cercetările ulterioare acestei clasificări i-au relevat importanța. Ion Gheție, după o analiză a faptelor de limbă caracteristice graiurilor dacoromâne în secolul al XVI-lea, apoi al XVII-lea – al XIX-lea, ajunge la o „concluzie necesară: sub raport fonetic și fonologic, dacă nu și sub raport lexical, dacoromâna continuă să fie divizată în două subdialecte: sudic și nordic”³⁷. Într-o contribuție ulterioară³⁸, comparând particularitățile fonetice ale celor două tipuri de

³³ Coteanu 1961, 68.

³⁴ Em. Vasiliu e de părere că „în trecerea de la româna comună la actualele dialecte dacoromâne, nu a existat o perioadă de comunitate a dialectelor dacoromâne” (Vasiliu 1968, 140).

³⁵ Vasiliu 1968, 140.

³⁶ *Ibidem*, 154.

³⁷ Gheție 1994, 160.

³⁸ Ion Gheție, *Graiurile dacoromâne în secolele al XIII-lea – al XVI-lea (până la 1521)*, București, 2000.

graiuri (redenumite „nordic – sud-vestic” și „sudic”), I. Gheție afirmă: „Cercetarea noastră confirmă, în linii mari, pentru secolele al XIII-lea – al XVI-lea (până la 1521), repartitia acceptată de Philippide și apoi de Emanuel Vasiliu. Faptele nu ne îngăduie să distingem prezența unui al treilea subdialect dacoromânesc”³⁹, menționând totodată că „în timp ce dialectul nordic – sud-vestic cunoaște unele diferențieri teritoriale, dialectul sudic se înfățișează mult mai unitar [...]”⁴⁰.

3.5. „Repartitia graiurilor dacoromâne în două grupuri dialectale, moldovenesc și muntenesc, realizată din perspectiva diacronică de către Al. Philippide și reluată de Em. Vasiliu, e confirmată de analiza faptelor în sincronie” consideră N. Saramandu⁴¹. Cercetătorul continuă studiul comportamentului consoanelor /ș, j/, luând în considerare felul în care sunt marcate opozițiile de număr și persoană, deci, rolul alternanțelor morfonologice în flexiunea nominală și verbală – în perechile de cuvinte care, în graiurile muntenești, se deosebesc pe baza opozițiilor – /e/ sau /o/ – /i/ final asilabic/ în timp ce în graiurile moldovenești se confundă ca urmare a neutralizării opozițiilor menționate, delimitând astfel, „două mari grupuri dialectale”:

a. grupul sud-estic (corespunzător celui „muntenesc”), în care /i/ (*i* final asilabic) marchează opoziția singular/plural în flexiunea nominală: /hoț/ – /hoți/, /moș/ – /moși/, /buză/ – /buze/, /casă/ – /case/, /moașă/ – /moașe/, dar și opozițiile între formele de persoana I și a II-a indicativ prezent /încalț/ – /încalți/, /cutez/ – /cutezi/, /îngraș/ – /îngrași/ și între formele de persoana III-a indicativ și conjunctiv prezent /încalță/ – /să încalțe/, /coase/ – /să coasă/, /îngrașă/ – /să îngrașe/ etc.;

b. grupul nord-vestic (corespunzător celui „moldovenesc”), în care opozițiile menționate fie nu sunt marcate (după consoanele /ș, j, ț, z/) un /hoț/ – doi /hoți/, un /moș/ – doi /moși/, o /buză/ – două /buză/; eu /cutez/ – tu /cutezi/; /el /încalță/ – el (să) /încalță/, fie sunt marcate prin alternanțe consonantice: /pom/ – /poń/, /rup/ – /ruć/ etc.⁴².

4. Cele două perspective asupra repartitiei dialectale a dacoromânei sunt reperi a căror importanță în istoricul problematicii trebuie relevată. Ele reprezintă momente diferite în precizarea criteriilor, precum și a granițelor dialectale. Deși prima perspectivă aparține tradiției, adoptarea ei poate fi în continuare posibilă în funcție de tipul de cercetare propus sau de scopul studiului. Cercetarea diacronică, evolutivă va găsi suport mai adecvat în adoptarea celui de-al doilea punct de vedere, *al tipurilor*. Cea de-a doua perspectivă folosește criterii clare și pertinente de clasificare și oferă o clasificare valabilă atât diacronic, cât și sincron.

4.1. Suprapunând clasificările prezentate mai sus se obține, în linii generale, încadrarea *subdialectului muntean* în *tipul muntenesc* sau *sud-estic* și a *subdialectelor moldovean, bănățean, crișean* și *maramureșean* în *tipul moldovenesc* sau *nordic-vestic*.

³⁹ Gheție 2000, 137.

⁴⁰ *Ibidem*, 138.

⁴¹ Saramandu 1997b, 188.

⁴² Saramandu 1997b.

III. PROBLEMA FLUCTUAȚIEI DINTRE CONJUGĂRI ÎN GRAIURILE MUNTENEȘTI

1. În toate graiurile dacoromânei se înregistrează fluctuații între cele patru conjugări ale verbelor, raporturile dintre ele și ponderea fiecăreia fiind, însă, diferită de la un tip la alt tip de graiuri. În linii generale, în majoritatea lucrărilor de gramatică normativă sau istorică (Iordan 1943, Iordan 1954, Graur 1968, Guțu Romalo 2000 etc.) cele două mari tendințe manifestate în procesul fluctuației dintre conjugări sunt prezentate ca deplasări ale verbelor de la conjugarea a II-a la a III-a – și invers – și de la conjugarea a IV-a la conjugarea I – și invers. Cele două tendințe au origini în latina populară, unde se înregistrează atât trecerea verbelor de conjugarea a II-a la a III-a⁴³ (deci, instabilitatea conjugărilor a II-a și a III-a), cât și productivitatea conjugărilor I și a IV-a⁴⁴.

1.1. Graiurile muntenești actuale se caracterizează, în primul rând, prin instabilitatea conjugărilor a II-a și a III-a, pentru că prezintă numeroase exemple de forme verbale care dovedesc încadrarea anumitor verbe de conjugarea a II-a în clasa celor de conjugarea a III-a (prin anumite forme, de prezent indicativ, persoana a 4-a și a 5-a, de imperativ negativ, de exemplu) sau a unora de conjugarea a III-a în cea a conjugării a II-a (prin anumite forme, de prezent indicativ persoana a 4-a și a 5-a, de imperativ negativ, de condițional-optativ prezent, persoana a 4-a, de exemplu). Este vorba, de fapt, de întrebuițarea șovăielnică a anumitor forme verbale ale unor verbe considerate de conjugarea a II-a sau a III-a, cu alte cuvinte, despre o clasă cu caracter *mixt*, de conjugarea a II-a și a III-a⁴⁵.

1.2. Constatarea noastră cu privire la aceste fluctuații între tiparele flexionare este că, în graiurile muntenești actuale, mișcarea de trecere de la conjugarea a II-a la a III-a este de mai mică anvergură în comparație cu mișcarea inversă, de trecere de la conjugarea a III-a la a II-a, care pare mai amplă, poate și din cauza numărului mai mare de verbe de conjugarea a III-a. În acest capitol vom încerca să demonstrăm cele afirmate.

1.3. Graiurile de tip sudic ilustrează însă, deopotrivă (și pronunțat), fenomenul productivității conjugărilor I și a IV-a. În ambele tipuri de graiuri – nordic și sudic – sunt prezente exemple din ambele tendințe generale.

⁴³ „Încă din latină se observă tendința de trecere la conjugarea a III-a sau numai o fluctuație între cele două tipuri de flexiune” (Stati 1965, 176).

⁴⁴ „Încă din latina vulgară granițele dintre conjugări nu erau respectate riguros; [...]. Cele mai productive erau conjugările I și IV (verbele nou create intrau de obicei într-una din cele două conjugări). Datorită acestei *aptitudini* a celor două conjugări au avut loc treceri de la o conjugare la alta, aproape totdeauna de la conjugarea II și III (*florere* > **florire*)” (Sala 1998, 124).

⁴⁵ Ion Diaconescu folosește termenul de „metaplasma”: „Apartenența la o anumită conjugare nu este absolută. Încă din latina clasică, se înregistrează, ca o abatere de la normele literare, metaplasme între o conjugare și alta” (Diaconescu 1977, 10). Ni se pare interesant faptul că prin această denumire reduce dimensiunile fenomenului la nivel fonetic.

1.4. În graiurile muntenești actuale se constată, e adevărat, mai rar, fluctuații între alte conjugări: între conjugarea a IV-a și a II-a, între conjugarea a IV-a și conjugarea I.

1.5. *Treceri de la conjugarea a II-a la conjugarea a III-a*

1.5.1. Fenomenul fluctuației dintre conjugările a II-a și a III-a în latina vulgară se explică prin existența numeroaselor asemănări între diversele forme ale celor două conjugări și trebuie să fi presupus trecerea unui număr mai mare de verbe de la conjugarea a II-a la a III-a și a unuia mai mic de la conjugarea a III-a la a II-a⁴⁶. Acest raport se păstrează și în graiurile muntenești. Explicația se lasă rapid identificată (și este oferită în majoritatea lucrărilor de gramatică în care se face referire la acest subiect – Iordan 1943, 125; Iordan 1954, 453; Graur 1968, 229; Guțu Romalo 2000, 96–97; Avram 2001, 199), fiind în mod evident legată de inferioritatea numerică a verbelor de conjugarea a II-a în raport cu cele de conjugarea a III-a (20 vs. 200 – după Guțu Romalo 2000, 96). În general, (mai toate) verbele în *-ea* au forme de indicativ prezent persoana a 4-a și a 5-a accentuate pe radical, ca la cele în *-e* și, de asemenea, structuri de viitor, imperativ negativ, condițional prezent cu infinitiv în *-e*. Excepție de la această mișcare de trecere la tiparul conjugării a III-a fac verbele *a avea, a bea, a dura, a putea, a șede*a (Iordan 1943, 125; Iordan 1954, 452)⁴⁷.

1.5.2. În numeroase exemple din TDM I, II și III, precum și din TDD se înregistrează forme verbale care presupun treceri de la conjugarea a II-a la a III-a. Forme de prezent indicativ și de conjunctiv persoanele a 4-a și a 5-a de tipul (*să*) *vêdem, vêdeți, (să) pârem, pâreți, (să) plăcem, plăceți*, prin deplasarea accentului de pe sufix pe radical, ajung să aibă aspectul caracteristic al verbelor de conjugarea a III-a. Forme de viitor cu infinitivul, de tipul *oi vêde*, având în componență un infinitiv în *-e*, confirmă, teoretic, trecerea acestui verb la conjugarea a III-a. Observăm ca verbele menționate trec în grupul verbelor „asigmatice” (în clasificarea Brâncuș – Saramandu 1999) de conjugarea a III-a (sufix de perfect *-u-* și sufixele de participiu *-u-t*). Exemplele dovedesc că prin aceasta schimbare se îmbogățește subdiviziunea verbelor *asigmatice* de conjugarea a III-a.

1.5.3. Inventariind formele de imperativ negativ pentru verbul *a tăcea* din materialul cartografiat pentru ALRR, am constatat că ariile în care se constată întrebuițarea formei *nu tace!* (deci cele cu un infinitiv în *-e*) sunt cele din nord-vestul Munteniei, sporadic, din centrul Munteniei și din Dobrogea (vezi harta *Treceri de la conjugarea a II-a la a III-a: nu tăcea!/ nu tace!*)⁴⁸.

⁴⁶ Sala 1998, 124.

⁴⁷ Interesant este că unele dintre ele au trecut de la conjugarea a III-a la a II-a în perioada veche: *a bea, a cădea, a scădea* (Cf. Graur 1968, 228). Astăzi nimeni în Muntenia nu-l folosește pe *a bea* cu forme în *-e* (poate din cauza corpului sonor prea scurt), însă mulți întrebuițează infinitivele în *-e* ale celorlalte două verbe.

⁴⁸ Intenția noastră a fost să arătăm prin această hartă ariile în care se poate vorbi despre întrebuițarea unui infinitiv în *-e*, deci al unui verb care e folosit după conjugarea a III-a în loc de cea originară. Nu am urmărit frecvența „trecerilor”, despre care în Marin 1991, 46 se afirmă: „Trecerile de la conjugarea a II-a la a III-a prezintă frecvența cea mai ridicată în sudul și sud-vestul Munteniei și al Olteniei”.

1.6. *Treceri de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a*

1.6.1. Sunt (sau par) mai frecvente cele de sub 1.5. trecerile de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a, după cum dovedesc doar câteva dintre exemplele selectate din textele dialectale muntenești: *oi ducea, ai făcea, nu (mai) plângea, nu te (mai) poți ținea, bătem*, (TDD: pct. 896, 892, 884, 900), *făcem* (TDM III, pct. 818), *n-a (mai) putut țânea (în buiestru)* (GN I, Vâlcea, 34).

1.6.2. Exemple ca *oi ducea, ai făcea, nu (mai) plângea, nu (te mai poți) ținea* sunt forme verbale care se bazează pe tiparele: afix + infinitiv (viitor I: *oi ducea, ai făcea*) sau *nu* + infinitiv (imperativ negativ persoana a 2-a: *nu plângea*) sau *a putea* + infinitiv (*nu te poți ținea*). Construcțiile pun în evidență infinitivele dialectale *a ducea, a făcea, a plângea, a ținea*, deci altă încadrare morfologică (conjugarea a II-a) decât cea originară – conjugarea a III-a. Avem în vedere, totuși, că situația verbului *a ținea* este aparte, întrucât vorbim aici despre un verb care revine la tiparul inițial, întrucât este de conjugarea a II-a etimologică.

1.6.3. Se impune menționată aici, alături de folosirea infinitivelor în *-ea*, mutarea accentului de pe radical pe sufix la persoanele a 4-a și a 5-a de la prezentul verbelor de conjugarea a III-a originară. În textele dialectale muntenești și dobrogene apar copleșitor de multe forme cu accentul pe sufix (frecvență deosebit de mare au verbele *a pune, a face, a se duce*): *puném, punéți; spuném, spunéți, făcém, făcéți, culegém, strângém* sau *ardém, bătém, cerném, fierbém, începém, scotém, ținém, zicém, umplém* (în sudul Dobrogei)⁴⁹.

1.6.4. Din textele dialectale muntenești am selectat câteva dintre exemplele celor mai frecvente verbe de conjugarea a III-a care apar cu accentul pe sufix la persoanele a 4-a și a 5-a indicativ prezent: *și ne ducém la câmp/ cu căruța/ cu butoaie/ cu tulumba/ cu găleți/ arăm locu/ și puném// unu face cu paru/ unu înfige fire/ unu udă/ unu învește/ și puném câti-un circic/ mai puțin/ cât putem/ să puném pă zi//* (TDM III, pct. 824, 610); *și iar mâncam pi la opt nouo nuaptea/ ca sântem îngrăbiți cu tutunu asta/ ca să-l ducém la regie// și deci că asta făcém mereu//* (TDM III, pct. 824, 610); *să-nalță tutunu// il culegém/ venim cu el acasă/ il înșirăm/ il puném pă gherghef/ tup-aia să usucă/ după ce să usucă pă gherghefuri/ il strângém// il făcém...puném câte patru șire câte patru șire/ și-l făcém muototol// tupă ce-l făcém mototuol/ il lăsăm...dă să usucă tot să termină dă pă luoc/* (TDM III, pct. 821, 579–580).

1.6.5. Hărțile întocmite de noi arată că întrebuițarea infinitivelor în *-ea* incluse în structurile de imperativ negativ și de condițional-optativ prezent pentru verbe care sunt la origine de conjugarea a III-a se manifestă în aproximativ aceleași arii în care se manifestă și tendința inversă (infinitiv în *-e* pentru verbe de conjugarea a II-a) (vezi hărțile *Treceri de la conjugarea a III-a la a II-a: nu bate/ nu bătea; am ține/ am ținea*). Un scurt comentariu asupra repartiției și asupra frecvenței acestor forme: repartiția formelor de imperativ negativ ale verbului în

⁴⁹ *Studiu introductiv*, TDD, 1987, 36–37.

-ea pentru verbul *a bate* este asemănătoare ca amplitudine cu aceea a imperativului negativ în -e a verbului *a tăcea*. Întrucât în aceste arii sunt afectate și paradigme ale altor moduri (condiționalul prezent, *am ținea*, de exemplu) sau alte verbe care originar sunt în conjugarea a III-a (*a spune* e folosit în câteva puncte la imperativ negativ ca *a spune*), se poate spune că aceste fapte coroborate demonstrează posibila existență în aceste arii a unui singur model flexionar *mixt* pentru verbele originare în -ea și -e.

1.6.6. În cercetările recente se consideră că, în graiurile muntenești, conjugarea a II-a este mai productivă decât conjugarea a III-a, „de fapt, toate verbele de conjugarea a III-a prezintă și forme de conjugarea a II-a”, printre exemplele oferite fiind: *a ardea, a bătea, a cerea, a cernea, a cosea, a culegea, a ducea, a făcea, a fierbea, a înfigea, a întindea, a plângea, a râdea, a scotea, a torcea, a umplea, a ungea, a vindea* etc.⁵⁰

1.6.7. Pentru verbele menționate mai sus considerăm că sunt necesare câteva nuanțări. Dacă vom considera că ele, într-adevăr, presupun trecerea de la conjugarea a III-a la a II-a, atunci prima observație, de natură pur constatativă, este că ele provin din toate subgrupele conjugării a III-a: verbe sigmatice (*a arde, a culege, a duce, a întinde, a plânge, a râde, a scoate, a toarce, a unge*), verbe semisigmatice (*a fierbe, a înfige*) și verbe asigmatice (*a coase, a face, a ține, a umple, a vinde*).

1.6.8. A doua observație este aceea că, pentru verbele din paragraful de mai sus, nu se poate vorbi despre o *schimbare de conjugare*, în sensul în care înțelegem termenul *conjugare* ca *tip flexionar*, nu se poate vorbi despre o trecere la un alt tip flexionar. De asemenea, credem că afirmația referitoare la faptul că *toate* verbele de conjugarea a III-a prezintă și forme de conjugarea a II-a este o generalizare pur teoretică. Afirmația poate fi valabilă ca fapt potențial, latent. În fapt, concluzia este adevărată doar dacă se înregistrează, pentru verbele menționate, atât forme de indicativ prezent persoana a 4-a și/sau a 5-a, cât și forme de imperativ negativ sau forme compuse cu verbe auxiliare urmate de infinitiv. Suntem de părere că nu este suficientă simpla înregistrare a formelor de indicativ prezent la persoana a 4-a și a 5-a, forme care prezintă accentul pe sufix, întrucât ele pot fi rezultatul unei presiuni a sistemului: majoritatea verbelor (în afară de cele de conjugarea a III-a) au la indicativ prezent la persoana a 4-a și a 5-a accentul pe sufix. Faptul că formele verbelor menționate mai sus au apărut în graiuri cu accent pe sufix nu înseamnă neapărat o schimbare integrală a tipului flexionar și nici o trecere la conjugarea a III-a a întregii paradigme a verbelor respective, ci doar o aliniere a verbelor la același fel de accentuare, o uniformizare a sistemului verbal după criteriul accentual din paradigma indicativului prezent, rezultatul fiind o pendulare a verbelor respective între cele două tipuri flexionare, o paradigmă hibridă („un amestec flexionar”, Jordan 1943, 127).

⁵⁰ Marin 1991, 46: „Ariile pe care sunt consemnate trecerile de la conjugarea a III-a la a II-a și cele de la a II-a la a III-a se află într-un raport de incluziune, în sensul că aria primului fenomen, mult mai largă, cuprinde și aria celui de al doilea fenomen, mai restrânsă și cu o rețea, în general, mai rară”.

1.6.9. Credem că, în problema trecerilor de la conjugarea a III-a la a II-a, trebuie să se facă distincție între cel puțin trei tipuri de situații:

– trecerea de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a a verbelor *a scoate*, *a cere*, *a spune*, *a teme*, trecere pe care o considerăm motivată de un tipar primitiv, întrucât aceste verbe au fost de conjugarea a II-a în limba latină⁵¹;

– trecerea (în fapt, o re-venire) de la conjugarea a III-a la a II-a verbelor *a rămâne*, *a ține*, *a umple*⁵², întrucât în limba veche și multă vreme după aceasta formele în *-ea* au fost considerate corecte (deci, presupunem că au o mare parte din paradigmă în uz). Și în limba română a secolului al XVI-lea, formele „corecte” (rezultate prin evoluție firească) erau, de exemplu *a rămânea* și *a ținea*, chiar dacă se înregistrează „urme de pronunțarea *a rămâne*, *a ține*”⁵³. Situația acestor verbe poate fi interpretată ca o refacere a tiparului flexionar inițial, ca un fapt de regresivitate flexionară;

– trecerea de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a a verbelor *a arde*, *a face*, *a culege* etc., verbe care nu au avut tiparul conjugării a II-a nici etimologic și nici primitiv, fenomen pe care îl vom explica mai jos, vezi 1. 7.

Cele spuse până aici nu contestă fenomenul de trecere a verbelor de la conjugarea a III-a la a II-a (care, chiar dacă nu este ilustrat printr-o paradigmă completă a conjugării a II-a, se manifestă prin anumite forme ale acestui tipar flexionar), ci doar că aduc precizări cu privire la condițiile și limitele fenomenului, care ajunge de mai mare amploare decât cel de trecere de la conjugarea a II-a la conjugarea a III-a.

1.7. Urmărind explicația fenomenului de „trecere” a verbelor de la conjugarea a II-a la conjugarea a III-a am ajuns la următoarele observații:

a. În afară de explicația de natură istorică/diacronică a acestei fluctuații (moștenirea fluctuației existente în latina populară), fenomenul poate avea și o explicație sincronică. Existența acestei fluctuații se justifică prin numărul mare de forme flexionare asemănătoare între cele două conjugări. Am observat, de exemplu, pornind de la clasificarea în zece clase flexionare a Valeriei Guțu Romalo și având în vedere tipul flexionar după omonimiile caracteristice, că între conjugarea a VII-a (corespunzătoare conjugării a II-a clasice) și conjugarea a VIII-a (subclasa asigmaticelor în clasificarea Brâncuș – Saramandu), alomorfele morfologice sunt identice, unele, iar altele diferă doar accentual. O comparație între aceste două tipuri flexionare arată că ele au sufixele de imperfect (*-ea-*) și de gerunziu (*-ând*) omonime, iar sufixele de prezent (*-e-*), de perfect simplu și de participiu (*-u-*) în relație de paronimie accentuală. Urmărind comportamentul flexionar al verbelor *a tăcea* și *a bate*, de exemplu, observăm că formele de singular indicativ, de gerunziu și de participiu au sufixe omonime și că doar la formele de plural indicativ prezent sufixele se diferențiază prin accent: 1. *tac*, *tăceam*, *tăcui*, (*am*) *tăcut*, *tăcând* și 2. *bat*, *băteam*, *bătui*, (*am*) *bătut*, *bătând* spre deosebire de 1. *tăcem*, *tăceți* versus

⁵¹ Morariu 1925, 305–306.

⁵² Guțu Romalo 2000, 97.

⁵³ Densusianu, *LR*, 136–137. Vezi și Petrovici – Rusu 1964, 216.

2. *batem, bateți*. Așadar, singura modalitate de diferențiere între aceste tipuri este accentul de la indicativ prezent persoanele a 4-a și a 5-a și alternanțele vocalice. Pentru vorbitor, această caracteristică trece neobservată, în contextul în care clasa verbelor în *-ea* este foarte puțin numeroasă (cca. 20-40 de verbe, față de cea a verbelor în *-e*, care, cu toate subclasele, numără peste 200). Așa se explică, credem, trecerea verbelor de la conjugarea a II-a la conjugarea a III-a, (dar doar în subclasa asigmaticelor sau la clasa a VIII-a), precum și faptul că aceasta trebuie să fi fost prima direcție a mișcării. Astfel am putea înțelege și de ce gramaticile normative au înregistrat întâi trecerile de la conjugarea a II-a la a III-a și nu invers. Credem că fenomenul mișcării în celălalt sens, de la conjugarea a III-a la a II-a s-a declanșat ca replică, ca mișcare de contracarare a celei dintâi. Un moment anterior în evoluția acestui fenomen trebuie să fi fost acela în care vorbitorii au întrebuițat verbele în *-ea* și *-e* ca aparținând unui singur tip flexionar, celui de conjugarea a III-a – subclasa asigmaticelor – (care avea un inventar mai bogat, firește și care trebuie să fi acționat ca un model). În timp, trebuie să se fi petrecut o amplificare a fenomenului de suprapunere a formelor celor două tipuri flexionare (aproape identice), așa încât dezvoltarea unei serii paralele de forme de infinitiv în *-ea* pentru cele în *-e*, serie care să dubleze, practic, seria în *-e* nu este de neimaginat, dar rămâne, totuși, o generalizare la nivel teoretic.

b. Ca și în latina populară, fluctuația dintre conjugările a II-a și a III-a probează tendința de omogenizare a sistemului, de unificare a celor două conjugări⁵⁴.

1.8. În graiurile muntenești se înregistrează, însă cu pondere mai mică, și fluctuații între verbele celorlalte conjugări. Au fost atestate treceri:

– de la conjugarea a IV-a la conjugarea I (GM. s.v. (*am*) *jupuiat*, s. v. (*a*) *tresărat*, s. v. (*a*) *ursat*). În TDD am întâlnit exemple ca: *s-au propietărat* (900), *am suferat* (pct. 893), *a tresărat* (pct. 884), *s-a ustoiat* (pct. 875); *a mirosa* – harta în manuscris – ALRR [159] (vezi *infra* 1.9.1.);

– de la conjugarea a IV-a la conjugarea a III-a: *a desparte*, *a înghite*, *a sughite*, *a simte* – exemple oferite în Iordan 1943, 127; Iordan 1954, 453;

– de la conjugarea a IV-a la conjugarea a II-a (mai rar): în TDD: *o gândea* (pct. 894), *oi murea* (pct. 894), *o plesnea* (pct. 896), *o(i) vinea* (pct. 893, 896); *o auzea* (= *va auzi*)⁵⁵ sau *aiurea*, *am aiurit* (pct. 874);

– de la conjugarea I la conjugarea a II-a (*se sărea* (= *se săra*) – pct. 882);

– de la conjugarea I la conjugarea a IV-a (*urechește* – pct. 898);

– de la conjugarea a III-a la conjugarea I sau a IV-a (*a scria*⁵⁶ / *a scri*: *așa erea pă timpul meu* // *...mai vorbesc sau scriți?* - pct. 811).

⁵⁴ „Pentru conjugările a II-a și a III-a împreună, situația din limbile romanice presupune un considerabil efort de unificare”. – Stati 1965, 176.

⁵⁵ Marin 1991, 46.

⁵⁶ O. Densusianu explică forma *a scria* (atestată în limba secolului al XVI-lea) prin analogie: „[...] deoarece indicativul prezent era *scrie*, care se întâlnea cu *taie*, *încheie* (verbe de conjugarea I, n. n.), s-a ajuns să se zică *scria*” – Densusianu, *LR*, 145–146. Pe de altă parte, pentru *a scria* s-a propus un etimon refăcut **scribēre*, respins de Iorgu Iordan (în BIFR, II, 1935, nota 1), care, invocă, alături de Tiktin (TDRG, s. v. *serie*), analogia cu *tăia* (Cf. Gheție – Mareș 1974, 241), ca și Densusianu.

1.9. Unii cercetători consideră că dintre conjugările considerate foarte productive în limba română standard și în limba latină (I și a IV-a), se poate spune că graiurile sudice manifestă preferința pentru conjugarea I⁵⁷.

1.9.1. Credem că, deși graiurile muntenești prezintă numeroase forme verbale de infinitiv în *-a*, cele în *-i* nu sunt totuși atât de rare, ci dimpotrivă. Vom încerca să demonstrăm că afirmațiile cercetătorilor (Iordan 1943, Iordan 1954, Graur 1968), neprobate în toate situațiile de fapte⁵⁸, nu se confirmă în ceea ce privește productivitatea mai scăzută pe teren munteneșc a verbelor în *-i* în comparație cu cele în *-a*. Dintre verbele enumerate mai sus, *a ursa* are, într-adevăr, numeroase atestări (forma întrebuițată aproape exclusiv în TDM I, TDM II, TDM III, TDD fiind *urseează*⁵⁹), pe de altă parte, contrar părerii de mai sus a cercetătorilor, *a curăți* este încă în uz în graiurile muntenești, forma sub care acest verb apare la indicativ prezent la persoana a III-a fiind frecvent în TDM III, *curătește* – (apare însă des și *a cura* pentru *a curăța*⁶⁰). Se cunosc, pentru limba secolului al XVI-lea, perechi de verbe, în *-a* și în *-i* (unde cele în *-i* sunt, în general, derivate din adjective, iar cele în *-a*, din substantive)⁶¹: *a curăța/a curăți*, *a fățări/a se fățara*, *a se găta/a se găti*, *a se împăienjeni/a se împăienjena*, *a îndoia/a îndoi*, *a înjumătăța/a înjumătăți*, *a (se) însetoșa/a (se) însetoși*, *a înțelepta/a înțelepți*, *a întrupa/a întrupi*, *a umbri/a umbra*, *a învătoși/a învătoșa*. Dintre acestea, unele reflectă „o nuanțare semantică”⁶² sau o întrebuițare dialectală (*a curăța/a curăți*, *a se găti/a se găta*), altele au, încă din secolul al XVI-lea, o întrebuițare redusă. „Tendința în general, putem spune că pentru această categorie în limba de mai târziu, a fost pentru formele în *-i*”⁶³. Credem că unul dintre factorii care favorizează impunerea formei în *-i* a acestor verbe este presiunea exercitată de faptul că majoritatea verbelor de origine slavă împrumutate au fost incluse în conjugarea a IV-a. Din perechea perfectiv/imperfectiv, se împrumută de cele mai multe ori forma perfectivă sau tema prezentului, deci cea în *-i* (nu cea a infinitivului) ceea ce duce la încadrarea lor în clasa verbelor în *-i*⁶⁴. O comparație aici între forma *a scria* și forma *a scri*

⁵⁷ Coteanu 1961, 80, unde exemplul frecvent citat este *a ursa* pentru *a ursi*. Vezi și Iordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, 247: „În general vorbind, se poate spune că graiurile moldovenești întrebuițează formele proprii verbelor în *-i*, cele muntenești formele verbelor în *-a*. [...] Iată câteva exemple dintre cele mai curente: *curăța – curăți*, *datora – datori*, *gâdila – gâdili*, *sughîța – sughîți* etc. [...] Formele duble se întâlnesc și în cazul unui mare număr de neologisme, precum *a dizolva – a dizolvi* [...]. Formele în *-i*, care au circulat mult într-o vreme (la început, ele trebuie să fi fost unicele forme ale acestor verbe), aparțin astăzi fondului pasiv al limbii. [...] Constatăm, deci, încă o dată, tendința de îmbogățire a claselor verbelor în *-a*, caracteristica limbii literare (și a graiurilor care-i stau la bază)”.

⁵⁸ În Graur 1968, 228–236, se aduc exemple pentru productivitatea conjugării în *-a*, dar pentru verbe neologice.

⁵⁹ În GM apare exemplificat cu 20 de forme care au sufixul de infinitiv *-a*, s. v. *ursez*.

⁶⁰ 30 de forme exemplificate – GM. s. v. *cur*.

⁶¹ Densusianu, *LR*, 143.

⁶² *Ibidem*, 142.

⁶³ *Ibidem*, 145.

⁶⁴ Mihăilă 1958, 616.

privind repartiția lor în textele din limba veche (1532–1780) aduce o binevenită nuanțare: forma *a scria* este atestată în textele din Banat, în timp ce în textele din Muntenia, verbul apare la forma de prezent persoana I pl. *scrim* (prin analogie cu *știm*)⁶⁵. Nu excludem, în comparația dintre cele două conjugări, I și a IV-a, o preferință a graiurilor muntenești pentru forma în *-i*, contrar părerii de până acum a cercetătorilor. Trebuie menționat și faptul că în limba actuală există un număr de ordinul sutelor de dublete (verbe care au infinitiv atât în *-a*, cât și în *-i*), fără distincții semantice între ele, multe dintre ele fiind verbe în *-i*, cu radical în vocală, care dezvoltă o pereche cu infinitiv în *-a*: *a olicăia*, *a orăcăia*, *a mucegăia*, *a pâ râia*, *a aciui a*. Aceste variante demonstrează tendința de îmbogățire a conjugării în *-a*, manifestată în limba populară și în graiuri. Posibilitatea constituirii dubletelor în *-a* a verbelor în *-i* cu radical în vocală fost explicată de Grigore Brâncuș prin omonimia desinențială specifică a celor două tipuri de clase⁶⁶.

1.9.2. O dovadă a productivității conjugării a IV-a este numărul mare de verbe (în general, denominative) în *-i*, create în interiorul graiurilor muntenești (inserate în GM) (82). Iată mai jos, o listă a verbelor în *-a* și a verbelor în *-i*, așa cum apar în GM, raportul de 40 vs. 83 demonstrând fertilitatea ultimei clase:

Verbe de conjugarea I:

<i>astabilează, se</i>	<i>încolțora</i>
<i>bubulează, se</i>	<i>îngrozează</i>
<i>cântără</i>	<i>înhobodează</i>
<i>cruntează, să</i>	<i>înjosează</i>
<i>cuțure, să</i>	<i>înmurgeze, să</i>
<i>descâlțează</i>	<i>înrăsturnezi</i>
<i>dezgărdină</i>	<i>înspicează</i>
<i>dezgrădineze</i>	<i>mănicăiezi, să</i>
<i>fărămăntează</i>	<i>măruntășez</i>
<i>furnice, să</i>	<i>mărunțez (mărunțășez)</i>
<i>furnigheze, să</i>	<i>meiază</i>
<i>geune</i>	<i>paientez</i>
<i>împaientează</i>	<i>pistosează</i>
<i>împăpușezi</i>	<i>roieze, să</i>
<i>împietrează</i>	<i>secetează</i>
<i>împrășchine, să</i>	<i>tămăieze, să</i>
<i>împroboza</i>	<i>tămui</i>
<i>încercelează</i>	<i>trambaleze, să se</i>
<i>închepează</i>	<i>ursez</i>
<i>încherba</i>	<i>vărezi</i>

Total verbe de conjugarea I – 40

⁶⁵ Cf. Gheție *et alii* 1997, 334.

⁶⁶ Brâncuș 1976, 92.

Verbe de conjugarea a IV-a:

<i>băligăresc</i>	<i>împărțesc</i>
<i>brânzorește</i>	<i>împietrește</i>
<i>butucești</i>	<i>împornește</i>
<i>cărăresc</i>	<i>împungălește</i>
<i>cărnuieste</i>	<i>întămuie, să</i>
<i>centuiește</i>	<i>întencuie</i>
<i>cepuiește</i>	<i>întencuiești</i>
<i>chișnește</i>	<i>învălui, mă (=a se nimeri)</i>
<i>ciobănesc</i>	<i>învăluiesc, mă</i>
<i>ciopăne</i>	<i>învârghiască, să</i>
<i>ciopățește</i>	<i>iordănește</i>
<i>ciubucesc</i>	<i>izvorește, se</i>
<i>clivisește</i>	<i>licăie</i>
<i>clompănește</i>	<i>lozește</i>
<i>cloțuiască, să</i>	<i>mamicesc</i>
<i>corcofelește</i>	<i>mărunește</i>
<i>corhănește</i>	<i>maturește</i>
<i>coșărește</i>	<i>medregălește</i>
<i>cotonogeste</i>	<i>mierește</i>
<i>cotorogeste</i>	<i>migoroșești</i>
<i>cuțulește, se</i>	<i>mizdrește</i>
<i>descăpăcesc</i>	<i>muruiesc</i>
<i>dezgrădească, să se</i>	<i>pântecăresc</i>
<i>discuie</i>	<i>păstrămește</i>
<i>discuiește</i>	<i>pistosesc</i>
<i>doctorește</i>	<i>pitulește, se</i>
<i>firmiturești</i>	<i>puternicește, se</i>
<i>flușture, să</i>	<i>putregăiește, se</i>
<i>frichin</i>	<i>revenește, se</i>
<i>frichinesc</i>	<i>rinduiesc</i>
<i>frimicește</i>	<i>sârmuie, se</i>
<i>gânduresc, mă</i>	<i>stângăcește</i>
<i>gârâie</i>	<i>stufărește, se</i>
<i>geotește</i>	<i>șomoiogești</i>
<i>hoiește</i>	<i>tăvănesc, să</i>
<i>hurduiește</i>	<i>târlește</i>
<i>îmbetelește</i>	<i>trambulească, să se</i>
<i>îmbrânzește, se</i>	<i>urdește, se</i>
<i>îmbulgărește</i>	<i>ursesc</i>
<i>împânzești</i>	<i>zângăne</i>
<i>împăpușești</i>	<i>zângănesc</i>
<i>împârguie, să</i>	

Total verbe de conjugarea a IV-a – 83

1.9.3. Este limpede, însă, că, în graiurile muntenești, cele două conjugări, I și a IV-a, atât de productive în limba latină, își manifestă încă productivitatea, realizându-se preponderent sub tiparul conjugării slabe. Se poate observa, de

asemenea, că sufixele secundare *-ez-* și *-esc-* apar frecvent la verbele în *-a*, respectiv *-i* derivate cu prefixe, în special, cu prefixul *în-*⁶⁷. Constatarea noastră, sprijinită de acest inventar, este că modelul conjugării slabe în *-i* este cel mai puternic⁶⁸.

1.9.4. Ar mai trebui spus, pe de altă parte, că în cadrul conjugării a IV-a, subclasa în *-î* a devenit în timp mai bogată în graiurile muntenești. În textele sudice din perioada 1532–1780, sunt generale încă de la începutul perioadei forme ca *pârâia* (imperfect), *pogorî*, în timp ce în textele din nordul țării și din sud-vestul Transilvaniei, sunt încă folosite forme în *-i* (*a amări*, *a ocări*, *a omori*) alături de cele în *-î* (și aici, din ce în ce mai numeroase)⁶⁹. În graiurile muntenești actuale, nu se mai poate vorbi despre productivitatea acestei subclase, întrucât verbele în *-î* nu-și mai îmbogățesc inventarul. În GM, de pildă, nu am întâlnit verbe denominative cu sufixul *-î* la infinitiv (sau cu *-ăsc* la prezent indicativ)⁷⁰.

2.1. În concluzie, se poate spune că în graiurile muntenești cel mai important fenomen caracteristic este cel al fluctuației dintre conjugările a II-a și a III-a. Această mișcare între conjugări se desfășoară în două sensuri: 1. de la conjugarea a II-a la conjugarea a III-a, fenomen de anvergură inițială mai mare decât cel de sens invers, justificat atât în diacronie, cât și în sincronie, de asemănările mari de tip flexionar și 2. cel de sens contrar, de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a, fenomen sprijinit de tendința de uniformizare accentuală a sistemului verbal și de revenirea unor verbe la tiparul inițial de conjugarea a II-a (e. g. *a rămânea*, *a ținea*) sau primitiv (latinesc) (*a cerea*, *a scoatea*, *a spune*). Amândouă mișcărilor derivă din instabilitatea conjugărilor a II-a și a III-a (a II-a era mai instabilă și cuprindea un număr mai mic de verbe), manifestată încă din latină, deci pot fi interpretate ca fapte lingvistice care continuă *tendințe arhaice*, chiar dacă în grade diferite: prima se manifesta pronunțat încă din perioada latinei populare și continuă să se manifeste și astăzi în graiurile muntenești și în limba vorbită, în timp ce a doua, manifestă mai discret în latină, capătă amplitudine în timp și ajunge să o depășească în amploare pe prima în graiurile muntenești.

2.2. În ceea ce privește cel de-al doilea fenomen, productivitatea conjugărilor I și a IV-a, se poate considera că, fără a fi caracteristic graiurilor muntenești, este, cu siguranță, un fenomen important. Ambele conjugări sunt prolifiche, mai ales în subclasa de tip slab – cu sufix secundar –, însă calculul statistic pe un segment al verbelor (denominative, în general) a arătat că cel mai fecund model este cel al conjugării slabe al verbelor în *-i*.

⁶⁷ Pentru verbele în *-a*, fenomenul a fost observat de Gr. Brâncuș (1976, 91).

⁶⁸ Aceeași concluzie, cu referire însă, la *preferința* vorbitorilor pentru verbele în *-i*, este prezentată în Croitor 2002, în urma unei anchete cu privire la opțiunea pentru unul dintre verbele pereche, în *-a* și în *-i* (*a datora/ a datori*). Concluzia noastră și a lucrării citate aici se referă numai la situația de la nivel dialectal și popular, pentru că, la nivelul limbii standard al limbii române actuale, situația se prezintă complet diferit: productivitate sporită manifestă conjugarea I (de tip slab), atât pentru verbele recente neologice, cât și pentru formațiile interne ale limbii, deși, la nivelul limbii vorbite, chiar dacă în mediu urban, intră verbe noi, denominative, în conjugarea a IV-a (*a se pisici*, *a bișnițări* etc.) – Cf. Florea 2002.

⁶⁹ Gheție *et alii* 1997, 334.

⁷⁰ Vezi și Florea 2002, 93.

IV. PROBLEMA FLUCTUAȚIEI DINTRE DIATEZE ÎN GRAIURILE MUNTENEȘTI

1. Prima caracteristică pe care o prezintă situația diatezelor în graiurile muntenești este fluctuația dintre activ și reflexiv. Deși fenomenul apare sub această denumire în literatura de specialitate, credem că, în graiuri, este vorba, în general, despre un fenomen de mai mică anvergură decât determinarea unei întregi paradigme reflexive a verbului respectiv. Este vorba despre folosirea anumitor verbe (active în limba standard) cu pronume reflexiv în acuzativ (de obicei, la persoana a 3-a sau la persoana 1, nu la toate persoanele), rezultat, probabil, al analogiei cu verbe care apar exclusiv cu pronume reflexiv și lipsit, în consecință, de semnificația pe care o presupune forma reflexivă în limba standard (fie impersonalizare, fie identitate între subiect și obiect direct)⁷¹.

1.1. Fenomenul este atestat și în limba veche pentru un număr mare de verbe, pentru multe dintre ele, explicația perechii reflexive stând în influența formei slave⁷².

1.2. În culegerile de texte dialectale muntenești apar utilizate cu formă de diateză reflexivă verbe care în limba standard sunt la diateza activă: *a se râde* (în loc de *a râde*), *m-am pomenit*, *s-a venit*, *s-a vorbit*, *se-ncepea*, *se stătu* (deși aici, pare mai degrabă o ezitare în relatare), *s-a sărăcit*, *să se transporteze* etc.:

io nu ș-ce râdeam/ și-i spuneam la un băiat/ acolo-n biserică/ până s-a venit// (TDD, pct. 894, 525); *că m-am pomenit să fie sonde ca acuma/ să fie lucrări?//* (TDM II, 95); *acușa a venit timpu și-a făcut tot fată. Ce să facă ea? S-a tânguit, când o veni împăratu, îi taie gātu. S-a vorghit cu moașa* (GN I, Prahova, 180) (aici este vorba de o analogie cu un reflexiv reciproc); *și nunta când să-ncepea/ să-ncepea/ dă joi* (TDM I, pct. 709, 225); *incepu ploaia/ stăturăm/ și să mai stătu ploaia/ și ne duserăm și culesărăm roșili/* (TDM III, pct. 807, 391); *dacă călugării a văzut că li s-a luat moșia, s-a sărăcit, a fugit. Ș-a rămas schitu singur, s-a ruenit* („= ruinat”) (GN I, Muscel, 122); *ca să se bage să să transporteze să le valorificăm* (TDM I, pct. 681, 99).

1.3. Folosirea anumitor forme verbale cu pronume reflexiv în acuzativ trebuie discutată în mod diferit pentru persoana 1, pe de o parte, și pentru persoana a 3-a, pe de altă parte. Tendința de folosire a verbelor însoțite de un pronume reflexiv în acuzativ de persoana 1, fapt de limbă întâlnit la nivel popular și/ sau dialectal, de tipul *mă răd*, *mă pomenesc* etc. ar putea să fie motivată de dorința vorbitorului de a se arăta personal interesat de săvârșirea acțiunii. În ceea ce

⁷¹ De altfel, fenomenul apare descris ca „pendularea unor verbe pronominale între forma activă și cea reflexivă” în cercetările mai noi (vezi Gheție *et alii* 1997, 335).

⁷² Densusianu notează „[...] aici [în limba secolului al XVI-lea] foarte multe verbe sunt care apar când cu pronumele reflexiv, când fără, fără ca să fie o deosebire de înțeles” și identifică verbele *a se bătrâni/ a bătrâni*, *a se bolnăvi/ a bolnăvi*, *a se cuteza/ a cuteza*, *a se domni* (pe care îl consideră intrat în limbă prin traducerea echivalentului său slav/ *a domni*, *a se jura/ a jura*, *a se fâgădui/ a fâgădui*, *a se învăța/ a învăța* (identice ca sens), *a se povesti* (corespunzător slavului *povestiti se*), *a se glumi*, *a se naște/ a naște* etc. Densusianu, *LR*, 147–148; vezi și Graur 1968, 196–198.

privește folosirea frecventă a pronumelui reflexiv de persoana a 3-a pentru anumite forme verbale, aici sunt două situații:

a. pentru verbe intransitive (*s-a venit, se-ncepea, s-a vorbit, s-a sărăcit* etc), este vorba despre un fenomen general în limbă, care determină existența unei subcategorii a verbelor reflexive impersonale, aceea a *reflexivelor impersonale improprie* (Brâncuș – Saramandu, *Gramatica*, 148), iar explicația acestor forme cu *se* trebuie căutată în dorința de exprimare a caracterului impersonal, general al acțiunii, pronumele *se* ocupând funcția lui „lumea”, „oamenii” (Iordan 1954, 466);

b. pentru verbe tranzitive (*s-a ruenit, să să transporteze*), folosirea formelor reflexive atrage sensul pasiv, determinând ceea ce în gramatici este clasat la subcategoria *verbe reflexiv-pasive* (Brâncuș – Saramandu, *Gramatica*, 150); justificarea, de data aceasta, trebuie căutată în dorința de exprimare neechivocă a faptului că acțiunea exprimată de aceste verbe nu poate fi săvârșită, ci numai suferită de subiect (Iordan 1954, 466).

1.3.1. Pentru situația de sub a. trebuie precizat că, deși în astfel de situații în limba standard nu se admite combinația cu un nominativ – subiect, în contextele excerptate, distingem două tipuri de situații: a. contextele cu subiect (uman sau animat) exprimat (netolerate în limba literară) și b. cele care nu pot admite subiect (tolerate de limba literară).

a. Formele verbale care intră în această categorie sunt cele de tipul (*ea*) *s-a vorghit cu nașa, călugării s-a sărăcit* și reprezintă o situație care se dezvoltă în graiuri, motivată de analogia cu formele reflexiv-impersonale⁷³.

b. Formele verbale din această categorie a reflexiv-pasivelor sunt amintite doar pentru frecvența cu care apar și nu ca fenomen specific graiurilor muntenești. Situația prezentată a fost discutată în gramatici pentru faptul că apare ca fenomen în expansiune mai ales la nivel popular.

1.3.2. Constatarea noastră, cu privire la întrebuițarea verbelor cu pronume reflexiv (și deci, cu o generalizare de tip teoretic, la diateza reflexivă) în graiurile muntenești este următoarea: verbele apar cu totul aleatoriu însoțite de pronumele reflexiv (de obicei, în acuzativ), dovadă fiind întrebuițarea la forma activă a celor care există în limba standard doar ca reflexive. Dăm mai jos lista formelor verbale folosite reflexiv în graiurile muntenești, așa cum apar ele în GM:

Forme verbale folosite reflexiv:

astabilează, se
bubulează, se
dispărut, s-a
gânduresc, mă
îmbrânzește, se

⁷³ Al Graur observă că astfel „se formează un sistem suplu de trecere de la activ la reflexiv și invers, cu diverse valori. „Lingvistul identifică verbe active care devin verbe reflexive de tip mediu (*a se bate: Împăratul ședea și se bătea de acolo; a se judeca: o să mă judec până-n pânzele albe, a se înnebuni*); eventiv (*a se călători, a se întârzia*); reciproc (*a se cinsti*), cauzativ etc. (Graur 1968, 196–198).

înaintat, s-a (focul)
încălecat, m-am
învăluit, mă (=a se nimeri)
învăluiesc, mă (vechi)
izvorește, se
lucit, s-a
maturește
pierit, s-a
putrezește, se
râdea, se
uitat, mi-am

Total forme verbale folosite reflexiv (inventariate în lucrarea de față, culese din texte dialectale munteneste – vezi p. 41–42 – și din GM – p. 43): 23

1.4. În culegerile de texte munteneste apare, însă, și fenomenul invers, de utilizare la forma activă a verbelor care în limba standard sunt la diateza reflexivă: *a odihni* (= „a se odihni”), *am refugiat* (= „m-am refugiat”), *a născut (mama și tata)* (= „s-au născut”), *am amărât* (= „am suferit”, în limba standard *a se amări*), *pricepe* (= „se pricepe”), *a învechit* (= „s-a învechit”), *am logodit*:

și după aceea a venit războiul mondial/ războiul din o mie nouă sute șaisprăzăce// **am refugiat** cu biata mama săraca/ (TDD, pct. 898, 581); *ne-am dus la locu părinților// în ilfov// în chirnogi/ unde-a născut mama și tata/* (TDD, pct. 899, 596); *cine n-are noroc, n-are, de când naște până moare* (GN I, Ialomița, 210); *ș-am stat șapte ani slugă// numa eu știu poate cât am amărât//* (TDM I, pct. 674, 36); *baba s-a dus la schit pă la nepoat-sa că biata fată-i bolnavă dă cân s-a acioat acolo ș-ar avea nevoie să-i dascănte baba, că pricepe nevoie mare* (GN I, Ilfov, 186); *așa era pă vremea veche și oghiceiturile astea a-nvechit ca și noi, acum a ieșit alte alea* (GN, Ialomița, 199); *și când auzea bunica/ atât [k] ținea așa mult la mine// zice „nu-l lua maică/ nu-l lua/ lasă că ai tu băieți”// și ziua când am logodit/ ca să vă spui/ [...] când a fost să logodesc/ el tot venea mereu/ și ea nu-l vrea dăloc* (TDM III, pct. 811, 425).

1.4.1. Între aceste verbe, situația perechii *a naște/ a se naște* necesită o explicație suplimentară. Verbul apare utilizat cu ambele forme, cu și fără pronume reflexiv și în limba veche⁷⁴, fără vreo diferență de sens între cele două, mai precis sensul este activ, iar înțelesul, reflexiv⁷⁵. Textele literare (mai ales cele nordice) din limba veche cuprind numeroase exemple de întrebuințare a verbului la forma activă. Nevoia de înlăturare a ambiguității duce la înlocuirea formelor active cu

⁷⁴ „A se naște și a naște, nici astăzi nu s-a fixat în ceea ce privește limba poporului; literar zicem *a se naște*, însă se zice și *am născut* în anul cutare; pare că această formă va cădea în desuetudine” (Densusianu, LR, 146).

⁷⁵ Cf. Gheție et alii 1997, 335.

forme reflexive, care încep să câștige teren spre sfârșitul epocii vechi (1532–1789)⁷⁶. În textele dialectale muntenești apar ambele tipuri de forme⁷⁷.

1.4.2. Așa cum am afirmat și mai sus (1.3.2.), o dovadă a faptului că verbele apar în mod aleatoriu cu sau fără pronume reflexiv este prezența pronumelui la verbe active în limba literară și absența lui la verbe reflexive în limba literară, cu alte cuvinte, fără modificări de conținut. Spre întărirea celor afirmate, dăm în cele ce urmează lista formelor verbale folosite activ, așa cum apar în GM:

Forme verbale folosite activ:

înnăscut, am
întâmplat, am
matorit, a („s-a maturizat”)
maturește
năpustit, a
născut, am
retras, am
scârbit, am
străduțit, a
tovărășit, am

Total forme verbale folosite activ (inventariate în lucrarea de față, culese din texte dialectale muntenești – vezi p. 44 – și din GM – p. 45): 14

1.5. Analizând problema fluctuațiilor dintre verbele folosite în formă activă și cele folosite în forme reflexive în graiurile muntenești, ajungem la concluzia că cele însoțite de pronume reflexiv sunt mai numeroase⁷⁸, dar decalajul dintre ele este mic (23 vs 14), ceea ce ne îndreptățește să susținem încă o dată caracterul arbitrar al întrebuițării pronumelui reflexiv, și deci, nerelevanța modelului semantic al reflexivizării la nivel dialectal sau popular.

2. Am remarcat în textele dialectale muntenești *preferința vorbitorilor pentru construcțiile pasive cu auxiliar*. Textele din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea atestă circulația paralelă a formelor de pasiv cu auxiliar și a celor reflexiv-pasive⁷⁹. În lucrările de gramatică apare deseori exprimată concluzia că în limba vorbită de

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Am identificat și formații cu prefixul *în-* ale acestui verb în forma activă: (*pă Gică l-am înnăscut când aveam etatea de doojdoi dă ani* TDM III, pct. 818, 527) sau pasivă (*o cunosc și p-aiă când o caut... pă oi// sub burtă/ aici// ...cum vă spusei/ că doar io sunt înnăscut dă oaië//* – TDM III, pct. 827, 635).

⁷⁸ Maria Marin afirmă că formele la diateza reflexivă pentru verbele folosite în limba standard la diateza activă sunt mult mai numeroase decât cele la diateza activă pentru verbele folosite în limba standard la diateza reflexivă. Cercetătoarea selectează un număr de 6 verbe utilizate la diateza activă (de ex. *logodește* -ocurent în 19 puncte, *am întâmplat* – ocurent în 5 puncte) și 12 verbe (1–2–3 ocurențe fiecare) utilizate în graiuri la diateza reflexivă (*se ajunseră mari, s-a apărut, ne-am crescut, se dispărea, ne împetreceam, ne-am înserat, se înflorește, se latră, ne petrecem, s-a pierit, se trebuie, mi-am uitat*. Sunt atestate forme reflexive chiar și pentru verbele de mișcare: *s-a venit, se merge, s-a ieșit* (Marin 1991, 45–65).

⁷⁹ Pană Dindelegan 2003, 136.

astăzi, în registrul popular al limbii deci, construcția reflexiv-pasivă este mai frecventă decât cea pasivă cu auxiliar, semnalându-se ponderea pasivului cu auxiliar în registrul literar-cult al limbii (Jordan 1956, Brâncuș – Saramandu 1999, 150, Pană Dindelegan 2003, 138).

2.1. Părerea noastră este că în graiurile muntenesti construcțiile pasive cu auxiliarul au o frecvență sporită în situațiile în care vorbitorul relatează momente din universul casnic propriu. Altfel spus, construcțiile reflexiv-pasive sunt selectate în contextele în care se referă la acțiuni care implică un grad mai mare de generalitate. Alegerea construcțiilor cu pasivul (pasivul perifrastic) este, credem, motivată de dorința de a atrage atenția asupra *rezultatului* acțiunii, nu a acțiunii propriu-zise⁸⁰. În definitiv, de fiecare dată când se optează pentru o astfel de formă, agentul este neexprimat, însă este recuperabil semantic, pentru că este vorbitorul însuși. Iată câteva dintre numeroasele exemple în care vorbitorul din Muntenia alege să folosească o formă verbală la diateza pasivă, evitând reflexivul-pasiv și diateza activă (perfectul compus indicativ)⁸¹: *uite cum e casa asta/ asta d-aici e făcută dă paiantă/ cum zicem noi* (TDM III, pct. 806, 267); *și-i rupem o foiță să să cunoască când vine controlu că e castrate* (ibidem, 380); *ce-a vrut să-i dea i-a dat/ da i-a dat anumite treburi/ lucruri care-a fost dăruite ș-a fost d-ale ei/ i le-a dat//* (TDM III, pct. 816, 504); *când a ieșit vrecia dasupra/ zice „gata// acu e reușit”* (idem, 506); *e rău când te-apucă-n arie ploaia/ c-atunci grâu e tocat/ are și pământ în el/ și nu mai poți să-l mai vânturi* (TDM I, pct. 782, 431). [*atunci am mers salaor la Muscal d-am cosit fân, că eram otărât a face hiteșcare câti-un număr de căchițe* (GN I, Ialomița, 202); *n-am mai dăsfăcut iapa și m-am dus drept la ea acolo// unde-o lăsasim// era culcată/ era cam...înțepenită/ adică era încadrată*⁸² *dă dureri/* (TDM III, pct. 824, 607); *tat-al meu ...era ...însurat tânăr/ și nu făcuse nunta// noi stăteam încă-n parte-ailantă din sat* (TDD, pct. 876, 249); aici e vorba de mai mult ca perfect, dar e important faptul că vorbitorul a optat pentru această formă analitică, formă care atrage atenția, prin participiu, asupra unei caracteristici a subiectului despre care se vorbește, nu asupra acțiunii văzute din punct de vedere temporal. Nu excludem însă, nici posibilitatea ca participiile să fie nume predicative, iar structurile avute în vedere, predicate nominale, deși, în majoritatea contextelor, vorbitorul pare mai degrabă interesat de *rezultatul* acțiunii decât de *calitatea* subiectului acesteia.

⁸⁰ Am întâlnit același punct de vedere în Jordan 1954, 465.

⁸¹ Analizând uzul construcțiilor pasive cu auxiliar și a celor reflexiv-pasive în limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, dar și pentru secolul al XIX-lea și în limba vorbită actuală, Gabriela Pană Dindelegan conchide că „limba veche utilizează *paralel* și *sinonimic* ambele forme ale pasivului, fără nici o deosebire de tematizare, de particularități selecționare sau de actualizare/ neactualizare a agentului” și, de asemenea, că „*specializarea reflexiv-pasivului pentru construcția pasivă non-tematizată (se citește, se știe) este un fapt mai recent în limbă*” [subl. n.] (Pană Dindelegan 2003, 138).

⁸² Opțiunea pentru folosirea „prețioasă”, dar plastică, a verbului neologic *a încadra* la diateza pasivă în acest context, creată probabil pe tiparul popular *a fi incolțit (de durere)* întărește afirmația cu privire la preferința vorbitorilor de grai muntenesc pentru construcțiile pasive cu auxiliar.

3. Atenția cercetătorilor a fost atrasă de întrebuițarea în graiurile muntenești a unor forme participiale acordate, care, de obicei, se folosesc în construcții pasive, dar care au sensul unei atributive cu verb la diateza activă (e.g. *e făcut* = „care a făcut”). Astfel de forme au fost considerate specifice graiurilor muntenești și au fost analizate *ca participii (trecute) pasive cu valoare de participii active* atât la verbe tranzitive, cât și la verbe intransitive⁸³. Așa sunt construcțiile: *născută* (= „care a născut”), *fătată* (= „care a fătat”), *făcut* (= „care a făcut”), – pentru verbe tranzitive) și *întâmplată* (= „care s-a întâmplat”), *petrecute* (= „care au petrecut”), *căzută* (= „care a căzut”), *trăită* (= „care a trăit”) – pentru verbe intransitive.

3.1. Exemplele identificate de noi sunt construcții pasive cu ***a fi* (frecvent, prezent indicativ, imperfect, perfect compus...)** + **un participiu verbal acordat**, tipar care se dovedește extins de la verbe tranzitive la verbe intransitive (i. e. *e fătată* – pentru verbe tranzitive, *e căzută*, *e trăită* (*bine*), pentru verbe intransitive).

3.1.1. Tiparul ***a fi* + participiul verbal (tranzitiv) acordat** – tipul *e fătată*: *a găsit o aricioaică cu pui, adică fătată* (Suplement la ALR II, Zimnicea, Teleorman, 299). Exemplul conține o structură cu *a fi* eliptic și un participiu acordat, care se traduce prin atributiva „care a fătat”.

3.1.2. Tiparul ***a fi* + participiul verbal (intransitiv) acordat** – tipul *e căzută*: „*vin că vin încoace*” *cică... „mămica e căzută”*// (TDM III, pct. 806, 377); *El ce să facă de atâta lene ce era căzută pe trupu lui?* (GN I, Romanați, 85); [...] *e plapuma căzută din pat* (TDM III, pct. 826, 630); *să scoală bietu tată-mio d-ici/ a auzit clopotile// boilor// când să scoală/ „he! frun câine/ sau mai știi io ce”// când să scoală tata/ ...oile ieșite din obor/* (TDM III, pct. 801, 315) – aici, structura prezintă elipsa lui *a fi*; *mama-i vinită după ialomița*// [...] *dân partea muntelui i vinită* (TDD, pct. 887, 429); *c-așa erea atunci/ nu era ca acu// acu lumea e trăită bine/ față dă pă timpuri/ cum a petrecut*// (TDM III, pct. 827, 639); *n-am mai dăsfăcut iapa și m-am dus drept la ea acolo// unde-o lăsasim// era culcată/ era cam...înțepenită*// (TDM III, pct. 824, 607).

3.1.2.1. Formele de tipul *e căzută* prezintă sinonimie cu timpul perfect compus (= „a căzut”) și, în consecință, are caracteristicile acestui timp: acțiune anterioară (temporal), sigură (modal), încheiată (aspectual)⁸⁴. O comparație între cele două forme face posibilă perceperea unei diferențe de nuanță: forma de perfect compus presupune accentuarea caracterului de acțiune, de proces, în timp ce forma cu auxiliarul accentuează caracteristica pacientului.

⁸³ Marin 1991, 51.

⁸⁴ [...] *este venit* „a venit” exprime une action antérieure au moment de la parole, du point de vue temporel, certaine, du point de vue modal, et accomplie, mais réactualisée dans le moment de la parole, du point de vue aspectuel; l’action désignée par cette formation se présente donc comme le résultat présent d’une action accomplie dans le passé (Marin 1985, 462).

3.2. Construcțiile de tipul *e trăită* (din *lumea e trăită bine...*) se pretează la un comentariu auxiliar: forma de participiu *trăită* dezvoltă un nou sens, suplimentar, bazat pe sensul *figurat* al cuvântului, *e trăită (bine)* = „este avută”, „a trăit fără griji”. La fel se poate spune și despre *e văzută (bine)* = „este apreciată” din *e una singură la părinți/ că e văzută/ că e așa/ ...* „hai că trimete la ea/ ca...s-o luom noi dă soție”// – TDM III, pct. 806, 370), deși în acest exemplu, este vorba despre un participiu pasiv, nu activ.

3.3. Un interes cu totul particular prezintă participiile *născută, fătată, (e) făcut (armata)* etc. Acestea sunt participii ale unor verbe tranzitive, care deci, admit structuri pasive, numai că, în exemplele date, participiile nu se referă la *rezultatul acțiunii verbului* [s.n.], i.e. la subiectul gramatical (ca în construcțiile: „copilul a fost născut”, „vițelul este fătat”, „armata este făcută”), ci la *autorul acțiunii*, i.e. la subiectul logic („femeia care a născut”, „iapa care a fătat”, „băiatul care a făcut”)⁸⁵.

3.4. În esență, atât primul tip de construcție cu participiul acordat – al verbelor intransitive, cât și cel de-al doilea – al verbelor tranzitive, dar cu accent pe subiectul logic al acțiunii – conțin participii care rezumă o atributivă cu sens activ, participii care exprimă o calitate a subiectului logic al acțiunii, deci un *participiu pasiv cu sens activ*. Situația poate fi comparată cu aceea a participiului verbelor tranzitive din limba latină: participiul cu valoare adjectivală + *esse* a avut, poate chiar înainte de crearea diatezei pasive, un sens foarte apropiat de perfectum-ul pasiv: *laudatus est* (= „are însușirea de a fi fost lădat”). Sintagma aceasta va avea în tot timpul istoriei limbii latine două sensuri: 1) exprimă o stare, participiul păstrându-și valoarea adjectivală și 2) exprimă un rezultat al acțiunii⁸⁶.

3.5. Suntem de părere că aceste construcții cu participii acordate, care deplasează accentul de la rezultatul acțiunii la subiectul acesteia, nu sunt lipsite de ambiguitate, dar continuă (sau generalizează) caracterul ambiguu al participiului cu valoare adjectivală, prezent, la început, în latina târzie și apoi, în limba română, doar în construcțiile pasive ale verbelor momentane. Așa este următoarea situație care a atras atenția lingviștilor: exprimarea de tipul *Calul este vândut* s-a considerat că „exprimă fie săvârșirea în prezent a acțiunii, fie rezultatul unei acțiuni săvârșite de mult și de aceea, participiul exprimă aici o calitate a subiectului”⁸⁷.

⁸⁵ Am ajuns astfel la punctul de vedere exprimat de Maria Marin – *Formes verbales périphrastiques de l'indicatif dans les parlers dacoroumains*, in RRL, XXX (1985), p. 459–468: „[...] l'occurrence de cette forme pour les verbes transitifs: [*Pisica*] *e fătată acu trei zile* (AFLR – Cătunu, Tr.) [...] met en évidence (en opposition avec les formes homonyms de la voix passive) la valeur active de la construction”.

⁸⁶ Stati 1965, 169.

⁸⁷ Iordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, 200; vezi și Iordan 1954, 465–466.

V. INDICATIV PREZENT

1. *Forme*

1.1. În graiurile sudice, se întâlnesc forme iotacizate de indicativ (și conjunctiv) persoana 1, de conjunctiv pers. a 3-a/a 6-a și de gerunziu la aproape toate verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a cu finala radicalului verbal în *t*, *d*, *n*, *l*, *r*⁸⁸ (vezi descrierea pe larg a fenomenului *infra* capitolul *forme iotacizate*).

1.2. O trăsătură diagnostică a prezentului verbelor în graiurile sud-estice este opțiunea vorbitorilor pentru sufixul secundar *-ez* (la verbele de conjugarea I) și *-esc*, *-ăsc* (la verbele de conjugarea a IV-a) la persoanele 1, a 2-a, a 3-a, a 6-a. Preferința pentru formele sufixate sau nesufixate variază de la verb la verb, de la regiune la regiune și, credem, și de la o perioadă la alta⁸⁹.

1.2.1. Ca marcă morfologică a prezentului indicativ la persoanele 1, a 3-a și a 6-a, a prezentului conjunctiv la persoanele a 3-a și a 6-a și a imperativului la persoana a 2-a, sufixul *-ez* se aplică, de preferință, verbelor denominative moștenite din latină (*a lucra*, *a ingenunchea*, *a săra*, *a subția*, *a șchiopa*), verbelor denominative create pe teren românesc (*a grăpa*, *a grebla*, *a înșeua*, *a rușina*, *a visa*, *a sănia*), a verbelor derivate din adverbe (*a aiura*), a celor cu *-iza* (nu lat. *-izo*, cel de origine greacă) și a celor neologice (*a abandona*, *a aborda* etc.). Dintre acestea, unele cunosc numai flexiunea cu sufix (neologismele, verbele în *-iza*, dar și *a visa*, *a îmbrățisa*, *a aiura*, *a dura*), altele se pretează la o dublă flexiune, cu sufix și fără (*a lucra*, *a șchiopăta*, *a zvânta*, *a cina* etc.)⁹⁰.

1.2.2. În graiurile muntenești, în general, se observă o tendință mai accentuată de întrebuițare a sufixului secundar *-ez*, înregistrându-se, pentru unele verbe, aceleași forme – de conjugare slabă – ca în limba literară (*lucrez*, *greblez*, *grăpez*), față de celelalte graiuri (*lucrez*, *lucrezi*, *lucrează*, dar *lucru*, *lucri*, *lucră* – în graiurile nord-vestice; *sărez*, *sărezi*, *sărează*, dar *sar*, *sari*, *sară* – în graiurile nord-vestice) sau o alternanță a formelor sufixate cu cele nesufixate (*ingenunchez*,

⁸⁸ În textele literare vechi din Țara Românească nu se întâlnesc forme refăcute, în perioada când acestea încep să devină frecvente în Transilvania și în Moldova (Gheție *et alii*, 1997, 335).

⁸⁹ În Iordan 1954 se precizează: În graiurile regionale situația acestor verbe este oarecum clară: unele cunosc sau preferă formele nesufixate (este cazul graiurilor de peste munți), altele (cele molodovenești) preferă formele sufixate (cu deosebire la verbele de conjugarea a IV-a), altele, în sfârșit (cele muntenești), par a ocupa o poziție de mijloc, întrucât prezintă forme de ambele feluri (la verbe diferite). Ar trebui precizat aici și că, în analiza comparativă a situației verbelor de conjugarea I și a IV-a cu sufix, Iorgu Iordan (Iordan 1943, 132–133), pe de o parte, Al. Graur (Graur 1968, 239–245), pe de altă parte, ajung la concluzia că tendința de a folosi la prezentul indicativ sufixele *-ez* și *-esc* nu acționează atât de puternic (este vorba de limba secolului al XX-lea) – Iordan 1943, deși un număr de neologisme intră în limbă cu forme sufixate la conjugarea I și, mai puțin, la a IV-a – Graur 1968. Nu e mai puțin adevărat că în Iordan 1943, 133 se arată: „tendința este de a lăsa sufixul la o parte”, în timp ce, dimpotrivă, textele secolului al XIX-lea arată „o preferință cu atât mai marcată pentru formele sufixate, cu cât sunt mai vechi”. În Graur 1968, 244–245, se arată, dimpotrivă, faptul că tendința limbii este de a forma prezentul cu *-ez* și cu *-esc*, „pentru a regulariza flexiunea”.

⁹⁰ Orza 1978.

îngenunchi)⁹¹. Pe de altă parte, în graiurile muntenești se înregistrează și tendința contrară, de a folosi forme nesufixate (dar ca în limba literară) la verbe care apar în anumite graiuri de tip nord-vestic cu sufix: *gust* (*gustez* în Sălaj), *întârziu/întârzii* (*întârziez* în Mureș), *mă răzbun* (*mă răzbunez* în Alba, Botoșani, Neamț, Vaslui), *să vateme* (*să vătămeze* în Hunedoara, Maramureș)⁹². Iată mai jos, ca o altă dovadă, lista formelor verbale fără sufixul *-ez*, așa cum apar înregistrate în GM (am ales verbele care au perechi cu *-ez*):

1. *cuțure, să*
2. *dezgardină*
3. *flușture, să*
4. *furnice, să*
5. *geune*
6. *întămuie, să*
7. *tămui*

1.2.3. Folosirea sufixului *-ez* se extinde în graiurile muntenești și la verbe care, în limba standard, se conjugă fără sufix. Formele *dăsfundez*, *înviază*, *terminează*, *să rezolveze*, *să dezvoltează*, *să transporteze*, *dăsfundez* – TDM III, pct. 833, *înviază* – TDM III, 840, (chiar și *întârziez* și *să vătămeze* s-au înregistrat în anumite graiuri muntenești⁹³): *pân nu terminează boeru la plug nu le dijmuiește la nici unu* – GN, Ilfov, 191, *să dăsface... să dezvoltează duzii* – TDM III, pct. 815, 497, *ca să se bage să să transporteze să le valorificăm* – TDM I, pct. 681, 99. Dăm mai jos lista formelor verbale care apar cu sufixul *-ez* (*-ează*) selectate din GM (un criteriu al selecției a fost caracterul denominativ al verbului, altul, semnificația identică cu a unui verb în *-i* cu sau fără sufix sau în *-a* fără sufix, deci existența lui ca dublet):

1. *abrezează, se* (= „se presează”)
2. *astabilează, se*
3. *bubulează, se*
4. *cruntează, să*
5. *descâlțează*
6. *dezgrădineze*
7. *fărămăntează*
8. *furnigheze, să*
9. *împaientează*
10. *împăpușezi*
11. *împietrează*
12. *încercelează*
13. *închepează*

⁹¹ Orza 1978, 36–38.

⁹² *Ibidem*, 38.

⁹³ *Ibidem*.

14. *încrudează*
15. *îngrozează*
16. *înhobodează*
17. *înjosează*
18. *înmurgeze, să*
19. *în răsturnezi*
20. *înspicează*
21. *mănicăiezi, să*
22. *măruntășez*
23. *mărunțez (mărunțășez)*
24. *meiază („rămân mici ca bobul de mei”)*
25. *paientez*
26. *pistonează, se („se presează”)*
27. *pistosează*
28. *porzolează („tratează sămânța cu piatră vânăță”)*
29. *roieze, să*
30. *secetează*
31. *tămâieze, să*
32. *trambaleze, să se*
33. *ursez*
34. *vărezi*

1.2.4. Verbele care se conjugă cu sufixul *-esc* (din lat. *-esco*, sufix mai vechi decât *-izo*) sunt, în general, verbe păstrate din latină cu această flexiune (*a albi*, *a înălbi*, *a căni*, *a încălzi*, *a înflori*, *a înfrunzi*, *a împlini*, *a luci*, *a urzi* etc.⁹⁴), derivate pe teren românesc (din substantive: *a asfinți*, *a cântări*, *a palmui* etc; din adjective: *a iuți* etc.; din numerale: *a îndoi*, *a însuti* etc.; din adverbe: *a aminti*, *a deosebi* etc.; din onomatopee: *a ciripi*, *a vui* etc.) și verbe împrumutate (din slavă: *a azvârli*, *a cosi*, *a iscăli*, *a jelui*, *a jeli*, *a pândi* etc.; din maghiară: *a cheltui*, *a făgădui*; din greacă: *a agonisi* etc.; din franceză: *a aservi* etc.) și cunosc fie numai flexiunea sufixată (*albesc*, *acresc* etc.), fie ambele flexiuni (*împart/împărțesc*, *mint-miș/mișesc*, *simț-simț/simțesc*, *înghit-înghiț/înghițesc* etc.)⁹⁵, dar în mod diferit de la un verb la altul, precum și de la un tip de graiuri la altul. În general, formele sufixate apar în graiurile de tip nord-vestic, în unele dintre acestea (Maramureș și

⁹⁴ Printre acestea sunt verbe care provin din verbe latinești formate de la alte verbe, substantive și adjective + sufixul *-sco*, verbe care au o valoare incoativă: *flōresco* (de la *flōrēre*, (*in*)*veterasco* (de la *vetus*), *albesc* (de la *albus*) etc. Cele două verbe (*floreo* și *flōresco*) ajung să se confunde, fapt care facilitează amestecul celor două flexiuni. Pe de altă parte, în latină există apropiere semantică și fonetică între denominativele în *-eo*, *ēre* și denominativele în *-io*, *-īre*, ceea ce favorizează întrepătrunderea flexiunii celor două tipuri, trecerea infinitivelor în *-ēre* la *-īre* (**florire*, **lucire*), a lui *-ēscere* la *-iscere* (**florisco*, *lucisco*) și, în consecință, constituirea unei flexiuni mixte în cadrul conjugării a IV-a, caracterizată printr-o accentuare uiformă (Orza 1978, 38–39).

⁹⁵ Orza 1978, 39–40.

nordul Crișanei), sufixul *-ește* de la persoana a 3-a realizându-se ca *-e* accentuat, *grăie, asfințé* etc. Pe de altă parte, este valabilă și situația inversă: graiurile muntenești prezintă forme sufixate cu *-esc*, acolo unde în graiurile de tip nordic se întâlnește flexiunea fără sufix. Verbe ca *a ciuguli, a ciupi, a mistui, a înăduși* apar conjugate, în graiurile muntenești, în general (dar nu exclusiv), ca în limba standard: *ciugulesc, ciugulești, ciugulește* (*ciugul, ciuguli, ciugule* – în graiurile nord-vestice); *ciupesc, ciupești, ciupește* (*ciup, ciupi, ciupă* – în graiurile nord-vestice); *mistuieste, înădușește* (*mistui, înădușe*). Se consideră că, în mare măsură, sufixele secundare apar la aceleași verbe în graiurile muntenești și în limba literară. Putem spune, însă, că în graiurile muntenești apar numeroase exemple de forme cu sufixul *-esc* la verbe care sunt în limba literară de conjugare tare.

1.2.5. Cele mai frecvente sunt formele *împărțește, despărțește: pă urmă a venit altu și a zis să-mpărțească și la sărac și la bogat* – GN, Vlașca, 166. Pentru a ilustra productivitatea acestui sufix specific verbelor de conjugarea a IV-a slabă, dăm mai jos lista formelor verbale cu sufixul *-esc* (*-ește*), așa cum apar ele în GM (formele au fost selectate după criteriile folosite și pentru lista formelor verbale cu sufixul *-ez*, anume caracterul denominativ și/sau existența unui dublet tare):

1. *băligăresc*
2. *brânzorește*
3. *butucești*
4. *cărăresc*
5. *cărnuieste*
6. *centuiește*
7. *cepuiește*
8. *chișnește*
9. *ciobănesc*
10. *ciopățește*
11. *ciubucesc*
12. *clivisește*
13. *clompănește*
14. *cloșuiască, să*
15. *corcofelește*
16. *corhănește*
17. *coșărește*
18. *cotonoghește*
19. *cotoroghește*
20. *cuțulește, se*
21. *descăpăcesc*
22. *dezgrădească, să se*
23. *discuiește*
24. *doctorește*
25. *firmiturești*

26. *frichinesc*
27. *frimicește*
28. *gânduresc, mă*
29. *geotește*
30. *hoiește*
31. *hurduiește*
32. *iordănește*
33. *izvorește, se*
34. *îmbetelește*
35. *îmbrânzește, se*
36. *îmbulgărește*
37. *încherbesc*
38. *împânzești*
39. *împârguie, să*
40. *împăpușești*
41. *împărțesc*
42. *împietrește*
43. *împungălește*
44. *întencuiești*
45. *învârghiască, să*
46. *învăluiesc, mă*
47. *lozește*
48. *mamicesc*
49. *maturește*
50. *mărunțesc*
51. *medregălește*
52. *mierește, se* (= „se ține de băț ca mierea”)
53. *migoroșești*
54. *mizdrește*
55. *muruiesc*
56. *ornănăiești* (= „faci treabă fără spor”)
57. *pântecăresc*
58. *păstrămește*
59. *pistosesc*
60. *pitulește, se*
61. *puternicește, se*
62. *putregăiește, se*
63. *revenește, se*
64. *rinduiesc*
65. *stângăcește*
66. *stufărește, se*
67. *șomoiogești*

68. *tăvănesc, să*
69. *târlește*
70. *trambulească, să se*
71. *urdește, se*
72. *ursesc*
73. *zângănesc*

1.2.6. Am observat, deopotrivă, și mișcarea inversă față de cea enunțată în paragraful anterior: apar, mai rar, forme nesufixate la verbe care în limba literară sunt de conjugare slabă. Astfel sunt: *jumol*, (*tu*) *jumoli*, (*el*) *jumoale*⁹⁶ („jumulesc”, „tu jumulești”, „el jumulește”): *unele fâmei dă necaz pă altele să duc și jumule din grâu* – GN, Ilfov, 187; *une afla om cu parale venea să-l jăfuie* – GN, Vlașca, 167; *tămuie* („tămâiază”), *mântuie* („mântuiește”) etc. Am selectat din GM formele verbale care apar fără sufixul *-esc* (unele dintre ele sunt variante ale celor cu *-esc*):

1. *ciopăne*
2. *discuie*
3. *frichin*
4. *gârâie*
5. *întencuie*
6. *învăluie*
7. *licăie*
8. *sârmuie, se*
9. *zângăne*

1.2.7. Se consideră, în general, că opoziția între graiurile muntenești și cele nord-vestice este mai netă în acest caz: cele muntenești păstrează, în general, sufixul secundar *-ez* (la verbele de conjugarea I), situație în care graiurile nord-vestice preferă formele nesufixate (fără sufixul secundar *-esc* sau *-ăsc* la verbele de conjugarea a IV-a)⁹⁷. În zonele de tranziție, formele cu sufix secundar și forme fără acest sufix sunt în variație liberă.

1.2.8. Credem că afirmația referitoare la caracterul inovator al graiurilor muntenești cu privire la întrebuințarea verbelor de conjugarea I și a IV-a cu forme sufixate sau nesufixate trebuie privită și analizată cu atenție. Părerea noastră este că trebuie să luăm în considerare următoarele observații: a) formele cu sufix ale verbului *a lucra* la indicativ prezent sunt etimologice (formele *lucrizo*, *-izas*, *-izat*, *-amus*, *-atis*, *-izant* apar încă din latina târzie); (pe de altă parte, nu putem să nu facem observația că formele fără sufix pentru *a lucra* par „a repeta” conjugarea primitivă, arhaică a verbului latinesc, fapt ce poate fi interpretat mai degrabă ca o dovadă de continuitate, de „memorie” a tiparului decât ca o coincidență); b) există

⁹⁶ *Gl. Munt.*, s.v. *jumuleam*.

⁹⁷ Cf. Orza 1978, 41: „Verbele pe care le-am avut în vedere în cercetarea de față [*înghițesc*; *mințesc*; *simțesc* etc] demonstrează că formele sufixate realizează cea mai mare frecvență în jumătatea nordică a țării”.

verbe care apar în graiurile muntenești (și) fără sufixul *-ez* (*îngenunchi*, *șchioapăt* etc.), ca și în limba veche (*ngenunche*, *genunche* – vezi Zamfir 2005, 329), deși în textele muntenești vechi sunt atestate, în general, forme de conjugare slabă⁹⁸; c) există un număr de verbe de conjugarea a IV-a care apar cu sufixul secundar *-esc* în graiurile muntenești (*împărțesc*, *despărțesc* etc), însă apar în limba veche; (forme ca *împărțește*, *despărțește*, *părțește*, *răpește*, rezultate în urma analogiilor cu *îndulcește*, *lucește* derivate din **îndulcescît*, *lucescît*⁹⁹ sunt frecvente în limba secolului al XVI-lea)¹⁰⁰; d) formele *mint/minț* și *simt/simț* – forme arhaice – sunt caracteristice pentru graiurile sudice. Având în vedere aceste observații, se poate spune, într-adevăr, că graiurile muntenești nu păstrează doar fapte arhaice (din flexiunea latină primitivă, ca de exemplu, conjugarea lui *a lucra* fără sufixul de origine greacă *-izo*), însă nu se poate spune că nu se dovedesc *conservatoare*, în măsura în care păstrează, totuși, *forme care au circulat în limba veche*.

1.2.9. Despre productivitatea conjugărilor I și a IV-a în graiurile muntenești, putem vorbi diferențiat în sensul în care am încercat să demonstrăm până aici: în graiurile muntenești, sufixul *-ez* are încă vitalitate, dovadă este numărul de verbe denominative create în interiorul graiurilor (vezi *supra* lista Forme verbale în *-ez*); acesta este, însă, concurat și depășit în productivitate de sufixul *-esc* (vezi *supra* lista Forme verbale în *-esc*). În fapt, se confirmă ceea ce se afirma în cercetările din secolul trecut: sufixul *-ez* este fecund la nivelul limbii literare, prin împrumuturile neologice, în timp ce sufixul *-esc* este productiv la nivelul limbii vorbite, prin creații interne¹⁰¹. Cercetările mai recente susțin și demonstrează aceleași direcții de dezvoltare ale aceluiași tendințe: *-ez* pentru verbe neologice, *-esc* pentru creații interne, întrucât la nivelul limbii vorbite se constată preferința pentru formele sufixate de prezent indicativ al verbelor de conjugarea a IV-a, deci, vitalitatea sufixului *-esc*, în timp ce, la nivelul limbii standard, clasa care dovedește „ospitalitate” este cea a conjugării I slabe¹⁰². Concluzia cea mai importantă a acestei demonstrații este aceea că, în graiurile muntenești, ambele sufixe, *-ez* și *-esc*, sunt productive, dar în grade diferite; sufixul caracteristic conjugării a IV-a slabe, *-esc*, dovedește gradul cel mai ridicat de productivitate, dar și de vitalitate, întrucât continuă tradiția limbii populare de a crea forme verbale noi.

1.3. O altă trăsătură tipică a prezentului verbelor în graiurile muntenești este neutralizarea opoziției între persoana a 3-a și persoana a 6-a. Acest fenomen se extinde de la prezentul verbelor în *-a* și al celor în *-î* și *-i* (fără sufixul secundar *-ăsc*), e.g. „el/ ei cântă”, „el/ ei coboară”, unde este normal. Sub influența acestor clase de verbe, productive în graiurile muntenești (în special, conjugarea I tare),

⁹⁸ Zamfir 2005, 293–383. La p. 329, autoarea precizează chiar: *...Muntenia, adică cu o arie sensibilă predilecție pentru conjugarea slabă...*

⁹⁹ Morariu 1925, 330–332.

¹⁰⁰ Densusianu, *LR*, 152.

¹⁰¹ Jordan 1954, 452; Graur 1968, 244.

¹⁰² Vezi Guțu Romalo 2000, 97–100; Croitor 2002, 61–66; Florea 2002, 84–94.

această omonimie desinențială se generalizează în graiurile sud-estice la prezentul verbelor, indiferent de conjugarea din care fac parte (*el/ei vine, el/ei ia, el/ei pune, face* etc.): *la urmă să strânge lume multă/ vine meseni/ din sat// și îi ia moșu/ cu foarfeca* (TDM III, pct. 786, 119); *ele face noaptea/ întinde grâu/ încalecă pă sul/ să duce și-ntinde grâu așa/ ia laptili dă la vacă/ dă la pisici/ dă la ce/ și le pune la altă vacă* (TDM III, pct. 821, 574); *lupu mă! lupu mă !/ sare câinii și scapă și p-ăia/* (TDM II, 225).

1.3.1. Omonimia formelor de persoana a 3-a și de persoana a 6-a se extinde la alte timpuri (imperfect, perfect compus, viitor), pentru verbe care au specifică omonimia persoana 1/persoana a 6-a la prezent indicativ (*eu/ ei beau, eu/ ei fac* etc.). În anumite cazuri, se înregistrează fenomenul invers: omonimia dintre formele de persoana 1 și de persoana a 6-a, caracteristică verbelor în *-ea, -e, -i* (cu sufixul *-esc*), se extinde la verbe care prezintă opoziție între persoana 1 și persoana a 6-a (*eu/ ei lupt*), fenomenul justificându-se prin analogie.

2. Valori

2.1. Valori temporale

2.1.1. Așa cum am mai arătat¹⁰³, în funcție de context, prezentul exprimă diferite valori numite, de obicei, prezent gnomic, prezent etern, prezent iterativ, prezent istoric, dramatic, prezent pentru trecut, prezent pentru viitor etc. Valorile menționate aici sunt deseori citate în gramatici (Jordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, Avram 2001). Graiurile muntenești se caracterizează prin preferința pentru întrebuințarea prezentului pentru alte timpuri și moduri, valori pe care vom încerca să le prezentăm.

2.1.2. Ceea ce se denumește în general prin „prezent gnomic” se referă la un fapt valabil pentru toate timpurile, inclusiv pentru momentul în care se vorbește. Această semnificație se realizează numai dacă verbul implică, în conținutul lui semantic, ideea de durată (Jordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, 227). Termenul „durată” trebuie înțeles ca „permanență” și apropiat de semnificația pe care T. Vianu o asociază, preluând ideea de la Jacob Wackernagel, cu „prezentul gnomic”, adică de aceea a atemporalității¹⁰⁴. Credem că nota oferită de semnificația de „gnomic” este și mai clară, dacă este susținută de ideea unei concluzii de tip moral și, de ce nu, filosofic, ca în exemplele: *dumnezeu nu doarme// că cu ce măsură măsoară/ cu-aia primește* (TDM III, pct. 819, 526); *un om dacă trece dă șaizeji dă ani/ zadarnic trăiește//* (TDM II, pct. 699, 95); *păi ce știe omu/ știe și femeia/* (TDM III, pct. 801, 319); *cine n-are noroc, n-are, de când naște până moare* (GN, Făcăieni, Ialomița, 210).

¹⁰³ Vezi articolul nostru, Donovetsky 2005a.

¹⁰⁴ Este vorba despre o valabilitate „fără amestecul vreunei reprezentări temporale oarecare. Judecățile [...] sunt universal valabile în timp; ele sunt însă și universal valabile în spațiu” (Vianu 1977, 412–413).

2.1.3. Multe dintre relatările informatorilor permit dezvoltarea, în anumite contexte, a unei semnificații speciale, aceea de acțiune periodică, repetată. „Această semnificație specială, determinată, în mare măsură, de prezența în context a unei precizări circumstanțiale, este numită deseori – mai ales când e vorba de o periodicitate permanentă – prezent etern”¹⁰⁵. Am putea considera, plecând doar de la aceste trăsături, că în graiurile muntenești conotația de „prezent etern” apare foarte frecvent în relatările informatorilor despre activitățile casnice și agricole. Ca să putem rămâne la denumirea de „prezent etern”, ar trebui acceptăm că „aceste fapte se colorează ulterior prin reflexul cugetării generale care le urmează” și că „prin sublinierea și în lumina reflecției, faptele anterioare capătă o valoare simbolică și se monumentalizează”¹⁰⁶. Însă, în contextele în care apar forme de prezent cu semnificația de acțiune „de o periodicitate permanentă” (Jordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967), în aceleași condiții, nu apare „potențarea retorică” (Vianu 1977, 415) a faptelor exprimate, ci, mai degrabă, o sugestie a caracterului recomandabil al tiparului comportamental care însoțește practica respectivă. În aceste condiții, acest tip de prezent, denumit „omnitemporal”¹⁰⁷ de către unii cercetători – un termen mai adecvat, având în vedere precizările de mai sus – apare în contexte referitoare la activități practice. Dacă luăm în considerare alt criteriu de clasificare a tipurilor de prezent, în afară de acela al referinței temporale, și anume, criteriul contextului în care apare majoritatea verbelor la prezent, acest tip de poate fi numit un *prezent al practicii*. Frecvența lui este deosebită, mai ales atunci când este vorba despre rețete, tratamente sau operații, practici verificate și deci, recomandate, sau ca răspunsuri la întrebările anchetatorilor de tipul *cum se face pâinea/ plăcinta/ turtoiul/ turta furnicilor/ mămliga/ brânza/ cheagul/ bulgurul/ plachia/ borșul/ ciorba/ pastrama/ fasolea/ piția/ o casă/ o căruță/ țestul/ soba/ fântâna/ săpunul/ mălaiul/ buhaiul/ caloiianul/ caloița/ omul de zăpadă etc., cum se pun murăturile, ce se face din porc/ miel, cum se fac cârnații/ turtișoarele/ nanangătele/ tăiței/ călăviile/ vasele de lut etc., ce se face la nuntă/ înmormântare/ de moși/ Anul nou/ Rusalii/ Lăsata Secului/ Sf. Dumitru/ la horă/ căluș, moț, ce se face cu vintirul/ umbreaja etc., cum se pune o cloșcă, cum se lucrează la vie/ cânepă/ grâu/ tutun/ porumb/ grădină/ bumbac/ cartofi/ zarzavaturi/ pepeni/ in, cum se cresc gândacii, cum se împarte o găină tăiată, cine se face strigoi, ce/cine sunt ielele, cum se joacă perghelul/ pampa/ țaca-n casă/ drica/ țurca/ de-a gardiana etc.*

¹⁰⁵ Jordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, 227.

¹⁰⁶ Vianu 1977, 415.

¹⁰⁷ Marin 1992, Marin, *Timpuri*. Autoarea consideră că între valoarea de atemporalitate și cea de omnitemporalitate „limita este foarte labilă”, mai ales în textele dialectale – în exemplele care redau, sub aspectul conținutului, adevăruri generale, care se bazează pe o experiență trecută sau în exemplele din textele tematice –. Interesant este că valoarea omnitemporală este identificată de către cercetătoare și pentru perfect compus și pentru imperfect, în textele dialectale tematice, numai în contexte nedeterminate.

2.1.3.1. Credem că pentru exemplele de mai sus, valoarea de prezent „omnitemporal” de tip *practic* se manifestă în funcție de prezența circumstanțialelor sau de posibilitatea înțelegerii acțiunilor descrise fie ca recomandabile, ideale, fie ca permanente ori de câte ori sunt întrunite acele condiții. Astfel, se înregistrează situații în care verbele la prezent slujesc relatările evenimentelor prilejuite de sărbători creștine, păgâne sau de momentele importante din viața individului sau de muncile agricole. Altele funcționează ca rețete culinare și ca „rețete” (a se citi „recomandări”) de comportament social, tehnic sau ludic. Putem considera că, în funcție de contextul¹⁰⁸ acțiunii verbului întrebuițat, acest tip de prezent are următoarele subtipuri: *prezent al practicii agricole*, *prezent ceremonial*, *prezent ludic*, *prezent al meșteșugului*. Spre exemplificare: *la sfîntu dimitru// focu lu simendriu// toamna// și ies femeili cu covrigi/ cu nuci/ cu vin/ mere/ pere/ ce-are omu/ și copiii face foc pă drum* (TDM III, pct. 786, 114); *prima zi dă moși/ e sîmbătă la noi// și să-mpărțește uale// uale, căldări/ bunînțelez vase din astea* (TDM III, pct. 789, 172) – prezent ceremonial; *brînză se face-așa: dîn cheagu care... mieii care-i tăiem are cheagu lor/ când îi tăiem mieii/ au cheagu lor/ le punem câte-o mîna doo dă sare/ în cheag/ și-l lăsăm să se usuce// și cu cheagu-ăla-l punem într-un borcan/ îl stricorăm bine pân într-un pansament* (TDM III, pct. 799, 296) – prezent al practicii agricole; *facim un cerc// și apoi înnumărăm trei metri// de la cerc/ în față/ unde vrem în ce direcție dorim ca să jucăm// și tragem o linie la trei metri/ ș-apoi lovim bătu cu... avem um băț mai mare ș-unu mai mic//* (TDM III, pct. 842, 863); *se spune că este țura// și apoi dacă este țura/ se dă iarăși cu bătu/ și cine nu este-n cerc/ pune mâna așa/ și ia bătu di jos/ și l-aruncă-așa de trei ori/ și dacă-l bagă-n cerc/ intră el//* (TDM III, pct. 842, 864) - prezent ludic; [cum se face o căruță?] *la roate...// întâi îi croim căpățînili// le facem rotunde la strung/ după aceea le scobim cu dălțili// a dooa fază vine spițili lucrate//* (TDM III, pct. 813, 458) – prezent al meșteșugului.

2.1.4. Toate aceste situații, în care prezentul este folosit cu o frecvență copleșitoare, determină ceea ce Cristina Călărășu numea „efectul de permanentizare”¹⁰⁹. Acesta este analizat, pentru limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, fie în propoziții principale, fie integrat unui lanț de coordonate (care poate fi deschis și de un perfect simplu sau perfect compus). „Efectul de permanentizare” care însoțește prezentul verbelor în documentele acestei perioade va cunoaște o dezvoltare deosebită în secolele următoare în lucrările științifice (istorice, geografice etc.). Principala calitate a acestui prezent este *atitudinea obiectivă* a emițătorului. Aceasta ni se pare motivația esențială în alegerea folosirii prezentului pentru contextele exemplificate mai sus.

¹⁰⁸ În general, este vorba despre situații în care se descriu obiceiuri, practici, procese tehnologice caracteristice culturii populare, contexte care apar în ceea ce s-a denumit, în unele lucrări, „text tematic” – Vezi Marin, *Timpuri*, Marin 1992.

¹⁰⁹ *Timp, mod, aspect în limba română, în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, 1987.

2.1.4.1. O altă valoare recunoscută a prezentului este cea denumită „prezentul istoric”. Ea este una dintre *valorile anteriorității* pe care le poate exprima acest timp. Aceasta se referă la capacitatea prezentului indicativ de a exprima acțiuni sau evenimente anterioare momentului vorbirii, dar încărcate de semnificații deosebite pentru emițător. Preferința vorbitorului pentru prezent în locul trecutului se explică în acest caz fie prin faptul că emițătorul înțelege evenimentul relatat ca foarte important (este un fapt din istoria locului sau a familiei), fie prin faptul că – și această motivație pare să se aplice mai des – acesta este încă viu în mintea informatorului sau l-a provocat emoțional și atunci acesta intenționează să transmită acea stare. Unii lingviști numesc această valoare „prezent dramatic” pentru capacitatea de a contribui la *actualizarea* situațiilor întocmai ca pe scenă. Pentru exemplele identificate în textele muntenești, credem că este adecvat termenul de *prezent al actualizării*¹¹⁰, pentru aceste relatări în care informatorul povestește fapte trecute, dar simte nevoia să continue folosind prezentul pentru a fi mai convingător. În textele muntenești *prezentul actualizării* este foarte frecvent. Am ales pentru exemplificare: *și am sta vro trei/ patru zile/ așteptam/ ce-mi vine mie?/ erea lambă/ nu erea ca acu/ cu lamba-n mână/ ce-mi vine mie/ **pui** mâna pă... clanță/ și neîncuiată// și **intru-n** magazie//* (TDM III, pct. 787, 121); *a dat s-o strângă/ oaia a-nceput a fâțâi din coadă/ fâțâind din coadă/ i-a dat drumu/ oaia a fugit/ dup-ai// **să duce** la ailantă/ ca-n părete/ tot pân fața oii a trecut/ și **trece** iar din a mal/ și tot așa a băgat [...]* „lupu mă! lupu mă!” ***sare** câinii și **scapă** și p-ai* (TDM I, pct. 708, 224–225); *când am venit am găsit bătătura plină dă femeii// **fugi/ plângi** eu/ **fugi** la dăspensar/ n-am găsit nici un doctor la dăspensar* (TDM I, pct. 782, 438). *și trecură doi/ îi lăsai/ trecură alți doi/ iar îi lăsai/ ce-mi veni mii/ -așăz arma pă craca fagului colo/ și...**zic** să-ncerc să-i iau la uochi//* (TDM III, pct. 787, 124).

2.1.4.2. De cele mai multe ori, această rupere de ritm prezentă în relatare este anticipată de o interogație sau o propoziție prin care informatorul își pregătește dramatizarea, de tipul *ce-mi vine mie?* sau *zic, zice, (îmi) spune*, timpul relatării glisând de la trecut la prezent, ceea ce se asociază cu trecerea de la narațiune la dialog: *...și era timpu toamna/ cam... ploaie/ cutare/ cutare erea// ș-io **mă dug** la gară/ **zâc** „poate **iau** ș-io pă cineva/ fînc-adusesem judecătoru la gară/ înapoi/ poate **găsusc** un client și io// și l-am luat p-ăla-n... să-l eau în căruță-n...// îmi **spune** că: „**nu vrei** să mă duci la bogați?” „**da!** te **duc** io!” „**cât îmi iei?**” (TDM III, pct. 786, 111); *trimetea scrisoare/ citație/ vorbea cu-nvățătorii/ **zice** „io **am** băieți să dau la școală”/ **zice** „**nu dau** fetili la școală”// și nu ne-a dat//* (TDM II, pct. 699, 101).*

2.1.5. Des exploatat în limba vorbită, *prezentul iterativ* își face apariția în contexte în care se transmite ideea unei acțiuni repetate ori de câte ori sunt întrunite aceleași condiții: *a trimes un inginer/ cum **trimete**... ș-acum avem pă dial/ și-n toți anii/ **măsură** și **face** și **drege***¹¹¹/ (TDM I, pct. 782, 432).

¹¹⁰ Valoarea de actualizare („rol stilistic actualizator”) este atribuită prezentului în aceste contexte și de către Maria Marin (Marin, *Timपुरi*). Am ajuns, independent, la același punct de vedere.

¹¹¹ Construcția *și face și drege*, frecventă în limba populară, are un conținut intrinsec iterativ.

2.1.6. Prezentul are capacitatea de a exprima acțiuni *posterioare* momentului vorbirii. Această valoare de *posterioritate* (numită, uneori, „prezentul futuric”¹¹²) este pusă în evidență în contexte în care prezentul este întrebuințat pentru timpul viitor și apare foarte frecvent în graiurile muntenești. „Prezentul funcționează și ca viitor datorită aceleiași ușurințe de a trece granița, foarte labilă și greu perceptibilă, dintre momentul vorbirii și cel următor. De astă dată avem a face cu o anticipare: graba de a săvârși acțiunea, siguranța deplină că acțiunea se va săvârși etc. fac pe vorbitor s-o prezinte nu ca urmând să se săvârșască de acum înainte, ci ca săvârșindu-se în momentul vorbirii”¹¹³.

2.1.6.1. Prezentul cu valoare de viitor apare, de obicei, în dialog, în contexte care presupun un sfat, o recomandare, asociate cu siguranța vorbitorului că acțiunea se va săvârși. Dintre exemplele foarte numeroase am selectat câteva: *zâc* „tu ar fi mai bine bine” *zâc/* „să stai să te-nsori după ce **faci** casa// c-atunci te **ia** greutății// ca să iei nevasta cu tine/ s-o ții/ o fi petrețioasă s-o ții mai bine pă ia decât pă tine; că aia **iese** dânc școală acuma// aia **iese/ face** trei clase dă liceu/ ș-o **bagă** cu el la servici acolo/ pă fată/ o **bagă**// o **ia** și pă ea/ la servici cu el”// (TDM III, pct. 786, 116); și am discutat ce am discutat/ și la urm-a plecat/ zic „hai du-te acasă că e târziu// cine vede lumină la ora asta acuma.../ pă urmă mâine mi-**aud** alte vorbe” (TDM III, pct.811, 434); și dup-aia/ a plecat acasă/ și mi-a spus zice „mâine pă la trei **vin** pă la tine”// (ibidem).

2.1.6.2. Mai interesante sunt contextele referitoare la acțiuni trecute în care prezentul cu valoare de viitor apare în propoziții subordonate sau în relatări în stil indirect liber, ocurența lui fiind justificată, pe de o parte, de concordanța timpurilor (în celelalte propoziții este folosit perfectul compus), iar, pe de altă parte, de funcția de actualizare a prezentului dramatic: *când să plec acasă/ nu mi-a mai dat drumu/ m-am pus pă plâns/ m-am jălit/ m-am omorât/ nu mi-a mai...nici un fel...nu mi-a mai dat drumu/ ce să mai fac/ mi-era frică rău de taticu/ că zic de! n-am făcut din capu meu dă când sunt/ mă **taie** taticu// **nu** îmi **face** alceva/ mă **taie** (TDM III, pct.791, 197); și-n timpu ăsta m-a luat pă mine dă gât/ s-a atârnat dă gātu meu/ „nu pot să mai înghiț”/ știi/ „ș-asta-**i** moartea mea”// „fă”/ zic „nu e muartea ta” zic „fă// mori? eu sânt bolnav și tu umbli pân doctori cu mine/ și mie nu mai mi-e frică că **mori**/ și tu ție ți-e frică că **mori**”// eu o-ncurajam/ (TDM III, pct. 824, 606); i-a luat în poală și i-a dus... l-a dus acolo iar/ dă unde-l luase/ și l-a lăsat... omu să-și vadă dă treburi/ „hai/ că” zice „noi **perim**” (TDM III, pct. 827, 638).*

2.1.7. Trebuie remarcat că în graiurile muntenești modalitățile de a exprima caracterul ingresiv (respectiv, eventiv) al unei acțiuni sunt diverse. În afară de construcțiile care se bazează pe verbe la conjunctiv precedate de verbe cu conținut ingresiv (*a începe, a prinde* etc. – vezi *infra* *Conjunctiv prezent*), ni s-a părut interesant faptul că în graiurile muntenești inventarul verbelor care dezvoltă – contextual – o nuanță incoativă este în creștere. Este vorba despre verbele *a veni* și

¹¹² Vianu 1977, 411.

¹¹³ Jordan 1954, 439–440, Iordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, 228.

a *deveni*. Notăm aici două dintre cele mai frecvente modalități de a reda nuanța incoativă în graiurile muntenești:

i. *a veni + și + verb* (la același mod și timp), într-o structură formată din două propoziții principale coordonate copulativ;

ii. *a deveni + de + verb* (la același mod și timp), într-o structură formată dintr-o principală și o consecutivă (finală sau principală)¹¹⁴ introdusă prin *de*.

a. Sensul verbului *a veni* este unul secundar (= „a începe”), întrebuițat exclusiv (inițial, poate, chiar dezvoltat) în contexte ale practicilor agricole. Iată câteva exemple: *că dacă el este-nrădăcinat bine/ el vine și-nfrățește/ dintr-un bop poate-i dă doozeci// vine și să-nrădăcinează bine* (TDM III, pct. 815, 487); *și din crăcile-alea vine și-nflorește//* (TDM III, pct. 819, 542); *și dacă bag mâna nițel în pământ așa/ și văz că-mi îngheață mâna/ nu e bun dă pus// că el vine și să strică boabile-alea din cauza răcelii//* (TDM III, pct. 815, 485);

b. Cu verbul *a deveni* situația este, credem, mai interesantă. Prezența lui *a deveni* în astfel de structuri este, probabil, rezultatul unei atracții paronimice între cele două verbe și/sau conținutul semantic al verbului *a deveni*. Două exemple: *devine di să forțează* (TDM III, pct. 842, 861); *devine de trage casa de nu poți sta-ne* (TDM III, pct. 838, 794).

2.1.8. *Prezentul în propoziții subordonate*. Pornind de la lista valorilor prezentului inventariate de Kr. Sandfeld și H. Olsen în *Syntaxe roumaine*, 1936 (prezentul istoric, cel al acțiunilor iterative și un prezent care continuă o acțiune trecută, durativă în momentul vorbirii¹¹⁵), Cristina Călărașu¹¹⁶ înregistrează patru valori pe care le subsumează unei singure categorii, pentru că verbul la prezent, aflat într-o propoziție subordonată, are ca regent un verb la trecut. Am întâlnit aceste valori în graiurile muntenești:

a. un prezent simultan cu un trecut, ocurent în propozițiile subordonate introduse prin *că*: *dăstul dă amărîtă am trăit/ da vezi mi se părea că-i bine//* (TDM II, pct. 699, 102);

b. un prezent utilizat pentru viitor (în interogative indirecte) pentru a sugera: un plan: *„nu-mi vii pân la crăciun/ pân te uită fata!”* (TDD, pct. 887, 431); o promisiune: *și i-a spus „muartă mă dâspărțesc dă el”/* (TDD, pct. 885, 397); o certitudine: *stătu la pândă// și văzu că iese șarpele/ și îi bea laptele copilului* (TDM III, pct. 842, 866); o rezoluție sau un refuz categoric: *odată un șarpe!// când*

¹¹⁴ Întrebuițarea lui *de* conjuncțional în astfel de contexte determină situarea sa la granița dintre coordonare și subordonare și interpretarea sa dublă: fie conectiv coordonator-copulativ, echivalentul lui *și*, fie conectiv subordonator-final, echivalentul lui *să* și *ca să*. – Vezi Pană Dindelegan, *Ambiguitatea conjuncției de*, 2003, 200.

¹¹⁵ Exemplele găsite de noi în textele muntenești: *de-atuncea avem frică/ cî sânn căzva ani di zili/ sânn vro doozăci și ceva di ani/ di cân știu io cazu-ăsta că s-a-nîmplat//* (TDD, pct. 875, p. 247) sau *io sânt bolnav dă reumatizm dă... dă fro doozej dă ani* (TDM III, pct. 787, p. 129)

¹¹⁶ Călărașu, 1987.

*l-am văzut/ noi mergeam numai în vârfurile de la picioare// și când l-am văzut/ noi am stat pe loc/ și șarpele a fugit/ apoi am ocolit/ și am ieșit la drum/ și pe urmă văru-al meu/ n-a mai vrut ca să meargă/ a zis că... i-e frică/ dacă era mai mulți copii/ mai mergea/ dacă nu/ nu// (TDM III, pct. 842, 865); însă mama nu mă lasă să eau pă are-mi **place**// (TDM III, pct. 843, 874)*

c. prezentul unor întrebunițări fixe de tipul *se vede, pe zi ce trece, trebuie*;

d. prezentul unor calități generale (aflat și pe lista lui Sandfeld și Olsen ca valoare „excentrică”): *ș-am început să ne luăm la ceartă/ și la scandal că... așa-i omu când să vede un pic mai mare// (TDM III, pct. 840, 834).*

2.2. Structuri stereotipe

2.2.1. Prezentul anumitor verbe (*dicendi* sau cognitive sau de modalitate), asociat cu un pronume interogativ, alcătuiește sintagme de tipul *cine știe/zice?* sau *cine/ce trebuie/ poate*, care, urmate de un conjunctiv sau de un prezumtiv, parazitează sau, dimpotrivă, dinamizează relatarea: *ce zîsăi io?/ „ai iuană” zic/ „asta să știi că e nora noastră// ia uite nici căinili nu să dă la ia/ s-o latre”// ăilanți/ cine știe pă unde-o fi fost?// (TDM III, pct. 787, 131).*

2.2.1.1. Am întâlnit în graiurile muntenești contexte referitoare la acțiuni trecute, în care un verb la prezent apare în subordonate temporale introduse prin *când*, repetând verbul din regentă. Verbele la prezent se organizează în structuri repetitive pe parcursul relatării și au rolul de a pregăti efectul acțiunii prezentate în regentă, de a amâna deznodământul, de a temporiza acțiunea. Am numit acest tip de prezent *prezentul temporizării*: *prima dată l-am văzut iarna/ când mi-a luat chiar nouă o oaie d-aici/ eram... să zic așa să fi avu zece cinsprece ani// să scoală bietu tată-mio d-ici/ a auzit clopotile// boilor// când să scoală/ „he! frun cîine/ sau mai știu io ce”// când să scoală tata/ ...oile ieșite din obor/ (TDM III, pct. 801, 315).* O varietate a valorii de mai sus este cea din contextele în care verbul la prezent din regentă intră în structuri repetitive în propoziții principale juxtapuse și/sau determinate de temporale introduse prin *când* sau *după ce*, ceea ce contribuie la întărirea acțiunii prezentate, la coeziunea relatării sau la temporizarea ei (informatorul pare că își pregătește continuarea): *o săpăm la cazma// dă la trei ani încolo/ o începem a săpa la cazma// o săpăm la cazma/ și după ce-o săpăm/ o legăm/ (TDM III, pct. 789, p. 157).*

2.3. Valori modale

2.3.1. Prezentul este folosit foarte frecvent cu valoare de *imperativ*¹¹⁷. Iată câteva exemple din textele dialectale muntenești: *...și cheamă um băiat d-ăștea cu... cu liceu/ și zice „mîne la ora cinci te scoli/ și iai oștașu-ăsta/ și te duci cu el*

¹¹⁷ Valoarea de imperativ a prezentului pentru limba vorbită este consemnată și în anumite gramatici (Iordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967, Avram 2001, 218).

la roman// vă **luați** provizie pentru... o zi/ până **sosiți** acolo” zice/ „și... îl **predai** acolo”// (TDM III, pct. 787, 127).

2.3.2. În relatări în stil indirect sau în stil indirect liber, prezentul apare în locul conjunctivului, a cărui selecție ar fi justificată de concordanța timpurilor. Vorbitorul selectează prezentul în locul conjunctivului cu valoare de imperativ (de altfel, în frază, cele două moduri apar în alternanță): *bietu tăticu n-a mai zis nimica/ că... zice „te-am dat eu prima dată cu sila/ acu a vrut ea/ ducă-să!/ să faci ce-o vrea” zice/ „la mine-napoi **nu** mai **vine**”// (TDM III, pct. 791, 198).*

2.3.3. *Prezentul indicativ cu valoare de condițional prezent sau de optativ prezent*

a. Prezentul indicativ poate apărea cu triplă valoare: valoare de condițional prezent – în subordonate condiționale – și de optativ prezent – în regentele acestora – și în subtext, o a treia valoare, care poate fi asociată aceleia a prezentului gnomic. Este vorba despre contexte referitoare la acțiuni presupuse, ireale, despre care vorbitorul a auzit, pe care nu e credibil că le-ar fi experimentat, dar în care el crede. În universul lui, referința la o entitate din categoria ielelor, îngerilor etc. se face sub incidența unei afirmații cu caracter legic, de tabu (o altă variantă de redare a acestor situații este fraza în care este întrebuițat imperfectul cu valoare de condițional prezent sau perfect). În cazurile la care vrem să ne referim, contextele în care vorbitorul alege să folosească prezentul pun în lumină valoarea *gnomică* a prezentului, dar ca *valoare secundară*, suplimentară, prima fiind aceea de condițional prezent în secundară și de optativ, în regenta acesteia: *Ielili le-a auzit noaptea. Cântau ca niște păsări. A fost ielili niște sfinți dă zboară pă sus. E rele, că dacă le **răspunde** omul, îl **pocește**, îi **strâmbă** gura, vo mână* (Suplement la ALRT II, Urziceni, 236); *zice că îngerii/ îngerii zice că **face**// te **strigă** îngerii/ ...afară// da o fi așa mamă/ n-o fi/ nu știu* (TDM III, pct. 827, 644); *în timpu jocului/ dacă se trecea pân în hora noastră care jucăm noi/ nu e bine să treci pân horă// pentru că... **se-mbolnăvește**// dă-ntr-o boală una alta oarecare/ și p-ormă dacă el... dă s-a-mbolnăvit/ **sântem** obligați toți ăștia să ne strângem/ care și... care suntem/ să ne făcem iar călușari la loc* (TDM III, pct. 827, 653).

b. În circumstanțiale comparative introduse prin *ca când*, frecvente în graiurile muntenești, prezentul primește valoare de *condițional-optativ prezent*: *dup-aceea vânturam sămânța/ ne duceam cu ea la fabrica dă ulei/ acolo o băga la uruitor... ș-o coja... cuaja aia-ntr-o parte ieșă/ și miejii singuri într-o parte// șă miejii-ăia-i băga la un cuptor// care-i ardea cu foc dădăsupt/ ca când **faci** la cazanu dă țuică//* (TDM III, pct. 818, 524).

c. Există contexte în care ocurența prezentului pune în lumină ipoteticul. Este o valoare care apare în propoziția condițională, în care prezentul exprimă posibilitatea¹¹⁸, una dintre valorile fundamentale ale *condiționalului-optativ*

¹¹⁸ Valoare menționată și în Weigand 1900, 56 pentru „die kleine Walachei”: „Bemerkenswert ist noch der Gebrauch des Praesens statt des Imp. oder Cond. im Konditionalsatz”.

prezent: cică dacă muare mortu să nu-l treci nimica peste el/ (TDM III, pct. 787, 132); *am zis că ce caută la mine la ora asta? ce/ la mine e hotel/ sau e [!] alceva/ că dacă mă vede cineva la poartă/ ...discută că gata/ fata lu cutare.../ nu mai e [!] fată/ și... așa e-aici la noi// și dup-aia el a zis că/ nu vrea să stea la puartă/ vrea să intre-n casă* (TDM III, pct. 811, 433). Ultimul exemplu necesită un scurt comentariu: după cum se poate observa, contextul este marcat intonațional, iar întrebarea indirectă, frecventă în limba vorbită (devenită expresie stereotipă) *ce caută la mine...* este, aici, o altă modalitate de exprimare a reproșului. În această cheie, interogativa indirectă următoare, *ce la mine e hotel*, poate fi citită cu verbul la condițional prezent și înțeleasă ca expresie a reproșului.

c.1. În contexte retoric-interogative, prezentul poate exprima irealul, în consecință, poate avea *valoare de condițional-optativ perfect: doar am apucat să dăscui ușa/ și să intru-n casă// m-a loat c-un frig.../ cine moare? io//* (TDM III, pct. 841, 851).

2.3.4. O rapidă privire comparativă între graiurile muntenești și limba latină privind valorile prezentului arată că unele dintre valori erau active încă din latină. Acestea sunt prezentul istoric, prezentul cu sens de imperativ și prezentul cu sens de viitor¹¹⁹, valori care se moștenesc, așadar, în graiuri. În limba latină târzie însă, tabloul valorilor prezentului cuprinde și prezentul deliberativ de tipul *quod facio?* „ce să fac?”, a cărui existență este de presupus „în limba vorbită, în tot cursul istoriei limbii latine, dar în latina clasică [...] cu aceeași funcție cu conjunctivul”¹²⁰.

3. Concluzii la valorile prezentului indicativ

Prezentul indicativ are în graiurile muntenești, în comparație cu celelalte timpuri verbale, cele mai multe valori:

- prezent „gnomic”, omnitemporal (cu mai multe nuanțe: a practicii, a ludicului, a meșteșugului);
- prezent istoric sau prezent al actualizării;
- prezent interativ;
- prezent „futuric”;
- prezent cu valoare de imperativ;
- prezent cu valoare de conjunctiv;
- prezent cu valoare de condițional sau optativ prezent.

Se poate afirma, fără rezerve, că, în graiurile muntenești, prezentul indicativ manifestă o plurivalență valorică, *eo ipso*, poate fi folosit cu valoarea tuturor timpurilor (în contexte definite și cu circumstanțiali adverbiali) și a modurilor verbale personale.

¹¹⁹ Stati 1965, 179–180.

¹²⁰ *Ibidem*, 179.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Lucrări de referință

- Avram 2001 Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, 2001.
- Avram 2005 Mioara Avram, *Despre formele de perfect simplu cu -ră- la singular și O desinență regională la persoana a 2-a singular a mai mult ca perfectului românesc în Studii de morfologie a limbii române*, București, p. 168–181, 182–189.
- Berea Găgeanu 1981 Elena Berea Găgeanu, *Analiza corectă a timpurilor verbale*, în LLR X, 4, p. 8–11.
- Brâncuș – Saramandu 1999 Gr. Brâncuș, Manuela Saramandu, *Gramatica limbii române. Morfologia*, București.
- Brâncuș 1957 Grigore Brâncuș, *Sur la valeur du passé simple en roumain* (Extrait de *Mélanges linguistiques* publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957), Bucarest, p. 159–173).
- Brâncuș 1967 Grigore Brâncuș, *O concordanță gramaticală româno-albaneză: modul supin*, în „Limbă și literatură”, vol. XIII, p. 99–105.
- Brâncuș 1973 Grigore Brâncuș, *Graiul din Muntenia (descriere pe baza materialului din volumul „Opincaru” de Gr. M. Jipescu)*, în LR, XXII, p. 37–44.
- Brâncuș 1976 Grigore Brâncuș, *Limba română contemporană. Morfologia verbului*, București, 1976.
- Brâncuș 1984 Gr. Brâncuș, *Verbul*, în Theodor Hristea (coord.), *Sinteze de limba română*, București, p. 234–247.
- Brâncuș 1991 Grigore Brâncuș, *Istoria cuvintelor. Unitate de limbă și cultură românească*, București.
- Bujor – Chiriac 1957 I. I. Bujor – Fr. Chiriac, *Gramatica limbii latine*, București.
- Byck 1967 Jacques Byck, *Imperativul în limba română*, în *Studii și articole*, București.
- Caragiu 1957 Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc*, în *Studii de gramatică*, II, București.
- Caragiu - Marioțeanu 1975 Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București.
- Caragiu - Marioțeanu et alii, 1977 Matilda Caragiu-Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București.
- Caragiu-Marioțeanu 1962 Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Moduri nepersonale*, în SCL, XIII, 1, p. 29–43.
- Călărașu 1987 Cristina Călărașu, *Timp, mod, aspect în limba română în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București.
- Chivu 1973 Gh. Chivu, *O normă a limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: cane, mane, pane*, în LR, 1, p. 51–59.
- Coteanu 1961 Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București.
- Coteanu 1982 Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București.
- Croitor 2002 Blanca Croitor, *Variantele verbale literare libere: tendințe în limba română actuală*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, p. 57–76.
- Densusianu, *ILR* Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București.
- Densusianu, *LR* Ovid Densusianu, *Limba română în secolul al XVI-lea. Morfologia* (cursuri dactilografiate, f.a.).

- Diaconescu 1977 Ion Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, București.
- Donovetsky 2005a Ohara Donovetsky, *Prezentul indicativ în graiurile muntenesti*, în *Buletin științific*, Fascicula Filologie, Seria A, vol. XV, Baia Mare, p. 66–71.
- Donovetsky 2005b Ohara Donovetsky, *Câteva aspecte privind conjunctivul prezent în graiurile muntenesti*, în *Buletin științific*, Fascicula Filologie, Seria A, vol. XV, Baia Mare, p. 60–65.
- DSL Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, 2001.
- Edelstein 1966 Frieda Edelstein, *Perifraze verbale formate din „a fi” și gerunziul verbului de conjugat în limba română*, în CL, XI, 2, p. 253–262.
- Florea 2002 Anca Florea, *Formații verbale în limba română actuală și încadrarea lor morfologică*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, p. 77–103.
- Frâncu 1964 C. Frâncu, *Conjunctivul perfect românesc. Privire diacronică*, în SCL, XXI, 2, p. 205–227.
- Frâncu 1967 C. Frâncu, *Din istoria perfectului simplu românesc: formele de persoana I și a II-a plural cu sufixul -ră-*, în AL, XVIII, p. 176–180.
- Frâncu 1969 C. Frâncu, *Formele de persoana a III-a ale auxiliarului de la perfectul compus. Privire istorică*, în SCL, XX, 3, p. 299–318.
- Frâncu 1971 C. Frâncu, *Cu privire la vechimea a două inovații în flexiunea verbală, comune dialectelor limbii române*, în FD, VII, p. 179–188.
- Frâncu 1976 Constantin Frâncu, *Din istoria verbelor neregulate: perfectul sigmatic al verbelor a fi, a avea și a vrea*, în LR, XXV, 1, p. 55–68.
- Frâncu 1980 C. Frâncu, *Din istoria verbelor neregulate: perfectul simplu și mai mult ca perfectul verbelor a da și a sta* în LR, XXIX, 4, p. 307–318.
- Frâncu 1982 C. Frâncu, *Vechimea formelor de mai-mult-ca-perfect, perfect compus, prezent indicativ și conjunctiv în -ră*, în LR, XXXI, 4–5, p. 281–293.
- Frâncu 1984a C. Frâncu, *Din istoria perfectului simplu: formele de tipul „zisei”*, în LR, XXXIII, 5., p. 426–436.
- Frâncu 1984b C. Frâncu, *Vechimea unei particularități dialectale dacoromâne cu corespondent în albaneză: imperativul de tipul „duceți-vă-ți”, „duceți-vă-ți”*, în vol. *Studii de dialectologie*, Timișoara.
- Gamillscheg 1913 Ernst Gamillscheg, *Das rumänische Plusquamperfekt, Die rumänischen Konditionalformen*, în *Studien zur Vorgeschichte einer romanischer Tempuslehre*, Wien.
- Georgescu 1957 Al. Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân*, în *Studii de gramatică*, vol. II, p. 29–52.
- Gheție – Mareș 1974 Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București.
- Gheție 1964 Ion Gheție, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi*, în SCL, XVI, 3, p. 317–346.
- Gheție 1969 Ion Gheție, *Asupra repartiției dialectale a dacoromânei*, în LR, XVIII, 5, p. 503–508.
- Gheție 1994 Ion Gheție, *Introducere în dialectologia istorică românească*, București.
- Gheție 2000 Ion Gheție, *Graiurile dacoromâne în secolele al XIII-lea – al XVI-lea (până la 1521)*, București.
- Gheție et alii 1997 Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție (coordonator), Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București.

- Graur 1962 Al. Graur, *Evoluția conjugării în românește*, în SCL, XIII, 2, p. 153–160.
- Graur 1968 Alexandru Graur, *Verbul*, în *Tendențele actuale ale limbii române*, București, p. 170–248.
- Graur 1969 Al. Graur, *Diatezele*, în SCL, XX, 1, p. 13–22.
- Graur 1970 Al. Graur, *Scrieri de ieri și de azi*, București.
- Graur 1987 Al. Graur, *Puțină gramatică*, I, București.
- Graur 1988 Al. Graur, *Puțină gramatică*, II, București.
- Guillaume 1968 Gustave Guillaume, *Temps et verbe – Theorie des aspects, des modes et des temps*, Paris.
- Guțu Romalo 2000 Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșală (Limba româna de azi)*, București.
- Guțu Romalo 2005 Valeria Guțu Romalo, *Viitorul în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, Semiauxiliarele de mod, Semiauxiliarele de aspect?*, reeditat în *Aspecte ale flexiunii verbale*, București.
- Iancu 1965 Victor Iancu, *Despre „natura” iotacizării verbelor românești*, în CL, X, 2, p. 281–288.
- Iancu 1966 Victor Iancu, *Vechimea iotacizării verbelor românești*, în CL, XI, 2, 1966, p. 271–274.
- ILR, 1978 *Istoria limbii române*, Florica Dimitrescu (coord.), Viorica Pamfil, Elena Barborică, Cristina Călărașu, Maria Cvasnâi, Mihai Marta, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mirela Teodorescu, Elena Toma, București.
- Ionescu-Ruxândoiu – Chițoran 1975 Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistică. Orientări actuale*, București.
- Ionescu-Ruxândoiu 1976 Liliana Ionescu-Ruxândoiu, *Probleme de dialectologie română*, București.
- Ionescu-Ruxândoiu 1977 Liliana Ionescu-Ruxândoiu, *Subdialectul muntean*, în Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, p. 162–170.
- Ionescu-Ruxândoiu 1999 Liliana Ionescu-Ruxândoiu, *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București.
- Ionică 1965 Ion Ionică, *Noi atestări ale imperativului negativ arhaic*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, p. 403–407.
- Ionică 1984 Ion Ionică, *Subdialectul muntean*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, p. 163–208.
- Iordan – Guțu Romalo – Niculescu 1967 Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București.
- Iordan 1941 Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în „Ethnos”, 1, p. 90–117.
- Iordan 1943 Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, Institutul de Arte Grafice „Alexandru A. Țerek”, Iași.
- Iordan 1954 Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 420–482.
- Ivănescu 1980 George Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași.
- Ivănescu 1989 George Ivănescu, *Sudii de istoria limbii române literare*, Iași.
- Lombard 1954 Alf Lombard, *Le verb roumain. Etude morphologique I*, Lund.
- Lombard 1955 Alf Lombard, *Le verb roumain. Etude morphologique II*, Lund.

- LRC 1974 Ion Coteanu (coord.), Georgeta Ciompec, Constantin Dominte, Valeria Guțu Romalo, Clement Mârza, Emanuel Vasiliu, *Limba română contemporană*, I, București.
- Marin 1971 Maria Marin, *În legătură cu o formă muntenescă de perfect simplu* în FD, VII, p. 317–318.
- Marin 1984 Maria Marin, *Valori ale perfectului compus în graiurile dacoromâne*, în *Studii de dialectologie*, Timișoara, p. 155–170.
- Marin 1987 Maria Marin, *Prezentul indicativ în graiurile dacoromâne*, în LL, II, p. 149–163.
- Marin 1989a Maria Marin, *Valori modale ale imperfectului în graiurile dacoromâne*, în Nicolae Saramandu (editor) *Dialectologica*, București, p. 91–98.
- Marin 1989b Maria Marin, *Le passe simple dans les parlers dacoroumains actuels*, în RRL, XXXIV, 4, București, p. 305–314.
- Marin 1991 Maria Marin, *Morfologia verbului în graiurile muntenești*, în FD, X, București, p. 45–65.
- Marin 1992 Maria Marin, *Nedeterminat și omnitemporal în vorbirea populară în „Fonetica și dialectologie” XI*, București, p. 139–145.
- Marin, *Timpuri* Maria Marin, *Timpurile indicativului în graiurile dacoromâne actuale*, București, 2008.
- Mării 1969 I. Mării, *Infinitivul lung cu valoare verbală*. Note, în CL, XIII, 2, p. 327–331.
- Meyer-Lübke Wilhelm Meyer-Lübke, II, *Morphologie*, p. 151–429, III, *Syntaxe*, p. 323–466, în *Grammaire des langues romanes*, Genève, Marseille.
- Mihăilă 1958 G. Mihăilă, *Câteva verbe românești de origine slavă (a munci, a trudi, a osteni, a obosi, a se odihni)*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, p. 611–617.
- Morariu 1925 Leca Morariu, *Morfologia verbului predicativ român, partea a II-a: Flexiunea*, Extras din *Codrul Cosminului*, II, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Cernăuți.
- Nevaci, *Structura* Manuela Nevaci, *Structura și evoluția formelor verbale în aromână*, teză de doctorat.
- Ocheșeanu – Vasiliu 1954 Rodica Ocheșeanu – L. Vasiliu, *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului*, în LR, III, 3, p. 16–21.
- Onu 1958 Liviu Onu, *Unele probleme ale imperfectului românesc*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, p. 645–661.
- Orza 1966 Rodica Orza, *Forme de viitor în Atlasul lingvistic român*, în CL, XI, 2, p. 221–228.
- Orza 1978 Rodica Orza, *Sufixe -ez și -esc în graiurile limbii române*, în CL, XXIII, 1, p. 35–42.
- Pană Dindelegan 1968 Gabriela Pană Dindelegan, *Regimul sintactic al verbelor în limba română veche*, în SCL, XIX, 3, p. 265–297.
- Pană Dindelegan 1987 Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale dinamicii sistemului morfologic verbal (perioada de după 1880)*, București.
- Pană Dindelegan 2001 Gabriela Pană Dindelegan, *Un tipar sintactic de „tematizare forte”: „De văzut, am văzut destule”*, în LLR, I–II, p. 5–14.
- Pană Dindelegan 2003 Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controversate, noi interpretări*. București.
- Pană-Boroianu 1992 Ruxandra Pană-Boroianu, *Repetiția sintactică pleonastică în graiurile muntenești*, în FD, XI, p. 169–178.
- Petrovici – Rusu 1964 Emil Petrovici – Gr. Rusu, *Schiță a sistemului conjugării în dacoromâna comună*, în CL, IX, 2, p. 215–226.
- Petrovici 1954a Emil Petrovici, *Unele probleme de dialectologie și geografie lingvistică*, în LR, III, 1, p. 10–19.

- Petrovici 1954b Emil Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III.5., p. 5–17.
- Philippide 1927 Al. Philippide, *Originea românilor*, II, Iași.
- Pleșa-Angheliescu 1986 Mihaela Pleșa-Angheliescu, *Valori stilistice ale timpului viitor*, în LLR, XV, 4, p. 19–21.
- Pop 1966 Sever Pop, *La iotacisation dans les verbes roumains*, în *Melanges M. Roques*, Vol. III, 1952; de revăzut, vol. Sever Pop, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*, Roma, 1966, p. 281–315.
- Rosetti – Cazacu – Onu 1971 Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, București.
- Rosetti 1966 Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, IV, V, VI, București.
- Sala 1998 Marius Sala, *De la latină la română*, București.
- Sandfeld – Olsen 1936 Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Le verbe*, în *Syntaxe roumaine*, I, Paris, p. 253–367.
- Saramandu 1975 Nicolae Saramandu, *Arii fonologice și zone dialectale de tranziție (pe baza N.A.L.R., vol I–II)*, în SCL, XXVI, 2, p. 119–130.
- Saramandu 1983 Nicolae Saramandu, „Genealogic” și „tipologic”. *Puncte de vedere privind formarea dialectelor românești*, în *Materiale și cercetări dialectale*, II, Cluj-Napoca, p. 234–245.
- Saramandu 1992 Nicolae Saramandu, *Iotacizarea verbelor și structura dialectală a dacoromânei. Privire generală*, în LR, XLI, 1–2, p. 83–87.
- Saramandu 1997a Nicolae Saramandu, *Les dialects roumains*, în *Dialectologia et geolinguistica*, Bamberg/Florența, XVI, p. 79–98.
- Saramandu 1997b Nicolae Saramandu, *Despre structura dialectală a dacoromânei*, în LR, XLVI, 1–3, p. 185–189.
- Săteanu 1966 C. Săteanu, *Predicatul compus*, în CL, XI, 2, p. 243–252.
- Săteanu 1980 Cornel Săteanu, *Timp și temporalitate în limba română*, București.
- Slave 1957 Elena Slave, *Prezumtivul*, în *Studii de gramatică*, II, p. 53–60.
- Stati 1958 Sorin Stati, *Valorile participiului*, în LR, VII, 5, p. 27–38.
- Stati 1965 Sorin Stati, *Verbul*, în *Istoria limbii române*, I, București, p. 166–197.
- Studiu introductiv TDD* Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, *Studiu introductiv*, în *Texte dialectale și glosar. Dobrogea*, București, 1987, p. 17–117.
- Teaha 1962 Teofil Teaha, *Graiul de la Vama Buzăului. Considerații asupra unei zone de interferență a graiurilor*, în LR, XI, 1, p. 95–106.
- Tiktin 1895 H. Tiktin, *Gramatica română pentru învățământul secundar. Teorie și practică*, Partea I, *Etimologia*, București, p. 117–182.
- Todoran 1956 R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 2, p. 38–50.
- Todoran 1961 R. Todoran, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în CL, VI, 1, p. 43–73.
- Tratat* *Tratat de dialectologie românească*, Craiova.
- Vasiliu 1968 Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București.
- Vianu 1978 Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, București.
- Vonica 2003 Florența – Eugenia Vonica, *Morfologia graiurilor oltenești actuale pe baza NALR. Oltenia*, Pitești.
- Vulpe 1963 Magdalena Vulpe, *Repartiția geografică a construcțiilor cu înfinitivul și cu conjunctivul*, în FD, V, p. 123–155.
- Vulpe 1977 Magdalena Vulpe, *Despre aria de răspândire a perfectului simplu în graiurile muntenești*, în CL, XXII, 2, p. 255–263.

- Vulpe 1980 Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București.
- Vulpe 1984 Magdalena Vulpe, *O formă regională de prezumtiv*, în *Studii de dialectologie*, Timișoara, p. 383–393.
- Weigand 1900 Gustav Weigand, *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, în *Siebenter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, Leipzig, p. 1–92.
- Weigand 1902 Gustav Weigand, *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, în *Neunter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, Leipzig, 1902, p. 138–236.
- Weigand 1909 G. Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes – Vorwort*. Leipzig.
- Zamfir 2005 Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București.

Izvoare

- TDM I – *Texte dialectale. Muntenia*, vol. I, publicate de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973.
- TDM II – *Texte dialectale. Muntenia*, vol. II, publicate de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1975.
- TDM III – *Texte dialectale. Muntenia*, vol. III, publicate de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, 1987.
- TDD – *Texte dialectale și glosar Dobrogea*, publicate de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, București, 1987.
- GS – „Grai și suflet”, *Revista Institutului de Filologie și Folclor*, publicată de Ovid Densusianu, București, vol. III, 1928, vol. IV, 1929–1930.
- GN – *Graiul nostru*. Texte publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, vol. I, București, 1906, vol. II, București, 1908.
- GM – Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Glosar dialectal. Muntenia*, București, 1999.

Colegiul Național de Informatică „Tudor Vianu”
Str. Arh. Ion Mincu, nr. 10, București

CÂTEVA OBSERVAȚII ETIMOLOGICE

MARIA MARIN

Activitatea desfășurată în ultimii ani la elaborarea *Dicționarului graiurilor dacoromâne sudice*, al cărui prim volum este în curs de publicare (Marin 2008 a, b), ne-a prilejuit formularea unor corecturi sau a unor noi argumente privind anumite soluții etimologice propuse anterior. Observațiile care urmează sunt concepute, toate, din perspectiva muncii la acest dicționar.

BONDRÉȚI s. m. pl. este atestat în dicționar dintr-o localitate din județul Gorj (v. TDO, pct. 951, comuna Slivilești), cu sensul „nimfe, pupe ale gândacilor de mătase”: [Gușile] *le culegem, le punem la soare, să nu-nvieze din ele, să moară bondrét-ăia*. Același sens și altele apropiate sunt notate în DA pentru formele *bondrét*, *bondréte*¹, consemnate ca substantive masculine, fără indicarea pluralului². Posibilitatea existenței mai multor forme de singular, precum cele din DA (*bondrét* sau *bondrete*, ultima specifică ariei oltenești) ne-a determinat ca, în dicționarul nostru, să nu reconstituim singularul. Pe de altă parte, prezența în DA a celor două variante explică de ce autorii Gl. Olt. au neglijat înregistrarea substantivului de care ne ocupăm.

Atât sensurile din DA, cât și cel din dicționarul graiurilor sudice trimit la forma unui vierme (mare), umflat și, de regulă, gătit din loc în loc, ceea ce sugerează, după părerea noastră, o apropiere de aspectul (formal, exterior) al cecului de la porc și al tobei preparate în acesta. Pentru denumirea mațului respectiv și a preparatului culinar corespunzător graiurile oltenești cunosc o serie bogată de sinonime redate prin diverse cuvinte, dintre care amintim, în primul rând, *bundăréte* s. m., pl. *bundăréți*, cu varianta de plural *bondaréți* (v. Gl. Olt., s.v.). Forma și semantismul celor două serii de termeni: *bundăréte*, pl. *bundăréți/bondaréți* și *bondréți* ne-a determinat ca, în dicționar, ultimul (*bondréți*) să fie inclus sub cuvântul-titlu *bundărete*, ca variantă (cu sens distinct) rezultată prin sincoparea lui *ă/a* neaccentuați.

¹ Pe lângă semnificația „larva fluturului de mătase” (preluată din Simion Florea Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folcloristic*, București, 1903, p. 279), în DA sunt indicate sensurile „vierme m a r e; vierme care se ține prin lemnele putrede” [s.n., M.M.] ș. a., toate provenind din județele Gorj și Mehedinți.

² Cunoașterea și notarea pluralului se dovedesc, adesea, elemente importante pentru stabilirea familiei lexicale căreia aparține un anumit cuvânt (Marin 2008 c).

Bundărețe și sinonimele *bundărău*, *bundăreac*, *bundărui* (prezente în Gl. Olt. cu cele două sensuri menționate) au atras atenția dialectologilor, care au formulat diferite propuneri etimologice.

Mai întâi, Paul Lăzărescu (1967) consideră că seria *bundafete*, *bundărău*, *bundăreac*, *bundărete*, *bundărui* ar reprezenta derivate, de natură metaforică, de la substantivul *bundă* (*bundră*) „haină îmblănită, fără mâneci, care se încheie la subsuară”³. În același loc, autorul, având, probabil, o urmă de îndoială în privința soluției propuse, admite și o posibilă contaminare lingvistică între derivate de la *burtă* (cum ar fi *burtafete*) și derivate de la *fund* (precum *fundărete*): *burtafete* + *fundărete* > *bundafete* (*ibid.*, 619).

Chestiunea originii acestor sinonime este reluată, după 40 de ani, de către Iulia Mărgărit (2007, 53–55), care, folosind ca argument răspândirea termenilor în discuție în arii geografice diferite față de *bundă* (*bondă*, *boandă*, *bundră*), dar și soluția abia întrezărită de Paul Lăzărescu, respinge ideea originii metaforice. Autoarea susține că termeni precum *bundărete*, *bundăreac* (*bundăveac*), *bundărui* sunt rezultatul contaminării dintre cuvântul *burtă* (sau oricare dintre derivatele de la acesta, prezente în Gl. Olt.: *burtan*, *burtican*, *burtoi*) și *fundărete* (întâlnit și el, în Gl. Olt., cu sensuri identice).

Reexaminând soluțiile propuse, considerăm că ideea contaminării lingvistice între *burtă* și un alt cuvânt (din aceeași sferă semantică) poate fi susținută doar pentru termenii *burtafete* (cu variantele fonetice *bundafete*, *bundavete* și, eventual, *bundărfete*), *burtafoi*, atestați în nord-estul Olteniei.

În schimb, pentru *bundărău*, *bundăreac*, *bundărețe*, *bundărui*, serie de sinonime atestată în aceeași arie cu variantele *bondrêț*, *bondrête*, din DA, cu pluralul *bondrêți*, din dicționarul graiurilor sudice, adică în județele Gorj și, mai ales, Mehedinți, reprezintă, după părerea noastră, derivate de la *bondar*, cu diferite sufixe (-ău, -eac, -ete, -ui) și cu închiderea lui -o- la -u- (după bilabiala b-), atestată inclusiv în varianta *bundar* întâlnită în DA⁴.

Din punct de vedere semantic, transferul, realizat prin metaforă, de la *bondar* (cuvânt de origine onomatopeică, cf. DA, s.v., cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân), denumind o insectă „r o t u n d ă î n p â n t e c” [s.n., M.M.] (cf. Simion Florea Marian, *op. cit.*, p. 192), este ușor de admis, asemănarea dintre *bondar* și cecul porcului, respectiv, mezelul preparat în acesta, fiind mai mult decât evidentă⁵.

³ Argumentația formulată de Paul Lăzărescu (1967, 622) este citată în întregime de Iulia Mărgărit (2007, 54–55).

⁴ Nu este exclusă posibilitatea ca, la nivelul graiurilor oltenești, între cele două serii sinonimice de origini diferite să se fi produs anumite contaminări.

⁵ De remarcat că între sinonimele atestate în graiurile dacoromâne sudice pentru cele două noțiuni la care ne referim se numără și altele bazate pe metaforă: *chirț*, cuvânt provenit, probabil, de la numele unei păsări de baltă, *chirță*, comunicat din Măgurele, județul Teleorman (v. DA, s.v.), *moș*, *papuc*, pentru „tobă”, și *fultuc* „pernă mică”, *moș*, *unchiaș*, pentru „cec”.

Un argument în plus pentru susținerea originii metaforice a elementelor lexicale discutate aici este atestarea termenului *bunderéu* s. n., pl. *bunderéie* cu sensul „mică ridicătură de teren; movilă naturală”, întâlnit în aceeași arie oltenească (NALR. Olt., h. 336, pct. 928, din sudul județului Vâlcea) și cu varianta, explicabilă fonetic, *bundiléu* s. n., pl. *bundiléie* (*ibidem*, pct. 925). Și de această dată, avem de a face cu un transfer metaforic de la augmentativul **bondărău/*bundărău* „bondar mare” > *bundereu* (cu transformarea sufixului *-ău* în *-eu* și, apoi, cu asimilarea vocalică *ă – e > e – e*) la denumirea unei forme de relief cu aspect bombat, rotunjit, umflat⁶.

Trebuie să adăugăm că un alt sinonim din seria discutată, *bundărete*, în varianta *Bondorete*, este atestat ca nume topic în localitatea Vulcana-Băi din județul Dâmbovița (v. DTRM, I, s.v.). De subliniat că, pentru etimologie, autorii *Dicționarului toponimic. Muntenia* sugerează o apropiere de un eventual nume de persoană *Bondar*, dar și de *bundărete* „cec”, din Gl. Olt.

Revenind la cuvântul de la care am pornit discuția, rezultă că *bondrét*, *bondréte*, cu pluralul *bondréți* „nimfă a fluturelui de mătase”, reprezintă, de fapt, diminutive de la *bondár + -eț (-ete)* > **bondărét* > *bondrét* (**bondăréte* > *bondréte*).

CHEPCÉL este unul dintre cuvintele cu răspândire dialectală a cărui etimologie a suscitat multe discuții în lingvistica românească. Expuneri ample asupra soluțiilor avansate pentru formele *căpcea*, *chepcel* (*chipcel*), *chepcea* ne prezintă Teofil Teaha (1986, 253–258) și Andrei Avram (2001, 75–79).

Beneficiind de propunerile etimologice formulate de Andrei Avram, dar și de posibilitățile mai largi de interpretare rezultate din materialul excerptat pentru dicționarul graiurilor sudice, propunem o nouă organizare a termenilor *chepcel*, *chepcea*, *chipcel*, *căpcea*, deosebită de cea din DA (s.v. *chepcel*), dar, parțial, și de soluția propusă de autorul amintit. Oferind, cu această ocazie, și o mică „incursiune” în dicționar, ne permitem să reproducem, în continuare, cele două articole consacrate formelor în discuție:

căpcél s. n., pl. *căpcéle* 1° AO, Pl. 123/rar Gj, Mh⁷ „vas mic, din lemn scobit, care, prins în băieri, se pune în gura găleții de muls oile”; 2° AO, Pl. 123/rar Gj „căuș din lemn scobit (folosit, mai ales, la stână)”; 3° var. **chipcél** s. m., pl. *chipcéi* GO/rar Gj „roata cea mică la plită”.

– var. 1° **căpceá** s. f., pl. *căpcéle* AO, Pl. 123/rar Gj; **chepcél** s. n., pl. *chepcéle* AO/rar Gj; **chipcél** s. n., pl. *chipcéle*/rar Mh.

⁶ În toponimia românească sunt adesea atestați termeni motivați prin „aspectul exterior, material, concret al lucrurilor” (Iordan 1963, 313), dintre care, menținându-ne în aceeași sferă semantică, amintim: *Boarne* (< *boarnă* „musculiță care trăiește prin păduri și pișcă pe om și animalele...”; v. DA, s.v.), *Bombari* (< *bombar* „bărzăun, bondar”, v. DA, s.v.), *Bunzari* (< *bunzar* < *bonzar* „bărzăun, bondar”; v. DA, s.v. *bonzar*), toate trei prezente în Iordan 1963, 329.

⁷ Distribuția teritorială a termenilor din *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice* este sugerată prin raportare la județe, pentru care s-au folosit simbolurile oficiale, recunoscute în toată țara.

chipcél² s. n., pl. *chipcéle* 1° AO, h. 572/rar Mh; AMD, h. 452; AFLR/rar Ph, Br, Gr, Cț „unealtă de pescuit; crâșnic”; 2° var. **chepceá** s. f., pl. *chepcéle* AMD, h. 659/rar Cț „bucată de lemn sau de fier îndoit, fixată deasupra proțapului, formând scobitura în care se prinde jugul”.

– var. **chepci** s. m., pl. *chepci* 2° AMD, h. 659/rar Cț; **cipcél** s. n., pl. *cipcéle* 1° AMD, h. 452; GD/prin Br, Cț și rar Cl, Tl; **ciripceá** s. f., pl. *ciripcéle* 1° GD/rar Tl.

Așadar, forma *căpcél*, neatestată până acum cu aceste sensuri⁸ și mult mai apropiată de etimonul propus: *căucél*, derivat românesc de la *cauc* < lat. *caucus*, cu modificarea fonetică specifică Banatului *u* > *p* (cf. *căuta* > *căpta*), a evoluat la *chepcél* prin trecerea lui *că-* la *che-* (cf. *cămeșe* > *chemeșe* > *chimeșe*) și, mai departe, prin disimilare, la *chipcél*, în aria oltenească de întrepătrundere cu graiurile bănățene. Semantic, nu există niciun impediment pentru această etimologie, primele două sensuri înscriindu-se în semnificațiile cuvântului *cauc*, iar cel de al treilea, „roata mică de la plită”, sugerând, de asemenea, forma unui *căuș*.

Cel de al doilea cuvânt, *chipcél*, este creat, la nivelul graiurilor românești, după pluralul, de asemenea românesc, al variantei *chepcea* s. f., pl. *chepcele* (cf. Marin 2008 c) mult mai apropiată de forma etimologică, dar cu o singură atestare în materialul nostru și cu un sens mai deosebit. Celelalte variante atestate pentru cele două sensuri sunt create și ele pe teren românesc. Ambele semantisme sugerează obiecte de prins, de apucat, proprii turcescului *kepçé* semnificând, între altele, „plasă de prins fluturi” și „un fel de luptă corp la corp” (v. TOIS, s.v.). Cu excepția unei localități din județul Mehedinți (pct. 967, Salcia), pentru care nu excludem o fuziune formală cu omonimul de sub *chipcel*¹, *chipcel*² (cu sensurile și cu variantele sale) este atestat în aria muntenească și, cu precădere, în Dobrogea. Repartiția geografică a cuvântului în discuție constituie un argument suplimentar pentru propunerea etimologică consemnată în DA, s.v. *chepcea*, și susținută de Andrei Avram (2001, 79)⁹, inclusiv pentru admiterea faptului că *chipcel* „căuș”, atestat într-un text de la 1691, tipărit la București și menționat în DA, s.v. *chepcel*, reprezintă, într-adevăr, varianta provenită din etimonul de origine turcă, pentru care dicționarele menționează, în primul rând, sensul „lingură mare, polonic” (v. TOIS, s.v. *kepçé*).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* din Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București.
 ALRR. Munt. și Dobr. (AMD) = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, București, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae

⁸ În DA, *căpcél* figurează doar ca diminutiv pentru *cap*.

⁹ Dumitru Loșonți (2007, 42) exclude aportul turcesc la explicarea unora dintre formele și sensurile lui *căpcea*, *chipcel*.

- Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, 2007.
- Avram 2001 = Andrei Avram, *Noi contribuții etimologice*, București.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- DTRM = *Dicționarul toponimic al României. Muntenia (DTRM)*, vol. I, A–B. Sub redacția prof. univ. dr. Nicolae Saramandu, București, 2005.
- Gl. Dobr. (GD) = *Glosar*, în *Texte dialectale și glosar. Dobrogea*, de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană și Nicolae Saramandu, București, 1987, p. 477–686.
- Gl. Olt. (GO) = *Glosar dialectal. Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, București, 1967.
- Iordan 1963 = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București.
- Lăzărescu 1967 = Paul Lăzărescu, *Termeni referitori la preparate culinare în graiurile oltenești*, în „Fonetica și dialectologie”, VIII, p. 617–625.
- Loșonți 2007 = Dumitru Loșonți, *Certitudini și ipoteze etimologice*, București.
- Marin 2008 a = Maria Marin, *Probleme ale sinonimiei într-un dicționar dialectal*, în *Lucrările Primului Simpozion Internațional de Lingvistică*, București, p. 57–64 + 12 hărți.
- Marin 2008 b = Maria Marin, *Importanța sinonimelor în elaborarea unui dicționar dialectal*, în „Studii și cercetări lingvistice”, LIX, nr. 2, p. 417–422.
- Marin 2008 c = Maria Marin, *Importanța formelor de plural în stabilirea filiației unor cuvinte*, în *Lucrările celui de al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, Baia Mare, 19–21 septembrie, 2008.
- Mărgărit 2007 = Iulia Mărgărit, *Comentarii etimologice și semantice*, București.
- NALR. Olt. (AO) = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, 1967–1984.
- TDO = *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coșuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, 1967.
- Teaha 1986 = Teofil Teaha, **Cauc**–*termen moștenit în graiurile românești actuale*, în „Arhivele Olteniei”, serie nouă, V, Craiova, 1986, p. 253–258, republicat în Teofil Teaha, *Cuvinte latinești moștenite în graiurile românești actuale*, București, 2005, p. 104–111.
- TOIS = *Redhause Türkçe/ Osmanlica– İngilizce Sözlük* [1997].

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, București

NOTE ETIMOLOGICE

Dicționarul toponimic al României. Oltenia (DTRO), vol. 3

ECATERINA MIHĂILĂ

În 2007 s-a încheiat publicarea celor șapte volume ale *Dicționarului toponimic al României. Oltenia (DTRO)*, realizate de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, în colaborare cu Facultatea de Litere a Universității din Craiova.

Coordonatorul lucrării, prof. univ. dr. Gheorghe Bolocan, s-a ocupat singur de etimologii, trasând principiile de rezolvare a etimologiilor toponimice. Volumul al treilea (E-Î) era în lucru când a survenit neașteptata sa dispariție. Etimologiile la acest volum nu au mai fost definitivate. Unele dintre acestea au fost publicate de Maria Dobre¹, Marius Arbănași² și Vasile Frățilă³, care s-au referit la tipurile de toponime ce intrau în preocupările lor de cercetare. Maria Dobre a avut în vedere mai ales toponimele provenite din entopice și antroponime iar Marius Arbănași și Vasile Frățilă – toponimele de origine slavă (sârbă), cu precădere, cele ce aparțin de drept Banatului. Ele au intrat în Oltenia odată cu noua împărțire administrativă pe județe, când jud. Mehedinți, al cărui teritoriu aparține în bună parte Banatului, a fost proiectat în Oltenia.

Firește că nu a existat la autorii care s-au referit direct la DTRO 3 intenția de a rezolva, la rând, toate etimologiile ce lipsesc în acest volum. Iată motivul pentru care cele mai importante toponime, din punct de vedere geografic și sociouman, nu au fost luate în considerare: *Gorj*, județ; *Gilort*, râu; *Filiași*, oraș; *Horezu*, mănăstire și oraș.

Ne vom ocupa mai întâi de aceste toponime și apoi, în ordine alfabetică, de alte nume de locuri fără etimologii în DTRO 3, care nu au intrat în atenția autorilor de mai sus.

Gorj este numele unui județ, situat pe cursul mijlociu al Jiului, cu o suprafață de 5647 km². Pentru mai multe amănunte geografice și administrative v. DTRO 3.

¹ Maria Dobre, *Completări etimologice la Dicționarul toponimic al României. Oltenia, vol. al III-lea*, în „Limba română”, L, nr. 3–4, p. 221–234, București, 2001.

² Marius Arbănași, *Toponime de origine slavă în subcarpații și podișul Mehedințiului*, în „Studii și cercetări de onomastică”, nr. 8, p. 113–186, Craiova, 2003.

³ Vasile Frățilă, *Contribuții de etimologie toponimică (Pe marginea Dicționarului toponimic al României. Oltenia)*, în „Studii și cercetări de onomastică”, nr. 8, p. 195–228, Craiova, 2003.

Gorjul s-a numit și *Jiul de Sus*. Prima atestare a toponimului *Jiul de Sus* se află într-o traducere românească a unui document slavon de la **1497** iar prima atestare a toponimului *Gorj*, sub forma *Gorjil*, este de la <**1560–1564**>. Această formă împreună cu *Gorjiu*, **1658**, coexistă, în documente, cu *Gorj*, **1623**, până la sfârșitul sec. al XVII-lea, pentru ca în sec. al XVIII-lea să se impună forma *Gorj/Gorju* (v. DTRO 3).

În privința originii, Nicolae Drăganu tratează compusele *Gorj* și *Dolj* împreună, considerând că sunt de origine slavă: *Gorj* < sl. *gora* „Berg” + *Jiu* și *Dolj* < sl. *dolž* „unten” și „Tal” + *Jiu* (Drăganu *României* 274).

Gorj este discutat și de Iorgu Iordan în *Toponimia românească*, mai întâi, acolo unde sunt indicate sinonimele „topograficului” *munte*, *Gorjiu(l)*, cum apare în atestările vechi, conținând sl. *gor* „munte” (Iordan *Toponimia*, 37). O explicație mai amplă o dă Iorgu Iordan cu ocazia abordării modului de exprimare a punctelor cardinale (nord, sud, est, vest) în denumirea locurilor: „Numărul redus al toponimicelor în alcătuirea cărora intră determinative pur geografice se datorește faptului că vorbirea populară preferă sinonimele lor mai concrete, mai apropiate (în sens material), mai puțin vagi decât punctele cardinale, care ne trimit, fără voie, la spații adesea nelimitate și, în orice caz, la distanțe prea mari, prea nebuloase pentru mentalitatea practică, realistă a țaranului. Aceste sinonime sunt, de cele mai multe ori, *jos – sus*, *vale – deal*: *jos* și *vale* înlocuiesc pe *sud* (*miazăzi*), iar *sus* și *deal* pe *nord* (*miazănoapte*). [...] Un exemplu, celebru, ni-l oferă numele județelor oltenesti *Gorj* și *Dolj*, ale căror aspecte mai vechi sunt *Gorjiul*, adică „Jiul de la deal (munte)”, și *Doljiul* „Jiul de la vale” (Iordan *Toponimia* 136). Vezi și Hasdeu, *Istoria critică*, ed. 2008, 372, 374.

Gilort este numele unui râu din Gorj, cu o lungime de 109 km și o suprafață hidrografică de 1360 km². Alte amănunte geografice și administrative pot fi găsite în DTRO, 3.

Prima atestare, *Gilortu*, apare într-un document slavon din **1484**. Alte forme sub care mai apare numele râului sunt: *Jilort*, **1549**, și *Ghilort*, **1579**. Toponimul este atestat documentar până spre sfârșitul sec. al XIX-lea.

Vom reproduce, după Nicolae Drăganu, diferitele soluții etimologice care s-au dat acestui toponim. B.P. Hasdeu îl derivă din *Gil* = *Jiu* „râu” + *ort* „voinic” (cf. *Râu – Bârbat*). [Deci, la fel ca și Jiul, este de origine scitică]. C. Diculescu îl derivă din gepidul **gil* „Kluft” [prăpastie, abis, râpă], „Felsspalt” [stâncă crăpată], „enges Tal” [vale strâmtă, îngustă] + **lort* „Deck” [punte], „Schmutz” [noroi, glod], „Morast” [nămol, noroi]. G. Weigand îl consideră de origine cumană (cf. cum. *gil* sau *jil* „annus”, tăt. din Cazan *ğil* „sich schlängelt” [autoîntortocheat], *ğilan* „Schlange” [șarpe] și cum. *ortu* prep. „versus”, turco-tăt. *ortu*, *orto* „Mitte” [mijloc, centru], „Hälfte” [jumătate]). J. Karácsonyi consideră că acest toponim provine din numele de persoană *Gerhard*, de proveniență longobardă ori francă, cunoscut în Dalmația și Italia nordică în formele *Gerardus*, *Girardus* și *Gilardus*. După Melich, *Gilort* ar proveni din numele de persoane germanice *Garivald*, *Gilard*, *Gilord*, *Gerold* (Drăganu *României* 275).

Cicerone Poghirc, în cap. *Influența autohtonă* (ILR II 357), include *Gilortul* printre numele proprii autohtone păstrate în română. Autorul îl citează pe Hasdeu (*Ist. crit.*, I, 258), care arată că prima parte a toponimului *Gilort* este comparabilă cu tema numelui de râu *Gilpil* (Iordanes, *Getica*, 113) și *Gilpil*, amintit de Iordanes alături de alte nume dacice de râuri (ILR, II, 357). Autorul îl citează și pe J. André, *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*, Teză, Paris, 1949, p. 35, unde se spune că lat. *giluus* avea sensul „galben”.

Concluzia lui C. Poghirc este că toponimul *Gilort* are origine autohtonă. Și Gr. Brâncuș consideră că numele râului *Gilort* este de origine autohtonă, dacică (v. Brâncuș IILR 50).

Filiași este numele unui oraș din jud. Dolj. Ca nume de sat, sub forma *Filiașul*, este atestat pentru prima dată în documente slavone din <1570>, 1571. A fost și nume de comună, de plasă și de raion. Același nume l-au purtat o moșie și un izlaz de pe teritoriul comunei.

Denumirea localității provine de la un nume de grup, *filiași(i)*, care are la bază numele de persoană de origine greacă *Fili*, având sensul de „amic”, „iubitor”. Numele se regăsește și în bulgară: *File* (DNFR). La această rădăcină s-a adăugat sufixul diminutival *-aș*. A fost înregistrat un *Filiaș Dumitru*, stolnic la 1648 (DOR 57).

Horezu este numele mai multor localități de pe teritoriul Olteniei, cele mai importante fiind orașul și mănăstirea din jud. Vâlcea. Satul care a stat la baza orașului este atestat din 1487 sub formele *Hurezi* și *Huhurez*. Formele *Horezi*, *Horez* apar abia pe la jumătatea secolului al XIX-lea.

Iorgu Iordan consideră că numele localității provine de la *huhurez* (= *ciuhurez*) „«bufniță de pădure» prin lăsarea la o parte a primei silabe, care a fost simțită ca fiind de prisos, întrucât se repetă. Locurile din fostul județ Vâlcea se numeau odinioară *Huhurezul* (așa le găsim în diverse documente). La început de tot, acest nume a aparținut pârâului respectiv, care curgea printr-o pădure cu mulți huhurezi. Variantele (*H*)*orezul* și *Orezi* se explică ușor prin prefacerea lui *u* neaccentuat în *o* și prin dispariția lui *h*, care devenise o simplă aspirație” (Iordan *Toponimia* 270).

N.A. Constantinescu înregistrează un nume de bărbat *Huhurez* la 1579 în jud. Gorj (DOR 439) unde există de asemenea un sat cu numele *Horezu*. Deci nu este exclusă nici posibilitatea ca toponimul să aibă la bază un antroponim.

ALTE TOPONIME

Ebih Ada, Ebisada sunt denumirile sub care apare un ostrov pe Dunăre în județul Dolj, neînregistrate în anchetă. Prima formă este atestată cartografic în 1835, iar varianta contaminată *Ebisada* este atestată doar într-o sursă geografică din 1872. Numele provine din limba turcă*, unde *adâ* înseamnă „insulă” iar *ebih* (*ebis*) poate proveni din tc. *ibik* care are înțelesul de „colț”, „vârf”, „margină”.

* Pentru etimologie l-am consultat pe dr. Emil Suciu, specialist în limba turcă, care a dat această soluție.

Erbășie, pârâu – Vl, nu este înregistrat în anchete, dar există o atestare veche a toponimului într-un document din **1636**. E posibil ca numele de loc să provină din adjectivul *ierbos* + suf. *-ie*; cf. np. *Erbașu*, explicat de N.A. Constantinescu din *ierbos* (DOR 301), citat și de Iorgu Iordan în DNFR sub *Erbiceanu*.

Fârlifoăia este o denumire cu trei ocurențe: vâlcea c. Farcaș – Dj, vale c. Ghioroiu – Vl, vale și deal s. Poienari m. Râmnicu Vâlcea – Vl. E posibil ca toponimul să fie un derivat moțional (sau chiar cu valoare locativă) de la *Fârlofu*, explicat de Iorgu Iordan astfel: cf. *firlifus* „om slăbuț, de constituție delicată” (DA); de fapt, „om neserios, ușuratic” (DNFR).

Flămânda, un fost sat în Mh, atestat la **1597**, provine din np. *Flămând(u)* + suf. top. *-a*.

Foácele, vâlcea c. Crețani – Vl, poate avea la bază np. *Foca* < gr. *Foka(s)* „apărător de foc, de incendii” (DOR 59). Există în limba română și un apelativ *foacă* „nume dat unui cal de culoare galbenă” (MDA) care poate crea o poreclă.

Frăgila, pârâu c. Bulzești – Dj, neînregistrat în ancheta pe teren, dar atestat geografic la **1898**, provine din np. *Frăgilă* cf. np. *Fraga* (DNFR) + suf. top. *-a*.

Frăsióru, vâlcea c. Dănciuștii – Gj, provine de la *Frasin* + suf. *-ior*, prin pierderea consoanei „ń” – cf. top. *Frăsinioru* (DTRO 3). Toponimul se află într-o paradigmă derivativă mai amplă: *Frăsinelu*, *Frăsinuș*, *Frăsinoaia*, *Frăsinetu*. Toponimul este la forma articulată enclitic.

Galoána, insulă pe Dunăre, denumire găsită numai în surse geografice (**1872**, **1898**) sub forma *Galona*, s-ar putea să aibă la bază np. *Gal* < bg. *Galo* (DNFR) + suf. *-onu/-oană* (v. Pascu, *Sufixe*, 109–118) + art *a*, în acord cu substantivul denotat.

Gánța, fost sat în Vl, atestat numai geografic (**1835**, **1898**), care prin transfer toponimic a dat și numele unui pârâu, al unei păduri și al unui izlaz, provine din np. *Ganțu* cf. np. gr. *Gantzos* (DNFR) + suf. top. *-a*.

Gărdu, loc în c. Gastavățu – Ot, neînregistrat în anchetă, dar atestat într-un document din **1629**, provine din np. *Gardu* < gr. *Gardu* din *Garduni(s)* (DNFR), cu *a* > *ă*.

Gálciu, pârâu c. Câlnic – Gj, are ca rădăcină np. *Gâlcă* – cf. satul *Gâlcești*, tot în Gj. La această rădăcină s-a adăugat suf. *-iu*, formând np. *Gálciu* (v. și DOR LXII).

Gârmánu, loc în c. Bâcleș – Mh, poate proveni de la np. *Gârmanu*, având la bază np. *Gárnă* cf. bg. *Gărno* (DNFR).

Gârnícélu, înălțime în c. Gorăscu – Gj, poate fi asociat cu top. *Gârnícet*, frecvent în zonă, având sufixe diferite: *-el* și *-et*. Toponimul are la bază substantivul *gârniță*, *gârneț* „specie de stejar” (MDA), probabil, de origine slavă – cf. sb. *gránitca* (Iordan *Toponimia* 427).

Gárnova, munte în Vl, neînregistrat în anchetă, dar atestat cartografic în **1853**, provine din np. *Gárnă* – cf. bg. *Gărno* (DNFR) + suf. *-ov* + suf. top. *-a*.

Gârnovu, sat în Ot, neînregistrat în anchetă, dar atestat administrativ la **1840**, provine din np. *Gârnovu*, având la bază np. *Gârnă* (v. *supra*) + suf. *-ov*. Toponimul este articulat enclitic la forma de masculin.

Gátu, pădure și poiană în c. Stănești – Gj, provine din np. *Gátu* (DNFR) sau din *gât* + art. *-u(l)* „formă de teren ce seamănă cu partea corpului numită astfel”.

Gemenița, vâlcea în c. Crețeni – Vl, provine din top. *Gemeni* (existent în Mh, posibil și în Vl) + suf. *-iță*, la formă articulată.

Genárie (Ghenárie), pisc în Vl, provine din np. *Genarie*, *Ghenarie* < gr. *Evghenis* „nobil” (DNFR, DOR 54).

Géna lui Maníca, pisc în Vl, s-ar putea să provină din np. *Gena* < gr. *Evghenia* (DOR 54) + np. *Manica* (în genitiv cu articol proclitic), din *Manu* < *Emanoil*, ebraică (DOR 100), la care s-a adăugat suf. *-ica*. Este un nume de femeie, sub formă analitică, ce cuprinde și numele soțului sau al tatălui.

Geormáne, sat c. Bratovoiești – Dj, s-a mai numit și **Geormánu**. Sub forma *Geormane* este atestat de la **1516**, iar sub forma *Geormanu* – de la **1589**. De la acestea, cu ajutorul determinanților, s-au format și alte nume de sate: **Geormánele de Jos**, **Geormánele de Sus**, **Geormánele-Moșteni**, **Geormánele-Popéni** și **Geormánu de Jos**, **Geormánu de Sus**, precum și alte toponime.

Iorgu Iordan citează printre toponimele – nume etnice, provenind de la „german”: *Germanu*, *Ghermanele* și foarte probabil *Geormanele*, toponimul în discuție (Iordan *Toponimia*, 278).

Géru Mare, un loc în Târgu Cărbunești – Gj, are la bază un toponim, *Geru*, neînregistrat, la care s-a adăugat un determinant adjectival. *Geru* provine dintr-un nume de persoană - cf. ger. *Gerota* sau/și bg. *Džero* (DNFR).

Ghergoláșa, Ghirgoláșa, deal și izlaz în c. Dănești – Gj, s-ar putea să aibă la bază „golaș” + suf. top. *-a*, cu semnificația „loc fără vegetație”. Există în Gj și în Mh mai multe locuri cu numele *Golașu*, *Golașa*. Acest cuvânt s-a contaminat cu un nume de persoană, posibil, *Gherghe* < bg. *Gergi* (DNFR).

Ghielăláu, izvor c. Costești – Vl, este o variantă fonetică a lui **Ghelăláu** (înregistrat în DTRO 3), ce provine dintr-un nume de persoană, format cu suf. *-ău*, de la *Ghele* < *Evanghel*, în gr. având sensul de „bine vestitor” (DOR, 53, 64).

Ghiéna Lipniței este un loc în Mh, neînregistrat în anchetă, dar atestat într-un document de la **1635**. Toponimul s-ar putea să provină din *gheenă* „iad” (MDA), cu sensul figurat de „hău”, cu închiderea e > i. Al doilea termen al sintagmei, *Lipnița* (în genitiv), desemnează un loc în Mh, cunoscut, de asemenea, numai din documente: **1558**, **1593** (v. DTRO 4).

Glavacióc, pădure c. Valea Stanciului – Dj și, sub forma *Glavaciocu*, locuință izolată – Dj, atestată numai dintr-o sursă geografică din **1872**, provine din np. *Glavă* < *glavă* „căpățână de animal” (DNFR) + np. *Cioc* „plisc” (DNFR) sau *cioc* „formă de teren”.

Glămána este un pârâu în c. Fântărești – Vl, iar **Glămánu**, un deal în c. Șirineasa – Vl, atestat de la **1857** într-o copie a unui document. Iorgu Iordan înregistrează un np. *Glămoiu* < *glam* „bucată mare de ceva”, „pământ lutos” + suf. *-oi* (DNFR). *Glămanu* este un nume de persoană cu suf. *-an*, format probabil de la aceeași temă, iar *Glămana* provine din numele de persoană de mai sus, la care s-a adăugat suf. top. *-a*.

Glăván, **Glăvănu** sunt mai multe nume de locuri din Oltenia, desemnând dealuri, păduri și văi. Ele provin de la np. *Glăvan* < *glavă* (v. *supra*) și/sau np. *Glavă* + suf. augmentativ *-an* (DNFR).

Glăvile desemnează un sat din Vl, care a dat și numele comunei; sub forma *Glăvi* este atestat de la **1626**. Toponimul **Glăvoáce**, neînregistrat în anchetă, dar care apare într-un document din **1627**, este un loc în c. Costești – Vl. **Glăvóciu**, pârâu în Vl, are de asemenea o atestare veche, de la **1556**. Aceste toponime sunt plurale sau derivate ce au la bază np. *Glavă* (v. *supra*).

Glónța, poieniță în c. Alimpești – Gj, și **Glonțáne**, stânci în c. Padeș – Gj, le vom discuta împreună. *Glonțan* are înțelesul de „loc cu bulgări mari; parte de drum neumblată” (MDA). Toponimul *Glonțane* are forma de plural nearticulat. *Glonța* poate fi o formă cu pierderea finalului *-an*, resimțit ca un sufix, un gen de derivare regresivă.

Goága, fântână în c. Brănești – Gj, provine din np. *Goagă* (DNFR) + suf. top. *-a*.

Goála, loc c. Stejărești – Vl, are ca etimon adj. *gol* „fără vegetație” + suf. top. *-a*.

Goánga, loc. c. Gârla Mare – Mh, provine din np. *Goangă* „insectă (în general), insectă mică” (DNFR) + suf. top. *-a*.

Goánța, sat c. Vânători – Mh, atestat într-un document de la **1846**, provine de la np. *Goanța* „bob de fasole verde”, „pietricică rotundă de cremene” (DNFR) + suf. top. *-a*.

Goárgănu, deal c. Slătioara – Vl, neînregistrat în anchetă, dar atestat geografic la **1898**, s-ar putea să aibă la bază cuvântul *gorgan*, cu închiderea a > ă, diftongarea o > oa și deplasarea accentului. Poate proveni și din np. *Gorganu* < np. *Gorgan* (DNFR), cu aceleași modificări fonetice.

Goáța, munte în c. Voineasa – Vl, provine din *goață* „(reg.) cartof” (MDA), prin analogie „o anumită formă de relief” + suf. top. *-a*. Alte toponime cu determinanți sunt **Goáța Mare** și **Goáța Mică**, munți și pâraie în aceeași zonă. **Goáțele**, plural toponimic, este un pârâu format din pâraiele *Goáța Mare* și *Goáța Mică*.

Godinélu, fost sat în c. Amărăștii de Sus – Dj, atestat de la **1828**, este un diminutiv de la np. *Godină*, atestat la **1502**, care stă și la baza top. *Godinești*, sat – Gj, atestat de la **1483**. Tema este sl. *gode* „careva” (DOR 285).

Gogéțu, fost sat în c. Stănești – Vl, care apare numai în surse administrative (**1950**, **1956**), provine din np. *Gogea* < *goge* „ființă închipuită cu care se sperie copiii” (DNFR) + suf. *-eț* + art. *-u(l)*.

Gógi, parte de sat în c. Stângăceaua – Mh, și **Gógii**, parte de sat în c. Orlești – Vl, provin de la n. grup *gogi(i)*, care are la bază np. *Gogea*, explicat mai sus.

Gogoáșa, deal în c. Cernătești – Dj, provine din *gogoașă* „(reg.) cocoașă” (MDA), prin analogie „formă de relief” + suf. top. *-a*. Există și np. *Gogoașă* (DNFR).

Gogóeva, deal – Mh, cu două ocurențe, în c. Balta și în c. Ilovița, provine din np. *Gogo* (bg. gr.) + suf. sl. *-ev* „folosit de dieci în documentele slavone pentru a forma patronimice” (DOR LIX) + suf. top. *-a*.

Gogorítele, loc în c. Orlea – Ot, provine din np. *Gogoriță*, cuvântul ce stă la bază având sensul de „sperietoare pentru copii” (DNFR). Toponimul este la forma de plural articulat.

Gogóși, cu două ocurențe, fost sat în c. Gogoșu – Dj (1543) și fost sat în c. Gogoșu – Mh (1630) provin de la n. grup *gogosi(i)*, formă ce se regăsește în atestări, având la bază np. *Gogoșu* (v. mai jos).

Gogoșoáia, deal – Mh, provine de la top. *Gogoși/Gogoșu* + suf. *-oaie* sau de la np. *Gogoșu* + suf. *-oaie* + suf. top. *-a*.

Gogóșu, sat și comună – Dj, sat și comună – Mh, alte nume pentru satele *Gogoși* (v. *supra*), provine din np. *Gogoșu*, formă de masculin refăcută din n. grup *gogosi(i)*, numele de persoană fiind înregistrat numai la forma feminină *Gogoașă* (DNFR).

Goiána Iáncului, loc în c. Vlădaia – Mh, neînregistrat în anchetă, dar atestat documentar din 1622, poate fi o grafie sau o lectură greșită pentru **Poiána Iáncului**, toponim atestat la 1612 și 1622 (v. DTR0 5).

Goíșu, fost sat – Mh, atestat doar cartografic în 1722, poate fi un nume de grup cu sufixul colectiv *-iș*, care se atașează și la numele de persoană (v. DOR LXII), tema fiind np. *Goia*, hipocoristic de la Gheorghe (v. DOR 285 și DNFR). Toponimul este articulat enclitic.

Gólcui, cu două ocurențe: vale în c. Călnic – Gj și pârâu în c. Peștișani – Gj, s-ar putea să provină din np. *Gole* (v. mai jos) + suf. *-ciu* (v. Pascu *Sufixe* 375, DOR LVII).

Góle, insulă pe Dunăre – Dj, neînregistrată în anchetă, dar atestată geografic la 1872, provine din np. *Gole* cf. bg. *Gole* (DNFR).

Gólea, lac în Dj, care apare numai cartografic la 1864, vale în c. Cârlogani – Ot și deal în c. Livezi – Vl, provine din np. *Golea* < *gol* și/sau *Golu* (DNFR) + suf. *-ea*; v. și Iordan *Toponimia* 110.

Golineása, sat – Mh și vale în c. Dumbrava – Mh, neînregistrate în anchetă, dar atestate geografic la 1898, ar putea avea la bază cuvântul *golean* „poiană” (MDA) sau np. *Golean* + suf. *-easă* + suf. top. *-a*, cu modificări fonetice: ea > e; e > i.

Golinéțu, loc c. Drăghicești or. Caracal – Ot, neînregistrat în anchetă, dar atestat documentar la 1620, are aceeași rădăcină ca toponimul de mai sus, la care s-a adăugat sufixul *-eț* și articolul enclitic acordat cu substantivul denotat.

Golívârf, deal c. Calopăr – Dj, este compus din *gol* „fără vegetație” + *vârf*.

Gologorós, bulboană în c. Cireșu – Mh, poate fi o pronunție locală pentru *Bolboros*, un derivat regresiv de la *bolborosi*.

Golován, deal c. Punghina – Mh, ar putea prezenta același fenomen fonetic ca mai sus: *bolovan* > *golovan*.

Gólu, cu cinci ocurențe, insulă și măgură pe raza or. Calafat – Dj, cunoscute doar din atestări geografice (1872, 1898), munte c. Peștișani – Gj, cunoscut doar dintr-un document din 1795, apoi deal în c. Florești – Mh, plai în c. Oprișor – Mh (1898) și munte în c. Voineasa – Vl, are la bază adj. *gol* „fără vegetație” + art. *-u(l)*, care îl substantivizează.

Golumbéiu, fost sat și moșie în c. Căpreni – Dj (1898), provine din top. *Golumbu* (Iordan *Toponimia* 453) + suf. *-ei* + art. *-u(l)*.

Golumbélu, sat și pârâu c. Fărcaș – Dj, provine de la numele de sat *Golumbu*, tot în c. Fărcaș – Dj (v. mai jos), + suf. *-el* + art. *u(l)*, fiind un diminutiv toponimic. Același toponim desemnează și o vâlcea c. Ghioroiu – Vl. Acesta provine probabil din np. *Golumbelu* < *Golumbu* (v. mai jos) + suf. *-el* + art. *-u(l)*.

Golúmbu, sat atestat la 1601 c. Fărcaș – Dj, care a dat și numele unui deal, al unei văi, al unei păduri și al unei moșii în aceeași comună, provine din np. *Golumbu* < *golumb* „porumbel” (DNFR).

Gomóiu, ogaș c. Prunișor – Mh, are la bază np. *Gomoiu* (DNFR).

Gorána, pădure și deal în c. Alimpești – Gj, pădure și deal în c. Mateiești – Vl, s-ar putea înscrie în seria toponimelor care provin de la sl. *gora* „munte”: „*Goranul, Goran, Gorănești, Gorea* [...], *Gornea, Gornița, Gorul*” (Iordan *Toponimia* 37). Nu este exclus ca toponimul să provină de la *goran*, variantă a lui *gorun*, sau de la np. *Goran*, variantă a lui *Gorun* (DNFR) + suf. top. *-a*.

Gorbélu, munte – Gj, neînregistrat în anchetă, ci doar într-o sursă geografică din 1872, s-ar putea să fie o formă greșită a top. **Corbélu**, munte – Gj (v. DTRO 2).

Gordănița, fost sat – Mh, înregistrat numai administrativ (1840), provine din np. *Gordan* (DNFR) + suf. *-iță* + suf. top. *-a*.

Gordiánu, pârâu – Mh, înregistrat doar într-o sursă geografică din 1872, provine din np. *Gordianu* (DNFR).

Gorgănás (Gorgănași), fost sat, acum cartier or. Balș – Ot, provine din n. grup *gorgănași(i)* < np. *Gorgan* (DNFR) + suf. *-aș*.

Gorgăneása, pârâu c. Mădulari – Vl, are la bază top. *Gorgan* (deal) + suf. *-easă* + suf. top. *-a*.

Gorgăñile, munte c. Malaia – Vl, este un plural regional, la forma articulată, de la *gorgan*.

Górgota, vale c. Stejari – Gj și deal c. Prundeni – Vl, s-ar putea să provină din np. *Gorgotă* < np. *Gorga* (DNFR) + suf. *-otă* + suf. top. *-a*; cf. **Gorgotești**, sat – Vl.

Góru, pădure c. Jiana – Mh, s-ar putea să provină de la np. *Goru* cf. *Gora* (DNFR).

Gorúia, fost sat lângă s.c. Negomir – Gj, atestat documentar de la **1483**, s-ar putea să provină de la un np. *Goruia*, având la bază np. *Goru* (v. *supra*).

Goruneása (Goroneása), pădure și pârau lângă or. Târgu Cărbunești – Gj, pădure și vale c. Zătreni – Vl, este un derivat de la *Gorunu*, toponim frecvent în Oltenia, în particular în cele două județe, inclusiv nume de sate ce provin de la np. *Gorunu* (DNFR). **Goruneasa** este format din top. *Gorunu* + suf. *-easa*, care a căpătat valoare locativă (*-easă* + suf. top. *-a*). E posibil să provină și din *gorun* + suf. *-easă*, mai ales că toponimul denumește și păduri. La sfârșit are suf. top. *-a*.

Góspodu, vâlcea c. Crușeț – Gj, poate avea la bază *gospodă* „zgomot” (MDA) sau *gospod* de la np. *Gospodar* (DNFR). Toponimul are articolul enclitic masculin.

Gostaváțu, sat – Ot, atestat de la **1569**, care a dat și numele comunei, al plasei și al unei moșii, provine din *gost* „musafir”, de origine sârbă (MDA) + suf. compus sl. *-ovici* > *-ovăț*.

Grádea, loc c. Amărăștii de Sus – Dj, provine din np. *Gradea* < *grade* „lemn de clădit”, „lucru de nimic” (DNFR). Cuvântul este din srb. (MDA). Rădăcina poate proveni și din sl. *grad* „mândru” (v. DOR 287).

Gradoáia, matcă în c. Florești – Mh, provine din np. *Gradea* (v. *supra*) + suf. *-oia*, prin schimbare de sufix.

Gráfu, loc c. Oboga – Ot, provine din np. *Grafu* < gr. *Grafos* (DNFR).

Gránde, pășune c. Husnicioara – Mh, provine din np. *Granda* cf. gr. *Grando(s)* (v. DNFR sub *Grande* și DOR 287).

Gráurele, fost sat și fostă moșie în c. Cernătești – Dj (surse administrative și geografice), satul numindu-se și **Gráuri**, provine din np. *Graure* < *graure*, variantă a lui *graur* (DNFR). Toponimul este la plural articulat.

Grăjdána, deal, ogaș și vale în c. Aninoasa – Gj și un loc în c. Robănești – Dj, neînregistrat în anchetă, dar atestat documentar de la **1662**, provine din np. *Grăjdan* < *grajd* + suf. *-an* (DNFR), la care s-a adăugat suf. top. *-a*.

Gripcea, munte, pădure și pășune c. Tismana – Gj, are la bază np. *Gripcea* < np. *Gripcă* < *gripcă* „instrument cu tăiș în strungărie” (DNFR) + suf. *-ea*.

Gripșóru, munte în Gj, neînregistrat în anchetă, dar atestat documentar de la **1768**, este un diminutiv toponimic de la numele muntelui *Gripcea* (v. *supra*).

Groșáriu, loc lângă or. Călimănești – Vl, poate proveni din np. *Groșar* < *gros* (DOR 289) + suf. *-ar*, *-ariu*. În MDA este înregistrat *groșar* (învechit și popular) cu sensul de „temnicer”. Iorgu Iordan în DNFR înregistrează np. *Grosar(i)u* < *grosar*, variantă absentă în dicționare, deși e cea originară, a lui *groșar* „temnicer”, păzitor al celor închiși la gros (= temniță, arest).

Groșérea are mai multe ocurențe în Gj: sat c. Aninoasa, care a dat și numele comunei, al unui pârau și al unui deal; poiană în c. Crușeț și loc în c. Runcu. Prima formă a toponimului ca nume de sat este *Groșari*, care alternează de-a lungul timpului, în diferite documente, cu *Groșerea*. Forma din urmă provine din prima,

un nume de grup de la np. *Groșar* (v. *supra*). Formele din atestările documentare indică evoluția toponimului: *Groșari* 1594, *Groșarea*, prin adăugarea suf. *-ea*, 1594, *Groșere* 1619, *Groșerea* 1708.

Groșetu, cu zece ocurențe în Dj, Gj, Mh, Vl, desemnând păduri (Dj, Gj), munte (Vl), pisc (Gj), vale (Mh), baltă și poiană (Dj), este probabil un derivat cu suf. *-eț* de la top. *Groși*, cu 11 ocurențe în Dj, Gj, Mh, Ot și Vl, printre care și nume de sate, care provin din n. grup *groși(i)* < np. *Grosu* < *gros* (DNFR). Toponimele apar numai la forma articulată enclitic.

Grozásca, vale s.c. Grozești – Mh, provine de la numele satului, prin schimbarea sufixului *-escul/-ești* cu *-ească*, la care se adaugă suf. top. *-a*. La baza toponimicului este np. *Groza* cf. bg. *Groza* (DNFR).

Grúba, deal, pădure și vale c. Ilovăț – Mh, provine din np. *Gruba* < *grubă*, variantă a lui *hrubă* „pivniță”, „bordei” (v. DNFR sub *Grubnicu*).

Grúha, fost sat lângă s.c. Vulpeni – Ot, atestat de la 1636, care a dat și numele unei siliști (1661) și al unei moșii (<1735>, 1749) provine de la np. *Gruhă* < *gruhă*, variantă a lui *gruie* (*grui*) „cocor” (v. DNFR sub *Gruhăi*) + suf. top. *-a*.

Gruíaru, fost sat c. Hurezani – Gj, același cu *Hurezanii de Sus*, atestat de la 1814, provine din np. *Gruiaru*, având la bază np. *Gruia* < *grui* „cocor” + suf. *-ar* + art. *-u(l)*.

Gruíuță, deal c. Argetoia – Dj și loc c. Peștișani – Gj (1795), este o variantă a numelui de persoană *Gruiuță* < *gruiet*, diminutiv al lui *grui* „colină” sau *grui* „cocor” (DNFR).

Gruíeru, deal c. Hurezani – Gj, este o variantă a top. *Gruiaru* (v. *supra*), sat din aceeași comună, care a dat și numele dealului.

Gúgu, cu trei ocurențe: fântână c. Bratovoiești – Dj, deal c. Runcu – Gj și movilă c. Tismana – Gj, provine de la np. *Gúgu* (Pașca *Nume* 250); cf. *Gugui* < bg. *Gugo* (DNFR).

Gugúcea, livadă c. Bumbesti-Pițic – Gj, are la bază un np. *Gugucea* < *Gugu* (v. *supra*) + suf. antroponimic *-cea*, de origine slavă (DOR LVII).

Guguiánca, sat c. Ionești – Vl, care a dat și numele unui pârâu, al unui deal și al unei păduri de pe teritoriul satului, provine din np. *Guguianca* < *Gugui* (DNFR) + suf. *-anca* (v. DOR XXXIV).

Guguióva, poiană s. Cerna c. Vaideeni – Vl, are la bază np. *Gugui* < bg. *Gugo* (DNFR) + suf. *-ov* (a lui *Gugui*) + suf. top. *-a* (în acord cu obiectul denotat).

Gugúiu, deal, pădure și locuință izolată s. Fratoștița or. Filiași – Dj, ultima înregistrată numai într-o sursă geografică din 1872, provine din np. *Gugui* (DNFR) + art. *-u(l)*.

Gugulía, deal c. Dănciuiești – Gj, provine din np. *Gugulea* < *gugulea* „epitet de dezmiardare pentru copii” (DNFR), „copil drăguț” (MDA); cf. și *Gugulesti*, *Gugulești(i)*, cătune în Gj.

Gúia, pășune c. Grădiștea – VI, ar putea proveni din np. *Gui* < bg *Gujo* (DNFR) + suf. top. *-a*.

Gulía (în DTRO accentuat **Gúlia**), loc și pădure c. Amărăștii de Sus – Dj și loc în c. Albeni – Gj, provine din np. *Gulie* < *gulie* „legumă” (DNFR) + suf. top. *-a*.

Gulioáia, pădure și loc c. Bălănești – Gj, poate proveni din top. *Gulia* + suf. *-oaie* + suf. top. *-a* (derivat toponimic) sau din np. *Gulioaia*.

Gulúși, coastă de deal c. Alimpești – Gj, poate proveni dintr-un n. grup *guluși(i)* < np. *Guluș* < bg. *Gulo* + suf. *-uș* (DNFR).

Gúmiștea, deal c. Godeanu – Mh și izlaz c. Bâlvănești – Mh, provine din np. *Guma* < bg. *Gumov* (DNFR) + suf. *-iște* (cu valoare locativă) + suf. top. *-a*.

Gurbăneása, pârâu c. Coțofenii de Dos – Dj, neînregistrat în anchetă, dar atestat documentar încă de la **1614**, provine din np. *Gurban*, variantă a lui *curban* „sacrificiu”, „ospăț”, „animal sacrificat” și/sau bg. *Gurban* (DNFR) + suf. *-easa* (cu valoare locativă: *-easă* + suf. top. *-a*).

Gurbenéscu, deal c. Godinești – Gj, provine din np. *Gurbenescu* < np. *Gurban* (v. *supra*).

Gurgeásca, loc în c. Bala – Mh, are la bază np. *Gurgu* < bg. *Gurgo* (DNFR) + suf. *-easca* (cu valoare locativă: *-ească* + suf. top. *-a*).

Guriloáia, loc c. Vaideeni – VI, provine din np. *Gurilă* < *gură* cu suf. *-ilă* (DNFR) + suf. *-oaia* (cu valoare locativă: *-oaie* + suf. top. *-a*).

Gurișoára, sat și pădure c. Mihăiești – VI, s-ar putea să fie un diminutiv al lui *gură*, entopic, dacă ținem seama de numeroasele toponime *Gura Văii*, sate, și *Gura Văii* ~, locuri, situate în VI.

Gușáta, cu trei ocurențe: loc c. Coțofenii din Dos – Dj, cătun c. Dobrun – Ot și vale c. Ghioroiu – VI, poate proveni din *gușat*, prin substantivizare. La bază este o analogie privind forma obiectului desemnat. Denumirea cătunului poate proveni și din np. *Gușatu* + suf. top. *-a*.

Gușitoánea, coastă de deal c. Hinova – Mh, are la bază rădăcina *gușat* sau np. *Gușatu*, la care s-a adăugat mai vechiul sufix, păstrat dialectal, *-oñu*, *-oañă*, *-oañe*, devenit *-oiu*, *-oaie*, cu valoare moțională; cf. *Drăcoane* „drăcoaică” < *drac* (v. Pascu *Sufixe* 111–121). La diversele funcții pe care le are sufixul o putem adăuga și pe aceea locativă.

Gușoáia, pădure c. Livezi – VI, este un alt derivat de la *gușă* sau np. *Gușă* cu suf. *-oaia* (*-oaie* + suf. top. *-a*).

Gușoiánca (Gușuiánca), sat c. Gușoieni – VI, provine probabil de la numele comunei, *Gușoieni*, prin schimbarea sufixului.

Gútu, sat c. Prunișor – Mh, are la bază np. *Gutu* < bg. *Guto* și/sau *gut* „porumbel” (DNFR).

Gutuíța, loc c. Melinești – Dj, neînregistrat în anchetă, dar atestat la **1862**, este un diminutiv de la *gutui* „pom fructifer” (care a dat multe nume de locuri) + suf. top. *-a*.

Gutúiu, loc c. Berlești – Gj, deal și potecă c. Pistrița or. Baia de Aramă – Mh, coastă de deal și fânețe c. Măldărești – Vl, loc c. Vaideeni – Vl, este forma articulată a lui *gutui* (v. *supra*). Poate proveni și de la np. *Gutuiiu*.

Haimanále, fost sat în plasa Ocolu de Sus – Mh, atestat la 1815 și 1947, este probabil un plural toponimic de la *Haimana*, ogaș, pădure și loc în c. Târna – Mh, având la bază np. *Haimana*.

Háita, pârâu c. Jupânești – Gj și pădure c. Făurești – Vl, are la bază np. *Haită* „ceată de vânători” (DNFR), la care s-a adăugat suf. top. *-a*.

Halagiu, fostă moșie în c. Giuvărăști – Ot, provine probabil de la np. *Halagian*, prin schimbarea sufixului arm. *-ian* cu *-iu*. Tema este tc. *alaği* „călău” (DNFR).

Halalái, parte de sat s. Milești c. Șimnicu de Sus – Dj, provine din n. grup *halalai(i)* < np. *Halaláu* < *hălăláu*, variantă a lui *hălălói* „greoi, leneș, trândav” (DNFR).

Halmáci, loc lângă or. Brezoi – Vl, este o variantă a np. *Halmagi* (DNFR). Pentru mai multe informații, v. mai jos.

Halmagiu (Hălmagiu), dâlmă, pădure și pârâu c. Stănești – Gj, provine de la np. *Halmagiu*, derivat cu sufixul patronimic de origine greacă *-iu* (DOR LXII) de la n. top. magh. *Halmagy* < *halmag* „secară” (DNFR).

Hamáru, parte de sat și deal s. Sohodol c. Tismana – Gj, este probabil o variantă a top. *Amaru*, atestat ca nume de sat în Gj încă de la 1430, având o bază antroponimică, np. *Amaru*.

Hánca, parte de sat și pârâu s.c. Scoarța – Gj, provine din np. *Hanca* < bg. *Hanka* (DNFR).

Hándra, loc lângă or. Băile Olănești – Vl, provine din np. *Handra* < *handră* „zdreanță”, „un fel de iarbă ce crește prin grâu”; cf. și gr. *Handras* (DNFR).

Hándre, fânețe s.c. Alunu – Vl, este probabil forma de plural de la *handră* „un fel de iarbă” (v. *supra*).

Hándrele, locuri în c. Alimpești – Gj și în c. Costești – Vl, este forma de plural articulată de la *handră* (v. *supra*).

Háneșu, munte și pârâu c. Voineasa – Vl, provine din np. *Haneș* < *Johannes*; cf. Haneș Begner, judele Brașovului, care era sas (deci Johannes), menționat de Coresi (DNFR).

Hanína, loc s. Milostea c. Slătioara – Vl, neînregistrat în anchetă, dar atestat documentar la 1735 și 1783, s-ar putea să provină de la np. *Hani* < gr. *Hani(s)* (DNFR) + suf. de origine latină *-ina* (v. DOR LXI).

Hapșoáre, loc s. Dobrița c. Runcu – Gj, este o variantă a top. *Apșoare(le)*, pârâu, munte și pădure tot în s. Dobrița c. Runcu – Gj (v. DTRO 1).

Harabói (Arabói), parte de sat s. Curteana or. Târgu Cărbunești, provine din n. grup *haraboi(i)* < np. *Arabu*, etnic (DNFR) + suf. *-oi*, cu „h” aspirat la inițială.

Haráci, loc s. Bolbocești c. Albeni – Gj, este pluralul cuvântului *harac* (*arac*) „par folosit la ridicarea viței de vie” (MDA).

Hârca, pârâu c. Roșiile – Vl, provine din np. *Harca* < bg. *Arca*; cf. și gr. *Harkas* (DNFR).

Hârte, teren arabil c. Malu Mare – Dj, s-ar putea să provină din np. *Hartea* < gr. (*H*)*arta(s)* (DNFR).

Ház, loc s.c. Alunu – Vl, are la bază np. *Hazu* < tc. *az* „mic, mărunțel” (DNFR).

Habúzele, izlaz și livezi c. Stoienești – Vl, este forma de plural articulat a cuvântului *habuz* „(reg.) scobitură în pământ din care se scoate nisip” (MDA).

Hălălău, fost sat c. Goiești – Dj, atestat administrativ la **1865** și geografic la **1872**, provine din np. *Hălălău* < *hălălău*, variantă a lui *hălăloiu* „greoi, leneș, trântor” (DNFR).

Hălăngi, loc s.c. Licurici – Gj, este o formă de plural, probabil populară, a lui *halângă* „tufiș mărunț”, „vie cu vițe mari” (MDA).

Hanțuș, loc s. Zorilești c. Prigoria – Gj, provine din np. *Hanță* < *hanță* „haină de purtare, de lepădat” (DNFR) sau din np. *Hanțu* < *hanț* 1. „stârv, hoit” 2. „vită slabă”; cf. și gr. *Antzos*, *Antzu*, germ. *Hanz*, pol. *Hantz* (DNFR) + suf. *-uș* (v. DOR LXVI).

Hărățău, deal c. Bujoreni – Vl, este un derivat cu suf. *-ău* de la np. *Hărățu* < *hărăț*, variantă a lui *erete* „diverse specii de uliu” (DNFR).

Hățăgán, loc și luncă lângă or. Târgu Cărbunești – Gj, este o variantă a np. *Haț(i)egan(u)* < n. top. *Hațeg* (Ardeal), cu suf. *-an(u)* (DNFR).

Hâldán, fost sat c. Greci – Mh, care apare la început sub formele *Hâldanu*, **1872**, **1894**, și *Hâldana*, **1898**, are la bază np. *Hâldan* < *hâldan*, variantă a lui *hăldan* 1. „fire de cânepă semănată în popușoaie”, 2. „cămașă de cânepă pentru ciobani” (DNFR sub *Hildan*). În MDA la *hăldan* se trimite la *aldan* „cânepă de toamnă care produce sămânță”.

Hânsu cel Mare, loc c. Turceni – Gj, neînregistrat în anchetă, dar atestat documentar la **1816**, are ca centru al grupului nominal un top. *Hânsu* ce provine din np. *Hânsu* < *hânsă* „tufiș” (v. DNFR sub *Hânsa*).

Hânsu Mare, loc în c. Tismana – Gj, găsit de asemenea numai într-un document din **1752**, provine din top. *Hânsu* (v. *supra*) + determ. adj.

Hârca, măgură în c. Dioști – Gj, provine din np. *Hârcă* < *hârcă* 1. „craniu” 2. „femeie bătrână” (DNFR).

Hârléte, cu trei ocurențe: vale și vie s. Ștefănești or. Târgu Cărbunești – Gj, deal c. Berlești – Gj, ponor și pădure c. Păușești – Vl, poate fi un derivat cu suf.

-ete (v. DOR LIX) de la np. *Hârlea* < *hârlă* „scroafă” (DNFR și DOR 295) sau direct de la *hârlă*.

Hârléțu, pârâu c. Mihăiești – Vl, provine probabil de la np. *Hârlețu* < *hârleț*; cf. *Hârlețești*, cătun în Vl.

Hârnea, fost sat în c. Albeni – Gj, actualmente cătun s. Bolbocești c. Albeni, care a dat și numele unui pârâu și al unui deal în aceeași comună, provine de la np. *Hârnea* < scr. *Hrnja* (Mikl, p. 111) (DNFR).

Hârnea de la Deal și **Hârnea de la Vale**, pârâu și loc în c. Albeni – Gj, sunt formate din top. *Hârnea* (v. *supra*) + determ.

Hârneci, loc s. Pârâu de Vale c. Godinești – Gj, provine din np. *Hârnecki* < np. *Hârnea* (v. *supra*) + suf. diminutival *-eci* (v. DOR LVIII).

Hârseni, fost sat lângă c. Mihăiești – Vl, atestat de la **1635**, și moșie, care a căpătat denumirea de la sat, atestată din **1706**, este un nume de grup de la np. *Hârseanu*, la forma de plural corespunzătoare: *Hârseani*, atestată în **1674**, care a evoluat spre *Hârseni*. La bază are np. *Hârsu* (v. mai jos).

Hârsova este denumirea unui fost sat c. Bistreț – Dj, atestat în documente de la <**1400–1418**>, **1424**, sub forma *Hrăsova*, a unui loc în c. Robănești – Dj și a unei văi în aceeași comună, neînregistrată în anchetă, dar atestată din **1662**. În *Toponimia românească*, Iorgu Iordan analizează etimologia toponimului *Hârsova* din Moldova (Hârlău și Vaslui). Autorul trimite pentru comparație la sl. *kruša*, *kruška* „păr” (pomul) și top. bg. *Krušovo*, sb. *kruševo*, *Kruščitsa*, ucr. *Hrušov*. Iordan prezintă și etimologia lui *Hârsova* (Hârlău) discutată în detaliu de V. Bogrea în „Analele Dobrogei” II, p. 36–37 și „Întâiul Congres al filologilor români”, București, 1926, p. 63. V. Bogrea derivă acest toponim, indirect, din vechiul *Carsium*. Coincidența locală este desăvârșită, așa că semnificația numelui ar fi „pietroasa”, „stâncoasa”, cum probează, de altfel, și configurația solului. În sprijinul părerii sale, Bogrea invocă, între altele, apelativul *cârșe* „vârfuri stâncoase” (la românii din Serbia se întâlnește *cârșii stâncoase*), istorom. *cârșii*, *idem*, toate având aceeași temă. Cuvintele citate de Bogrea au la bază sl. *kr(u)š* „stâncă (abruptă), piatră” (v. SEW, p. 630, s.v. *krucha*; cf. și p. 628 s.v. *kruchu*). Din cele spuse de P. Skok, în „Zeisch. f. rom. Phil.”, LIV, p. 460–461, rezultă că am putea identifica pe *Carsium* cu it. *Carso*, care a dat naștere germ. *karst*, sl. *krâs* (regiunea binecunoscută pentru fenomenul geologic al „karstului”) și ar avea origine ilirică, cu sensul „teren uscat, pietros”, fiind astfel înrudit cu germ. *karsch*, sl. *korsta* > *krasta*, lat. *carro*, poate și cu galicul *garriga* „stepă, buruieniș, pădure de stejari roșii”. Iordan îl citează și pe M. Vasmer cu *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven*, Leipzig, 1923, p. 41, unde înregistrează n. pers. *Karseis*, pe care-l explică din oset. *karz* „aspru, sever”, trimițând totodată la trac. *Karsis*. Iorgu Iordan trage concluzia că *Hârsova* din regiunea Constanța continuă, indirect și, cel puțin, formal, pe vechiul *Carsium*, dar modificat sub influența

sl. *kruš(k)a*, cu care seamăna din punct de vedere fonetic. În acest sens pledează și prezența sufixului slav *-ova*, necunoscut limbii noastre ca element formativ viu. Iordan îl citează într-o notă și pe E. Petrovici, *Balcanica*, VII, p. 467, care asociază toponimul românesc cu unul grecesc, tot de origine slavă, și afirmă, fără să arate pe ce se întemeiază, că forma „populară” este Hârsova cu *s*, nu cu *ș* (Iordan *Toponimia* 89–90). Pentru toponimele din Oltenia reținem, în mod special, explicația dată de Petrovici, deoarece ele apar în forma cu *s*: *Hârsova*.

Hârsovița, vale c. Robănești – Dj, cunoscută tot numai din documente (1661, 1662), provine din top. *Hârsova* (v. *supra*) + suf. dim. *-iță* + suf. top. *-a*.

Hârsu (Hârșu), cătun înglobat în or. Novaci și deal s. Bercești or. Novaci – Gj, provine din np. *Hârs(u)* < tc. *hârș* 1. „lăcomie” 2. „mânie, excitație”; cf. și scr. *Hrs* (Pașca, p. 253), bg. *Hârsju* (DNFR).

Hârșova, pârâu c. Licurici – Gj, v. *Hârsova* (*supra*).

Hârtiești, munte – Gj, provine din np. *Hârtiescu* < np. *Hârtie* < *hârtie*, cu sensul de „act, document, cerere, petiție”; cf. *Jalbă* < *jalbă* „cerere, plângere”. De luat în considerație și bg. *Hartiev* (DNFR).

Hârțoăie, fostă moșie în Vl (1898), provine din top. *Hârțu* (< np. *Hârțu*), tot în Vl, + suf. *-oaie*.

Hăță, pădure c. Orlești – Vl, este o variantă a np. *Hățu* < *hăț* (*hăț*) „parte a hamurilor” (DNFR).

Hérciu (Hârșiu, Hérșiu), deal, pârâu și pădure c. Balta – Mh, provine de la np. *Herciu*; cf. pentru temă, bg. *Hero*, de la care un derivat cu suf. *-čo* este nu numai posibil, ci și probabil (DNFR).

Hérmani, fost sat probabil lângă s. Petrești c. Bărbătești – Gj, atestat într-un document slavon de la 1557, poate fi o variantă a lui *Ghermani* < np. *Ghermanu*; cf. *Gherghel* > *Herghel* (DNFR).

Hieroăie, loc lângă or. Ocele Mari – Vl, cunoscut numai din documente (1754, 1785), poate avea la bază np. *Hierea* < *hiere*, variantă regională a lui *fiere* (DNFR) + suf. *-oaie*.

Hința, fost sat înglobat în or. Băile Govora – Vl, atestat de la 1488, moșie, deal și pârâu în aceeași zonă, poate proveni din np. *Hințu* < germ. *Hinz* (DNFR) + suf. top. *-a*.

Hireánu, pârâu c. Scoarța – Gj, provine din np. *Hireanu* < *hirean*, variantă a lui *Hrean* (DNFR).

Hirișescu, ogaș or. Țicleni – Gj, are aceeași temă cu *Hirișești*, sat în Gj, pe care N.A. Constantinescu îl explică din adj. *hires* < *fire* + suf. *-eș* (DNFR); cf. însă magh. *hires* „renumit” (DOR 438). În MDA *hires* are ca etimon magh. *hires* (și cf. *fireș*), cu sensurile „renumit, chipeș, fudul”.

Hiríza, pădure c. Săcele – Gj, provine din np. *Hiriza* < *hiriz*, variantă regională a lui *firiz* „fierăstrău de mână” + suf. *-(e)a* (DNFR). Fără „h” inițial există și top. *Iriza*, deal și vale c. Zătreni – Vl, de la np. *Iriz(e)a*, cu aceeași etimologie (v. DNFR sub *Firiz* și DOR 274); cf. și *Irizești*, parte de sat c. Hurezani – Gj.

Hobeána este denumirea unui deal, a unei poieni și a unei fânețe în c. Slătioara – Vl. La np. *Hoban*, Iorgu Iordan (DNFR) identifică o temă *hob(a)* care va fi existat ca nume topic. S-ar putea ca această temă să aibă legătură cu reg. *hobă* „om care bea mult fără a se îmbăta” (MDA). E posibil ca de la un np. *Hobă* sau de la np. *Hoba* cf. bg. *Hobo* (DNFR) să se fi format *Hobeana*, cu suf. *-ea* + suf. *-an* (pentru sufixe v. DOR LVII) + suf. top. *-a*.

Hobínu, vale c. Plopșor – Gj, are aceeași temă ca toponimul de mai sus, la care s-a adăugat suf. *-in* (v. DOR LXI) + art. enclitic masculin.

Hobița are patru ocurențe, cea mai veche denumire fiind un sat în c. Peștișani – Gj, care sub numele *Ohabița* este atestat de la **1518**. Forma *Hobița* apare în documente de la [**1583**], **1588**. Numele satului s-a transferat la o comună, la un schit și o pădure de pe teritoriul satului. Alte două ocurențe reprezintă un pârâu din c. Bălănești – Gj și un pârâu din c. Șovarna – Mh. Cu privire la etimologia acestui toponim, Iorgu Iordan îl citează pe C. Daicoviciu care consideră că *Hobița* este un diminutiv de la *Ohaba*; *Ohăbița* a devenit *Ohabița*, apoi *Hobița*, *o-* inițial fiind simțit ca numeral (Iordan *Toponimia* 329, nota 16). Toponimul *Ohaba* are la bază cuvântul *ohabă* „moșie ereditară inalienabilă, scutită de impozite și de prestație” (MDA) (v. și Iordan *Toponimia* 523).

Hodinău (**Hodănău**, **Hodánău**) are două ocurențe: pârâu pe teritoriul or. Târgu Cărbunești – Gj și un alt pârâu pe raza m. Târgu Jiu – Gj, atestat din **1779**. Denumirea are la bază fie cuvântul *odihná*, în varianta populară *hodină* „popas”, „adăpost” (MDA) + suf. *-ău* (v. Pascu *Sufixe* 417-418), fie np. *Hodină* (v. DTRO s.v.) + suf. *-ău* (v. DOR LVI).

Hodoleánu, loc în c. Slivilești – Gj, are la bază un np. *Hodoleanu* < *odolean* „plantă erbacee (valeriană)” (MDA).

Hodoreásca, sat c. Câlnic – Gj, atestat de la **1798**, are la bază un nume de persoană citat de N.A. Constantinescu sub *Hodor* 1. „odor” (DLR) 2. (reg. Olt.) „cadoul miresei”, „claie de fân” (expl. M. Păsculescu, *Poesii populare*) (DOR 296). La acest nume s-a adăugat suf. locativ *-easca* (< suf. *-ească* + suf. top. *-a*).

Hodoroába, vâlcea și fântână c. Lădești – Vl, provine din np. *Hodoroabă* < *hodoroabă* „obiect (de lemn) stricat” (DNFR) + suf. top. *-a*.

Hodorogioáia, pisc și teren arabil în c. Breznița Motru – Mh, provine din n. grup *hodorogi(i)* + suf. locativ *-oia* < suf. *-oie* + suf. top. *-a*. La baza numelui de grup stă np. *Hodorog* < *hodorog* 1. „persoană de constituție slabă, bătrân, moșneag ramolit” 2. „flecar, palavragiu” (DNFR).

Holdúnu, pârâu și pădure pe raza m. Târgu Jiu – Gj, provine din np. *Holdunu* < *holdă* „câmp lucrat; semănăturile de pe un astfel de câmp” (v. DNFR sub *Holdea*) + suf. *-un* (v. DOR LXVI) + art. enclitic *-u(l)*.

Hóman, câmp c. Aninoasa – Gj, provine din np. *Homan* < *homan*, variantă a lui *oman* „o plantă care se mai cheamă și iarbă-mare”; cf. și germ. *Homann* (DNFR).

Hómanu, vale c. Bâcleș – Mh, provine de la np. *Homanu* < *Homan* (v. *supra*) + art. enclitic *-u(l)*.

Homeág, loc c. Rogova – Mh, s-ar putea să provină din np. *Homea* (DNFR) + suf. *-ag* (v. DOR LX).

Homoráciu, fost sat în c. Tismana – Gj, atestat de la **1580**, și pârâu, atestat de la **1583**, este o denumire discutată de Iorgu Iordan în *Toponimia românească*. Referindu-se la top. *Humora*, Weigand (Bk A I, p. 84) îl derivă din ucr. *gom* = *hom* „zgomot”, traducându-l prin „zgomotoasa”, Bogrea (AIIN III, p. 704) – din magh. *hamar* „repede”, iar în Rev. cr. XIII, p. 155, din rus. *humora*, *hmórij* „vreme umedă, ceață și ploaie”. Autorul înclină spre a doua explicație „care satisface bine și partea pur formală a numelor românești” (Iordan *Toponimia* 60). La această temă s-a adăugat suf. antroponimie *-ciu*, de origine slavă (DOR LVII), ceea ce ar presupune un nume de persoană ca bază a toponimului în discuție.

Honcioáica, baltă în c. Brănești – Gj, provine de la același nume de persoană ca și *Honcești*, parte de sat c. Crasna – Gj, adică np. *Honcea* cf. bg. *Hončo* (DNFR), la care s-a adăugat sufixul locativ *-oaica* < suf. *-oaică* + suf. top. *-a*.

Hóra, loc s. Viișoara c. Teslui – Dj, provine probabil de la np. *Hora* < gr. *Hora(s)* (DNFR) și/sau de la *horă* + suf. top. *-a*.

Horăști, sat or. Motru – Gj, atestat cartografic de la **1864**, care a dat și numele comunei și al unui deal de pe teritoriul satului, provine din n. grup *horăști(i)* < np. *Hora* (v. *supra*) + suf. *-ești*.

Hórga are trei ocurențe: vale c. Murgăși – Dj, loc c. Bâlteni – Gj și parte de sat, deal, pădure, pășune, pârâu, teren arabil în c. Stejari – Gj. Prezintă variantele *Horgă* și *Orga*. Denumirea provine din np. *Horga*, hipocoristic de la *Gheorghe* (DOR 66).

Horgúța, vale c. Stejari – Gj, provine din top. *Horga* (v. *supra*) + suf. *-uță* + suf. top. *-a* (diminutiv toponimic).

Hortopán, deal s. Dobrița c. Runcu – Gj, are la bază np. *Hortopan* < top. *Hârtop* [prezent în zonă] + suf. *-an* (DNFR).

Hotărănu, ogaș c. Padina – Mh, provine din np. *Hotăranu* < top. *Hotărani* [sat în Mh] (DNFR).

Hotărăsa este sat, pârâu, pădure și deal, c. Copăceni – Vl. Pârâul se numește și **Hotăreása**. Denumirea provine de la top. *Hotaru* (prezent în zonă) + sufixul locativ *-(e)asa* (< suf. *-(e)asă* + suf. top. *-a*).

Hotărásca are două ocurențe: loc și moșie c. Dobrosloveni – Ot, neînregistrate în anchetă, dar atestate documentar, prima la **1598** și a doua la **1857**, și pădure în c. Lăpușata – Vl. Denumirea provine din top. *Hotaru* sau cuvântul *hotar* + suf. locativ *-(e)asca* (< suf. *-(e)ască* + suf. top. *-a*).

Hotăroáia are următoarele ocurențe: pârâu și deal c. Făurești – Vl, sat, pârâu și deal c. Roșiile – Vl, pârâu c. Stănești – Vl. Denumirea provine din top. *Hotaru* sau *hotar* + sufixul locativ *-oaia* (< suf. *-oaie* + suf. top. *-a*).

Hotăroása are două ocurențe: deal c. Fărcaș – Dj și sat, deal și vale c. Urdari – Gj. Apare și sub forma *Otăroasa*. Denumirea provine din top. *Hotaru* sau *hotar* + suf. locativ *-oasa* (< suf. *-oasă* + suf. top. *-a*).

Hoteágu, munte și pârâu c. Voineasa – Vl, cu variantele *Hoteaua*, *Oteagu*, *Oteaua*, ar putea proveni din np. *Hotea* < bg. *Hoti* (DNFR) + suf. *-ag* (DOR LV) + art. *-u(l)*.

Hotín, fost sat în c. Crasna – Gj, atestat la **1892** (astăzi parte de sat) și pădure în c. Vlădești – Vl, are la bază antroponimul *Hotin*, provenit din np. *Hot* 1. (dial) „bucium” 2. sl. *hot* „voință” 3. etnicul alb. *Hoti*, numele unui trib de Ghegi. La această temă s-a adăugat suf. *-in*. Denumirea poate proveni și din calendaristicul *Fotín* (din gr. *foτίας* „lumină”), transformat în *Hotin*, apoi în *Otin*. El este identic cu un antroponim care a circulat în Moldova și Oltenia (este înregistrat un Ioan Hotin la **1758** în Gorj) (*apud* DOR, 297–298).

Hotoboáca, teren arabil și pădure în c. Turcinești – Gj, este un derivat cu suf. top. *-a* de la top. *Hotoboci* din aceeași comună (v. mai jos).

Hotobóci, deal c. Turcinești – Gj, provine din n. grup *hotoboci(i)* < np. *Hotoboc*, înregistrat de Iorgu Iordan în DNFR.

Hoțásca (Hoțásca), păduri în comunele Șimian și Șișești – Mh, provine din top. *Hoțu* (prezent în zonă) + suf. locativ *-easca* (< suf. *-ească* + suf. top. *-a*) sau din np. *Hoțu* cu același sufix.

Hristéni, fost sat în c. Rast – Dj, provine dintr-un n. grup *hristeni(i)*, ce are la bază np. *Hristea* < gr. *Hristea(s)* (DNFR) + suf. *-eni*.

Hubánii, altă denumire sub care apare fostul sat *Hubari* c. Vladimir – Gj, atestat de la **1599**, provine din n. grup *hubani(i)* < np. *Huban* < bg. *Huban* (DNFR).

Hudúbina, ogaș c. Devesel – Mh, poate proveni din np. *Hudubină* < *hudubă* „pasăre răpitoare” (DNFR sub *Hudubac*) + suf. *-ină* + suf. top. *-a*.

Hududoáie (Hududoáia), cu trei ocurențe: pârâu, pădure și deal c. Alimpești – Gj, loc pe raza or. Baia de Fier – Gj și ponoare c. Alunu – Vl, este pluralul lui *Hududoi* (v. mai jos). *Hududoaia* s-a format din *Hududoaie* + suf. top. *-a*.

Hududói, cu multe ocurențe, desemnând izvoare, văi, ogașe, izlaze, locuri, formând în dicționar și un articol matcă monolexematic, provine din *hududoi* „(reg.) vale strâmtă și îngustă, pe unde curge o apă zgomotoasă” (MDA).

Huidídu, izlaz c. Vlădești – Vl, provine probabil din np. *Huidu* (v. mai jos), cu reduplicarea lui *-id*.

Huidoáica, teren arabil s. Răcarii de Sus or. Filiași – Dj, provine din np. *Huidu* + suf. locativ *-oaica* (< suf. *-oaică* + suf. top. *-a*).

Huidu, deal c. Stoieniști – Vl, provine din np. *Huidu*, înregistrat de Iorgu Iordan în DNFR.

Hulúba, fost sat, acum parte de sat, s. Pociovaliștea or. Novaci – Gj, atestat de la **1619**, care a dat și numele comunei și a unei moșii, provine din np. *Hulub* < *hulub* (DNFR) + suf. top. *-a*.

Hule, pădure c. Bujoreni – Vl și loc s. Seaca or. Călimănești, este pluralul de la *hulă* 1. „(reg.) surpătură (de munte sau) de deal”, 2. „drum printr-o scobitură de deal” 3. „drum care urcă pe o coastă foarte piezișă” (MDA).

Hulúzu, munte c. Polovragi – Gj și c. Voineasa – Vl, atestat de la **1764**, vale, pădure și stână c. Polovragi – Gj, poate proveni din np. *Huluzu* sau din *huluz* „(reg.) par al carului cu care se apasă fânul” (MDA) + art. *-u(l)*.

Huréz, numele mai vechi al satului *Hurezani de Jos* c. Stejari – Gj, provine cel mai probabil de la un np. *Hurez*, formă prescurtată a lui *Huhurez*, înregistrat de N.A. Constantinescu la **1579** în jud. Gorj (DOR 439).

Hurezáni, sat în Gj, atestat de la **1708**, care a dat și numele comunei, a unei plase și a unui deal de pe teritoriul satului, provine din n. grup *hurezani(i)* < top. *Hurez* + suf. *-ani* (cei originari din *Hurez*).

Hurezánii de Jos, Hurezánii de Sus, sate în c. Stejari – Gj, s-au format din top. *Hurezani* + determ. (v. și Iordan *Toponimia* 408).

Hurúcu, cu două ocurențe, conac c. Căzănești – Vl și vale c. Scundu – Vl, provine din np. *Hurucu*, înregistrat de Iorgu Iordan în DNFR.

Huruíta, vale în comunele Terpezița și Vela – Dj, este un participiu de la *hurui* (formație onomatopeică) „a face zgomotul de cădere a mai multor obiecte tari unul peste altul”, „a se dărâma” (MDA). Participiul este substantivizat.

Huruitúri, pășune c. Telești – Gj, este pluralul lui *huruitură* „huruire, dărâmare” (MDA).

Húștea, pârâu c. Albeni – Gj, provine din np. *Huștea* < *huște* „drojdii de borș” (DNFR).

Iácovile, sat c. Mădulari – Vl, apare în primele atestări sub forma *Iacovu(l)* (**1501**) și *Iacov* (**1505**) < np. *Iacob*, nume biblic (DNFR). Forma *Iacovile* (**1898**) este un plural toponimic, apărut după ce în c. Mădulari s-au mai constituit două cătune de la același toponim/antroponim: *Iacove la Deal* (*Iacov de la Deal*) și *Iacove la Vale* (*Iacov de la Vale*).

Iágod, loc c. Padina – Mh, provine din *iágod* „agud, dudă” (MDA). Este o formă regională mai apropiată de etimon: scr. *iágod* „fragă”.

Iára, pârâu c. Bălănești – Gj, s-ar putea să provină din np. *Iaru* < bg. *Jaro* (DNFR) + suf. top. *-a*.

Iași, fost sat c. Morunlav – Ot, neînregistrat în anchetă, dar atestat documentar de la **1489**, provine probabil în Oltenia de la np. *Iaş* < bg. *Iaş* (DNFR), de unde s-a format n. grup *iaș(i)*, care stă la baza toponimului.

Iázuștea, vale c. Ilovăț – Mh, are la bază *iaz* cu art. *-u(l)* + suf. *-iște* + suf. top. *-a*.

Iláci, loc c. Stoiana – Gj, provine probabil din np. *Ilaci*, având la bază un np. *Ila* < *Ilie* (v. DOR 78) + suf. *-aci(u)*, de origine latină (v. DOR LV).

Iláciu, sat c. Alunu – VI, atestat cartografic la **1835**, provine din np. *Ilaciu* (v. supra).

Inoása, pârâu, pădure și baltă c. Mușetești – Gj, provine probabil din forma substantivizată a adj. *inos* < *in* „plantă” + suf. *-os*. Vezi explicațiile lui Iorgu Iordan pentru *Inătești* < *Inotă* < *in* + suf. *-otă* (Iordan *Toponimia* 340).

Inov, loc c. Bârca – Dj, neînregistrat în anchetă, dar atestat documentar în **1695**, are la bază np. *Inov* < bg. *Inov* (v. DNFR, sub *Inovan*).

Inovélu, deal în Mh, atestat geografic la **1872**, provine din *Inovel*, articulat enclitic, hipocoristic al lui *Inov* (v. supra).

Iósa, fost sat c. Ploșoru – Gj, acum parte de sat s. Piscuri din aceeași comună, provine din np. *Iosa* < bg. *Josa*; cf. și ger. *Jossa* (DNFR).

Iriza, deal și vale c. Zătreni – VI, are la bază np. *Iriz(e)a*. Pentru explicații v. *Hiriza* (supra).

Iscra, ostrov pe Dunăre, înregistrat doar cartografic la **1853**, provine probabil din np. *Iscru* < bg. *Iskrjo* (DNFR) + suf. top. *-a*.

Iscul, moșie c. Melinești – Dj (**1870**), provine din np. *Iscu* < gr. *Isku* (DNFR).

Iuba, teren arabil c. Vlădila – Ot, provine din np. *Iubu* cf. bg. *Iubev*, care cere o temă *Iubo* (DNFR) + suf. top. *-a*.

Iúpca, sat c. Bala – Mh, care a dat și numele unei comune și a unui pârâu, apare în primele atestări documentare în forma *Iubca* < **1561 - 1568** >, **1588**. De aceea nu este exclus ca la baza toponimului să fie np. *Iuba* (v. supra) + suf. *-ca*, de origine slavă (v. DOR LVII).

Iuț, loc c. Salcia – Mh, provine probabil de la np. *Iuță* < bg. *Jutsa* (DNFR).

Izbășu, fost pichet de graniță – Mh, înregistrat numai într-o sursă geografică din **1898**, provine din np. *Izbășu* < *izbaș(ă)* „secretarul curții și, în special, al marelui Divan” (v. DNFR, sub *Izbășeanu*).

Împușcáta, pârâu c. Malaia – VI, provine probabil de la participiul *împușcat*, substantivizat prin suf. top. *-a*.

Împuțítu, baltă c. Negoii și Rast – Dj, provine de la *împuțit* „stătut” + art. *-u(l)*.

Înfrățírea, sat c. Bulzești – Dj, provine din *înfrățire* + suf. top. *-a*.

Înșíráte, loc c. Ianca – Ot, neînregistrat în anchetă, dar înregistrat într-o copie a unui document din **1692**, provine din *înșírat* la forma de plural feminin.

Înșírátele are șapte ocurențe: măguri, movile și lacuri în Dj și Gj. Denumirea provine din *înșírat* la forma de plural feminin articulat.

Învălítele, fântână și izlaz c. Brabova – Dj, provine din *învelit*, la forma de plural articulat.

Învălítóri, loc s. Râmești or. Horezu – VI, provine din *învelitoare*, la forma de plural.

Învălmășii, locuri arabile lângă or. Băilești – Dj, este o contaminare între *învălmășire* „amestecare la întâmplare” (MDA) și *devălmășie* „formă de stăpânire în comun a unei suprafețe de teren” (MDA). Denumirea este la forma de plural.

ABREVIERI ȘI SIGLE

- Brâncuș IILR = Grigore Brâncuș, *Introducere în istoria limbii române I*, București, Editura Fundației România de Măine, 2002.
- DNFR = Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Academiei Române, 1963.
- DOR = N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei Române, 1963.
- Drăganu *Românii* = N. Drăganu, *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și onomastice*, București, Imprimeria Națională, 1933.
- DTRO = Institutul de Lingvistică din București al Academiei Române și Facultatea de Litere a Universității din Craiova, *Dicționarul toponimic al României. Oltenia (DTRO)*, sub redacția prof. univ. dr. Gheorghe Bolocan, Craiova, Editura Universitaria, vol. 1 (A–B) 1993, vol. 2 (C–D) 1995, vol. 3 (E–Î) 2002, vol. 4 (J–N) 2003, vol. 5 (O–R) 2004, vol. 6 (S–Ț) 2006, vol. 7 (U–Z) 2007.
- ILR = *Istoria limbii române*, vol. II, red. resp. Al. Rosetti, București, Editura Academiei Române, 1969.
- Iordan *Toponimia* = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei Române, 1963.
- MDA = Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Micul dicționar academic*, vol. II (D–H), vol. III (I–Pr), red. resp. Acad. Marius Sala și Ion Dănăilă, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002, 2003.
- Pascu *Sufixe* = Dr. G. Pascu, *Sufixe românești*, București, Socec, 1916.
- Pașca *Nume* = Ștefan Pașca, *Nume de persoane și de animale în Țara Oltului*, București, 1936.
- Abrevierile** au fost preluate din DTRO și din lucrările citate.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, București

Dicționarul toponimic al României. Muntenia (DTRM), București, Editura Academiei Române, vol. I (A–B), 2005, 379 p., vol. II (C–D), 2007, 369 p.

Această lucrare, elaborată sub redacția prof. univ. dr. Nicolae Saramandu, de către Maria Dobre și Adrian Rezeanu, se înscrie în seria dicționarelor toponimice întocmite pe provincii istorice, începând cu *Dicționarul toponimic al Banatului (DTB)* și continuată cu *Dicționarul toponimic al României. Oltenia (DTRO)*, *Tezaurul toponimic al României. Moldova și Tezaurul toponimic al României. Transilvania*.

Realizată în cadrul planului de cercetare științifică al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București, lucrarea reprezintă un tip special de dicționar, sintetizând date referitoare la domenii diferite: lingvistică (gramatică, istoria limbii, dialectologie, etimologie), istorie, geografie, etnografie, sociologie.

Caracterul special al lucrării scoate în evidență elementele de interdisciplinaritate pe care le presupune toponimia în ansamblul său. Relația cu istoria se referă la fixarea și evoluția în timp a denotatului marcat geografic, în special oicnimele, dar nu numai. În acest sens, documentele arhivistice reprezintă osatura pe care s-a bazat, în primul rând, întregul raționament demonstrativ care a însoțit fiecare articol-titlu din dicționar.

Asociat cu detaliile extrase din hărți, planuri de moșii, hotărnicii, toponimul apare ca obiect geografic, pe de o parte, fixat în peisajul local, și, pe de altă parte, într-o evoluție marcată de transferurile de nume de la un denotat la altul. Toate disciplinele la care dicționarul toponimic a făcut apel întregesc profilul descriptiv al unui articol-titlu și-l fac accesibil lecturii, în ciuda aspectului, aproape „algebric”, pe care un astfel de dicționar îl are.

Ca repertoriu de nume proprii, *Dicționarul toponimic al României. Muntenia* poate fi caracterizat drept o lucrare de tip mozaic atât prin secțiunile diferite care constituie substanța articolului-titlu: istoric, geografic, administrativ, etimologic, cât și prin eterogenitatea termenilor comuni, de proveniență literară, regională sau arhaică, incluși în componența toponimului propriu-zis sau în structuri ale acestuia. Legătura numelui topic cu aspectele dialectale, locale ale limbii se concretizează prin păstrarea, uneori ca unică sursă, în cadrul acestuia a multor elemente lingvistice (lexicale, morfologice, sintactice) dispărute din grai sau, oricum, cu o arie de circulație extrem de limitată.

Dicționarul prezentat este o lucrare de lexicografie toponimică de tip general, în sensul abordării toponimelor existente atât în spațiul rural cât și urban, dar și în zonele, acolo unde riscul pierderii acestora, prin dispariția vorbitorilor locali, este iminent. Extragerea, pe cât posibil, exhaustivă a toponimelor din diverse medii a fost făcută, pe de o parte, cu scopul de „a stopa”, prin înregistrare, dispariția lor, și, pe de altă parte, prin analiza aspectelor tradițional-conservatoare și a celor contemporane, cu intenția de a se stabili, în limitele posibilităților, o formulă de desemnare a locurilor general valabilă pentru spații circumscrise istoric și geografic.

Bogăția materialului este asigurată prin numărul impresionant de localități (3345) anchetate direct de către cercetători ai colectivului de onomastică de la Institutul de Lingvistică din București sau de către colaboratori externi (cadre didactice din învățământul liceal și universitar). Întrucât autorii apelează și la alte surse decât anchetele toponimice propriu-zise, ni se pare utilă sugestia ca și pentru următoarele volume din dicționar să se utilizeze și datele oferite de primul volum din ALRR–Munt. și Dobr., unde sunt prezentate elemente cât se poate de pertinente privind numele (actuale și anterioare, oficiale și locale) ale localităților cercetate și ale principalelor puncte toponimice din hotarul acestora.

Ca s t r u c t u r ă , *Dicționarul toponimic al României. Muntenia (DTRM)* este alcătuit din articole-titlu, care pot fi identificate după obiectele denotate la care se referă. La fel ca și la DTRO, s-au identificat trei tipuri de articole: cu referire la un denotat unic, la două sau la mai multe denotate și articolele-matcă. Această ierarhizare s-a făcut pe baza unei posibile extensii toponimice, în care toponimul corespunzător unui denotat primar a fost implicat.

Articolele cu un singur obiect denotat sunt, teoretic vorbind, creații care pot oricând să se înscrie într-o „derivație” toponimică. De aceea, credem că articolele de acest tip, cum ar fi microtoponimele, părți de sat, forme de relief, semne de hotar, sunt privite cu o oarecare circumspecție, putând exista, încă nedescoperite, frânturi de extensii toponimice la nivel local, prin care se infirmă aspectul „încriment” al articolului-titlu corespunzător unui singur denotat.

Articolele-titlu referitoare la mai multe obiecte denotate sunt cele mai numeroase. Acestea abordează seria de ipostaze din cadrul unei extensii toponimice, rezultate prin transfer de nume și pornind, de obicei, de la denotatul primar, adică de la veriga cu cea mai veche atestare, care este, în cele mai multe cazuri, numele satului. Situația aceasta este similară cu abordarea din DTRO, dar, după cum se poate constata, în prezentul dicționar seria atestărilor este mult diminuată, păstrându-se, totdeauna, pentru fiecare variantă toponimică, așa cum se menționează în *Introducere* la vol. I (p. 8), „cea mai veche atestare”.

Articolele-matcă, așa cum sunt prezentate în dicționar, se constituie în structuri ample, în care, de obicei, sunt menționate combinațiile diferite ale termenilor geografici populari, raportați la alți determinanți antroponimici, toponimici, substantivali și adjectivali. Aceste formule de prezentare l e x i c o g r a f i c ă a toponimelor, rezultate în exclusivitate din anchete pe teren, reflectă în modul cel mai adecvat particularitățile graiului local și reprezintă, de multe ori, unica sursă de păstrare a unor secvențe dialectale, fapt remarcat și subliniat de către înșiși autorii dicționarului.

Deși această lucrare preia principiile aplicate în elaborarea DTRO, autorii, care au făcut parte și din colectivul de redactare al anterioarei lucrări lexicografice de toponimie, au operat, după cum se poate constata, o serie de modificări atât în ceea ce privește regulile metodologice de redactare cât și unele soluții etimologice. Astfel, numărul mare al atestărilor istorice extrase din surse arhivistice și atestate de-a lungul mai multor secole, a fost reconsiderat, renunțându-se la variantele grafice, care abundă în DTRO. S-au menținut însă atât formele românești cât și cele slavone transliterate, reduse și ele potrivit principiului menținerii doar a celei mai vechi atestări pentru fiecare aspect morfologic.

De asemenea, la secțiunea administrativă din economia dicționarului, s-a renunțat la menționarea părților componente ale unităților administrativ-teritoriale superioare satului, cu scopul de a elimina informațiile redundante, dar și pentru a contribui la configurarea clară a profilului special al unei lucrări lexicografice de toponimie.

Paragraful consacrat e t i m o l o g i e i, adaptat specificului lucrării, reprezintă una dintre cele mai interesante secțiuni din economia dicționarului. Elementul inedit al acestei secțiuni rezidă în faptul că autorii au identificat, urmărindu-le consecvent, două aspecte: pe de o parte, etimologia propriu-zisă, în cadrul căreia originea unui toponim primar este pusă în relație directă cu un apelativ geografic, și, pe de altă parte, originile diferitelor ipostaze toponimice existente într-o extensie, rezultate din transferuri de nume și de sens, marcând o nuanță distinctă, sensibil diferită de etimologia propriu-zisă. Deși autorii nu o explicitează, marcarea prin numerotare a diferitelor denotate din extensie și stabilirea fermă a relațiilor dintre ele în ceea ce privește originea scot în evidență faza de condiționare și determinare între numele proprii, fază care depășește sfera concretă a etimologiei.

De exemplu: **DIȚEȘTI**², unde sensurile: **1. sat**; **2. comună**; **3. deal**; **4. moșie**, sunt ierarhizate potrivit cu un anumit tip de relații semantice; la secțiunea etimologie doar sensul **1.** este legat de un apelativ, *n. grup dițești* următoarele sensuri (**2, 3, 4**) sunt condiționate de sensul **1.**, ca nume propriu.

Spre deosebire de această abordare, la articolul-titlu reprezentând un toponim minor, precum **COASTA**¹, cele cinci sensuri pe care le implică: **1. coastă**; **2. deal**; **3. izlaz**; **4. podgorie**; **5. teren arabil**, cum este și firesc, sunt legate toate de entopicul *coastă* „pantă”, având în comun, printre altele, și atestările din aceeași localitate.

Ca urmare a acestui fapt, menționăm că geneza toponimului provenit dintr-un antroponim ocupă un loc important. În cazul unor antroponime derivate cu sufixe, cum este, de exemplu, *fem. -ească*, se oferă și soluții alternative, etimologia explicându-se și printr-un adjectiv substantivizat.

Acest dicționar, din care au apărut până în prezent două volume, reprezintă un act de cultură națională, înscriindu-se ca reper de spiritualitate românească atât pentru generațiile de azi cât și, mai ales, pentru generațiile care vor veni.

Nivelul științific al acestei opere de o deosebită importanță pentru onomastica românească, dar și pentru istoria limbii și a poporului român, evidențiază o muncă greu de apreciat în termeni comuni, obligând, totodată, la continuarea și finalizarea lucrării. Prin publicarea în continuare a *Dicționarului toponimic al României. Muntenia*, Editura Academiei Române săvârșește un act de cultură națională.

Maria Marin

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

Calea 13 Septembrie nr. 13, București

Andrei Martiniu, *Al cui este acest pământ?*,
Chișinău, Grupul Editorial „Litera”, 2008, 176 p.

Lucrarea menționată după prima apariție din 2005, republicată în 2008, în cadrul aceluiași Grup Editorial „Litera” din Chișinău, prezintă interes lingvistic, fără să își fi propus un astfel de țel. Mai degrabă cu un pronunțat caracter autobiografic, deși nu este o povestire propriu-zis autobiografică, cartea amintește, prin maniera de redactare și scopul urmărit de autor, realizarea similară semnată de Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani de Siberia*, Editura Humanitas, 1991. De fapt, asemănările dintre destinele autorilor sunt mai multe: originari din teritorii românești rămase în afara frontierelor țării după cel de al doilea război mondial (Bucovina, respectiv sudul Basarabiei istorice), privați de posibilitatea de a trăi în locurile natale, de aceea animați de sentimente nostalgice față de acestea, ambii povestitori istorisesc în graiul matern, în chip firesc, în absența unui alt cod lingvistic (Anița Nandriș-Cudla), deliberat în cazul lui Andrei Martiniu. Absolvent al Liceului „Marele Voievod Mihai I” din orașul Cetatea Albă, acesta din urmă dorește, prin reproducerea insistentă a fonetismelor specifice, cu posibilitățile alfabetului curent, să-și exprime apartenența la graiul românesc din zona de baștină. De asemenea, niciunul dintre cei doi autori nu a avut convingerea că scrisul lor va vedea vreodată lumina tiparului.

Cartea în discuție se deschide cu o prefață pertinentă semnată de Vlad Pohilă (p. 3–19), urmată de o scurtă motivație din partea autorului (p. 20), de capitolele propriu-zise, încheindu-se cu o postfață sub semnătura lui Nicolae Rusu.

Organizată pe capitole, aparent fără legătură între ele, la lectură acestea dezvăluie o anumită relație subterană pe care autorul, cu siguranță, a avut-o în vedere. Astfel, *Satul în care m-am născut* (p. 20–31) prezintă localitatea Ștefănești, jud. Cetatea Albă (în împărțirea administrativ-teritorială a României interbelice), încadrată geografic, cu ample și interesante explicații toponimice și istorice. *Zestrea fetei basarabene* (p. 31–36) excelează în detalii de maxim interes etnografic prin descrierea unei locuințe din sudul Basarabiei și a obiectelor corespunzătoare obținute ca zestre. *Magazia din marginea satului*, evocând un episod din trecuta dominație țaristă, este urmat de un grupaj compact de capitole dedicate obiceiurilor și tradițiilor din partea locului, vădind intenția povestitorului de a opune vremelnicului perenitatea reprezentată prin datini românești: *Sfântu Andrei* (p. 39–57), *Clăcile* (p. 57–65), *Șezătorile* (p. 57–69), *Nunțile* (p. 79–89), *Răspunsul* (p. 89–95), *Nunta* (p. 95–130), *Sărbătorile de iarnă* (p. 130–155). Cu evocarea martirilor deportați în Siberia, sub genericul semnificativ *Jertfele satului meu* (p. 155–168), ia sfârșit textul propriu-zis al lucrării. Scrisoarea autorului către revista „Magazin istoric”, așezată de editori la sfârșitul volumului (p. 169–171), din motive lesne de înțeles, rămâne în afara interesului lingvistic.

Avertizând cititorul asupra țelului propus („Prin descrierea [...] în dialectul pur moldovenesc, a datinilor și obiceiurilor [din satul natal], voi căuta să arăt lumii că însuși basarabeianul, frate de sânge este cu moldoveanul, olteanul, ardeleanul și munteanul”, p. 20), Andrei Martiniu optează pentru

povestirea în grai, fără literarizare, încercând să reproducă rostirea (*să șie moldoveni aiși ca să poată ține chept tatarilor*, p. 21). Dorind să confere autenticitate maximă narațiunii, prin reproducerea cu o anumită fidelitate a graiului local, reprezentat, fără îndoială prin lexic, interesul cel mai mare al cărții stă tocmai în acest compartiment al limbii. Parcurgerea cărții dă posibilitatea cititorului să identifice un vocabular stratificat: pe de o parte, elemente arhaice împletite cu inovații, pe de alta, regionalisme emblematice pentru provincia (Basarabia) în care se încadrează teritorial localitatea sau la care se afiliază, în configurația dialectală a dacoromânei (Muntenia), ori cu care aceasta a întreținut contacte lingvistice prin deplasarea ciclică a oierilor ardeleni în pășunile Bugeacului (Transilvania). Dintre arhaismele lexicale și semantice, cităm: *amiază* „punct cardinal: sud” (*Cetatea Albă era în partea de amiază a satului*, p. 25); *carte* „scrisoare” (*Flăcăii în moscălie ... fășeu șinși ani fără să vină acasă, fără să scrie vreo carte ...* p. 24); *închina* (tranz., refl.) „a (se) înclina, a (se) aplice; a dărui” în expr. *închină găina; întrebăciune* „întrebare” (*Mergeau la fereastră cu întrebășiunea: Ne primiți cu colinda?* p. 131); *pescărie* „loc, din cursul unei ape, amenajat pentru pescuit” (*Basarabia cu frumosele ei podgorii și pescării* (p. 29); *nevastă* „mireasă”: *Apoi ginerele iese afară cu nevasta, rămânând numai nănașa cu mama soacră* (p. 125); *nevoie* „dare, impozit”; loc. adv. *în vreme* „la momentul potrivit, la timp” (v. DLR, s.v. 3): *Înșepeu să jioașe, ieșind afară în vreme*, p. 115). Menționăm câteva evoluții semantice inedite: *mașină* „moară” (*Încărca o căruță di sași di grâu și merge la mașină, moară care fășe făină pi trii calități*, p. 96); *picătură*, o ~ loc. adv. „un pic” (*Ia mai stați o chicătură*, p. 56); *cioabe* „veselă și tacâmuri” (*Tăt în ladă să punem șoabele*, p. 115), plural atestat de D. Udrescu în *Glosar Argeș*, 1967; *țigani* „lăutari” (specializare de sens creată, probabil, prin unicitatea îndeletnicirii minoritarilor respectivi în regiune).

Din graiurile basarabene recunoaștem fonetisme specifice: *ajutor* (p. 103), *jioc* (p. 126, 151, 153), *jios* (p. 109, 115, 117), *jiuca* (p. 102), *mănțami* (p. 71) sau învechite: *alțai* (p. 29), *nașai, ușai* (p. 109); elemente lexicale specifice *ciocălăi* „știuleți” (v. DA s.v.); *cuprinde* „îmbrățișa” (p. 27); *cușmă* „căciulă” (v. *Dicționar dialectal II*, Chișinău, 1985, p. 286 s.v. *cușmar*); *deamu* „deja, de acum înainte” (p. 116: *Deamu tătă munta era gata de plecare*, p. 123); *lega* [la nuntă] „a oferi în dar un prosop (ori două) care se pun(e) pe umărul nuntașului, în diagonală, legându-se în șold, p. 92”; *moscălie* „armată” (*La împărăție să dău zășe flăcăi în moscălie*, p. 24); *petrecanie* „petrecere organizată la plecarea unui tânăr în armată” (Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului, Texte dialectale și glosar*, 2000 = TD – Bas., Gl. s.v.); *șip* „sticlă” (*Își lua un șap cu jin*, p. 80). De asemenea, amintim distribuții speciale pentru unii termeni, cum ar fi *pene* „fulgi cu care se umplu pernele” (*căpătăie umplute cu pene*, p. 34) și verbul corespunzător *peni* „a smulge fulgii unei păsări pentru a-i valorifica” (*Zăși de găște o fost penite*, p. 114).

Graiul din sudul Basarabiei, afiliindu-se, prin trăsăturile fundamentale, subdialectului muntean, este și firesc ca în povestire să întâlnim unități lexicale specifice acestuia din urmă: *aba*, *haină făcută din stofă de lână în casă, îi mai zice aba* (p. 80); *bandă* „formație de lăutari; taraf” (v. Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Glosar Muntenia*, 1999 = Gl. Munt. s.v.): *Șeata sau banda, cum i se mai zice, era formată din șase, doisprezece țigani, șea mai mare era șeata lui Arsu care număra șinsprezeșe lăutari* (p. 96); *cotineață* „coteț pentru păsări” (v. Gl. Munt. s.v.): *Tăți alergau la cotineața cu găini și aiși fiecare, pe rând, întreba cocoșul* (p. 41); *ginere, ginerică* (p. 34, 101), chiar în fonetism local *jinere* și cu modificarea secvenței terminale *jinerul* (p. 101); *obor* „curte” (p. 26); *pătul* „hambar”: *Pătulele să vă fie neîncăpătoare* (p. 148). Tot aici adăugăm construcția cu particula *alde*, larg răspândită în aria sudică (Iulia Mărgărit, *Comentarii etimologice și semantice*, 2007, p. 327–350): *O zis alde tata și alde mama* (p. 94).

Reflexul contactelor lingvistice întreținute prin ritmicitatea transhumanței practicate de „păcurarii” ardeleni îl constituie „tronsonul” de lexeme proprii graiurilor transcarpatice, precum și de motive folclorice proprii acestora: *Mejješul nostru înșepe să cânte din fluier doina lui Pinte Haiducul* (p. 20). Ca termeni reprezentativi pentru regiunea amintită menționăm: *pită* „pâine”: *Ia mai stați o chicătură să luăm o bucățică di chită în gură* (p. 68); *poiata* „grajd; staul” (v. DLR, s.v., 1.; TD – Bas., Gl., s.v.): *În ogradă ai să găsești (găseai) poiata pentru vași și cai, poiata oilor, coșina di*

porși, cotețul de păsări (p. 35); *rochie „fustă”* (v. DLR, s.v.), termen cu care este glosat împrumutul rusesc *iupcă ... un fel de rochie di boranjic albă cu dantelă pi poale, care să îmbracă pi sub rochie, lăsând să se vadă di sub rochie dantela* (p. 123). Sinonimia *iupcă / rochie* rezultă din definiție, care, însă devine confuză prin corelare cu semantismul general al termenului; *rujă* „trandafir”, comentat chiar de către povestitor: [Colacul] *să face împletit ... trii rânduri și cu rujă deasupra, bineînțeles tot din cocă (denumirea de rujă, întâlnită foarte mult în Ardeal)*. Aici se impune să remarcăm simțul „lingvistic” al povestitorului: frapat din copilărie de idiolectul învățătorului din sat, originar din jud. Mehedinți, peste ani, îl reproduce păstrând trăsăturile specifice: — *Săriți, ... aoleuuu, săriți!* (p. 144); — *Ia spune, măi Năică, ... cum fu măi?* Replicile reținute, conțin fiecare câte un element reprezentativ, opozitiv prin raportare la Basarabia (cf. *aoleu!* față de *văleu!* sau perfectul simplu *fu* în raport cu perfectul compus *o fost*, în varianta locală). De altfel, fără să aibă veleități de scriitor, așternând pe hârtie o „răbufnire” a propriei conștiințe naționale, Andrei Martiniu relevă aptitudinile scriitoricești. Dacă în evocare, uneori, ne amintește de Creangă (cf. *Doamne, frumoase sânt ‘oghișeiurile neamului meu ...*, p. 55), fapt semnalat în prefață de Vlad Pohlă, în schimb, prin țelul programatic de a scrie în limba țaranului moldovean (din sudul Basarabiei), el poate fi așezat alături de Gligore M. Jipescu, autorul volumului *Opincaru, cum este și cum trebuie să fie săteanu*, Sciere în limba țaranului muntean, 1881, mai ales atunci când exprimarea auctorială se identifică cu aceea a basarabenilor pe care îi reprezintă: (cf. *di rășinut este că la așeastă șeremonie să chemau femeile ...*, p. 125); *Și dacă politișește puteși să despărțiți* (sudul Basarabiei de țară), *dar unitatea noastră di rasă și di limbă este o realitate atât de mare și de energică încât niși ignoranța, niși sâla nu o pot tăgădui, căși limba una și așeea este din Hotin până la mare ...* (p. 127).

Din punct de vedere etnografic, lucrarea aduce informații inedite, cu atât mai valoroase cu cât tradițiile, prin forța lucrurilor, au fost abandonate, în anii puterii sovietice, astfel încât în cercetările ulterioare ele nu mai apar (cf. TD – Bas.): *Și iaca așa, lua sfârșit sârbătoarea Sf. Andrei, căreia îi mai zâșeu și „cap de iarnă”, înșeputul il fășeu fetele și flăcăii, iar sfârșitul il încheieu vîrșnicii* (p. 51); *Dacă mirele are mort pi unu din părinți sau vreun frate, primul lucru pe care îl fășe, trebuie să meargă la țințirim (cimitir) și să poștească la nuntă pe șei răpoșați, își lua un șâp cu jin și împreună cu un vornîșel merjeu la țințirim și mirele zâșe ... „ti poftesc la nunta me”* (p. 102); *Alaiul miresei condus de vornîșel răspunde socrului mare: „Apoi noi mai avem cu noi o floare aleasă, o mândră crăiasă, care nu să vestejește și mereu înflorește și mai avem un crăișor, un mândru fișior, niam de moldovan, strănepot de-a marelui Ștefan”* (p. 118).

Relevând specificul românesc al ținutului natal, prin limbă, tradiție și istorie, Andrei Martiniu atrage atenția, totodată, asupra modificărilor survenite, ulterior, în toponimie, onomastică, astfel încât, urmașii, cu nume noi: Padurenko, Ignatov etc., nu mai recunosc în localitatea Stepanovka Ștefăneștii lui Ștefan cel Mare, adică propria lor istorie, și nici calitatea lor de români. Cu alte cuvinte, cartea prezentată nu poate fi trecută cu vederea, în niciun caz, în cunoașterea Basarabiei necunoscute.

Iulia Mărgărit

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, București

Manuela Nevaci, *Verbul în aromână. Structură și valori*, București,
Editura Academiei Române, 2006, 262 p.

În vreme ce istoria limbii este dimensiunea lingvistică deschisă spre fenomenele diacronic diversificate, dialectologia reprezintă un domeniu deschis spre manifestările funcționale, spre sistemele sincronic diversificate ale unui idiom.

Publicată la Editura Academiei Române, 2006, cartea Manuelei Nevaci, *Verbul în aromână. Structură și valori*, este un astfel de exercițiu intelectual, analitic și teoretic, pe tema statutului

etimologic, morfo-funcțional și lexico-semantic al verbului în aromână și are următoarele subdiviziuni: încadrarea împrumuturilor (din limbile greacă, slavă, turcă, albaneză) și încadrarea în conjugări a verbelor formate prin derivare în cadrul aromânei (capitolul II), modurile personale vs nepersonale (capitolele III–IV), aspectele privind structura radicalului (capitolul V), precedate de o *Introducere* substanțială. *Anexa* și *Glosarul* completează cercetarea cu o sinteză privind paradigmele verbale ale dialectului, grefată pe vectorul variațiilor impuse de radical (prin „alternanțe vocalice și alternanțe consonantice”, p. 13) și pe etimologie (*Glosarul* verbelor moștenite din latină vs împrumutate).

Sub aspectul metodei de cercetare, autoarea adoptă – dintr-o mărturisită și constantă vocație comparativistă – metode aparținând lingvisticii comparate și istoriei formelor flexionare [„ne propunem să studiem morfologia verbului în aromână atât sub aspect sincron (structura formelor, sistemul), cât și diacronic (evoluția formelor de la latină la româna comună și aromână)...” p. 8.

Studiul este întemeiat pe un bogat material „extras din anchete dialectale aromânești”, dicționare, gramatici, texte, fișe de anchetă și actualizează printr-o subtilă stăpânire a argumentației logice, dialectica tradiție–inovație, problemele privind fondul latin vs împrumutul balcanic, precum și metamorfozele produse la nivelul paradigmelor verbale, în diverse variante (latina clasică – latina vorbită – trunchiul comun – aromână). Disertația pe tema modificărilor pornește de la asertiunea generală că, în „limba vorbită” continuă tendința de simplificare a flexiunii verbului, dublată de dezvoltarea unor forme specifice, pe care le regăsim în limbile romanice (cauzele invocate: „interferențele între cele patru conjugări, manifestate prin oscilația formelor sau prin treceri de la o conjugare la alta”, „reducerea celor patru conjugări moștenite din latină”, „presiunea sistemului de accentuare”, confuzia dintre o conjugare și alta). În particular, autoarea observă „că o treime din totalul de 311 verbe moștenite de aromână din latină prezintă fluctuații de conjugare. O clasificare pe baza infinitivului fiind inoperantă din cauza extinderii sufixului *cări*, luăm în considerare sufixul de indicativ prezent, persoana a II-a plural (unde, așa cum a stabilit Nicolae Saramandu, apar sufixele specifice celor patru conjugări)” (p. 19). Studiul descriptiv, comparativ-istoric al Manuelei Nevaci este fascinant nu numai prin taxonomiile propuse și prin aspectele statistice, dar și prin recursul analogic/contrastiv la dacoromână, prin integrarea particularului în fenomenul general al limbilor naturale. Excerptând datele oferite de DDA, CDDE (Candrea–Densușianu), DER (Alexandru Ciorănescu), DDA (Tache Papahagi) cercetarea recurge cu argumente științifice, la delimitarea și încadrarea riguroasă a împrumuturilor și a verbelor derivate, în sistemul flexionar al aromânei, contribuind cu soluții proprii. Oferim câteva exemple: sunt identificate 66 de verbe moștenite din latină (care trec de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a), provin din împrumuturi: 479 de verbe cu etimon grecesc, 70 de verbe aparținând limbii slave, 48 de verbe împrumutate din turcă, 39 din albaneză și 3 din italiană: „Verbele împrumutate din greacă, slavă, turcă, albaneză se încadrează în aromână în majoritatea lor, la conjugarea a IV-a și foarte puține la conjugarea I”.

Ocurențele balcanice, fenomenele de interferență romanică sunt aspecte de larg interes lingvistic, competent problematizate („gerunziul actualizează dubla natură verbală și adjectivală a gerunziului moștenit din latină, dar și cea de a treia valoare–adverbială. Gerunziul în aromână și în dacoromână este echivalent funcțional cu participiul prezent din franceză...din italiană...cu alte utilizări fie ale gerundivului...fie ale participiului prezent din spaniolă și portugheză”).

Studiul privind modul de funcționare al paradigmelor verbale este completat de analiza semantico-pragmatică, de generalizările ample și delimitările necesare. Subcapitolele referitoare la „valorile” verbului oferă nu numai o viziune integratoare, holistică, am spune, în maniera de abordare, ci și ineditul acestui volum.

Pornind de la o serioasă cunoaștere a orientărilor și a literaturii în domeniu (Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Maria Manoliu, Caragiu Marioțeanu, N. Saramandu, G. Brâncuș, GALR 2005), aceste subcapitole apropie lectorul, pe de o parte, de particularitățile lingvistice ale formelor dialectale, iar pe de altă parte, de valorile universale ale limbilor naturale (care transcend graiul, dialectul, varianta) actualizate prin nivelul semasiologic sau cel aspectual. Analiza discursivă aplicată textelor paremiologice, cu conținut moral sau filozofic este un exercițiu de analiză interdisciplinară ce oferă date precise pentru distincția dintre „valorile temporale”, „aspectuale” și „modale”. Termeni

operaționali precum *prezentul de actualitate*, *prezentul iterativ*, *prezentul retrospectiv* nuanțează interpretarea. La nivelul discursului, frecvența valorilor verbale temporale vs aspectuale în raport cu valorile modale diferă de la un mod la altul, de la un timp verbal la altul, așa cum reiese din paginile cărții. Resorturile semnificației coboară până la esențe.

Conținutul semantic propriu verbului își află teren prielnic de exprimare și nuanțare în formele de prezent. Discursul permite autoarei excerptarea celor mai variate valori ale acestui timp [„valori universale” – prezentul etern – „cu valabilitate factuală și epistemică”, valori *iterative*, *retrospective*, *prospective* sau de *actualitate* (ca valori temporale), valori aspectuale (cf. *prezentul descriptiv*)], dar și delimitările necesare: „textele dialectale prezintă o ambiguitate în ceea ce privește distincția prezent etern/prezent iterativ...în aromână”, mai cu seamă „textele care prezintă acțiuni casnice, rețete, operații sau practici repetate”.

Perspectiva comparativă este omniprezentă în cercetarea Manelei Nevaci: dacă în dacoromână, perfectul simplu, rar întrebuițat în vorbire, fixează acțiunea într-un trecut realizat, încheiat, devenind un timp absolut, asemenea perfectului compus „în aromână – citim în paginile cărții–perfectul simplu este des utilizat în vorbire față de perfectul compus, preluând valoarea temporală a acestuia”. Situația este similară și în cazul mai-mult-ca-perfectului (sinonim cu perfectul simplu) – spre deosebire de limba română.

Clasificarea verbelor după tipul radicalului, în trei clase flexionare, modificările de structură, în funcție de coordonata fonetică vin ca o completare a abordării exhaustive pe care o practică studiul. Rigurozitatea abordării teoretice și contribuția aplicativă, formula echilibrată și fraza elaborată sunt susținute de varietatea surselor excerptate și bibliografia generoasă. Sunt calități intrinseci, capabile să recomande studiul circuitului de cultură, dublate de echilibrul subtil dintre profunzimea observației analitice a dialectologului și propensiunea spre generalizare a istoricului limbii.

Doina Butiurca

Universitatea „Petru-Maior”, Târgu-Mureș

Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor fărșeroți din Dobrogea*, București, Editura Cartea Universitară, 2007, 250 p.

La un an de la apariția lucrării *Verbul în aromână. Structură și valori* (București, Editura Academiei Române, 2006), Manuela Nevaci publică o nouă carte despre aromână, profilându-se deja ca o specialistă în domeniu. De data aceasta atenția autoarei s-a îndreptat către un grup de aromâni – **fărșeroții** –, din care face și ea parte și al căror grai, însușit în familie, îl vorbește în mod curent.

Prin cercetarea de față, Manuela Nevaci aduce în actualitate informația referitoare la fărșeroți și la graiul lor, după aproape opt decenii de la studiul devenit clasic, al lui Th. Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, publicat în „Dacoromania”, VI, 1929–1930. Dacă Th. Capidan se referea, așa cum rezultă din titlul studiului său, numai la fărșeroții din Albania, Manuela Nevaci îi include în cercetarea sa – pentru prima dată – și pe fărșeroții din Grecia.

Această lucrare se bazează pe informații culese, în principal, de la fărșeroții stabiliți în România, furnizând un bogat material inedit. La aceasta se adaugă date bibliografice din lucrări apărute după publicarea studiului lui Th. Capidan.

Autoarea a efectuat cercetări de teren în localități din Dobrogea (județul Constanța: Cogealac, M. Kogălniceanu, Palazu Mare, Poiana), unde s-au stabilit, între cele două războaie mondiale, fărșeroții veniți din țările balcanice, și precizează numele sub care sunt cunoscuți: *plisóti* (cei originari din Albania) și *șópani* (cei originari din Grecia).

Particularitățile lingvistice sunt prezentate pentru fiecare dintre aceste două grupuri, Manuela Nevaci contribuind la delimitarea celor două unități dialectale în cadrul graiului fărșerot. Este o contribuție a autoarei, care se adaugă cunoștințelor anterioare.

Tot o contribuție a autoarei este și glosarul de termeni considerați specifici pentru graiul fărșerot, ca și capitolul consacrat elementelor lexicale balcanice păstrate sau, dimpotrivă, înlocuite la fărșeroții din Dobrogea cu împrumuturi din dacoromână.

Interesante și binevenite sunt datele de ordin etnografic, cele privind ocupațiile (păstoritul), ca și ilustrațiile.

Lucrarea se încheie cu reproducerea unei bogate colecții de texte pentru graiul fărșeroților stabiliți în Dobrogea.

Manuela Nevaci confirmă, prin prezenta carte, pasiunea, competența și devotamentul cu care studiază, de mai mulți ani, aromâna și varietatea ei dialectală.

Nicolae Saramandu

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, București

Dorin Urișescu, *Sincronie și diacronie. Fonetismul unor graiuri din nordul Banatului*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2007, 326 p*.

În seria lucrărilor consacrate graiurilor bănățene, monografia elaborată de Dorin Urișescu se remarcă atât prin noutatea și bogăția materialului lingvistic prezentat, cât și prin abordarea extrem de interesantă și de modernă a unor schimbări fonetice din aria dialectală cercetată.

Așa cum se precizează în capitolul introductiv, scopul lucrării îl reprezintă descrierea fonetismului bănățean pornind de la trăsăturile specifice unor graiuri din nordul Banatului. Prin acest demers autorul își propune să determine locul pe care îl ocupă subdialectul bănățean în raport cu celelalte subdialecte dacoromâne și față de alte dialecte ale limbii române. Acest aspect este discutat din punct de vedere sincron prin evidențierea particularităților fonetice ale graiurilor bănățene și, din punct de vedere diacronic, prin explicarea unor transformări fonologice care au avut loc în această subunitate dialectală a dacoromânei.

Lucrarea de față reprezintă și un dialog original între o perspectivă „tradițională” și una „modernă”, bazată pe o nouă teorie a schimbărilor fonologice. Din perspectiva acestui dialog este redefinită, de pildă, noțiunea de bază de articulație și sunt analizate cauzele modificărilor fonetice studiate.

În *Introducere* (p. 15–34) se enunță scopul lucrării, se trec în revistă studiile anterioare care au tratat aceeași temă, precum și principalele teorii privitoare la cauzele schimbărilor fonetice. În replică la aceste teorii, autorul propune un nou model teoretic, pe care-l numește fonologia istorică natural-cognitivă. Modelul fonologiei istorice natural-cognitive este procesual și reprezintă o sinteză între fonologia generativă naturală și fonologia funcțională, incluzând principii ale lingvisticii cognitive și bazându-se pe interacțiunea a cinci nivele: sistem, normă, vorbire, tip și universalii.

Universaliiile sunt de două tipuri: naturale și formale. Universaliiile naturale se manifestă la nivelul vorbirii și sunt determinate de factorii mecanici, extralingvistici. Ele depind, astfel, de trăsăturile sau de tendințele „articulatorii și/sau perceptuale ale ființei umane” și sunt selectate la nivelul normei și sistemului (care reflectă și caracteristicile tipului și tendințele universale formale). Universaliiile formale (cognitive) se manifestă și sunt selectate la nivelul tipului, sistemului și normei, definind modul de organizare al unei limbi.

Din îmbinarea tendințelor naturale și a celor formale rezultă schimbarea fonologică. Astfel, procesele naturale, care iau naștere la nivelul vorbirii, sunt formalizate prin pătrunderea lor în normă.

Descrierea aparatului teoretic folosit este urmată de precizări referitoare la zona studiată și la metodologia utilizată pentru alcătuirea corpusului. Au fost cercetate graiurile din cinci localități din

* O ediție anterioară a acestei lucrări a fost realizată în 1987, la Universitatea din Timișoara, Centrul de Științe Sociale.

nordul Banatului (Alioș, Benceul de Jos, Bogda, Fibiș și Chesint), iar întrebările pe baza cărora au fost realizate anchetele dialectale aparțin fie Chestionarului *Noului Atlas Lingvistic Român*, fie unor chestionare adaptate de autor fenomenelor de fonetică urmărite. Capitolul introductiv se încheie cu lista subiecților din localitățile anchetate.

Prima parte a lucrării (*Descrierea fonetismului*) (p. 37–137) este alcătuită din opt capitole dedicate accentului (p. 37–39), vocalelor (p. 40–75), diftongilor (p. 76–91), triftongilor (p. 92), hiatului (p. 93), semivocalelor (p. 94–96), vocalelor finale (p. 97–98) și consoanelor (p. 99–137). Autorul acordă importanță îndeosebi sistemelor vocalic și consonantic. În capitolul consacrat vocalelor, comportamentul fiecărui sunet este urmărit pe rând, în poziție accentuată și neaccentuată. Frecvent se propun sau se preiau ipoteze legate de originea unor fenomene fonetice. Multe dintre particularitățile semnalate au drept sursă analogia. De exemplu, în poziție accentuată, vocala [o] a evoluat la [u] după modelul formelor în care [o] era neaccentuat. Tot astfel, în paradigma de prezent a verbului *a îmbăta*, [e] etimologic s-a păstrat prin analogie cu [e] din forma de persoana a 2-a singular. Vocala [a] a trecut la [ie] în interiorul substantivului *brăzdă*, prin analogie cu forma de plural, *brăzde*. Totodată, sunt semnalate cazuri de asemănări între subdialectul bănățean și alte subdialecte ale dacoromânei sau între subdialectul bănățean și alte dialecte românești. Pentru prima situație am putea trimite, de plidă, la comentariile referitoare la trecerea lui [o] la [u] sau la transformarea lui [e] în [ă] după labiale. Referitor la a doua situație, am putea da exemplul celor câteva cazuri de sincopare a lui [i] posttonic, fenomen întâlnit și în aromână. Transformarea lui [u] în [o] este caracteristică atât graiurilor bănățene, cât și altor graiuri dacoromâne și istoromânei. Subliniind astfel de similitudini, cercetătorul se apropie de obiectivul declarat în introducere, acela de a determina locul pe care îl ocupă subdialectul bănățean în raport cu celelalte subdialecte dacoromâne și cu alte dialecte ale limbii române.

În ceea ce privește consonantismul, D. Urișescu remarcă, între altele, următoarele aspecte: Consoana [m] este singura labială care se palatalizează în anumite condiții atât în graiurile din zona cercetată, cât și într-o arie din sudul Banatului. Reticența față de fenomenul palatalizării merge și mai departe, prin apariția procesului opus. Astfel, în formele atone de dativ ale pronumelui personal, pers. I sg. labiala [m] este depalatalizată (*m-am scrîncît mîna*). În legătură cu aceeași consoană sunt semnalate două accidente fonetice: epenteza în cuvântul *bunămbă* și afereza în cuvântul *lădîță*.

Potrivit autorului, în graiurile bănățene există următoarele stadii de palatalizare și de africantizare ale ocluserilor dentale: *ć-đ*; *ć/t-đ/d'*; *t/ć-d'/đ*; *t/d'*. Palatalizarea și africantizarea dentalelor nu au loc când acestea sunt precedate de siflante sau când se regăsesc în structura unor cuvinte pătrunse din alte limbi sau din varianta literară a limbii române.

Prin disimulare, [r] trece adesea la [l] (*grăolúș, căláre*).

În nordul Banatului, în locul ocluserilor palatale [k], [g] întâlnim ocluserile velare puțin palatalizate [k'], [g']. Caracterul palatal al consoanelor se pierde definitiv în forme ca *răđcă, rinic*.

Ca și în cazul vocalelor, unele transformări au drept explicație analogia. Astfel, în forma de prezent, pers. I sg. a verbului *a ucide* finala [d] a evoluat la [g] după modelul unor verbe ca *a drege* sau *a încinge*.

Ariile de răspândire ale unor fenomene lingvistice depășesc granițele Banatului. După cum se știe, consoana arhaică [đ] s-a păstrat în subdialectul bănățean, în alte subdialecte dacoromâne, precum și în dialectele românești de la sud de Dunăre. Fricativizarea africateri [ć], de exemplu, s-a produs, în anumite condiții pe întreg teritoriul dacoromân și în alte limbi romanice.

Un alt aspect care atrage atenția este variația diacronică. Grupul vorbitorilor tineri are tendința de a înlocui consoana [ž] cu [j] sub influența limbii literare și de a utiliza africateri *ć-đ*. În contrast cu aceștia, vorbitorii bătrâni sunt mai conservatori și redau prin *ć/d' -đ/d'* sunetele rezultate prin palatalizarea dentalelor [t], [d].

Pe lângă observațiile referitoare la trăsăturile graiurilor bănățene, prima parte a lucrării mai cuprinde explicații originale legate de cauzele unor transformări fonetice (d. ex. comentariile referitoare la situația consoanei [h] sau la tratamentul diftongului [ea], explicarea și periodizarea fricativizării africaterilor palatale).

În cea de a doua parte a lucrării (*Considerații istorice*), sunt explicate, pe parcursul a nouă capitole, mecanismele aflate la originea următoarelor schimbări fonologice: evoluția vocalelor mediale precedate de oclusive velare, preiotarea, diftongarea vocalei [e] după consoane, evoluția vocalelor [ă] și [e] după consoanele palatale și după *î*, velarizarea vocalelor anterioare după grupurile [st] și [zd], evoluția diftongului [au], evoluția lui [u] intervocalic, depalatalizarea lui [m] în formele atone de dativ ale pronumelui personal, africativizarea consoanelor palatale [k], [g], apariția finalei neaccentuate *-ie* și pluralele de tipul *picioară*.

Așa cum se precizează și în introducere, fenomenele specifice graiurilor bănățene sunt discutate din perspectiva fonologiei istorice natural cognitive. Se face, așadar, distincția între procesele naturale și cele formale.

Un exemplu de proces natural îl constituie transformarea vocalelor centrale [ă], [î] în vocale palatale când sunt precedate de consoane velare și sunt urmate de consoane sau de vocale palatale. D. Urișescu consideră că acest fenomen este rezultatul unei tendințe naturale de asimilare specifice dacoromânei. În dacoromână, vocalele palatale s-au păstrat chiar și după consoanele grave sub influența unor consoane palatale următoare (d. ex. *meri*, dar *măr* < **meru*). Tot pe cale naturală se explică, cel puțin pentru româna comună, și fenomenul preiotării. Apariția unei semivocale înaintea unei vocale "colorate" (anterioare sau posterioare rotunjite), aflate la început de cuvânt sau de silabă are drept cauză transmiterea regresivă a timbrului caracteristic acestei vocale. Același fenomen natural acționează și asupra consoanelor care precedă acest tip de vocală.

Procesele fonologice formale sunt de două feluri: procesele formale de maximă diferențiere și procesele apărute prin adaptarea la structura fonotactică a unei limbi. Ilustrativ pentru prima categorie este comportamentul vocalelor palatale și al diftongului [ɛa] după grupurile consonantice [st] și [zd]. Evoluția lui [e], [i], [ɛa] la [ă], [î], [a] după grupurile menționate reprezintă o reacție a sistemului la palatalizarea dentalelor, cu excepția celor precedate de siflante (o restricție generală în limba română care reflectă o constrângere fonotactică). Procesul poate fi comparat cu felul în care au evoluat în limba română grupurile [sti] și [ste] în cuvintele moștenite din latină (*castīgo* > *câștig*, *astĕrno* > *aștern*).

Apariția formelor de tipul *vădivă*, cu *-v-* pentru [w], se explică prin analogie cu pluralul. La plural, formele morfologice terminate în *-e* (sau *-i*) precedat de [w] intrau în conflict cu o constrângere fonotactică generală în limba română care exclude secvențele formate din [w] urmat de vocale anterioare. Ca urmare, [w] a fost consonantizat (sau, în unele graiuri și/sau forme, înlocuit cu [j]).

Necesitatea adaptării pluralului unor împrumuturi din slavă la sistemul morfofonologic al limbii române a făcut posibilă apariția și generalizarea terminației *-ie* pentru forma de singular a unor substantive feminine (prin analogie cu *-i-* de la formele de plural). Importanța teoretică a acestei analize constă în faptul că ea infirmă una dintre concluziile la care ajung reprezentanții fonologiei generative naturale, anume aceea că regulile morfofonologice au întotdeauna o sursă fonetică.

Anumite reguli morfofonologice au la bază trăsăturile fonologice arbitrare. O trăsătură fonologică arbitrară care a jucat un rol în declanșarea unei reguli morfofonologice în unele graiuri românești este accentul. Acesta a determinat velarizarea vocalelor anterioare precedate de [r] datorită următorului "accident" lexical: aproape toate substantivele neutre de origine latină și slavă a căror temă se sfârșea în [r̄] aveau în româna veche accentul pe ultima vocală tematică. În româna veche, printr-un proces natural, [e] precedat de [r̄] se velariza. Ulterior, când în limba română nu s-a mai făcut distincția între [r̄] și [r], regula aceasta a continuat să se manifeste în cazul neutrelor a căror temă se termina în [r] și care purta accent pe ultima vocală (d. ex. cuvântul *picioară*). Astăzi, trăsătura [+accentuat] funcționează ca o condiționare fonologică arbitrară, pentru că ea nu a jucat niciodată un rol în ceea ce privește distincția dintre [r] și [r̄] sau în ceea ce privește regula prin care în româna veche vocalele anterioare precedate de [r̄] se velarizau.

Un alt aspect demn de remarcat este faptul că, după sunete palatale, vocala [e] este ambiguă din punct de vedere acustic, ea putând fi percepută de vorbitori fie ca un [e], fie ca un [ă]. Această concluzie, la care autorul ajunge în urma unui experiment desfășurat la Universitatea din Chicago, ar putea explica evoluția lui [e] precedat de sunete palatale atât în graiurile din nordul Moldovei sau din Munții Apuseni, cât și în slava de est.

În graiurile dacoromâne, diereza diftongului [au] are drept cauză o caracteristică generală a structurii silabice din limba română și din alte limbi și anume instabilitatea unui grup consonantic final format din semivocala [u] + [r]/[l].

În capitolul destinat concluziilor, timbrele vocalice specifice graiurilor din nordul Banatului sunt clasificate în patru serii complete și într-o serie incompletă. Bazându-se pe diferențele dintre sistemul consonantic de la nord de Mureș și cel de la sudul acestui râu, autorul consideră că subdialectul bănățean se întinde, în aria cercetată, doar până la Mureș. Graiurile din zona învecinată sunt graiuri de tranziție între subdialectul bănățean și cel crișean.

În ceea ce privește locul pe care îl ocupă subdialectul bănățean față de celelalte variante dialectale ale limbii române, autorul punctează următoarele aspecte:

Subdialectul bănățean s-a individualizat față de restul subdialectelor dacoromâne în secolul al XV-lea. Această datare are ca punct de pornire fricativizarea africatelor [ç] și [ğ].

Analogiile dintre subdialectul bănățean și alte subdialecte dacoromâne sau dialectele suddunărene sunt încadrate în cinci categorii: fenomene comune cu graiurile de V și de N, care se datorează unor evoluții paralele; fenomene comune cu alte graiuri, explicabile prin cauze diferite; arhaisme și inovații comune celor mai multor graiuri dacoromâne; fenomene comune graiurilor bănățene și dialectelor suddunărene apărute în româna comună; inovații paralele, posterioare limbii române comune.

În ceea ce privește sistemul fonologic al graiurilor cercetate, sunt semnalate următoarele fenomene: slăbirea randamentului funcțional al unor opoziții și evoluția inventarului alofonelor.

Totodată autorul prezintă sintetic particularitățile subdialectului bănățean, precum și cauzele schimbărilor fonetice pe care analizele istorice le pun în evidență (d. ex. rolul sistemului sau al normei, distincția dintre schimbările fonologice și morfologice, interferența lingvistică).

Partea finală a lucrării mai cuprinde o bibliografie foarte bogată, un rezumat în limba engleză, extrem de cuprinzător, precum și o listă de indici.

Prin studiul său, D. Urișescu aduce o valoroasă contribuție la cunoașterea graiurilor bănățene și la clarificarea unor probleme teoretice privitoare la fonologia istorică. Teoria fonologiei istorice natural-cognitive propusă de autor este originală și ia în considerare, în mod critic, cele mai recente orientări din fonologia teoretică sincronică și diacronică. Autorul reușește să demonstreze capacitatea acestei teorii de a explica o serie de fenomene fonetice caracteristice limbii române și incită la aplicarea ei în explicarea altor schimbări fonetice, din română sau din alte limbi.

Mihaela-Mariana Morcov

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

Calea 13 Septembrie nr. 13, București

**A 41-a Reuniune anuală a proiectului *Atlas linguarum Europae* (ALE)
Durrës, Albania, 7–11 mai 2008**

În perioada 8–10 mai 2008, la Durrës, Albania (Institute of Linguistics and Literature, Academy of Science of Albania), s-a desfășurat cea de-a 41-a ședință de lucru a proiectului *Atlas linguarum Europae* (ALE).

La ședința din Dubrovnik au luat parte 29 de specialiști dialectologi din 17 țări: președintele ALE: prof. univ. dr. Nicolae Saramandu, drd. Carmen Radu, dr. Manuela Nevaci (secretare) și membrii ALE, dintre care amintim: Gunhild Aamodt, Rita Caprini, David Clement, Michel Contini, Arnold Dalen, Enver Hysa, Jean LeDû, Seit Mansaku, Ardian Marashi, Helmi Neetar, Vilja Oja, Leena Sarvas, Marie-Rose Simoni-Aurembou, Milena Šipková, Jožica Škofić, Gjovalin Shkurtaj, Terje Svardal, Benedikte T. Tobbiassen, Kolec Topalli, Agris Timuška, Jadwiga Waniakowa, Joseph Watson.

Discursul de deschidere a fost rostit de dl Nicolae Saramandu care a prezentat situația în care se află publicarea volumelor ALE, rezultatele echipei, dificultățile realizării grafice a hărților, problemele legate de digitalizarea atlasului și a propus reactualizarea informației referitoare la persoanele active din comitetele lingvistice ale fiecărei țări participante.

Ședința a continuat cu discursul președintelui, Nicolae Saramandu, care a anunțat participanții invitați pentru prima dată la o reuniune ALE: Kolec Topalli (Albania), Svardal Terje (Norvegia) și Benedikte T. Tobbiassen (Norvegia), și cu prezentarea de noi proiecte ale Institutului de Lingvistică și Literatură, Centrul de Studii Albanologice (Tirana, Albania), prezentare făcută de către Ardian Marashi, noul director al Centrului.

Unul dintre proiectele de dialectologie ale Centrului este *Atlasul de limbă albaneză*. Proiectul a fost prezentat de către Gjovalin Shkurtaj, unul dintre autorii atlasului. Inițiatorul și coordonatorul acestui atlas este Jorgji Gjinarii. Atlasul este fonetic, morfologic și sintactic, cuprinde 565 de puncte și nu a putut fi completat cu albaneza vorbită în Grecia, Kosovo, în sudul Italiei și în unele puncte din Republica Macedonia.

Al 7-lea volum ALE a fost tipărit sub conducerea lui W. Viereck, fostul președinte și fiecare comitet activ va primi câte un exemplar. Apoi s-au discutat mai multe aspecte și probleme legate de ALE.

Nicolae Saramandu a prezentat materialul pentru volumul 8. Au fost trimise la Roma, la Poligrafico, în scopul de a fi publicate comentariile și legendele, în forma finală, ale următoarelor hărți: 138 *homme*, 139 *femme* (A. Timuška), 453 *famille*, 454 *parents*, 455 *père*, 465 *grand-père*, 467 *grand-mère* (B. Brietz), 469 *gendre*, 470 *bru* (N. Donadze) and 462 *jumeaux* (V. Nartnik).

Domnul Watson a ridicat problema lipsei de materiale din Germania. Doamna Waniakowa l-a propus pe domnul Siatkowski pentru Departamentul de limbi slave și dl Hysa l-a propus de domnul Topalli pentru Departamentul altor limbi din Vest. Dl Contini a menționat faptul că există dificultăți în ceea ce privește procurarea de materiale și sinteze de la cercetătorii din Rusia.

Sesiunea de lucru a continuat cu aspecte legate de digitalizare ALE-ului și realizarea web-site-ului. Manuela Nevaci și Carmen Radu au prezentat pagina web a acestui proiect (www.lingv.ro).

Dl Versloot a postat pe internet (www.fa.knaw.nl / ALE) unele hărți care au fost digitalizate și dna Jožica Škofić a făcut o scurtă demonstrație pentru *tache de rousseau*.

În sesiunea de lucru de la Durrës au fost prezentate următoarele hărți: R. Caprini, M. Alinei – 231 *Dieu*, S. Watson – 281 *puits*, D. Clement – 299 *jars*, M. Contini – 339 *épouvantail*, S. Watson – 386 *cordonnier*, M.-R. Simoni-Aurembou – 418 *berceau*, V. Oja – 489 *poupée*, N. Saramandu, M. Nevaci, C. Radu – 495 *cahier*, J. Waniakowa – 496 *crayon* and S. Watson – 499 *lettre*.

S-a discutat situația hărților din volumele:

Vol. I, 9: comentariile și legende pentru următoarele hărți sunt în forma finală: 079 *oignon* (A. Versloot), 181 *foie* (L. Čizárová and M. Šipková), 281 *puits* (S. Watson), 339 *épouvantail* (M. Contini), 340 *pomme de terre* (J. Škofić), 345 *marteau* (R. Caprini, Vittorio dell'Aquila), 386 *coordonnier* (S. Watson), 495 *cahier* (N. Saramandu, M. Nevaci, C. Radu), 497 *crayon* (Mrs. Waniakowa) și 499 *lettre* (S. Watson).

Versiunea finală pentru hărțile 340 *pomme de terre* (J. Škofić) a fost prezentată și predată în Dubrovnik, iar versiunea finală pentru harta 496 *papier* (J. Waniakowa) a fost prezentată și predată în Struga.

Vol. I, 10: următoarele hărți sunt în lucru: 082 *plantain* (N. Donadze), 231 *Dieu* (M. Alinei and R. Caprini), 236 *miroir* (N. Donadze), 299 *jars* (D. Clement), 320 *bélier* (A. Loma), 321 *bélier châtre* (A. Loma), 418 *berceau* (M.-R. Simoni-Aurembou, M. Nevaci and C. Radu) și 489 *poupée* (V. Oja).

Manuela Nevaci și Carmen Radu au fost solicitate în calitate de colaboratoare de către M.-R. Simoni-Aurembou pentru harta 418 *berceau*.

Vol. I, 11: următoarele hărți sunt în lucru: 081 *pissenlit* (M. Nevaci), 327 *bouc* (R. Caprini, M. Alinei), 149 *tache de rousseau* (J. Škofić), 159 *dent* (L. Čizárová), 215 *tombeau* (A. Versloot), 216 *cimetière* (D. Brozović), 229 *fumer* (D. Brozović), 250 *ouvrier* (A. Versloot), 271 *l'aire* (D. Brozović), 272 *battre le blé*, 342 *abeille* (M. Šipková) și 485 *il danse*.

S-a stabilit Comitetul de onoare care este format din Manlio Cortelazzo, Dalibor Brozović, Inger Ejskaer, Eric Hamp, Joop Kruijzen, G. Tuailon, Werner Winter.

La sfârșitul celei de-a 41-a întâlniri de lucru ALE, dl N. Saramandu a adresat calde mulțumiri organizatorilor, prof. univ. Enver Hysa, prof. univ. Gjovalin Shkurta, prof. univ. Seit Mansaku și prof. univ. Kolec Topalli, precum și colaboratorilor, pentru condițiile de lucru excelente oferite participanților.

Sesiunea de lucru s-a încheiat cu o vizită la Muzeul Arheologic din Durrës și la Cetatea lui Skanderbeg din Krujë.

A 42-a Reuniune anuală a ALE va fi organizată de către D. Clement și va avea loc în Scoția (Glasgow) la sfârșitul lunii iunie 2009.

Manuela Nevaci, Carmen Radu

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

Calea 13 Septembrie nr. 13, București

Cercetări dialectale efectuate la românii din Budapesta

În perioada 10–14 iunie 2008, cercetătoarele Maria Marin și Iulia Mărgărit au efectuat o deplasare la Budapesta. Cercetarea, realizată cu sprijinul Institutului de Lingvistică al Academiei Ungare de Științe din capitala Ungariei și desfășurată în cadrul schimburilor științifice dintre Academia Română și Academia Ungară de Științe, a urmărit aspecte ale modificării lingvistice produse la vorbitorii de limbă română care trăiesc în mediu urban. În acest scop, împreună cu cercetătoarea Ana Borbély de la institutul amintit s-au efectuat înregistrări de texte de la etnici români, originari din sate studiate, în anii anteriori, pentru volumul *Graiuri românești din Ungaria*, București, 2005 (Chitighaz, Cenadul Unguresc, Bătaia, Apateu), stabiliți (prin profesie) în Budapesta.

Întrucât cei mai mulți dintre aceștia nu comunică în limba română decât rareori și, de regulă, doar atunci când vin cu diverse ocazii în localitățile natale, o primă constatare se referă la faptul că limba maternă este într-un continuu regres, mai accentuat decât la vorbitorii din mediul rural. Totodată, ca, de altfel, și în satele românești din Ungaria, copiii românilor stabiliți la Budapesta nu mai cunosc limba română.

Maria Marin, Iulia Mărgărit

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

Calea 13 Septembrie nr. 13, București

Cercetări dialectale efectuate la românii din Serbia

În cadrul schimburilor științifice dintre Academia Română și Academia Sârbă de Științe și Arte, în perioada 29 iunie – 6 iulie 2008, o echipă de dialectologi din Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”, formată din dr. Maria Marin, dr. Dana-Mihaela Zamfir și drd. Daniela Răuțu, a întreprins o deplasare pe teren la românii din Serbia.

Scopul deplasării l-a constituit continuarea cercetărilor dialectale (începute în 2007) la românii din Voivodina – Banatul Sârbesc, cercetări incluse în programul mai amplu consacrat cunoașterii și studierii graiurilor dacoromâne vorbite de către românii din afara granițelor României.

Etaple și detaliile deplasării au fost concepute împreună cu dr. Biljana Sikimić, șefa colectivului care, în cadrul Institutului de Balcanologie de la Belgrad, efectuează cercetări multidisciplinare (dialectale, sociolingvistice, etnolingvistice, antropologice) în comunități cu populație plurietnică din Serbia și care, împreună cu Aleksandra Djurić, a însoțit echipa în toate comunitățile cercetate.

Cercetările dialectale, constând din înregistrări de etnotexte, s-au desfășurat în *patru localități* aflate sub jurisdicția orașului (comună) Vârșeț: *Râtișor, Straja, Voivodiņ și Mesici*. În toate localitățile vizitate românii reprezintă peste 98% din populație.

În fiecare dintre localitățile anchetate, ca, de altfel, și în cele cercetate în anul anterior, există școală elementară (de 4 clase) românească și biserică de rit ortodox cu slujba oficiată în limba română. Faptul că școlile românești au funcționat permanent, inclusiv în anii socialismului, prestigiul Liceului românesc „Borislav Petrov-Braca” din Vârșeț și dorința din ce în ce mai accentuată de a continua studiile în România (în special, la Timișoara) explică și motivează vitalitatea deosebită a limbii române în zona cercetată.

Din punct de vedere lingvistic, graiurile din aria vizitată se încadrează, în mod firesc, în subdialectul bănățean, individualizându-se prin elemente sârbești împrumutate de-a lungul istoriei și întâlnite, mai ales, în domeniul lexicului.

Particularitățile arhaice și tendințele specifice de evoluție, trăsături comune, de altfel, tuturor graiurilor românești din afara hotarelor țării, motivează interesul special pe care trebuie să-l acordăm dacoromânei din Banatul Sârbesc.

Rezultatele cercetării se vor finaliza cu un volum de texte și glosar, însoțit de un studiu lingvistic asupra situației *actuale* a graiurilor dacoromâne din Banatul Sârbesc.

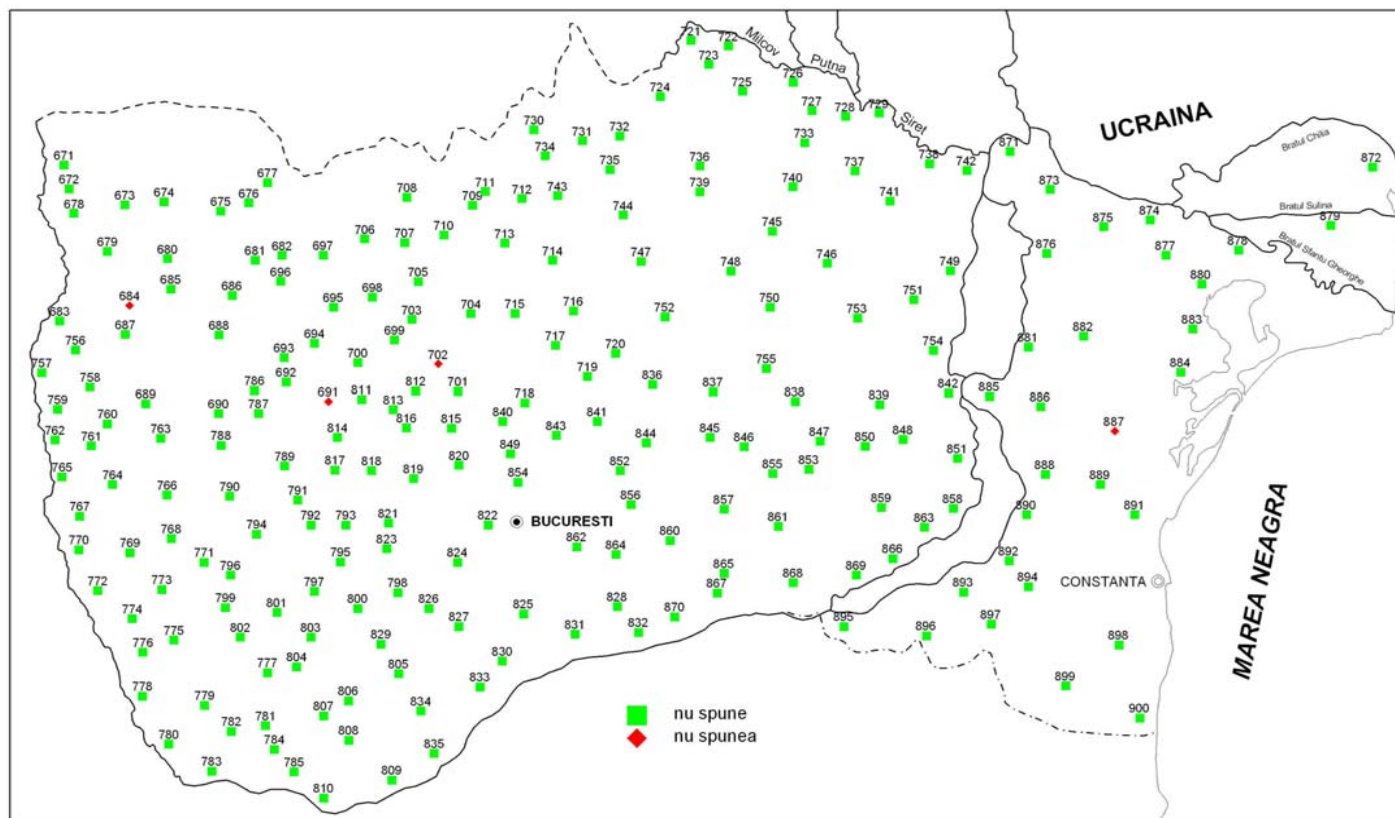
Maria Marin, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, București

ANEXE

MUNTENIA ȘI DOBROGEA

TRECERI DE LA CONJUGAREA A III-A LA A II-A

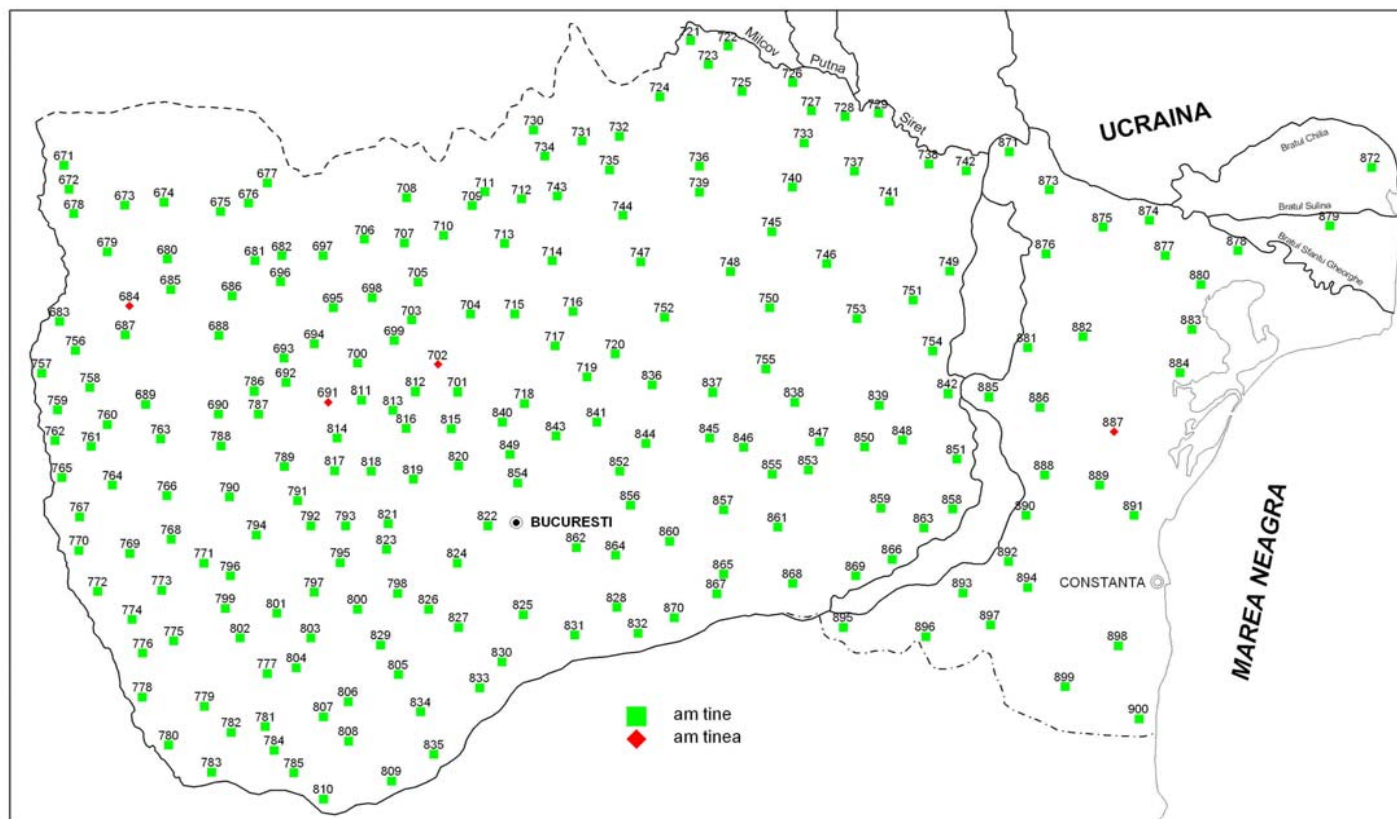
nu spune / nu spunea

MUNTENIA ȘI DOBROGEA

TRECERI DE LA CONJUGAREA A III-A LA A II-A

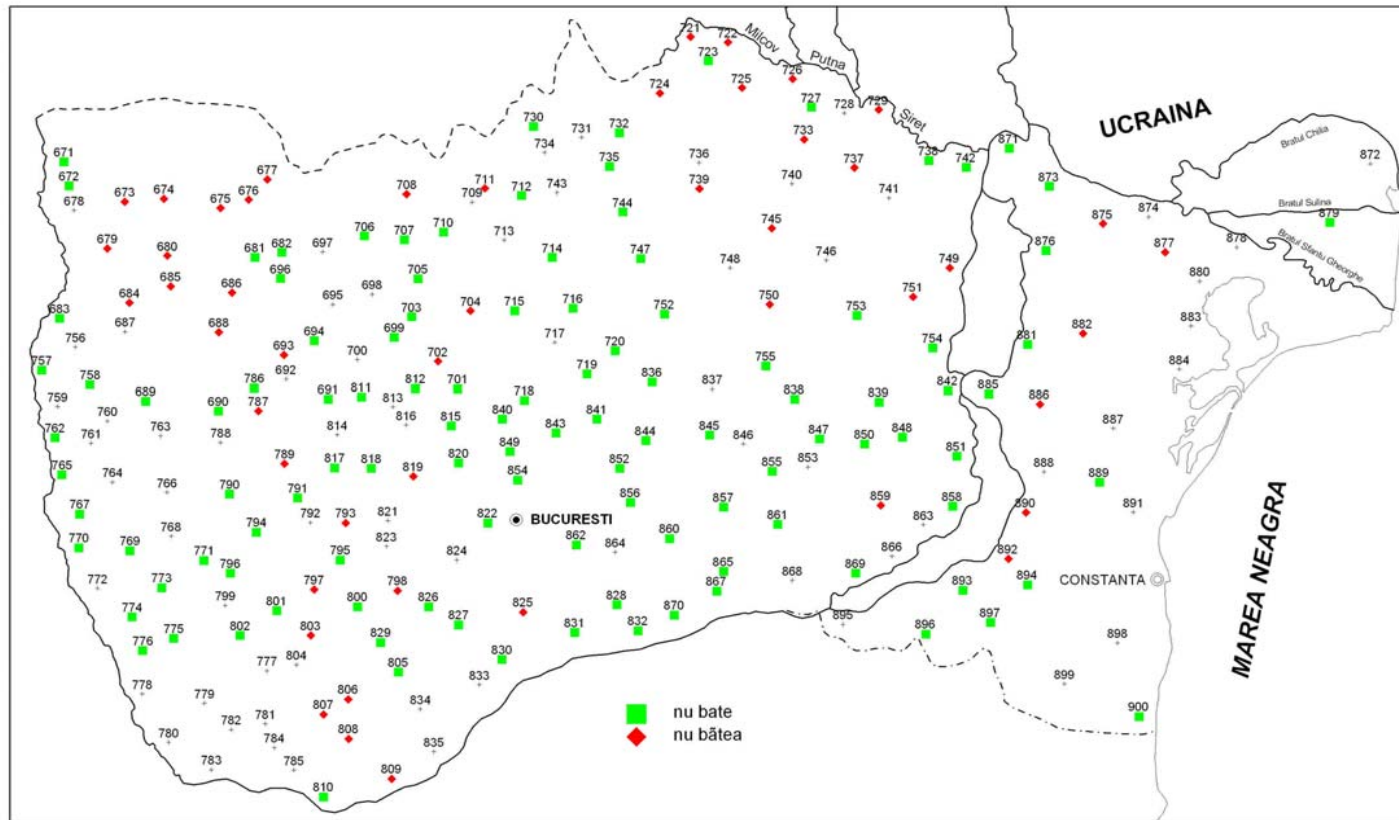
am ține /am țineau

MUNTENIA ȘI DOBROGEA

TRECERI DE LA CONJUGAREA A III-A LA A II-A

nu bate / nu bătea

VALERIU RUSU

(1935–2008)

Am aflat cu regret despre dispariția lui Valeriu Rusu, unul dintre foștii noștri colegi dialectologi, a cărui contribuție la progresul cercetărilor de geografie lingvistică și de dialectologie românească este bine cunoscută și apreciată.

Născut în nordul Basarabiei, s-a stabilit ulterior, împreună cu familia, în București, unde și-a făcut studiile liceale și universitare. După absolvirea Facultății de Filologie, în 1958, a fost încadrat cercetător științific la Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale al Academiei Române (devenit, în 1974, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice).

Timp de aproape 30 de ani, până în 1987, Valeriu Rusu a desfășurat o activitate bogată în cadrul acestui institut, consacându-se culegerii, prelucrării și interpretării materialului dialectal românesc, dar și valorificării prin publicare a unor opere ale înaintașilor (Ovid Densusianu, Tache Papahagi).

În anul 1969 a obținut titlul de *doctor în filologie*, cu o lucrare monografică despre graiurile din nord-vestul Olteniei (conducător științific: Al. Rosetti), publicată, în 1971, sub titlul *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică. Considerații fonologice*.

Valeriu Rusu a participat la elaborarea unor lucrări colective de importanță națională, fiind coautor la cele cinci volume din *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia* (1967–1984) și la primele trei volume din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea* (1996–2001). În anul 1972 a fost distins cu premiul „Timotei Cipariu”, acordat de către Academia Română colectivului de autori ai primului volum din atlasul regional al Olteniei.

În 1977, a publicat *Introducere în studiul graiurilor românești*, lucrare apreciată în dialectologia românească.

Ampla și variata activitate științifică desfășurată de Valeriu Rusu este ilustrată, de asemenea, prin numeroasele studii și articole, publicate în reviste de specialitate din țară și din străinătate, și prin comunicările susținute la diverse reuniuni științifice interne și internaționale.

Trăsăturile definitorii ale personalității lui Valeriu Rusu, care și-au pus amprenta pe întreaga sa activitate, erau dorința de a se remarca, de a se întrece pe sine, spiritul de inițiativă și de competiție.

Valeriu Rusu s-a dovedit un bun îndrumător al tinerilor cercetători și, în calitate de șef al Sectorului de dialectologie din institut (1968–1987), precum și de conducător de doctorat, a contribuit în mare măsură la afirmarea acestora în lumea

științifică. În acest sens, opera cea mai importantă, inițiată și condusă de Valeriu Rusu, este *Tratatul de dialectologie românească*, Craiova, 1984. Elaborată sub îndrumarea și prin implicarea sa decisivă, de către colectivul de dialectologi de la București, în colaborare cu specialiști în domeniu din alte centre universitare din România și din afara țării, lucrarea este prima și singura operă de mare amploare din dialectologia românească.

Stabilit, după 1987, în Franța, Valeriu Rusu a continuat să contribuie la cunoașterea și afirmarea valorilor științifice românești în afara granițelor, iar, după 1990, ca fiu al Basarabiei, s-a implicat în activități de cultivare a limbii române și de difuzare a literaturii naționale în Republica Moldova.

În lingvistica românească Valeriu Rusu rămâne ca o personalitate distinctă, care a servit, cu dăruire și pasiune, cultura națională.

Colegiul de redacție al revistei
„Fonetica și dialectologie”

INDICE*

A. MATERII

- accidente fonetice 5, 213
adjectiv: ~ substantivat 8
afectivitatea subiectului vorbitor 46, 63
afereză 13, 213
afinitate elementară 45
afix 14, 16
africatizare 213, 214
analiză formală 7
analogie 213–215
antroponim 8, 185, 190, 194, 200, 201, 261;
~ omonim 8
arie: ~ dialectală 51, 64, 65; ~ nord-vestică 51,
64, 65; ~ sud-estică 64, 65; ~ teritorială
dialectală 38; ~ i de formare toponimică
38; ~ i teritoriale geografice 38
articol (art.) 186–188, 190–192, 199–201; ~e-
trimiteri 6
asimilare: ~ vocalică 178
bipartiție dialectală a dacoromânei 63, 65
capcane etimologice 5
câmp: ~ul semantic 37
conjugare 132–141; schimbări de ~ v. schimbări
consoane: 213, 214; ~ africcate 213, 215;
~ grave 214; labiale 213; ~ oclusive
dentale 213, 214; ~ oclusive palatale
213, 214; ~ oclusive velare 214;
~ oclusive velare puțin palatalizate 213;
~ siflante 213, 214
constrângere fonotactică 214
construcție: ~ contrasă 7; ~i brevilocvente 6, 7;
~i genitival 8
contaminare lingvistică 178
denominativ 13; ~ e 16; ~ e regionale 14;
formula ~ă 37
depalatalizare 214
derivat: 14; ~ metaforic 179; ~ e denominale
15; ~ e pe orizontală 40; ~ e toponimice
10; ~ e verbale 13–16;
determinant: ~ antroponimic 8; ~ toponimic 7;
~ și substantivali 7
diacronic: fazele ~e 38; punct de vedere ~ 212;
variație ~ă 213
diateză 142–148
diereză 215
diftong 213–215
disimilare 213
elipsă 7
entopic 6; termenul ~ v. termen; terminologia
~ă generală v. terminologie
epenteză: 53, 213; ~ a lui r 53
etimologie 183; ~ populară 5, 6, 10
etimon 6, 8; ~ ul îndepărtat 5
fond: ~ ul general al limbii 42; ~ ul lexical
toponimic 40
fonetic: schimbări ~e v. schimbări; schimbări
~e combinatorii v. schimbări; schimbări
~e spontane v. schimbări; variantă ~ă v.
variantă; variante ~e formale v. variantă
fonologic: ~ă arbitrară 214; procese ~e
formale (de adaptare) 214; procese ~e
formale de maximă diferențiere 214;
processe ~ naturale 212, 214; processe ~e
naturale (formalizate) 214; schimbări
~e v. schimbări; sistem ~ v. sistem
fonologie: ~ funcțională 212; ~ teoretică
diacronică 215; ~ teoretică sincronică
215; ~a generativă naturală 212; ~ a
istorică natural-cognitivă 212, 214, 215
frecventativ v. verb
fricativizare 213, 215
fuziune formală 180
grai: ~ maramureșean 13–18; ~ urile românilor
din Ungaria 14
greaca bizantină 54
grup expresiv -fâr- 53
haplogie 6

* Indice alcătuit de Manuela Nevaci și Daniela Răuțu.

- hiat 213
interferență lingvistică 215
limbajul popular 5
lingvistică: ~ cognitivă 212; ~ motivațională 62
metaforă 178
metateză 6
motivație: dispariția ~i unor toponime 10;
~ netransparentă 62; ~ transparentă 62
motivațional: formă topografică ~ă 41; hărți
lingvistice ~ e 45; lingvistică ~ă v.
lingvistică; sferă ~ă 64, 65
normă 212, 215; ~ supradialectală 31, 33
nume: ~ de grup (n. grup) 5, 189, 192–194,
200, 201; ~ de persoană (np.) 185–203;
~ proprii 8
oiconim 5
omonimie 5, 7
palatalizare 213, 214
participiu: ~ pasiv cu sens activ 148
polisemantic: cuvinte ~ e 8; termen geografic
popular ~ v. termen
preiotare 214
prezent indicativ 149–164; ~ ~ cu valoare de
condițional 163, 164; ~ ~ cu valoare de
imperativ 163; ~ ~ dramatic 159; ~ ~
futuric 160; ~ ~ gnomie 156; ~ ~ istoric
157, 160; ~ ~ iterativ 159, 160;
proces: ~ e fonologice formale (de adaptare) v.
fonologic; ~ e fonologice formale de
maximă diferențiere v. fonologic; ~ e
fonologice naturale v. fonologic
(formalizate) v. fonologic
reconstrucție : ~ a formei 6
regionalism 16
resemantizare: ~ a toponimelor 10
schimbări (modificări, transformări): ~ de
conjugare 132–141; ~ fonetice 212,
213, 215; ~ fonetice combinatorii 5;
~ fonetice spontane 5; ~ morfofonologice
214, 215; ~ fonologice 212, 214
semantic: câmp ~ v. câmp; sferă ~ă 8; transfer
~ 178
sens: ~ uri „derivaționale” 43
sincopare 177, 213
sinonim 8
sistem 212, 214, 215; ~ de scriere 29–36;
~ fonologic 215
straturi de sedimentare 38, 37
structură: ~ fonotactică 214; ~i de tezaur
toponimic regional 41
sufix (suf.) 186–203; ~ e verbale 14–16; ~ e
nonverbale 14; ~ ul *-ălie* 53; ~ ul *-esc*
117, 141, 149, 151–156, 168; ~ ul *-ez*
117, 141, 149–152, 154, 155, 168; ~ ul
-uș 53
termen: ~ geografic popular polisemantic 40; ~
i expresivi 61; ~ i geografici populari
37, 40; ~ i motivați 62; ~ i neexpresivi
61–63; ~ i nemotivați 62, 63; ~ ul
entopic 37
terminologie: ~ a entopică generală 38
timbru vocalic 215
toponim(ic) (top.) 8, 183–203; ~ ele analitice 7;
~ ele autonome 7; ~ ele compuse 7;
extensiuni ~ ice 41, 42; fondul lexical
~ ic v. fond; formulă ~ ică 37;
individualități ~ ice tautologice 39;
microsisteme ~ ice 37
trifongi 213
turcism 10
universalii: 212; ~ formale (cognitive) 212;
~ naturale 212
urbanonimie 41
variantă: ~ e etimologice 16; ~ e fonetice 6, 13;
~ e formale 5
variație diacronică 213
velarizare 214
verb 13–16, 111–175; ~ frecventativ 13
vocală: 213, 214; ~ e anterioare 214; ~ e
centrale 214; ~ palatale 214; semi ~ e
213–215

B. AUTORI

- Adamescu, Gh. 17
Alecsandri, Vasile 82, 102
Alessio, G. 68, 71, 104
Alibert, L. 75, 77, 78, 80, 86, 98, 100, 102
Allières, J. 102
Alvar, M. 101, 102
André, J. 185
Araia, Zicu A. 29, 30
Arbănași, Marius 183
Atanasov, Petar 74, 83, 103
Avram, Andrei 179, 180, 181
Avram, Mioara 113, 114, 116, 118, 122, 133,
156, 162, 164

- Balmayer, L. 78, 103
 Barborică, Elena 167
 Barbu Mititelu, Verginica 66
 Barcianu, S. P. 87, 96, 97, 103
 Battisti, C. 68, 71, 104
 Batzaria, Nicolae 29, 30
 Bârlea, I. 94, 97, 103
 Bâtcă, Maria 20
 Belemace, Constantin 29, 30
 Beltechi, Eugen 107
 Benkő, Lorand 106
 Berea Găgeanu, Elena 164
 Beza, Marcu 29, 30
 Bidian, Vasile 103
 Bidu-Vrânceanu, Angela 165, 167, 168
 Bloch, O. 98, 100, 103
 Bobb, I. 67, 103
 Boga, Nida 29
 Bogrea, Vasile 94, 196, 199
 Boiagi, Mihail 32, 35
 Boisgontier, J. 102
 Bolocan, Gh. 37, 38, 79, 103, 183, 203
 Bologa, Valeriu 94
 Bratu, Costin 170
 Brăiloiu, C. 97, 103
 Brâncuș, Gr. 113–118, 122, 125, 133, 135, 139, 141, 143, 146, 164, 165, 185, 203, 210
 Brânzeu, E. 72, 99, 109
 Bujor, I. I. 165
 Bulgăre, Gh. 106
 Burada, T. 90, 103
 Butiurca, Doina **209–211**
 Byck, J. 17, 114, 117, 165
 Candrea, I.-A. 17, 27, 69, 83, 85, 86, 88, 94, 103, 170
 Cantemir, Dimitrie 71, 82, 86, 89, 94, 97, 103
 Capidan Th. 19, 27, 30, 68, 74, 77, 78, 80, 83, 85, 90, 91, 93, 94, 103, 211
 Carabulea, Elena 19, 27
 Caragea, I. G. 72, 103
 Carageani, Gheorghe 32, 35
 Caragiu Marioțeanu, Matilda 31, 35, 104, 114, 115, 165, 167, 210
 Cazacu, B. 79, 82, 95, 107, 108, 169, 181
 Călărașu, Cristina 114, 116, 158, 161, 165, 167, 168
 Ceară, George 29, 30
 Chiriac, Fr. 165
 Chițimia, I. C. 79, 82, 103
 Chițoran, Dumitru 167
 Chivu, Gh. 165, 166
 Ciușanu, G. F. 73, 94, 95, 97, 103
 Cicero 82, 93, 94
 Ciompec, Georgeta 167
 Ciorănescu, Al. 68, 69, 71, 75, 78, 81, 84, 86, 87, 89, 91, 93, 94, 104
 Coșuț, Cornelia 181
 Comarnițchi, Victor 102
 Conea, I. 38
 Constantinescu, N. A. 185, 186, 197, 198, 201, 203
 Conțiu, Mihai 102, 180
 Coresi 72, 75, 82, 92, 97, 98, 194
 Corominas, J. 98, 101, 104
 Cortelazzo, M. 104
 Costin, I. 69, 104, 88
 Costin, Miron 95
 Costinescu, Mariana 87, 104, 166
 Coteanu, Ion 80, 94, 104, 106, 113, 129, 130, 138, 165, 167
 Creangă, Ion 95, 209
 Crețu, Gr. 103
 Cristuveanu, Al. 37
 Croitor, Blanca 141, 155, 165
 Cvasnâi, Maria 167
 Daicovicu, C. 198
 Damé, Frédéric 89, 90, 104
 Daveluy, A. 68, 69, 71, 74–77, 79, 80, 81, 84, 85, 91, 93, 95, 96, 98–100, 108
 Dănăilă, Ion 203
 Densusianu, Ov. 17, 19, 27, 69, 75, 82, 85, 103–105, 114, 126, 135, 137, 138, 142, 144, 155, 165, 170
 Devoto, G. 70, 75, 80, 86, 93, 104
 Diaconescu, Ion 114, 132, 165
 Diculescu, C. 184
 Dimitrescu, Florica 72, 75, 79, 82, 91, 104, 167
 Dobozi-Faiciuc, Elisabeta 16, 17
 Dobre, Maria **5–11**, 7, 81, 83, 183, 205
 Domascjke, W. 104
 Dominte, Constantin 167
 Donovetsky, Ohara **111–175**
 Dosoftei 67, 82, 86, 92, 93, 95, 97
 Dragu, Gh. 38
 Drăganu, Nicolae 77, 82, 88, 89, 104, 184, 203
 Dubuison, Pierette 101
 Durdilly, Paulette 102
 Edelstien, Frieda 115, 165
 Eminescu, Mihai 82, 105
 Eremia, A. I. 37
 Ernout, A. 68, 69, 74, 76, 80, 82, 84, 91, 93, 95–97, 99, 100, 105
 Faiciuc, Ion 107
 Farcaș, Mircea **13–18**

- Fejér, G. 82
 Feneșan, C. 109
 Fira, G. 73, 103
 Fischer, I. 80, 105
 Floarea, Irina 66
 Florea, Anca 141, 155, 165
 Foti, Ion 30
 Frățilă, Vasile 69, 99–101, 105, 183
 Frâncu, C. 115, 166
 Gamillscheg, Ernst 166
 Garcia de Diego, V. 70, 75, 78, 81, 86, 91, 100, 101, 105
 Gardette, P. 78, 101, 102
 Gaster, M. 72, 105
 Gauchat, L. 105
 Gâlcescu, T. 73, 105
 Gâștescu, P. 86, 106
 Georgescu, Al. 115, 166
 Georgescu, Magdalena 104
 Gheție, I 20, 27, 114, 115, 123, 124, 126, 130, 131, 137, 139, 141, 142, 144, 149, 166
 Ghiculete, Galina 170, 181
 Ghițu, G. 19, 27
 Gillieron, J. 68, 102
 Giosu, Ștefan 115, 116, 165, 167
 Giuglea, G. 83, 89, 100, 101, 105
 Gorjan, Gherasim I. 89
 Gorovei, Artur 69, 89, 97, 105
 Grad, Elena 16, 17
 Graur, Al. 68, 71, 105, 113, 117, 118, 126, 132, 133, 138, 142, 143, 149, 155, 166
 Grecu, Doina 19, 24, 26, 27, 85, 105
 Griera, A. 101
 Guillame, Gustave 166
 Guțu, G. 69, 76, 77, 80, 93, 95, 96, 99, 100, 105
 Guțu Romalo, Valeria 113–116, 118, 121, 122, 132, 133, 135, 138, 148, 155–157, 160, 162, 167
 Haarmann, H. 105
 Hasdeu, B. P. 19, 28, 68, 77, 89, 90, 96, 105, 184, 185
 Hâciu, Anastase 30
 Herzog, E. 95, 105
 Hodoș, E. 105
 Homorodean, Mircea 38, 76, 106
 Horațiu 77, 82, 84
 Horiot, Brigitte 102
 Hristea, Theodor 165
 Iancu, Victor 84, 106, 115, 167
 Ilie, Dan 38
 Indrea, Al. 97, 106
 Ionescu, Cristian 37
 Ionescu, I. D. 73, 106
 Ionescu-Ruxândoiu, Liliana 115, 116, 129, 165, 167, 168
 Ionică, Ion 102, 107, 115, 167, 180, 181
 Ioniță, Vasile 39
 Iordache, Gh. 90, 106
 Iordan, Iorgu 16, 38, 45, 46, 49–60, 62, 63, 65, 66, 80, 106, 113–119, 121, 122, 124, 129, 132, 133, 135, 138, 143, 146, 148, 149, 155–157, 160, 162, 167, 179, 181, 184–190, 196–203, 210
 Iordanes 185
 Iorga, Nicolae 72, 106
 Isidor 68, 84
 Isser, A. 87, 97, 106
 Istrățescu, Alexandrina 89, 106
 Ivănescu, G. 19, 28, 78, 94, 106, 114, 126, 167
 Jaberg, K. 101
 Jeanjaquet, E. 105
 Jipescu, Gligore M. 67, 106, 165, 209, 269
 Jud, J. 101
 Karácsonyi, J. 184
 Kovačec, A. 91, 106
 Kristophson, J. 71, 80, 106
 Laurian, A. T. 69, 77
 Lăzărescu, Paul 102, 109, 169, 170, 178, 180, 181
 Lenghel-Izanu, Petre 15–17
 Lombard, Alf 87, 113, 114, 117, 167
 Loșonți, Dumitru 37, 103, 180, 181
 Lucaci 79
 Lucrețiu 94, 98
 Mancaș, Mihaela 165, 167, 168
 Mareș, Alexandru 114, 126, 137, 166
 Mareș, Lucreția 106
 Marta, Mihai 167
 Marian, S. Fl. 15, 17, 69, 84, 86, 88, 95, 96, 106, 107
 Marin, Maria 11, 14, 15, 67, 69, 72, 74, 92, 105, 107, 109, 112, 114, 115, 122, 126, 133, 135, 137, 145, 147, 148, 157–159, 167, 168, 170, **177–181, 205–207, 208, 218, 219**
 Marinescu, Bogdan 102, 103, 170, 180, 181
 Martin, J. B. 102
 Martiniu, Andrei 207, 209, 267
 Massignon, Genevičve 102
 Massim, I. C. 69, 77
 Mărdărescu, Maria 181
 Mărgărit, Iulia 11, 14, 15, 17, **19–28, 72, 74, 105, 107, 126, 170, 178, 181, 207–209, 218**

- Mării, I. 168
 Mârza, Clement 167
 Meillet, A. 68, 69, 74, 76, 80, 82, 84, 91, 93, 95–97, 99, 100, 105
 Melich, J. 184
 Melnic, Vasile 102
 Mercu, Tr. 88, 106
 Meyer-Lübke, W. 68, 71, 76, 108, 168
 Michel, Louis 102
 Mihăescu, Doru 82, 107
 Mihăescu, H. 54, 56, 66, 68, 71, 78, 80, 81, 91, 93, 107
 Mihăilă, Ecaterina 40, **183–203**
 Mihăilă, Gh. 67, 75, 79, 82, 86, 107, 138, 168
 Mioc, Damaschin 94, 109
 Miron, Paul 82, 86, 107
 Miron, Pompiliu 70, 79, 88, 107
 Mistral, Fr. 77, 107
 Mocanu, Nicolae 107
 Modoran, Filofteia 39
 Moldoveanu, Dragoș 37
 Moldoveanu, Gheorghe 37
 Molnar, I. 87
 Morariu, Leca 113, 114, 126, 135, 155, 168
 Morcov, Mihaela-Mariana 66, **212–215**
 Murnu, George 29, 30
 Nandriș-Cudla, Anița 207, 267
 Nauton, P. 102
 Neagoe, Victorela 17, 74, 105, 107, 109, 115, 168–170, 181, 208
 Neculce, Ion 79
 Năgre, Eecest 102.
 Negruzzi, C. 82
 Neiescu, Petru 17, 102, 107
 Nevaci, Manuela **29–36**, 45, 66, 168, 209–212, **217, 218**
 Niculescu, Al. 113, 114, 116, 118, 121, 122, 138, 148, 156, 157, 160, 162, 167
 Novacovici, Em. 107
 Oancea, D. I. 86, 106
 Ocheșeanu, R. 168
 Olsen, Hedvig 161, 162, 169
 Onu, Liviu 114, 168
 Oprescu, G. 89
 Orza, Rodica 115, 149–151, 154, 168
 Ovidiu 98
 Pamfil, Viorica 67, 167
 Pană, Gabriela v. Pană Dindelegan, Gabriela
 Pană, Ruxandra v. Pană-Boroianu, Ruxandra
 Pană, Zahu 29
 Pană-Boroianu, Ruxandra 109, 115, 169, 170, 181
 Pană Dindelegan, Gabriela 114, 115, 118, 145, 146, 161, 165, 167, 168
 Panțu, Zach. C. 77, 107
 Papagheorgiu, Maria G. 83, 108
 Papahagi, Pericle 30, 68, 74, 83, 85, 90, 94, 98, 107
 Papahagi, Tache 13, 14, 17, 30, 33, 35, 91, 94, 96, 98, 104, 107, 108
 Papiu, Delia 84, 106
 Papp, I. 89
 Pascu, G. 19, 20, 28, 60, 186, 189, 193, 198, 203
 Pascual, J. A. 104
 Pașca, Ștefan 89, 90, 108, 192, 197, 203
 Pavel, Vasile 17, 102, 105, 208
 Păsculescu, M. 198
 Pătruț, I. 102
 Pellegrini, G. B. 103
 Petit, J.-M. 102
 Petrovici, Emil 2, 72, 73, 76, 83, 85, 90, 92, 100–102, 108, 115, 116, 123, 124, 127–131, 135, 169, 197
 Pfister, M. 68, 108
 Philippide, Al. 115, 116, 124, 125, 169
 Piuaru, Ioan 94
 Plaut 76
 Pleșa-Anghelescu, Mihaela 169
 Pliniu 77, 93, 94
 Poghirc, Cicerone 185
 Pohilă, Vlad 207, 209
 Polizu, G. A. 67, 108
 Pontbriant, R. 87
 Pop, Sever 79, 99–102, 115, 169
 Pop Reteganul, I. 86, 96
 Popescu, C. M. 73, 103
 Popescu, Radu 82
 Prefți, Mihai 29
 Pușcariu, Sextil 19, 28, 71, 78, 87, 89, 93, 94, 97, 98, 108, 128
 Quicherat, L. 68, 69, 71, 74–77, 79, 80, 82, 84, 85, 91, 93, 95, 96, 98–100, 108
 Radu, Carmen 66, **217, 218**
 Ravier, Xavier 102
 Rădulescu, Mihai C. 87, 108
 Răuțu, Daniela **219**
 Rezeanu, Adrian **37–43**, 205
 Rizescu, I. 79, 108
 Robert, R. 108
 Roman Moraru, Alexandra 166
 Rosetti, Al. 19, 27, 28, 68, 71, 79, 82, 95, 96, 108, 115, 116, 169, 203
 Roșianu, I. 37
 Rusu, Gr. 17, 97, 102, 108, 135, 169
 Rusu, Nicolae 207
 Rusu, Valeriu 28, 180, 181, 221, 222

- Sadoveanu, Mihail 82
 Sala, Marius 38, 114, 132, 133, 169, 203
 Sala, Vasile 77, 108
 Salvador, L. Y. Gr. 101
 Sandfeld, Kr. 161, 162, 169
 Sandu-Timoc, C. 74, 108
 Saramandu, Manuela 113, 114, 116–118, 122, 133, 137, 143, 146, 164
 Saramandu Nicolae 30, 32, 33, 35, 45–66, 74, 77, 94, 96, 102, 103, 108, 109, 115–117, 125, 131, 168–170, 181, 210, 211, 212
 Săteanu, Cornel 169
 Săveanu, Florența 19, 20, 22, 26
 Schuhardt, Hugo 45
 Scriban, A. 68, 69, 71, 89, 94, 108
 Scurtu, V. 108
 Séguy, Jean 102
 Sevastos, Elena 69, 95, 108
 Sfârlea, Lidia 94, 103
 Simonescu, D. 79, 82, 103
 Skok, P. 196
 Slave, Elena 114, 169
 Sperantia, Th. D. 17, 170
 Spitzer, L. 87
 Stan, Ionel 17, 102
 Stati, Sorin 114, 117, 118, 132, 137, 148, 164, 169
 Stoica de Hațeg, Nicolae 83, 94, 109
 Strungaru, D. 20, 28
 Suflețel, Rodica 37
 Șandru, D. 69, 72, 99, 109
 Șerban, Felicia 20
 Șerban, G. 99
 Șincai, Gh. 94
 Șuteu, Valeriu 181
 Taverdet, Gerard 101
 Teaha, Teofil 67–110, 115, 126, 169, 179–181
 Teodorescu, G. Dem. 67, 109
 Teodorescu, I. 95, 96, 109
 Teodorescu, Mirela 166, 167
 Tiktin, H. 17, 89, 90, 93, 117, 137, 169
 Tiugan, Marilena 66, 109, 170
 Tocilescu, Gr. G. 103, 109
 Todoran, Romulus 115, 116, 127–129, 165, 167, 169
 Toma, Elena 167
 Tuailon, G. 102
 Tulliu, Nuși 29, 30
 Udler, Rubin 102
 Udrescu, D. 208
 Ureche, Gr 95
 Urișescu, Dorin 212–215
 Vaida, V. 109
 Varlaam 82, 94, 98
 Varro 76, 84
 Vasiliu, Em. 115, 124, 130, 131, 167, 170
 Vasiliu, Laura 168
 Vasmer, M. 196
 Vâlsan, G. 83, 89
 Vârcol, V. 20, 25
 Velicon-Cosinschi, Marilena 69, 109
 Velo, Nicolae C. 29, 30
 Vianu, Tudor 156, 157, 160, 170
 Viciu, Al. 76, 96, 99, 109
 Viereck, Wolfgang 45, 66
 Viman, Alexandru 17
 Virgiliu 68, 77, 91, 93
 Vonica, Florența-Eugenia 170
 Vulcan, Petru 30
 Vulpe, Magdalena 102, 115, 170, 181
 Wagner, M. L. 71, 104
 Wartburg, v. W. 69, 72–74, 98, 100, 103, 105, 106, 109
 Weigand, G. 115, 123, 125, 127–129, 163, 170, 184, 199
 Zamfir, Dana-Mihaela 66, 72, 109, 155, 170, 219
 Zgraon Florentina 104
 Zolli, P. 104
 Zuca, Gheorghe 30

C. CUVINTE

Albaneză

çukë 52
 fjeshtë 80
 ijë 91
 kafkë 51
 kapëtoj 71
 kësulë 52

korbulë 52
 Hoti 200
 njerkë 80
 qafë 52
 thërrime 52
 thjestër 80

Bulgară

Arca 195
 çerep 55
 -čo 197
 dăska 56, 64
 debel 55
 Dževo 187

- File 185
 Galo 186
 Gärno 186
 Gergi 187
 glava 54, 55
 Gole 189
 Groza 192
 Gugo 192
 Gujo 193
 Gulo 193
 Gumov 253
 Gurban 193
 Gurgo 193
 gut 193
 Guto 253
 Hanka 194
 Hartiev 197
 härb 58
 Härsku 197
 Hero 197
 Hobo 198
 Hončo 199
 Hoti 200
 Huban 200
 Iaš 202
 Inov 202
 Iskrjo 202
 Iubev 202
 Jaro 202
 Josa 202
 Jutsa 202
 kopanja 67
 koruba 55
 Krušovo 196
 lubenița 60
 tikva 52
 vagan 58
- Catalană**
- beta 70
 bolcar 101
 curar 75
 embolicar 101
 envidar 98
 fal(a)guera 77
 fillastre 81
 fur 82
 fust 86
 fusta 86
 gaó 87
 mad(r)âfstra 80
- rebolcar 101
 suvallar 91
 veta 70
 volcar 101
 voltar 100
- Cumană**
- gil 184
 jil 184
- Dalmată**
- fejustro 80
- Franceză**
- aoj 68
 atténuer 96
 attenvir 96
 auge 68
 auget 68
 augette 68
 aujo 68
 berceau 218
 bouc 218
 cahier 218
 caon 87
 chaon 87
 coordonier 218
 courar 75
 courer 75
 crâne 55
 crayon 218
 danse, il ~ 218
 dent 218
 Dieu 218
 engregier (v. fr.) 95
 envier (v. fr.) 98
 épouvantail 218
 fâlga 78
 fel'âtro 81
 fel'òtra 81
 fel'òtru 81
 felyòtra 81
 felyòtro 81
 felze (v. fr.) 78
 feuge (v. fr.) 78
 feyòtro 81
 fil'âda 81
 fil'âtr 81
 fil'âtre 81
- fil'âtro 81
 filice 78
 fillastre (v. fr.) 81
 fillâtre (v. fr.) 81
 fil'òtra 81
 fil'òtre 81
 fil'òtro 81
 filyâda 81
 filyâdo 81
 filyâtra 81
 fiyâda 81
 fiyasse 82
 fiyâtr 81
 fiyâtra 81
 fiyâtre 81
 fiyâtro 81
 fiyètr 81
 fiyètra 81
 fiyòstra 81
 fiyòtra 81
 fiyòtre 81
 fiyòtru 81
 foej 78
 foel'òtru 81
 foie 218
 fougère 77
 frairàstre 81
 fumer 218
 fuji 78
 fur (v. fr.) 82
 furet 84
 fust (v. fr.) 86
 fût 86
 fyòtro 81
 gaunio 87
 gauno 87
 illes (v. fr.) 91
 inviter 97
 kauno 87
 kurá 75
 kuré 75
 marâtre 80
 miroir 218
 oej 68
 oignon 218
 oj 68
 ojoe 68
 papier 218
 pissenlit 218
 plantain 218
 plante 93
 planter 91

pomme de terre 218
 poupée 218
 puits 218
 rêvorgi 101
 revorži 101
 rotule 59
 squelette 56
 surâstro 81
 tête 63
 toison 91
 tsawno 87
 vautrer 100
 vete (v. fr.) 70
 voltrer 100
 voutrer 100

Friulană

fiâstra 81
 fiâstre 81
 fiâstre 81
 fiâstri 81
 fiâstri 81
 fiâstro 81
 fiâtra 81
 fiâtri 81
 fiğâstra 81
 fiğâstro 81
 fil'âstru 81
 fiyastri 80
 fug 78

Galică

garriga 196

Galiciană

emborcar 101
 fêlgo 78

Germană

Farbe 16
 Garivald 184
 Gerold 184
 Gerota 187
 *gil 184
 Gilard 184
 Gilord 184
 Hanz 195
 Hinz 197

Homann 199
 Iäger 14
 Johannes 194
 Jossa 202
 Karsch 196
 Karst 196
 Korb 60
 Korf 60
 kurieren 71
 lort 184
 Malter 16
 Molde 67
 Trog 54, 67
 Trok 54, 67

Greacă

Antzos 195
 Antzu 195
 Evghenia 187
 Evghenis 187
 Foka(s) 186
 fotias 200
 Gantzos 186
 Gardu 186
 Garduni(s) 186
 Grafos 191
 Grando(s) 191
 Handras 194
 Hani(s) 194
 Harkas 195
 (H)arta(s) 195
 Horas 199
 Hristea(s) 200
 Isku 202
 -izo 149, 155
 κάυκαλο 51
 κάυκος 51
 κοτρώνα 56
 κούτρα 56
 σκάφη 53, 57, 61, 64

Italiană

albe 68
 albi 68
 albio 68
 alveo 68
 arbi 68
 caone 87
 capitari 71
 cavone 87

cavune 87
 curare 74, 75
 féils 78
 fêlce 78
 fêlece 78
 fiâstra 80, 81
 fiastro 80, 81
 figliastra 80
 figliastro 80
 filice 78
 fires 78
 fiyâstra 81
 fiyyâstra 81
 fiyyâstro 81
 fiyyâstru 81
 furo 82
 fuscello 86
 fust 86
 fusta 86
 fusto 86
 fustu 86
 Gerardus 184
 Gilardus 184
 Girardus 184
 iggie 91
 iglia 91
 invitare 98
 marâstra 80
 matrigna 80
 mbolicare 101
 novêrca 80
 saugo 78
 subbel'are 91
 testa 63
 timpano 59
 vete 70
 vette 70
 vitta 70
 voltar(e) 100
 voltolare 100

Latină

*accaptiare 78
 ad-tenuare 96
 *albea 68, 110
 albesco 151
 albeum 110
 albeus 68
 *albia 68
 albus 151
 *alvea 68, 110

alveum 68
 alveus 68
 asterno 214
 attenuatus, -a, -um 97
 attenuare 97
 *bitta 69, 110
 bucca 13, 18
 *byrsea 51
 capere 71, 78, 110
 capisterium 67
 *capitare 71, 78, 110
 *capitima 50
 captio 78
 caput 51
 carro 196
 castigo 214
 caucus 51
 cavare 88, 110
 *cavo (subst.) 87, 110
 cavus, -a, -um 52, 87
 clamare 98
 *cloca 50
 cochlea 50
 colare 71, 110
 corona 58
 coxa 52
 cucurbita 49
 curare 71, 74, 75, 110
 currere 76, 110
 cursorium 77
 cursura 76, 77, 110
 *cytola 51
 dis-volvere 99
 -esco 151
 esse 148
 exsucare 52
 ex-tenuare 96
 filiastra 79–81, 110
 filiastra 79–81
 filica 78
 *filicaria 77
 *filicarium 77
 filius 79
 filix 77, 78, 110
 floreo 151
 florere 132, 151
 floresco 151
 *florire 132, 151
 *florisco 151
 focus 78
 formica 78
 fur 82, 110

fusticulus 85
 fustis 85, 86, 110
 *furittus 84
 *genata 88
 giluus 185
 gravis 94
 *grevis 94
 ilia 91, 110
 *iliare 90
 im-palare 93
 im-plantare 91, 93, 110
 im-pungere 93
 incapitare 71
 in-de-retro 13
 *indulcescit 155
 ingravescere 94
 *ingraviare 95
 ingreviare 95
 *ingrevicare 94, 95, 110
 *ingrevinare 95
 *in-tenuare 96, 110
 (in)veterasco 151
 invitare 97, 98, 110
 in-volvere 99
 *involvere 101
 -izo 151, 154
 laudatus, ~ est 148
 lignamen 22
 linea 91
 *lucescit 155
 *lucire 151
 *lucisco 151
 lucrizo 154
 mater 80
 matrastra 80
 matrigna 80
 minutus 14
 murus 16
 noverca 80
 *novercus 80
 olla 50
 ossum 51
 pecorarius 13, 18
 planta 93
 plantare 93
 *revolvere 101
 rotula 59
 sabucus 78
 scorbis 52
 *scorbula 52
 scortea 52
 *scribere 137

siccus 52
 subigere 99
 *sub-ilia 91
 *sub-iliare 91
 sub-vol(u)tare 99, 100, 110
 sub-volvere 99, 101, 110
 *sub-volvicare 99, 101, 110
 tenuis 96, 110
 tenuare 96, 110
 testa 49, 58, 63
 testum 63
 tondere 91
 tonsionare 91
 tonsio (subst.) 91
 tympanum 59
 vetus 151
 viere 69
 vitricus 79
 vitta 69, 70, 110
 *voltare 100
 *voltulare 100
 volutare 100
 *volutulare 100
 *volvicare 101
 *volvitare 100
 volvere 99, 100, 110

Macedoneană

афектура 34
 категорично 34
 комплемен 34
 евентуален 34

Maghiară

abrak 14, 15
 boeska 54
 bolt 57
 bucok 59
 csáगतó 57
 csengő 16
 csont 57
 csutka 59
 gomoly 55, 64
 gomolya 55
 halmag 194
 Halmagy 194
 hamar 199
 hires 198
 kanta 15
 kefe 15

kocsis 14
tégglázó 16
tök 55

Occitană

bouludà 100
burkà 101
caunho 87
cauno 87
corsòr 77
curar 74
envidar 98
fel'àtro 81
feuguiera 77
feuze 78
fiastre 81
fil'ada 81
fil'àtra 81
filhastra 81
filhastre 81
filhastro 81
fiy'fda 81
fiyastro 81
fiy'àtra 81
fiy'àtre 81
fiyòstra 81
formiga 78
formiga 78
fur 82
fust 86
hust 86
ilha 91
mairàstra 80
novèrga 80
veta 70
voludar 100
vouludà 100

Persană

Karseis 196

Polonă

Hantz 195

Portugheză

beta 70
bolcar 101
curar 75

embolcar 101
fel(e)gueira 77
filhastro 81
fogo 78
formiga 78
fuste 86
ilhal 91
madràsta 80
rebolcar 101
revolcar 101
sabugo 78
volcar 101
voltar 100

Retoromană

anvidà 98
chürar 74
feliš 78
fest 86
fi(e)gliaster 81
fi(e)gliastra 81
fiest 86
fög 78
il'a 91
ivider 98
madrèna 80
suig 78

Română

a. dacoromână

a (art.) 129
a (aux. perf. c. 3 sg.) 128
aba 268
abandona, a ~ 149
aborda, a ~ 149
abrac 14, 15
abrăca, a ~ 14, 15
abrezează 150
-aci 202
aciuia, a ~ 139
acresc 151
adă! 129
adătui, a ~ 14, 15
Adâncata 6; ~ Mică 6; ~ții
Mari 6; ~ții Mici 6;
Valea ~ății Mari v.
vale; Valea ~ății Mici
v. vale
adet 14, 15

adu! 129
-ag 199
agăța, a ~ 78
agiutor 268
agonisi, a ~ 151
aibă, să ~ 126
aiura, a ~ 149
aiurea, a ~ 137
aiurit, am ~ 137
ajunseră, se ~ 145
ajutor 14, 218; a da ~ 14
ajutori, a ~ 14, 16
ajutorință 14
al (art.) 129
albi, a ~ 151
albie 67-78, 110
albier 68
albinemă 21
albioară 68
albiuță 68
aldan 195
alde 208
alțai, a ~ 208
Amaru 194
amărât, am ~ 144
amări, a ~ 141
-ame 19, 20, 21, 22, 23
amiază 208
aminti, a ~ 151
amnar 128
-anca 192
-an(u) 188, 191, 195, 198,
199, 201
aoleu 209
apă: ~a Bercegovului 9; ~a
Cârceiului 9; ~a
Călinului 9, 11
apărut, s-a ~ 145
Apșoare(le) 194
-ar 191, 192
Araboi 194
Arabu 194
arac 195
Arca 195
arde, a ~ 135, 136
ardea, a ~ 134, 135
arete 8
-ariu 191
aservi, a ~ 151
asfinți, a ~ 151, 152
astabilează, se ~ 139, 143, 150
-aș 190

- aștern 214
 atârnat 8; ~ți (topon.) 8, 11
 atât 22, 23
 ațânată 96
 aținat 96, 97
 auzea, o ~ 137
 avea, a ~ 115, 133, 166
 azvârli, a ~ 151
 -ăsc v. -esc
 -ău 178, 187, 195, 198
 babă 10; ~a Alecu 10; ~a Novac 10
 badi 128
 Bagna 42; ~ Ursului 42
 bahnă 42; ~a (topon.) 42; ~a Brebului 42; ~a Grigoveni 42; ~a Mare 42; ~a Rusului 42; ~ele (topon.) 42; Drumul ~elor v. drum; Ulița spre ~ v. uliță;
 bai 10; ~u Mare 10
 balie 67
 baltă: ~a Bonului 6; ~a Cernei 9
 bandă 208
 bată 69, 70, 110
 bate, a (se) ~ 134-137, 143, 175
 băligăresc 140, 152
 bărăcia 42; ~ (topon.) 42; ~ Duvalmului 42; ~ Gresiei 42
 bătea, a ~ 134, 135, 175
 bătrâni, a (se) ~ 142
 bârni, a ~ 16
 bea, a ~ 133, 156
 beată 69
 betiță 69
 biserică: ~a de Lemn 7; Cimitiru cu ~a de Blană v. cimitir
 bișnițari, a ~ 141
 boambă 213
 boandă 178
 boarnă 179; ~e (topon.) 179
 bocioacă 60
 Bolboros 190
 bolborosi, a ~ 190
 bolnăvi, a (se) ~ 142
 bolovan 190
 bombar 179; ~i (topon.) 179
 bondar 178, 179; ~ (topon.) 179
 bondă 178
 *bondărău 179
 *bondărete 179
 Bondorete 179
 bondrete 179
 bondreț 177-179
 Bonu Morii 6
 bonzar 179
 boș 51
 brazdă 213
 brăzeamă 26
 brânzeamă 26
 brânzorește 140, 152
 bubulează, se ~ 139, 143, 150
 bucă 13, 18
 bucăli, a ~ 13, 18
 budușlui, a ~ 16
 bundafete 178
 bundar 178
 bundavete 178
 bundă 178
 bundăfete 178
 bundărău 178, 179
 bundăreac 178
 bundărete 177-179
 bundărui 178
 bundereu 179
 bundileu 179
 bundră 178
 bunzar 179; ~i (topon.) 179
 burtafete 178
 burtafoi 178
 burtan 178
 burtă 178
 burtican 178
 burtoi 178
 butucești 140, 152
 buză 131
 buze 131
 caisamă 26
 cantă 15
 cap: ~u Coastei 8; ~u Crângului 8; ~u Dealului 8; ~u Luncii 8; ~u Piscului 8; ~u Podului 8; ~u Poienii 8
 Carsium 196
 Carso 196
 carte 208
 cartoafă 58
 casă 131; ~a Veche 7
 case 131
 castrate, e ~ 146
 *cau 52
 cauc 180
 că 161
 Căcaina 41
 Căcălău 41
 Căcănău 41
 căcel 14, 16
 căcelui, a ~ 14, 16
 cădea, a ~ 133
 călare 213
 călători, a se ~ 143
 călcâin 128
 călină 41; ~a (topon.) 41
 căliște 41; ~ (topon.) 41
 cămașă 130
 cămașe 130
 cămeașă v. cămașă
 cămeașe v. cămașe
 cămeșă 130
 cămeșe 130, 180
 căni, a ~ 151
 căntăli, a ~ 15, 16
 căpăta, a ~ 70, 71, 110
 căpătătoare 70
 *căpățuie 59
 căpcea 179
 căpistere 67
 căpta 180
 cărăresc 140, 152
 cărmuiește 140, 152
 căuș 180
 căuta, a ~ 180
 căzută 147; e ~ 147
 când 162
 cânta, a ~ 155
 cârșii 196
 cărpamă 19, 26
 Cărpă 6
 Cârpești 6
 Cârpoaia 6
 Cârpoi 6
 cărșe 196
 cărșiu 196
 cântără 139
 cântări, a ~ 151
 câștig 214
 cât 22

- ce 162; după ~ 162
 cea 128
 -cea 192
 cel 128
 centuieste 140, 152
 cepuiește 140, 152
 cere, a ~ 127, 136
 cerea, a ~ 135, 141
 cernea, a ~ 134, 135
 chefe 15
 chefeli, a ~ 15
 chel 58
 cheltui, a ~ 151
 chemeșe v. cămeșe
 chepcea 179, 180
 chepcel 179, 180
 chepci 180
 Chiciu 41; ~ Iazului 41
 chimeșe v. cămeșe
 chipcel 179, 180
 chirț 178
 chirță 178
 chișnește 140, 152
 Ciclov 41
 cimitir 129; ~u cu Biserica
 de Blană 7; ~u de
 Blană 7, 11
 cina, a ~ 149
 cine 162
 cinsti, a se ~ 143
 cioabe 208
 ciobănesc (vb.) 140, 152
 Cioc 187
 ciocălăi 208
 ciopăne 140, 154
 ciopătește 140, 152
 ciopor 24
 ciorapi 22
 ciotcă 59
 ciotfă 59
 cipcel 180
 cireșamă 26
 ciripcea 180
 ciripi, a ~ 151
 cișmea: ~ua lui Rădoi 39
 citește, se ~ 146
 -ciu 189, 199
 ciubucesc 140, 152
 ciucur 41; ~ (topon.) 41
 ciuguli, a ~ 152
 ciupi, a ~ 152
 clăbățamă 26
 clivisește 140, 152
 clompănește 140, 152
 cloțuiască, să ~ 140, 152
 coace 15
 Coardele Drăgoicii 9, 11
 coase, a ~ 131, 135
 coastă 206; ~a (topon.) 206;
 ~a Deasă 7; Capul
 ~ei v. cap
 Cobiță 6
 Cobițelele 6
 cobori, a ~ 155
 coca 40; ~ (topon.) 40;
 ~ Antimirească 40;
 ~ Antimireaști 40;
 ~ Frunză Verde 40;
 ~-Furtunescu 40;
 ~-Merei 40; ~-Niculești
 40; ~ Plină 40;
 ~-Schei 40; ~ Seacă
 40; ~ Tânereștilor 40;
 ~-Vișan 40; ~-Vlahuței
 40
 cocăului, a ~ 15
 cociș 14
 cociși, a ~ 14, 16
 coif 57
 Colanești 5, 11
 colon 5; ~ (topon.) 5
 Colonești 5
 colun 5
 Colunești 5
 confă 60
 copaie 67
 copilame 19, 24
 copilamuri 25
 Copiță 6
 Copițelele 6
 copos 59
 Corbelu 190
 corcofelește 140, 152
 corfi, a ~ 60
 corhănește 140, 152
 corn 41; ~u (topon.) 41
 coropcă 55
 cosea, a ~ 135
 cosi, a ~ 151
 coș 58
 coșărește 140, 152
 Cot 8; ~u Boieresc 8, 11; ~u
 lui Timiș 8; ~u lui
 Usain 8; ~u
 Oamenilor 8
 cotineată 208
 cotonogeste 140, 152
 cotorogeste 140, 152
 covată 67
 Crăpești 6
 Crăpoi 6
 Crâmpei 6
 Crâmpoia 6, 11
 crescut, ne-am ~ 145
 crumpamă 26
 cruntează, să ~ 139, 150
 cuca 40
 cujbă 58
 culege, a ~ 135, 136
 culegea, a ~ 134, 135
 cuñ 128
 cuñe 128
 cuprinde, a ~ 208
 cura, a ~ 71–75, 110, 138
 curat 71
 curăța, a ~ 71, 72, 138
 curăți, a ~ 71, 138
 curban 193
 cursunoi 76
 cursură 75–77, 110; ~ (topon.)
 76; ~a (topon.) 77
 cursuroaie 76
 *cursuroiu 76
 cușmar 208
 cușmă 208
 cușnar 268
 cuteza, a (se) ~ 131, 142
 cuțulește, se ~ 140, 152
 cuțure, să ~ 139, 150
 da, a ~ 115, 166
 daralău 15
 datora, a ~ 138, 141
 datori, a ~ 138, 141
 dă v. de
 dărăbi, a ~ 14, 16
 dărăburi, a ~ 14
 dărăli, a ~ 15
 dăruițe, a fost ~ 146
 dăsfundez 150
 de (prep.) 127, 161, 168
 deamu 208
 deosebi, a ~ 151
 descăpăcesc 140, 152
 descălțează 139, 150
 desfac 72
 desparte, a ~ 137

- despărți, a ~ 152, 155
 despoi 72
 desvoalbe 99
 devălmășie 203
 deveni, a ~ 161
 dezgardina, a ~ 139, 150
 dezghioc 72
 dezgrădească, să se ~ 140, 152
 dezvoltează, să ~ 150
 din 127
 discui, a ~ 140, 152, 154
 dispărea, a se ~ 143, 145
 dițești 206; ~ (topon.) 206
 dizolva, a ~ 138
 dizolvi, a ~ 138
 dîn v. din
 do 127
 doctorește 140, 152
 dohot 6
 dohotărie 6
 doică 14
 doici, a ~ 14, 16
 Dolj 184; ~ul 184
 domnamă 19
 domni, a (se) ~ 142
 dos: ~u Lupului 7; ~u Văii
 Lupului 7
 dotă 6
 Dotăria 6, 11
 Drăcoane 193
 drăgălui, a ~ 15
 drege, a ~ 213; și face și ~ v.
 face
 drum: ~ul Bahnelor 42; ~ul
 Dorohoiului 39
 duce, a (se) ~ 134, 135, 156;
 ~ți-vă-ți 115, 166; ~
 vă-ți 115, 166
 ducea, a ~ 134, 135
 dun 127
 dura, a ~ 149
 durea, a ~ 133
 -ea 189, 191, 192, 198
 -eac 178
 -easă 189, 190, 191, 200
 -ească 192, 193, 198, 200,
 206
 Ebih Ada 185
 Ebis Ada 185
 -eci 196
 -ei 190
 -el 186, 190
 Emanoil 187
 Erbășie 186
 Erbiceanu 186
 erete 195
 -esc (suf. prez.) 117, 141, 149,
 151–156, 168
 -escu/-ești 192, 199
 -eș 197
 -et 186
 -ete 178, 196
 -eț 188, 189, 192
 -eu 178
 Evanghel 187
 -ez (suf. prez.) 117, 141, 149–
 152, 154, 155, 168
 face, a ~ 134–136, 156; și ~
 și drege 159
 făcea, a ~ 134, 135
 făcut 147; e ~(ă) 146–148
 făgădui, a (se) ~ 142, 151
 fălcui, a ~ 16
 fărămătează 139, 150
 fărămă 52
 fărbiu, a ~ 16
 fătată 147, 148; e ~ 147
 fățara, a se ~ 138
 fățări, a se ~ 138
 fântână 10; ~a din
 Armenime 39; ~a
 Prigoasei 10
 Fârlifoia 186
 Fârlofu 186
 fășchiu 84
 fășke 85
 făștiu 84, 85
 fecior 14
 feciori, a ~ 14, 16
 ferecar 77
 ferecă 77
 ferece 77–78, 110; ~ (topon.)
 77
 fereci 77
 ferecuță 77
 feregar 77, 78
 feregă 77, 78
 feregi 77
 fericar 77
 ferică 77
 Ferice 77
 Fericea 77
 Fericet 77
 ferici 77
 fericuță 77
 ferigar 77, 78
 ferigă 77, 78
 ferigi 77
 Feriž 77
 fețe: ~le Grâului 11; ~le
 Gruiului 11
 fi, a ~ 114, 115, 147, 165, 166
 fiastră 78, 79
 fiastru 78–82, 110
 fierbe, a ~ 135
 fierbea, a ~ 134, 135
 fiere 197
 Fili 185
 filiaș 185; ~ Dumitru 185;
 ~i (topon.) 183, 185
 fiostru 79
 fire 197
 fireș 198
 firiz 198; ~ (topon.) 198
 firlifus 186
 firmiturești 140, 152
 Flămânda 186
 Flămându(l) 186
 floramă 26
 flușture, să ~ 140, 150
 foacă 186
 Foacele 186
 Foca 186
 folos 54
 Fotin 200
 Fraga 186
 frați 128
 Frăgila 186; ~ă 186
 Frăsinelu 186
 Frășinetu 186
 Frășinioru 186
 Frășiniș 186
 Frășinoaia 186
 Frășioru 186
 frichini, a ~ 140, 153, 154
 frimicește 140, 153
 fultuc 178
 fund 178
 fundărete 178
 funie: ~a Drăgănească 9; ~a
 Voinească 10
 fur 82–84, 110
 furchițeamă 26
 furească (adj.) 82
 furesc (adj.) 82
 furișar 84

- furnică 78
furnice, să ~ 139, 150
furnigă 78
furnigheze, să ~ 139, 150
fuške 85
fuște 84-86, 110
fuștiu 84, 85
Fuurh 82
Gal 186
Galoana 186
Gața 186
Gațu 186
Gărdu 186
găta, a se ~ 138
găti, a se ~ 138
găun 86-88, 110
găună 86, 87
găuni, a ~ 86, 87
Găuno(a)sa 86
găunoiu 86, 88
găunos 86, 87
Găunoși 86
găunoșitură 86
găzdălui, a ~ 15
gădila, a ~ 138
gădili, a ~ 138
Gâlcă 186
Gâlcești 186
Gâlcu 186
gândea, o ~ 137
gânduresc, mă ~ 140, 143, 153
gârâie 140, 154
Gârmanu 186
Gârână 186, 187
gârmeț 186
Gârnicele 186
Gârniceț 186
gârniță 186
Gârnova 186
Gârnovu 187
gât 187; ~u (topon.) 187
Gemeni 187
Gemenuța 187
Gena 187; ~ lui Manica 187
Genarie 187
genoate 88, 89
genunche (vb.) 155
Geormane 187; ~le 187; ~le
de Jos 187; ~le de
Sus 187; ~le-Moșteni
187; ~le-Popeni 187;
~u de Jos 187; ~u de
Sus 187
geotește 140, 153
Gerardus 184
Gerhard 184
Germanu 187
Gerold 184
Geru 187; ~u Mare 187
geune 139, 150
gheenă 187
Ghele 187
Ghenarie 187
Gheorghe 189, 199
Gherghe 187
Gherghel 197
Ghergolașa 187
Ghermani 197
Ghermanu 197
Ghielălău 197
Ghiena Lipniței 197
ghioagă 50
Ghirgolașa 187
Gil 184
Gilard 184
Gilardus 184
Gilord 184
Gilort 183, 184; Satu lu
Târgu ~ v. sat
Gilpil 185
ginere 129, 208
ginerică 208
gioante 89
gioc 268
gios 268
glam 188
Glavacioc 187
glavă 187, 188; ~ (topon.)
187, 188
Glămana 188
Glămanu 188
Glămoiu 188
Glăvan 188; ~u 188
Glăvile 188
Glăvoace 188
Glăvociu 188
Glonța 188
Glonțan 188
Glonțane 188
glumi, a se ~ 142
Goaga 188; ~ă 188
Goala 188
Goangă 188
Goanța 188; ~ă 188
Goargănu 188
goată 188; ~a (topon.) 188;
~a Mare 188; ~a
Mică 188
Godină 188
Godinelu 188
Godinești 188
goga 188, 189
goge 188
Gogețu 188
gogi(i) 189; ~(i) (topon.) 189
Gogo 189
gogoasă 189; ~ (topon.) 189;
~a (topon.) 189
Gogoeva 189
Gogoriță 189; ~țele 189
gogoși(i) 189; ~i (topon.) 189
Gogoșoia 189
Gogoșu 189
Goia 189
Goiana Iancului 189
Goișu 189
gol 57, 58, 60, 188, 189, 190
Golașa 187
Golașu 187
Golea 189
golean 189; ~ (topon.) 189
Golineasa 189
Golinețu 189
Golivârf 189
Gologoros 190
golovan 190; ~ (topon.) 190
Golu 189, 190
golumb 190
Golumbeiu 190
Golumbelu 190
Gomoiu 190
Gora 190
goran 190; ~a (topon.) 190;
~ul (topon.) 190
Gorănești 190
Gorbelu 190
Gordan 190
Gordănița 190
Gordianu 190
Gorea 190
Gorga 190
gorgan 188, 190; ~ (topon.)
188, 190; ~u (topon.)
188

- Gorgănaș 190
 gorgănași(i) 190
 Gorgăneasa 190
 Gorgănille 190
 Gorgota 190; ~ă 190
 Gorgotești 190
 Gorj 183, 184; ~iu(l) 184
 Gornea 190
 Gornița 190
 Goru 190, 191
 Goriua 191
 gorun 190; ~ (topon.) 190;
 ~u (topon.) 191
 Goruneasa 191
 gospod 191; ~u (topon.) 191
 Gospodar 191
 gospodă 191
 Gostavățu 191
 grade 191; ~a (topon.) 191
 Gradoaia 190
 Grafu 191
 grajd 191
 Granda 191
 Grande 191; ~a 191
 graur 191
 graure 191; ~ (topon.) 191;
 ~le (topon.) 191
 Grauri 191
 grădinamă 26
 grăie 152
 Grăjdan 191
 Grăjdana 191
 grăpa, a ~ 149
 grebla, a ~ 149
 greoluș 213
 gripcă 191; ~ (topon.) 191
 Gripcea 191
 Grișoru 191
 gros 191, 192
 grosar 191; ~ (i)u (topon.) 191
 Grosu 192
 groșar 191; ~ 191, 192
 Groșarea 192
 Groșari 191, 192; ~u 191
 Groșere 192; ~a 191
 Groșetu 192
 groși(i) 192; ~ (topon.) 192
 Groza 192
 Grozasca 192
 grubă 192; ~a (topon.) 192
 Grubernicu 192
 Gruhă 192; ~a 192
 Gruhăi 192
 grui 192; Fețele ~ului v. fețe
 Gruia 192
 Gruiaru 192
 Gruiață 192
 grui 192
 Gruieru 192
 gruiet 192
 Gruiață 192
 grumb 14
 grumbi, a ~ 14, 16
 Gugu 192
 Gugucea 192
 Gugui 192
 Guguianca 192
 Guguiu 192
 gugulea 192; ~ (topon.) 192
 Gugulești 192
 Gugulia 192
 Gui 193
 Guia 193
 gulie 193; ~ (topon.) 193; ~a
 (topon.) 193
 Gulioaia 193
 Guluș 193
 guluși(i) 193; ~ (topon.) 193
 Guma 193
 Gumiștea 193
 gură 193; ~a lui Bădici 8; ~a
 Vacii 7; ~a Văii 193;
 ~a Văii Vacii 7;
 Troia de la Gura lui
 Țigan v. troiță; Troia
 de la Gura lui Văii lui
 Țigan v. troiță
 Gurban 193
 Gurbăneasa 193
 Gurbenescu 193
 Gurgeasca 193
 Gurgu 193
 Gurilă 193
 Guriloaia 193
 Gurișoara 193
 gusta, a ~ 150
 gușat 193; ~u (topon.) 193
 Gușata 193
 Gușă 193
 Gușitoanea 193
 Gușoiaia 193
 Gușoianca 193
 Gușoieni 193
 Gutu 193
 gutui 193; ~u (topon.) 194
 Gutuița 193
 habă 198
 habuz 195
 Habuzele 195
 Haimana 194
 Haimanale 194
 Haita 194; ~ă 194
 Halagian 194
 Halagiu 194
 halalăi(i) 194; ~ (topon.) 194
 halângă 195
 Halmaci 194
 Halmagi 194; ~u 194
 Hamaru 194
 Hanca 194
 handră 194; ~a 194
 Handre 194; ~ele 194
 Haneșu 194
 Hanina 194
 hanț 195; ~u (topon.) 195
 hanță 195; ~ (topon.) 195
 Hanțuș 195
 Hapșoare 194
 haraboi(i) 194; ~ (topon.) 194
 harac 195; ~i (topon.) 195
 Harca 195
 Harte 195
 Hartea 195
 Haț(i)egan(u) 195
 Haz 195; ~u 195
 hălălău 194, 195; ~ (topon.)
 195
 hălălloi 194
 Hălăngi 195
 hăldan 195
 hărăt 195; ~u (topon.) 195
 Hărățău 195
 hăț 197
 Hățagan 195
 hânsă 195; ~a (topon.) 195
 Hânsu 195; ~ cel Mare 195;
 ~ Mare 195
 hăldan 195; ~ (topon.) 195;
 ~u (topon.) 195
 Hăldana 195
 hâră 54
 hârcă 195; ~ (topon.) 195; ~a
 (topon.) 195
 hârlă 196
 Hârlău 196
 Hârlea 196

- Hârlete 195
 hârleț 196; ~u (topon.) 196
 Hârlețești 196
 Hârnea 196; ~ de la Deal
 196; ~ de la Vale 196
 Hârneci 196
 Hârseani 196
 Hârseanu 196
 Hârșeni 196
 Hârșova 196, 197
 Hârșovița 197
 Hârșu 196, 197
 Hârșova 196, 197
 hârtie 197; ~ (topon.) 197
 Hârțiescu 197
 Hârțiești 197
 Hârțop 199
 Hârțoaie 197
 Hârțu 197
 hăț 197
 Hăță 197
 Hațeg 195
 Hățu 197
 Herciu 197
 herete 8
 Hergheș 197
 Hermani 197
 hiastru 79
 hierie 197; ~a (topon.) 197
 Hieroaie 197
 Hildan 195
 Hința 197
 Hințu 197
 hiostru 79
 hirean 197; ~ (topon.) 197;
 ~u (topon.) 197
 hireș 197, 198
 Hirisescu 197
 Hirișești 197
 hiriz 198
 Hiriza 197, 202
 hoască 59
 hoba 198; ~ (topon.) 198; ~ă
 (topon.) 198
 Hoban 198
 Hobeana 198
 Hobinu 198
 Hobița 198
 hodină 198; ~ (topon.) 198
 Hodinău 198
 Hodoleanu 198
 Hodor 198
 Hodoreasca 198
 hodoroabă 198; ~ (topon.)
 198; ~a (topon.) 198
 hodorog 199; ~ (topon.) 199
 hodorogi(i) 198
 Hodorogioaia 198
 hoiește 140, 153
 holdă 198
 Holdea 199
 Holdunu 199
 Homan 199; ~u 199
 Homea 199
 Homeag 199
 Homorâciu 199
 Honcea 199
 Honcești 199
 Honcioaia 199
 horă 199; ~a (topon.) 199
 horăști(i) 199; ~ (topon.) 199
 Horez 185; ~i 185; ~u 183, 185
 Horga 199; ~ă 199
 Horguța 199
 Hortopan 199
 Hot 200
 hotar 200; ~u (topon.) 200
 Hotărani 199
 Hotăranu 199
 Hotărâsa 200
 Hotărâsca 200
 Hotăreasa 200
 Hotăroaia 200
 Hotăroasa 200
 Hotea 200; ~ua 200
 Hoteagu 200
 Hotin 200
 Hotoboaca 200
 Hotoboc 200
 hotoboci(i) 200; ~ (topon.)
 200
 hoț 131; ~u (topon.) 200
 Hoțeasca 200
 hoți 131
 Hrâsova 196
 Hrean 197
 Hristea 200
 hristeni(i) 200; ~ (topon.) 200
 hrubă 192
 Huban 200
 hubani(i) 200; ~i (topon.) 200
 Hubari 200
 Hudubac 200
 hudubă 200
 Hudubina 200; ~ă 200
 Hududoaia 200
 Hududoaica 201
 Hududoaie 200
 hududoii 201; ~ (topon.) 200,
 201
 Huhurez 185, 201
 Huididu 201
 Huidu 201
 hulă 201
 Hule 201
 hulub 201; ~ (topon.) 201
 Huluba 201
 huluz 201; ~u (topon.) 201
 Humora 199
 hurduiește 140, 153
 Hurez 201
 hurezani(i) 201; ~ (topon.)
 201; ~i de Jos 201;
 ~i de Sus 201
 Hurezi 185
 Hurucu 201
 hurui, a ~ 201
 Huruita 201
 huruitură 201
 Huruituri 201
 huște 201
 Hușteea 201
 Iacob 201
 Iacov 201; ~e la Deal 201;
 ~e la Vale 201; ~u(l)
 201
 Iacovile 201
 iagăr 14
 iagod 201; ~ (topon.) 201
 -ian 194
 Iara 202
 Iaru 202
 Iaș 202
 Iași 202
 iași(ci) 202
 iaz 202
 Iazuștea 202
 -ica 187
 -ie 186
 ie 91
 iegări, a ~ 14, 16
 ierbos 186
 ieșit, s-a ~ 145; ~e 147
 iie 89–91, 110
 Ila 202
 Ilaci 202

- Ilaciu 202
 -ilă 193
 Ilie 202
 in 202
 -ina 194, 200
 Inătești 202
 Inoasa 202
 inos 202
 Inotă 202
 Inov 202
 Inovel 202; ~u 202
 Ioan Hotin 200
 -ior 186
 iordănește 140, 153
 Iosa 202
 Iriz(e)a 198, 202
 Irizești 198
 iscăli, a ~ 151
 Iscra 202
 Iscu(l) 202
 -iș 189
 -iște 193, 202
 -iță 187, 190, 197
 -iu 186, 194
 Iuba 202
 Iubca 202
 Iubu 202
 iupcă 209; ~a (topon.) 202
 Iuț 202
 Iuță 202
 iuți, a ~ 151
 izbaș(ă) 202
 Izbașu 202
 Izbășeanu 202
 izvorește, se ~ 140, 144, 153
 îmbăta, a ~ 213
 îmbetelește 140, 153
 îmbeti, a ~ 69
 îmbrățișa, a ~ 149
 îmbrânzește, se ~ 140, 143, 153
 îmbuca, a ~ 13, 18
 *îmbucăli, a ~ 13
 îmbulgărește 140, 153
 împaientează 139, 150
 împăienjena, a se ~ 138
 împăienjeni, a se ~ 138
 împăpușești 140, 153
 împăpușezi 139, 150
 împăra, a ~ 93
 împărți, a ~ 140, 151–153, 155
 împânzești 140, 153
 împârguie, să ~ 140, 153
 împetreceam, ne ~ 145
 împietrează 139, 150
 împietrește 140, 153
 împlânta, a ~ 91–93, 110
 împlini, a ~ 151
 împornește 140
 împrășchine, să ~ 139
 improboza, a ~ 139
 împungălește 140, 153
 împunge, a ~ 93
 împușcat 202
 Împușcata 202
 împuțit 202; ~u (topon.) 202
 înaintat, s-a ~ 144
 înăduși, a ~ 152
 înălbi, a ~ 151
 încadra, a ~ 146
 încălța, a ~ 131
 încălecat, m-am ~ 144
 încălzi, a ~ 151
 începe, a ~ 160
 începea, a (se) ~ 134, 142, 143
 încercelează 139, 150
 încheie 137
 închepează 139, 150
 încherba, a ~ 139, 153
 închina, a ~ 208
 încinge, a ~ 213
 încolțit, a fi ~ (de durere) 146
 încolțora, a ~ 139
 încrudează 151
 îndărăpt 13
 îndărăpta, a ~ 13
 îndoii, a ~ 138, 151
 îndoia, a ~ 138
 îndulceaște 155
 înfigea, a ~ 135
 înfigea, a ~ 135
 înflori, a (se) ~ 145, 151
 înfrățire 202; ~a (topon.) 202
 înfrunzi, a ~ 151
 îngenunchea, a ~ 149, 150, 155
 îngHITE, a ~ 137
 înghiți, a ~ 151, 154
 îngrășa, a ~ 131
 îngreca, a ~ 94–95, 110
 îngreuna, a ~ 95
 îngrozează 139, 151
 înhobodează 139, 151
 înjosează 139, 151
 înjumătăța, a ~ 138
 înjumătăți, a ~ 138
 înmurgeze, să ~ 139, 151
 înnăscut, am ~ 145
 înnebuni, a se ~ 143
 înrăsturnezi 139, 151
 înserat, ne-am ~ 145
 însetoșa, a (se) ~ 138
 însetoși, a (se) ~ 138
 înspicează 139, 151
 însurat, era ~ 146
 însuți, a ~ 151
 înșeua, a ~ 149
 înșirat 202, 203; ~e (topon.) 202; ~ele (topon.) 203
 întămuie, să ~ 140, 150
 întâmplat, am ~ 145; ~ă 147
 întârzia, a (se) ~ 143, 150
 întencui, a ~ 140, 153, 154
 întinde, a ~ 135, 156
 întindea, a ~ 135
 întrebăciune 208
 întrupa, a ~ 138
 întrupi, a ~ 138
 înțâna, a ~ 95, 96
 înțânat 95, 96
 înțelepța, a ~ 138
 înțelepți, a ~ 138
 înțepenită, era ~ 147
 înțina, a ~ 95–97, 110
 înținat 95, 96
 Învălitelile 203
 Învălitorii 203
 Învălmășire 203
 învălui, a (se) ~ 140, 144, 153, 154
 învăța, a (se) ~ 142
 învârgiască, să ~ 140, 153
 învârtoșa, a ~ 138
 învârtoși, a ~ 138
 învechit, a ~ 144
 învelit 203
 învelitoare 203
 înviază 150
 învita, a ~ 97, 98, 110
 învitat 97, 98
 învitătură 97, 98
 învoalbe 99
 jalbă 197; ~ (topon.) 197
 jeli, a ~ 151
 jelui, a ~ 151
 Jilort 184

- jinere 208
 jinerul 208
 jios 208
 Jiu 184; ~l de Sus 184
 Jiuca 208
 judeca, a se ~ 143
 jumuli, a ~ 154
 jupuiat, am ~ 137
 jura, a (se) ~ 142
 latră, se ~ 145
 lădiță 213
 lăpteamă 26
 leamne v. lemne
 lega 208
 lemnămă 19, 22
 lemne 127
 licăie 140, 154
 *ligurăraie 22, 26
 lin 14
 lingureamă 26
 lini, a ~ 14, 16
 Lipnița 187
 logodi, a ~ 144, 145
 lotru 82
 lozește 140, 153
 lua, a ~ 156
 lubene 60
 lubeniță 60
 luci, a (se) ~ 144, 151, 155
 lucra, a ~ 149, 154, 155
 lume 23
 lupta, a ~ 156
 magiun 129
 malter 16
 mamicesc 140, 153
 Manica 187
 Manu 187
 mașină 208
 matorit, a ~ 145
 maturește 140, 144, 145, 153
 măciulie 51
 măgălie 55
 măltări, a ~ 16
 mănăciiezi, să ~ 139, 151
 mănțacui 208
 mănțami 208
 mănunt 14
 mănunțel 14
 mănunțela, a ~ 14
 mănut 14
 măr 214
 mărunt 14
 mărunțășez 139, 151
 mărunțesc 140, 153
 mărunțez 139, 151
 mâini 128
 mânântăla, a ~ 15
 mâni 128
 mântuie 154
 medregălește 140, 153
 meiază 139, 151
 merge, se ~ 145
 mici, a ~ 14
 miclamea 21
 mierește, se ~ 140, 153
 migoroșești 140, 153
 minți, a ~ 151, 154, 155
 mirosa, a ~ 137
 mistui, a ~ 152
 mișelame 20, 26
 mizdrește 140, 153
 moașă 131
 moașe 131
 moldă 67, 99
 moscălie 208
 moș 131, 178
 moși 131
 mucegăia, a ~ 139
 mult 22, 23
 mulțime 22, 23
 munci, a ~ 168
 mur 16
 murea, oi ~ 137
 murui, a ~ 16, 140, 153
 mușchi, a ~ 14, 16
 nașâi 208
 naște, a (se) ~ 142, 144, 145
 năpustit, a ~ 145
 născută 147, 148
 nea 25
 neatămare 8
 neoamă 26
 nepoți 128
 nevastă 208
 nevoie 208
 noroi 129
 nucamă 26
 o (aux. perf. c. 3 sg.) 129
 -oaica 199, 201
 -oai 189, 191, 193, 197,
 198, 200
 -oasă 200
 obor 208
 obosi, a ~ 168
 ocări, a ~ 141
 ochi 128
 odihnă 198
 odihni, a (se) ~ 144, 168
 odolean 198
 ofabă 198
 Ohaba 198
 Ohabața 198
 Ohăbița 198
 oi 128
 -oi 188
 Olanu 7
 Olărcasa 6
 olicăia, a ~ 139
 omori, o ~ 141
 -onu/-oană 186
 -oñu/-oană/-oană 193
 orăcăia, a ~ 139
 Orezi 185
 Orga 199
 ornănăiești 153
 ort 184
 os 128
 -os 202
 osteni, a ~ 168
 -otă 196, 202
 otărât, eram ~ 146
 otăroasa 200
 Oteagu 200
 Oteaia 200
 Otin 200
 -ov 186, 187, 192
 ovăs 127
 -ovăț 191
 ovăz 127
 paientez 139, 151
 pantalonamă 26
 pantofi 22
 papuc 178
 pare, a ~ 133
 păcurar 13, 18
 păcurări, a ~ 13, 18
 palmui, a ~ 151
 păpucamă 26
 părădăisamă 26
 păstăi, a ~ 14, 16
 păstrămește 140, 153
 pățul 208
 pățeaște 155
 pândi, a ~ 151
 pântecăresc 140, 153
 pârâia, a ~ 139, 141

- pemânt 14
 pemiñi, a ~ 14, 16
 pene 208
 peni 208
 pereche 22
 pescărie 208
 petrecanie 208
 petreceam, ne ~ 145
 petrecute 147
 picătură, o ~ 208
 picioară 214
 pierit, s-a ~ 144, 145
 pipărcamă 26
 pisc: ~u Des 7; ~u Totea 9, 11
 pisici, a ~ 141
 pistonează 151
 pistosează 139, 151
 pistosesc 140, 153
 pită 208
 pitulește 140, 153
 place, a ~ 133
 planta, a ~ 91
 plânge, a ~ 135
 plângea: a ~ 134, 135; nu
 (mai) ~ 134
 plântă 93
 plesnea, o ~ 137
 plin 22, 23
 ploaie, să ~ 129
 plouă, să ~ 129
 poate 162
 pod: ~u Băbencii 9; Capul
 ~ului v. cap
 pogorî, a ~ 141
 poiană: ~a Iancului 189;
 Capul ~enii v. cap
 poiată 208
 pom 131
 pomeni, a se ~ 142
 ponta 15
 pontălu, a ~ 15
 porumbel 129
 porzolează 151
 postavă 67
 potecă 10; ~a Croitorilor 10
 potop 23
 povesti, a se ~ 142
 pranic 15
 prăbăli, a ~ 15, 16
 prăbălu, a ~ 15
 prănica, a ~ 15
 pricepe, a ~ 144
 prigoare 10
 prinde, a ~ 160
 probă 15
 proprietărat, s-au ~ 137
 prunamă 19, 26
 puia 21
 pune, a ~ 134, 156
 pune, a ~ 134
 purecame 22
 purici 22
 putea, a ~ 133
 puternicește, se ~ 140, 153
 putregăiește, se ~ 140
 putrezește, se ~ 144, 153
 puț: ~u Dobrotesei 9, 11
 rabde, să ~ 129
 Răscruci, În ~ 39
 Răspintenea, În ~ 39
 rădică 213
 rămâne, a ~ 136
 rămânea, a ~ 136, 141
 răpește 155
 răsunoii 76
 răsura 76
 răzbuna, a se ~ 150
 råde, a (se) ~ 127, 135, 142,
 144
 râdea, a ~ 135
 rânduli, a ~ 16
 rândului, a ~ 16
 rebde, să ~ v. rabde
 refugiat, am ~ 144
 retras, am ~ 144
 reușit, e ~ 146
 revenește, se ~ 140, 153
 rezolveze, să ~ 150
 rinduiesc 140, 153
 rinic 213
 rochie 209
 roieze, să ~ 139, 151
 ruenit, s-a ~ 143
 rugă 209
 rugina, a ~ 15
 rujamă 26
 rup 131
 rusunoi 76
 rusuroi 76
 rușina, a ~ 149
 sat: ~u lu Târgu 7, 11; ~u lu
 Târgu Gilort 7
 să 161; ca ~ 161
 sădi, a ~ 91
 sălcamă 24
 sănia, a ~ 149
 săra, a ~ 149
 sărăcit, s-a ~ 142, 143
 sărea, se ~ 137
 sări, a ~ 156
 Sărindaru 7; ~ de Jos 7; ~ de
 Sus 7
 sârmuie, se ~ 140, 154
 scafă 53, 54, 64
 scădea, a ~ 133
 scârbit, am ~ 145
 scoate, a ~ 135, 136
 scoifa, a ~ 57
 scorfi, a ~ 60
 scotea, a ~ 134, 135, 141
 scri, a ~ 137-139
 scria, a ~ 137-139
 scrie 137
 seară 127
 secară 127
 secetează 139, 151
 sfadă 53
 sfădălie 53
 sfărm 72
 simte, a ~ 137
 simți, a ~ 151, 154, 155
 slovaci 22
 slovăcamă 22
 soage 99, 100
 soalge 100
 Sodoma 13, 18
 sodomi, a ~ 13, 18
 somolda, a ~ 99
 sovâlca, a ~ 100, 101, 110
 sovâlta, a ~ 99, 100, 110
 sovolca 100
 sovolda 99
 sovolta 99, 100
 sovolca 100
 sovulta 100
 spune, a ~ 135, 136, 159, 173
 spunea, a ~ 134, 135, 141, 173
 sta, a ~ 115, 142, 166
 stăniști, a ~ 14, 16
 stângăcește 140, 153
 stea, să ~ 129
 steie, să ~ 129
 străduit, am ~ 145
 strângem 134
 struguramă 26
 stufărește, se ~ 140, 153

- subția, a ~ 149
 suferat, am ~ 137
 sughite, a ~ 137
 sughița, a ~ 138
 sughiți, a ~ 138
 suholta, a ~ 99
 sulvuca 100
 Sușaua Dorohoiului 39
 suvoalbe 99
 suvoalge 100
 suvolda 99
 suvolta 99
 suvulca 100
 șapte 130
 șarpe 130
 șase 127
 șapte 130
 șârpe 130
 șchiopa, a ~ 149
 șchiopăta, a ~ 149, 155
 șapte v. șapte
 șearpe v. șarpe
 șede, a ~ 133
 șes 127
 și 127, 161
 șip 268
 Șleahul Dorohoiului 39
 șomoiogești 140, 153
 șosea: ~ua Tractului Mari 39
 știe, a (se) ~ 139, 146
 ștrimfamă 26
 tabun 6
 tace, a ~ 133
 tăcea, a ~ 133, 135, 136
 tăia, a ~ 137
 tămâieze, să ~ 139, 151
 tămui(e) 139, 150, 154
 tăvănesc 140, 154
 tâlhariu 82
 târlește 140, 154
 teme, a ~ 136
 terminează 150
 ticlazău 16
 ticlăzi, a ~ 16
 ticlăzui, a ~ 16
 toacă 53
 toarce, a ~ 135
 tocat, e ~ 146
 tocălie 53
 torcea, a ~ 135
 tovrășit, am ~ 145
 trambaleze, să se ~ 139, 151
 trambulească, să se ~ 140, 154
 transporteze, să (se) ~ 142, 143, 150
 trăită 147; e ~ (bine) 147, 148
 trebuie, (se) ~ 145, 162
 trece, pe zi ce ~ 162
 tresărat, am ~ 137
 troacă 67
 troc 67
 troiță: ~a de la Gura lui Țigan 7; ~ a de la Gura lui Văii lui Țigan 7
 trudi, a ~ 168
 tușina, a ~ 91
 tușinat 91
 tușinătură 91
 țărțalamă 19, 26
 țes 127
 țigani 208
 țigăname 19
 țigăneama 21
 ține, a ~ 127, 134–136, 174
 ținea: a ~ 134–136, 141, 174;
 (mai) poți ~ 134
 țingalău 16
 țingăli, a ~ 16
 țingălui, a ~ 16
 țip 208
 ucide, a ~ 213
 -ui 178
 uitat, mi-am ~ 144, 145
 Ulăreasa 6
 uliță: ~a Prundului 39; ~a spre Bahnă 39; ~a spre Balta lui Asanachi 39; ~a spre Șipote 39
 ulm: ~u Scurt 7
 umbra, a ~ 138
 umbri, a ~ 138
 umple, a ~ 135, 136
 umplea, a ~ 134, 135
 -un 199
 unchiaș 178
 unge, a ~ 135
 ungea, a ~ 135
 urdește, se ~ 140, 154
 urechește 137
 ursa, a ~ 137–139, 151
 ursi, a ~ 138, 140, 154
 urzi, a ~ 151
 usca, a ~ 52
 ustoiat, s-a ~ 137
 -uș 193, 195
 ușâi 208
 -uță 199
 vale: Dosu ~ăii Lupului v. dos; Gura ~ăii v. gură; Gura ~ăii Vacii v. gură; Iacove la ~ v. Iacov; Troița de la Gura lui ~ăii lui Țigan v. troiță; ~a Adâncății Mari 6; ~a Adâncății Mici 6; ~a Ulmu 7
 văcame 22, 24
 văduvă 214
 văleu 209
 vărezi 139, 151
 vătâma, a se ~ 150
 văzută, e ~ (bine) 148
 vândut, este ~ 148
 vârf 189
 vede, a ~ 133
 vedea, a (se) 127, 162
 veni, a ~ 129, 156, 160; ce-mi ~e mie? 159
 venit, s-a ~ 142, 143, 145; este ~ 147
 vergea 15
 vergeli, a ~ 15, 16
 versui, a ~ 16
 veșcălie 53
 vinde, a ~ 127, 135
 vindea, a ~ 135
 vinea, o(i) ~ 137
 visa, a ~ 149
 vitreg 79, 80
 vițelame 22
 voinicame 20, 26
 vorbit, s-a ~ 142, 143
 vrea, a ~ 115, 166
 vreme, în ~ 208
 vui, a ~ 151
 zamă 16
 zămui, a ~ 16
 zăngăni, a ~ 140, 154
 zeu 127
 zice, a ~ 127, 159, 166
 zicea, a ~ 134
 zidar 128
 zmicor 72
 zoli, a ~ 15

zvânta, a ~ 149

b. aromână

acâtu (mi) 78
 acăţare 78
 acl'ém (mi) 98
 acl'imare 98
 acl'imát 98
 adiţiona 35
 afecteadzã 34
 afúr 83
 andriptati 34
 (a)ngréc (mi) 94
 (a)ngricáre 94
 (a)ngricát 94
 (a)ngricós 94
 Armânj 33
 Armânji 33
 aspirinã 34
 azburãscu, s~ 33
 capit 71
 capitare 71
 categorie 34
 cãpitat 71
 cãpistear 68
 cl'ému 98
 cl'imari 98
 compact 34
 complet 34
 confortabil 34
 constateadzã 34
 controleadzã 34
 convenţii 34
 corespondentsii 34
 cura 74
 curare 74
 deadim 33
 delegatsii 34
 dezorganizat 34
 editorial 34
 ediţii 34
 emotsionat 34
 entuziasmu 34
 eventual 34
 feáricã 77
 frãţil'ia 196
 frecvent 34
 fur 83
 furác 83
 furáme 83
 furésco 83
 furil'e 83

furl'i 83
 ghíni 196
 hil'eástrã 79, 80
 hil'eástru 79
 il'e 90
 il'eáre 90
 il'eát 90
 il'edzu (mi) 90
 il'ile 90
 interes 34
 invazii 34
 jubilei 34
 junjulã 33
 mul'éri 197
 mutrim, s~ 33
 nárcã 80
 náeárcã 80
 neárcã 80
 negativ 34
 nércu 80
 nércu 80
 nércu 80
 nfuştédzu 86
 nşin 96
 nşinare 96
 nşinat 96
 nşinare 96
 nueárcã 80
 nuiércu 80
 nu-lji 33
 oportunitati 34
 orãşeniza 35
 ordin 34
 pãnã 33
 pãrinteascã 33
 pãnã 33
 pãrinteascã 33
 personifica 35
 plãntare 93
 plãntat 93
 plãntu 93
 plisóţi 211
 pozitiv 34
 preft 33
 reprezentant 34
 saúgu 78
 shi-nji 33
 s-lj
 suél'u 91
 sug 98
 suil'eáre 90
 suil'eát 90
 suil'édzu 90, 91

şopáni 211
 tinjšisitu, easti ~ 33
 vívlic 196
 vrutu, easti ~ 33
 zborù 33
 zburâtã 33

c. meglenoromână

angréc 94
 beatã 69
 beţã 69
 caţ 78
 cãpisteari 68
 cãpister 68
 cãţari 78
 cl'em 98
 cur 74
 curari 74
 curat 74
 feáricã 77
 furiiã 83
 furil'ã 83
 furil'oe 83
 fuş 85
 plãntári 93
 plãntát 93
 plãntu 93

d. istroromână

(a)caţã 78
 cl'emã
 kepeştérã 68
 svel'ã 91

Rusã

čerep 61
 hmórtj 199
 homora 199
 korobka 55
 zola 15

Sardã

bitta 70
 boltare 100
 boltulare 100
 cabidare 71
 curare 74
 fizastru 81

filiastro 81
filiži 78
fillastra 81
fogu 78
fuste 86
fusti 86
imbidai 98
imbidare 98
imboligare 101
kussorğa 77

Sârbă

bostan
bubenița 60
cingara 16
glava 54
gránitca 186
gužva 58
kopanja 67
Kruščitsa 196
Kruševo 196
kvaka 58
postava 67
tiganj 54, 61, 64
tikva 52
vagan 58

Sârbo-croată

Hrnja 196
Hrs 197
iagod 201

Slavă

-ca
članŭ 56, 64
dolž 184
gode 188
golŭ 60

gor(a) 184, 190
grabŭ (v. sl.) 14
grad 191
hot 200
hyřĩ
korsta 196
koža 58
krasta 196
krâs 196
krucha 196
kruchu 196
kr(u)š 196
kruš(k)a 196, 197
obedŭ 58
-oviči 191
povestiti se 142
skvŭrna 59
veka 59

Spaniolă

beta 70
bolcar 101
curar 75
envidar 98
envolcar 101
félce 78
forniga 78
fuego 78
fulguera 77
fusta 86
fuste 86
hel(e)guera 77
hijastro 81
hormiga 78
huste 86
ijal 91
madrâstra 80
rebolcar 101
revolcar 101
sayugo 78

veta 70
volcar 101

Tătară

ğil 184
ğilan 184

Tracă

karsis 196

Turcă

adá 185
adet 14-16
alađi 194
az 195
bostan 59
ebis 185
elbih 185
hârș 197
ibíc 185
kapak 56
kel 58
Kepçé 180
kuvata 67
tepsi 59

Ucraineană

balija 67
bort 57
gom 199
hom 199
Hrušov 196
kobok 58
mozok 60
murovati 16
pranyk 15
večko 54, 61